

ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย :

กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ

A STUDY OF BELIEFS IN MAKING LARGE BUDDHA STATUES
IN THAI SOCIETY: A CASE STUDY OF SISAKET PROVINCE

พระครูสารภีทักษิณ (พานิช ดวงมณี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย :
กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ

พระครูสารภีทรกิจ (พานิช ดวงมณี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Beliefs in Making Large Buddha Statues in Thai Society: A Case Study of Sisaket Province

PhrakruSarapattarakij (Phanit Duangmanee)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
Buddhist Studies

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง
“ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....

ประธานกรรมการ

(พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.)

.....

กรรมการ

(ผศ.ดร.รัตนะ ปัญญาภา)

.....

กรรมการ

(พระกัญจน์ กนตธมโม, ดร.)

.....

กรรมการ

(พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร.)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระกัญจน์ กนตธมโม, ดร.

ประธานกรรมการ

พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....

(พระครูสารภีทักษิณี)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ”
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.รัตน์ะ ปัญญาภา)

กรรมการ

(พระกัญจน์ กนตธมโม, ดร.)

กรรมการ

(พระพรสวรรค์ รุติญาโน, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระกัญจน์ กนตธมโม, ดร.

ประธานกรรมการ

พระพรสวรรค์ รุติญาโน, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูสารัทธกิจ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษา
จังหวัดศรีสะเกษ

ผู้วิจัย : พระครูสารภีทักษิณ (พานิช ดวงมณี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระกัญจน์ กนตธมโม, ดร. พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), กศ.ม. (การบริหาร
การศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร. พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), ศน.ม. (รัฐศาสตร์
การปกครอง), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย และคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพวิเคราะห์เอกสาร ประกอบข้อมูลความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้ทรงคุณวุฒิ

ผลการศึกษาพบว่า

๑. การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วว่า ๖๐๐ ปี สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในศิลปะอินเดียสมัยคันธาระหรือศิลปะมอรา ส่วนการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ปรากฏมีขึ้นในสมัยศิลปะคันธาระ ได้แก่ พุทธปฏิมากรรมขนาดใหญ่แห่งบามิยัน เป็นต้น

๒. การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย นับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญในการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่ปรากฏคู่กับสังคมไทยมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่โตมาก และอาจใหญ่ที่สุดกว่าทุกสมัย จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนได้ถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาและยังบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในสมัยนี้ได้เป็นอย่างดี

๓. คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า เป็นคติที่สืบเนื่องกันมาแต่โบราณดั้งเดิม ได้แก่ เป็นสื่อด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ด้านจิตใจ ด้านอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา ด้านคุณค่าทางสังคม ด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นคติความเชื่อแบบใหม่ที่ปรับเปลี่ยนไปในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในปัจจุบัน แต่คติโดยทั่วไปต่างก็มีจุดมุ่งหมายคือ เป็นการสั่งสมบุญบารมีเพื่อไปเกิดในยุคของพระศรีอาริย์ และการถึงพระนิพพาน ถือเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนแทบทุกคน ส่วนคติด้านพุทธศิลป์ พบว่าส่วนใหญ่ย้อนกลับไปสร้างตามรูปแบบศิลปะร่วมสมัยดั้งเดิม ที่นิยมมากที่สุดได้แก่ ศิลปะแบบสุโขทัย ผสมผสานกับศิลปะแบบพื้นถิ่น

Thesis Title : A Study of Beliefs in Making Large Buddha Statues in Thai Society: A Case Study of Sisaket Province

Researcher : PhrakruSarapattarakij (Phanit Duangmanee)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: PhraKan Kantadhammo B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Educational Administration), Ph.D. (Buddhist Studies)

: PhraPonsawan Titiyano B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Government), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : February 26, 2019

Abstract

The thesis entitled “A Study of Beliefs in Making Large Buddha Statues in Thai Society: A Case Study of Sisaket Province” consisted of three objectives: 1) to study the making of large Buddha statues in Buddhism, 2) to study the making of large Buddha statues in Thai society, and 3) to study beliefs in making large Buddha statues in Sisaket province. This is a qualitative research that was created through the descriptive analysis of documents related to the topic therein with the in-depth interview of experts.

The results of research were as follows:

1) The making of Buddha statues started for more than 600 years after the passing away of the Buddha. It's assumed that it was born from either the Gandhara or Mathura art. While, the making of large Buddha statues first appeared in Gandhara art, such as the Buddha statues of Bamiyan etc.

2) The making of large Buddha statues was an important phenomenon in Thai society for a very long time since in an ancient era such as in Rattanakosin era where it's believed that there existed the biggest making of Buddha statues in all times. This reflected the abundance and prosperity of Buddhism and the country.

3) From the study of beliefs in making large Buddha statues in Sisaket province, it was found that they're the continual beliefs since from the ancient times. Nowadays, these beliefs had been adapted and used in many aspects such as playing a role of medias to promote Buddhism and having an influence on mental values, the Buddhist teachings, social values, historical values and the promotion of tourism economy. The main beliefs in making large Buddha statues were to accumulate the merit in order to be born in the Ariya Metteyya Buddha's period and attain Nibbana,

considering as the highest goal of all Buddhists. While, for the beliefs in making large Buddha statues in Buddhist arts, most of them were made according to the traditional contemporary art styles. The most popular style was the Sukhothai's art having mixed with the local art.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วย ความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้ศึกษาขอระบุนามเพื่อแสดงความขอบคุณไว้ดังนี้

พระกัญจน์ กนตธมโม (แสงรุ่ง), ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และพระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้ชี้แนะให้คำปรึกษาแนะนำตลอดจนตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่อง ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย จนการศึกษาวิจัยสำเร็จสมบูรณ์ได้ ตลอดจนเจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่ช่วยแนะนำ และดำเนินการจนกระทั่งวิทยานิพนธ์แล้ว เสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณพระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร. และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รัตนะ ปัญญาภา คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการแก้ไข ปรับปรุงตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยเหลือให้ข้อมูลภาคสนาม เพื่อนิสิตที่สนับสนุนข้อมูลต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่งานของวิทยานิพนธ์ จนทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ สมบูรณ์และมีคุณค่า

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาเชื่อมั่นว่าผล การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นสาระดีแก่พุทธศาสนิกชนตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ใดต่อการศึกษา ทั้งหลายให้เกิดปัญญาญาณให้สำเร็จเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาต่อไป ฉะนั้นหากมี ความสำเร็จใด ๆ เกิดขึ้นก็เริ่มต้นจากความเมตตาของท่านทั้งหลายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้

พระครูสารภีทริก
๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญภาพ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๖
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๑ หลักฐานที่เชื่อมโยงกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๒ หลักการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา	๒๔
๒.๓ ความสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป	๒๗
๒.๔ ประเภทวัสดุในการสร้างพระพุทธรูป	๒๘
๒.๕ รูปแบบของการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา	๓๐
๒.๖ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา	๔๑
๒.๗ สรุป	๔๓
บทที่ ๓ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย	๔๕
๓.๑ แนวคิดที่เชื่อมโยงกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย	๔๕
๓.๑.๑ แนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	
คัมภีร์มรุตถวิลาสินีและคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์	๔๕

๓.๑.๒ แนวคิดจากจารึกและตำนานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	๔๖
๓.๒ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย	๕๐
๓.๒.๑ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยสุโขทัย	๕๑
๓.๒.๒ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยล้านนา	๕๖
๓.๒.๓ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยา	๕๙
๓.๒.๔ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะรัตนโกสินทร์	๗๒
๓.๓ คติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย	๑๐๑
๓.๔ สรุป	๑๐๕
บทที่ ๔ คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ	๑๐๘
๔.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดศรีสะเกษ	๑๐๘
๔.๒ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ	๑๑๑
๔.๓ คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ	๑๒๑
๔.๓.๑ ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา	๑๒๑
๔.๓.๒ ด้านจิตใจ	๑๒๓
๔.๓.๓ ด้านอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา	๑๒๕
๔.๓.๔ ด้านคุณค่าทางสังคม	๑๒๘
๔.๓.๕ ด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์	๑๒๙
๔.๓.๖ ด้านพุทธศิลป์	๑๓๐
๔.๓.๗ ด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ	๑๓๒
๔.๔ วิเคราะห์คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ	๑๓๕
๔.๕ อุปสรรค ปัญหา และผลกระทบต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน	๑๓๖
๔.๖ สรุป	๑๓๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๔๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๔๐
๕.๒ อภิปรายผล	๑๔๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๕๑
บรรณานุกรม	๑๕๒
ภาคผนวก	๑๖๑
ภาคผนวก ก	๑๖๒
ภาคผนวก ข	๑๘๐
ภาคผนวก ค	๑๘๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๙

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
แผนภาพที่ ๑.๑	กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๖
ภาพประกอบที่ ๒.๑	พระพุทธรูปศิลปะคันธาระ	๓๑
ภาพประกอบที่ ๒.๒	พระพุทธรูปศิลปะมถุรา	๓๒
ภาพประกอบที่ ๒.๓	พระพุทธรูปศิลปะอมราวดี	๓๓
ภาพประกอบที่ ๒.๔	พระพุทธรูปศิลปะคุปตะสกุลช่างมถุรา	๓๔
ภาพประกอบที่ ๒.๕	พระพุทธรูปศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถ	๓๕
ภาพประกอบที่ ๒.๖	พระพุทธรูปศิลปะวากฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก	๓๖
ภาพประกอบที่ ๒.๗	พระพุทธรูปศิลปะโอริสสา	๓๗
ภาพประกอบที่ ๒.๘	พระพุทธรูปศิลปะปาละ-เสนะ	๓๘
ภาพประกอบที่ ๒.๙	พระพุทธรูปศิลปะกัศมีร์	๓๙
ภาพประกอบที่ ๒.๑๐	พระพุทธรูปศิลปะนาคปุฏฐัน	๔๑
ภาพประกอบที่ ๒.๑๑	พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่แห่งบาบิยัน พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในศิลปะอินเดียสมัยคันธาระ	๔๒
ภาพประกอบที่ ๒.๑๒	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ถ้ำอชันดา ศิลปะวากฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก	๔๒
ภาพประกอบที่ ๓.๑	“พระอัฐฐารส” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ความสูง ๑๘ ศอก ตามแนวคิดความสูงของพุทธสรีระจริงพระพุทธเจ้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก	๔๖
ภาพประกอบที่ ๓.๒	“พระอัฐฐารส” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ความสูง ๑๘ ศอก ในจารึกสมัยสุโขทัย วัดสะพานหิน เขตอุทยานประวัติศาสตร์ เมืองสุโขทัยและ “พระอัฐฐารส” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ความสูง ๑๘ ตามตำนานล้านนา วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่	๔๘
ภาพประกอบที่ ๓.๓	“พระศรีศากยมุนี” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ในจารึกสุโขทัยสร้างขนาดเท่าสรีระของพระพุทธเจ้า วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ	๔๙
ภาพประกอบที่ ๓.๔	“พระเจ้าตนหลวง” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ตำนานล้านนา สร้างตามแนวคิดสัดส่วนพระวรกายอดีตพระพุทธเจ้า	๕๐
ภาพประกอบที่ ๓.๕	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยสุโขทัย : “พระอจนะ” หน้าตักกว้าง ๑๑.๓๐ เมตร สูง ๑๕ เมตร วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย และ “พระอัฐฐารส” สูง ๕ วา ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว วัดสระเกศ กรุงเทพฯ	๕๔

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
ภาพประกอบที่ ๓.๖	“พระพุทธรูปชินราช” หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๓ คืบ ๕ นิ้ว และสูง ๗ ศอก ๑ คืบ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก : ศิลปะสมัยสุโขทัย	๕๕
ภาพประกอบที่ ๓.๗	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยล้านนา : “เศียรพระแสนแซ่” พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ เมื่อเทียบสัดส่วนหากอยู่ในสภาพสมบูรณ์จะมีความสูงถึง ๖ เมตร	๕๘
ภาพประกอบที่ ๓.๘	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยล้านนา : พระเจ้าแก้วตื้อ” วัดสวนดอกจังหวัดเชียงใหม่ และ “พระเจ้าแสนคม” วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่	๕๙
ภาพประกอบที่ ๓.๙	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น : “พระพุทธรูปรัตนนายก” หลวงพ่อโตวัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร สูงประมาณ ๑๙ เมตร	๖๓
ภาพประกอบที่ ๓.๑๐	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น : “พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์” นั่งห้อยพระบาท สูง ๒๓.๔๘ เมตร วัดป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี และ “พระเศียรธรรมิกราชสำริด” กว้าง ๑.๔๐ เมตร สูง ๑.๘๐	๖๔
ภาพประกอบที่ ๓.๑๑	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง : “พระมงคลบพิตร” วัดมงคลบพิตร พระนครศรีอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๙.๕๕ เมตร สูง ๑๒.๔๕ เมตร	๖๕
ภาพประกอบที่ ๓.๑๒	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย : “พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ” พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๙ ศอก สูง ๓ วา	๖๖
ภาพประกอบที่ ๓.๑๓	พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย : “พระศรีสรรเพชญ์” พระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา ในพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา	๖๗
ภาพประกอบที่ ๓.๑๔	“พระพุทธรูปไสยาสน์จักรสิทธิ์” หรือพระนอนจักรสิทธิ์ วัดพระนอนจักรสิทธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ปางปรินิพพาน มีพุทธลักษณะแบบสุโขทัย ความยาว ๑ เส้น ๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ และ ๗ นิ้ว ประมาณ ๔๗.๔๐ เมตร	๖๙
ภาพประกอบที่ ๓.๑๕	“พระพุทธรูปไสยาสน์ขุนอินทประมูล” ความยาว ๕๐ เมตร (๒๕ วา)	๗๑

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
ภาพประกอบที่ ๓.๑๖	“พระพุทไสยาสน์วัดป่าโมกษ์” ความยาว ๒๒.๕๘ เมตร อำเภอ ป่าโมก จังหวัดอ่างทอง	๗๒
ภาพประกอบที่ ๓.๑๗	“พระศรีสรรเพชญ์” หน้าตักกว้าง ๕.๑๖ เมตร สูง ๖.๙๖ เมตร วัด มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพมหานคร	๗๕
ภาพประกอบที่ ๓.๑๘	“พระพุทปาเลไลยก์” สูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม ตัวอย่าง : พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๑	๗๕
ภาพประกอบที่ ๓.๑๙	“พระศรีศากยมุนี”หล่อแก้ไขแบบรัตนโกสินทร์ หน้าตักกว้าง ๖.๒๕ เมตร สูง ๘ เมตร วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ : พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๑	๗๖
ภาพประกอบที่ ๓.๒๐	“พระพุทธรอนันตคุณอดุลยพิตร” วัดราชโอรสาราม ปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๓.๑๐ เมตร สูง ๔.๕๐ เมตร พระพุทธรูปขนาดใหญ่ สมัยรัชกาลที่ ๒	๗๗
ภาพประกอบที่ ๓.๒๑	“พระพุทจุฬารักษ์” วัดราชสิทธิาราม ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๒ นิ้ว สูง ๖ ศอก ๑ คืบ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัย รัชกาลที่ ๒	๗๘
ภาพประกอบที่ ๓.๒๒	“พระพุทไตรรัตนนายก” (พระโต) วัดกัลยาณมิตร ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๑.๗๕ เมตร สูง ๑๕.๔๕ เมตร และพระพุท ไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนอนที่มีความยาวถึง ๙๐ ศอก ประมาณ ๔๕ เมตร สมัยรัชกาลที่ ๓	๘๐
ภาพประกอบที่ ๓.๒๓	“พระพุทตรีโลกเชษฐ์” วัดสุทัศนเทพวราราม ปางมารวิชัย หน้า ตักกว้าง ๕.๑๕ เมตร สูง ๘.๔๗ เมตร และ “พระยืนวัดเครือวัลย์” สูง ๔ วา ปางห้ามญาติ ทั้ง ๒ องค์ หล่อด้วยโลหะสำริด สร้างขึ้นใน สมัยรัชกาลที่ ๓	๘๑
ภาพประกอบที่ ๓.๒๔	“พระพุทชินราชจำลองสำริด” หน้าตักกว้าง ๕ ศอก คืบ ๕ นิ้ว พระประธานในอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรฯ	๘๓
ภาพประกอบที่ ๓.๒๕	“พระมหาพุทพิมพ์” (หลวงพ่โต) วัดไชโย หน้าตักกว้าง ๘ วา ๗ นิ้ว สูง ๑๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว สมัยรัชกาลที่ ๕	๘๓
ภาพประกอบที่ ๓.๒๖	“พระพุทไสยาสน์ขนาดใหญ่วัดสะตือ” องค์พระยาว ๑ เส้น ๕ วา (๕๐ เมตร) สูง ๘ วา (๑๖ เมตร) วัดสะตือ อำเภอท่าเรือ พระนครศรีอยุธยา สมัยรัชกาลที่ ๕	๘๔

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
ภาพประกอบที่ ๓.๒๗	“พระร่วงโรจนฤทธิ์ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธบุชนีย บพิตร” วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และ “หลวงพ่โต” หรือ “พระศรีอริยเมตไตรย” พระพุทธรูปยืน ปางอุ้มบาตร วัด อินทวิหาร กรุงเทพฯ	๘๕
ภาพประกอบที่ ๓.๒๘	“พระพุทธรูปปฏิภาณมัยมพุทธกาล” วัดสิริจันทร์นิมิตรวรวิหาร จังหวัดลพบุรี หน้าตักกว้าง ๑๑ วา ๑ ศอก (๒๒ เมตร)	๘๖
ภาพประกอบที่ ๓.๒๙	“พระศรีศากยะทศพลญาณประธารพุทธมณฑลสุพรรณฯ” เป็น พระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่หล่อด้วยสำริด สูง ๑๕.๘๗๕ เมตร สมัยรัตนโกสินทร์ช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐	๘๗
ภาพประกอบที่ ๓.๓๐	“พระพุทธรโคดม” วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี และ”พระพุทธร มหาธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา” จังหวัดเพชรบูรณ์	๘๘
ภาพประกอบที่ ๓.๓๑	พระพุทธรูปมหานรินทร์ศากยมุนีศรีวิเศษชัยชาญ วัดม่วง อำเภ วิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง	๘๘
ภาพประกอบที่ ๓.๓๒	“พระพุทธรูปกุสันโธ” วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี หน้าตักกว้าง ๔๐ เมตร สูง ๕๗ เมตร และ “พระพุทธรูปสุวรรณมงคลมหายาน” วัด พิกุลทอง จังหวัดสิงห์บุรี หน้าตักกว้าง ๒๓.๑๔ เมตร สูง ๔๒.๕๖ เมตร	๘๙
ภาพประกอบที่ ๓.๓๓	“พระพุทธรูปนวล้านต้อ” สามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัด เชียงราย และ “พระพุทธรูปสี่พิงครัตน์” วัดพระธาตุดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่ ก่ออิฐถือปูน ปางมารวิชัย	๙๐
ภาพประกอบที่ ๓.๓๔	“พระพุทธรูปปฏิมากร ธีรอุทธานุญาศุภาสัมมาสัมพุทธเจ้า” ปางปฐม เทศนา วัดดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และ “พระพุทธรูปเกตุมงคล” ปางประทานพร วัดเทวปราสาท อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร	๙๐
ภาพประกอบที่ ๓.๓๕	“พระเจ้าหลวงทันใจ” วัดมณเฑียร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคเหนือ	๙๒
ภาพประกอบที่ ๓.๓๖	“พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล” พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ปางปฐม เทศนา วัดเขากงมงคลมิ่งมิตรปฏิฐาราม จังหวัดนราธิวาส และ “พระพุทธรูปกิตติสิริชัย” ปางสมาธิ อำเภอบางสะพาน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้	๙๓
ภาพประกอบที่ ๓.๓๗	“พระพุทธรูปโคดม” ปางมารวิชัย วัดพระใหญ่ อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้	๙๓

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
ภาพประกอบที่ ๓.๓๘	“พระพุทธรธรรมกายมงคลปุระเทศานนท์สุพพิธาน” ปางสมาธิ วัดพุทธาริवास อำเภอบางเตย จังหวัดยะลา	๙๔
ภาพประกอบที่ ๓.๓๙	“พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะแบบร่วมสมัย อำเภอมะนัง จังหวัดภูเก็ต	๙๔
ภาพประกอบที่ ๓.๔๐	“พระสัพพัญญูรู้แจ้งสามแดนโลกธาตุ” ปางสมาธิ วัดป่าห้วยลาด จังหวัดเลย สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบคันธาระ “พระมงคลมิ่งเมือง” จังหวัดอำนาจเจริญ “พระพรหมภูมิปาโล” จังหวัดกาฬสินธุ์ และ “พระพุทธรูปปางสมาธิ” จังหวัดขอนแก่น สมัยรัตนโกสินทร์-สกุลช่างเชียงแสน	๙๕
ภาพประกอบที่ ๓.๔๑	“พระพุทธรูปปางสมาธิ” หรือ หลวงพ่อขาว วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม จังหวัดนครราชสีมา และ “พระพุทธรูปปางสมาธิ” วัดพนมศีลาราม จังหวัดสุรินทร์ สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบสุโขทัย พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในภาคอีสาน	๙๗
ภาพประกอบที่ ๓.๔๒	“พระพุทธรูปปางสมาธิ” หรือ หลวงพ่อขาว วัดพระบาทภูพานคำ อำเภอบุณฑล จังหวัดขอนแก่น และ “พระสุภัทรบพิตร” วนอุทยานแห่งชาติเขากระโดง อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์ สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบสุโขทัย พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในภาคอีสาน	๙๘
ภาพประกอบที่ ๓.๔๓	“พระพุทธรูปปางสมาธิ” วัดบูรพาภิราม อำเภอมะนัง จังหวัดร้อยเอ็ด และ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” วัดน้อยโพธิ์คำ อำเภอมะนัง จังหวัดนครพนม สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบช่างท้องถิ่น พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในภาคอีสาน	๙๙
ภาพประกอบที่ ๓.๔๔	“พระพุทธรูปปางสมาธิ” ขนาดความยาว ๒๐ เมตร กว้าง ๕ เมตร วัดป่าภูก้อน อำเภอนาเยีย จังหวัดอุตรดิตถ์ สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบไทยประยุกต์ เป็นเอกลักษณ์ทางพุทธศิลป์แห่งรัชกาลที่ ๙	๑๐๐
ภาพประกอบที่ ๓.๔๕	“พระใหญ่เฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา มุกดาหาร” หน้าตักกว้าง ๓๙.๙๙ เมตร สูง ๕๙.๙๙ เมตร ประดิษฐาน ณ วัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ ตำบลนาสีนวน อำเภอมะนัง จังหวัดมุกดาหาร สมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในภาคอีสาน	๑๐๑

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
ภาพประกอบที่ ๔.๑	“หลวงพ่อโต” วัดมหาพุทธาราม พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ศิลปะล้านช้าง (ศิลปะแบบนครจำปาศักดิ์) ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย สูง ๖.๘ เมตร หน้าตักกว้าง ๓.๕๐ เมตร อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ	๑๑๒
ภาพประกอบที่ ๔.๒	“หลวงพ่อโต” วัดจอมพระ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ศิลปะพื้นถิ่น ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑.๗๕ เมตร สูง ๒ เมตร	๑๑๓
ภาพประกอบที่ ๔.๓	“หลวงพ่อโต” วัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ศิลปะผสมผสานระหว่างล้านช้างและอยุธยาตอนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓.๖๕ เมตร สูง ๗.๔๖ เมตร	๑๑๔
ภาพประกอบที่ ๔.๔	“พระพุทธรูปไสยาสน์” ปางปรินิพพาน ความยาว ๒๗ เมตร ศิลปะช่างพื้นถิ่นไทยผสมกับช่างพื้นถิ่นลาว วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม จังหวัดศรีสะเกษ	๑๑๕
ภาพประกอบที่ ๔.๕	“พระพุทธรูปมงคลเมือง” ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางประทานพร หน้าตักกว้าง ๓ เมตร ความสูง ๙ เมตร ศิลปะประยุกต์พื้นถิ่นร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ วัดกันทรารมย์ อำเภอกันทรารมย์ ศรีสะเกษ	๑๑๕
ภาพประกอบที่ ๔.๖	“พระพุทธรูปทวยชัยมงคล” ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๘ เมตร สูง ๑๕ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย วัดบ้านละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ	๑๑๖
ภาพประกอบที่ ๔.๗	“หลวงพ่อใหญ่ปุดหาย” หรือ “พระศรี” ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางพรหมวิหารเหนือโลก หน้าตักกว้าง ๑๖.๙๙ เมตร สูง ๓๕ เมตร ศิลปะแบบประยุกต์ร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ วัดธรรมสำเร็จพุทธศรีอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ	๑๑๗
ภาพประกอบที่ ๔.๘	“หลวงพ่อใหญ่” หรือ “พระพุทธรูปมงคลนิมิต” ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๐ เมตร องค์พระสูงรวมฐาน ๑๘.๗๙ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย วัดโนนผึ้ง อำเภอกันทรารมย์ ศรีสะเกษ	๑๑๘
ภาพประกอบที่ ๔.๙	“พระใหญ่” พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๘ เมตร สูง ๘ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย ถ้ำพระใหญ่ อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ	๑๑๙

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
ภาพประกอบที่ ๔.๑๐	“หลวงพ่โตโคตะมะ” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ๓ องค์ ประทับ ขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตัก ๙.๙ เมตร สูง ๑๖.๙ เมตร ศิลปะ แบบสุโขทัย วัดบ้านขุนหาร อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ	๑๒๐
ภาพประกอบที่ ๔.๑๑	“พระมงคลสิวลี” พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ ปางประทานพร ความสูง ๑๑ เมตร ศิลปะแบบช่างพื้นถิ่น วัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ	๑๒๑
ภาพประกอบที่ ๔.๑๒	“พระใหญ่” ประดิษฐาน ณ ถ้ำพระใหญ่ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ สร้างอยู่กลางแจ้งซึ่งไม่มีความเหมาะสมเรื่องสถานที่ตั้งและบดบัง ทัศนียภาพอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ จังหวัดศรีสะเกษ	๑๓๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบการระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐/๕๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๔๐ หน้า ๕๐

พระสุตตันตปิฎก					
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์			ภาษา
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

ข. คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อภาษาอังกฤษ

p.	page	หน้า
pp.	page	หน้า (มากกว่าหนึ่งหน้า)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธรูปเป็นรูปเคารพแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันถือเป็นอุเทสิกเจดีย์ประเภทหนึ่งที่สูงขึ้นเพื่อเจตนาอุทิศต่อพระพุทธรูปโดยไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นอย่างใด^๑ ซึ่งความเชื่อและคติเมื่อแรกเริ่มการสักร่างนั้น ประการแรก อาจเป็นการสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเป็นประธานของวัดในโบสถ์ วิหาร เมื่อมีการสถาปนาศาสนสถานขึ้น รองลงมาอาจเกี่ยวเนื่องกับการสืบทอดพระพุทธศาสนา หรือการรำลึกถึงพระธรรมที่ทรงตรัสรู้และเผยแผ่สั่งสอน^๒ เป็นสำคัญ

แรกเริ่มที่ถือกันว่าเป็นต้นกำเนิดของการเกิดมีพระพุทธรูปนั้น ปรากฏขึ้นราว พ.ศ. ๕๐๐ (=43 BC) ในสมัยของพระเจ้ามีลิnth หรือ Menander กษัตริย์บาคเตรียหรือโยนก ซึ่งฝรั่งว่าเป็น Indo-Greek king ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดครองดินแดนไพศาลตั้งแต่โยนก และคันธาระ (อัฟกานิสถานตอนเหนือ และปากีสถาน) ลงมาถึงอินเดียพายัพ ทรงเป็นพุทธมามกะเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ในยุคนี้เริ่มเกิดมีพระพุทธรูปศิลปะคันธาระ แบบกรีก และถือเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปที่สืบมาจนปัจจุบัน^๓ ภายหลังต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้น ดังปรากฏหลักฐานว่าอาจเกิดขึ้นแรกในศิลปะอินเดียแบบคุปตะ เช่น พระพุทธรูปซึ่งค้นพบที่เมืองมถุรา^๔ และนิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายในศิลปะอินเดียแบบปาละราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖ ต่อมาได้กลายเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในดินแดนต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น จีน ญี่ปุ่น กัมพูชา พม่า ไทย เป็นต้น

สำหรับประเทศไทย หลักฐานทางศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พบว่า เข้ามาปรากฏในดินแดนไทยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ เป็นต้นมา และเริ่มชัดเจนมากที่สุดตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในวัฒนธรรมทวารวดี ทั้งหลักฐานทางพระพุทธศาสนาและงานศิลปกรรมก็ได้ปรากฏสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันซึ่งแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของคนในดินแดนไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่เคยเสื่อมคลายลงแต่ประการใด^๕

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^๒ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๖๑๔.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, พิมพ์ครั้งที่ ๗/๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๓.

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์*, หน้า ๒๑.

^๕ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

นอกจากนี้ ในแต่ละยุคสมัยยังพบว่า ได้มีการสร้างพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และมีขนาดใหญ่ ที่ถือเป็นอุเทสิกเจดีย์อันมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน เป็นสัญลักษณ์ของ พระพุทธศาสนาและความดีงามแห่งพุทธคุณ เป็นสื่อในการถ่ายทอดปรมัตถธรรมอันเป็นแก่นแท้ของ พระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองที่มีศรัทธาของผู้คนมาราบไหญ่บูชาเป็นจำนวนมาก โดยพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ตั้งแต่สมัยทวารวดี เช่น พระพุทธรูปศิลาขาว และพระพุทธรูปศิลาเขียว และพบว่านิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายในดินแดนที่สำคัญทั้งสุโขทัย ล้านนา ออยุธยา สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์^๒

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นี้ เบื้องต้นคงเป็นการแสดงศรัทธาทางพระพุทธศาสนา และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นหลัก อีกทั้งยังสร้างด้วยวัสดุที่มีค่า อันเป็นสิ่งสะท้อนถึงความ เจริญของบ้านเมืองในหลายด้านไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ อำนาจทางการเมือง อำนาจบารมีของผู้สร้าง หรือผู้ปกครองในแต่ละยุคสมัย จนกลายมาเป็นคตินิยมของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ถวายไว้ใน พระพุทธศาสนาสืบต่อกันมา

“จังหวัดศรีสะเกษ”เป็นจังหวัดหนึ่งตั้งอยู่บนดินแดนแห่งที่ราบสูงในภาคอีสานตอนล่าง ของไทยและถือเป็นดินแดนสำคัญแห่งหนึ่งของพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ยุคต้นประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในดินแดนแห่งนี้เป็นอย่างมาก ผสมผสานกับความ เชื่อดั้งเดิมและอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ทำให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม แสดงถึงวิถีชีวิตอันงดงาม ที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะของถิ่นอีสานตอนล่างมากมาย เช่น พิธีสืบชะตา เทศน์มหาชาติ พิธีบวช ตลอดจนพิธีกรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่การเกิดจนถึงการตาย พิธีกรรมเหล่านี้ล้วน เป็นกิจกรรมบุญพิธี ที่เริ่มขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

นอกจากนี้ “จังหวัดศรีสะเกษ” ยังเป็นดินแดนที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาในพระบรมพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นมาตั้งแต่ โบราณ กอปรกับอาจเกิดจากอิทธิพลความเชื่อทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกวัตถุ นิยมและเทคโนโลยี จนเกิดความผันแปรของคติจากเดิมที่นิยมสร้างถวายไว้เพื่อประดิษฐานเป็น ประธานในโบสถ์หรือวิหารของวัด เมื่อมีการสร้างศาสนสถานขึ้นดังที่กล่าวมาแล้ว เช่น มีแนวความคิด การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานไว้กลางแจ้งของวัดต่าง ๆ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือตามยอด เขา รวมถึงอาจมีแรงบันดาลใจในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เพื่อฉลองพระพุทธศาสนาครบ ๒๕ ศตวรรษ เช่น การสร้างพระศรีศากยะทศพลญาณฯ ประดิษฐานบริเวณพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะเดียวกันตามภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้แก่

“พระพุทธรุทมนานวรินทร์ศากยมนีศรีวิเศษชัยชาญ” วัดม่วง อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัด อ่างทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๖๓ เมตร สูง ๙๒ เมตร, “พระพุทธรุทมิ่งมงคลเอกนาคคีรี” บนยอดเขา นาคเกิด ตำบลกะรน อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๕.๔๕ เมตร ความสูง ๔๕ เมตร, “พระพุทธรุทวล้านต้อ” ที่บ้านสบรวก หรือที่เรียกว่า สามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

^๒ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เมือง โบราณ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๓.

หน้าตักกว้าง ๑๐ เมตร สูง ๑๕ เมตร,^๗ “พระพุทธรูปไสยาสน์” วัดสะพานเลือก อำเภอท่าใหม่ จังหวัด จันทบุรี ขนาดองค์พระยาว ๕๖ เมตร สูง ๑๖ เมตร มีการอ้างถึงว่าเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ในอาคาร หลังคาคลุม (วิหาร) ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย, “พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล” เป็นพระพุทธรูปกลางแจ้ง ที่งดงามมากและใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ประดิษฐานเป็นองค์พระประธานในพื้นที่พุทธอุทยานวัดเขากง มงคลมิ่งมิตรปฏิฐาราม จังหวัดนราธิวาส มีขนาดหน้าตักกว้างถึง ๑๗ เมตร และมีความสูงรวมฐาน ๒๘.๓๐ เมตร^๘ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ อาจเชื่อมโยงความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ ทำให้ผู้มีจิตศรัทธาประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ถวายไว้ในบรรพพุทธานุชาเพื่อให้เกิดอานิสงส์อันเป็นประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและผู้อื่น ดังความที่ปรากฏในวัฏฏังคสุตตคตอนหนึ่งว่า

“ผู้เป็นมหาราชบุรุษหรือสตรีผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยศรัทธา เมื่อได้สร้างพระพุทธรูปถวายไว้ในพระพุทธานุชา พระพุทธรูปนั้น บุคคลจะสร้างด้วยดินเหนียว หรือสีลาภักตามหรือทำด้วย โลหะแลทองแดงก็ตาม จะทำด้วยไม้ แลสังกะสี ดีบุกก็ตาม จะทำด้วยรัตนะ เงินทองก็ตาม ผู้ที่สร้าง ทำนั้น จักได้อานิสงส์ผลอันมากพันที่จะนับประมาณ”^๙

การศึกษาถึงคติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ การทำความเข้าใจในงานช่าง ผู้สร้างและศรัทธาที่มีต่อพระพุทธานุชาของผู้คนในแต่ละยุคสมัยได้ โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งนับเป็นงานพุทธศิลป์อีกแบบหนึ่งที่มีความนิยมสร้างกันเป็นอย่างมากในสังคมไทยปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความต้องการศึกษาถึงคติการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดขึ้น ตลอดจนผู้ที่มีศรัทธา และชื่นชอบในการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ จะได้เกิดการเรียนรู้ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคติในคุณค่าและความเชื่อ ความสำคัญ ความเข้าใจในรูปแบบศิลปะ เพื่อให้เกิดความศรัทธาการเคารพบูชาอันเป็นบุญกุศลในการสืบทอดพระพุทธานุชาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธานุชา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

^๗ พิริยะ ไกรฤกษ์, **ลักษณะไทย พระพุทธรูปอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑, ๓๓๘-๓๓๙.

^๘ คณะกรรมการมูลนิธิพุทธทักษิณพรหมารณ, **หนังสือที่ระลึก พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล**, (นราธิวาส: คณะกรรมการมูลนิธิพุทธทักษิณพรหมารณ, ๒๕๑๓), หน้า ๒๔-๒๕.

^๙ คณะสงฆ์หนเหนือ, **ปัญญาสาตก**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๑-๒๖๖.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา มีอย่างไร
- ๑.๓.๒ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย มีอย่างไร
- ๑.๓.๓ คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ มีอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และสังคมไทย ในสมัยศิลปกรรมสมัยต่าง ๆ ได้แก่ ศิลปะสมัยอินเดีย ศิลปะในประเทศไทย ตลอดจนลักษณะพุทธศิลป์ อิทธิพลทางคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านข้อมูล ศึกษาจากหลักฐานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปเป็นหลักและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิด้านปฎิมากรรมพระพุทธรูปและผู้เกี่ยวข้องที่มีความเชี่ยวชาญด้านการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่แล้วนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมาแล้ว

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับการวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้ เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันในศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย ผู้วิจัยจึงขอกำหนดความหมายนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย ดังนี้

๑.๕.๑ จังหวัดศรีสะเกษ หมายถึง จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย เป็นหนึ่งในดินแดนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รูปแบบศิลปะวิถีชีวิตภูมิปัญญาและศาสนา เป็นต้น

๑.๕.๒ คติ หมายถึง คุณค่าและความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ อันเป็นวิธีหรือแนวทางปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาทางความคิด และเป็นส่วนหนึ่งแห่งวิถีชีวิตของคนในสังคมก่อให้เกิดอิทธิพลต่อจิตใจที่มีผลต่อพฤติกรรม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และสังคม ได้แก่ ด้านพุทธศิลป์ ด้านจิตใจ ด้านความสามัคคี และด้านความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๑.๕.๓ พระพุทธรูป หมายถึง รูปที่สร้างขึ้นแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้บูชา ซึ่งไม่ใช่รูปจริงหรือรูปเหมือนของพระพุทธรูป เป็นเพียงสัญลักษณ์ให้เราได้มีพุทธานุสสติ คือระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงมีพระคุณอันล้ำเลิศเพื่อประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง

๑.๕.๔ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ หมายถึง พระพุทธรูปองค์ใหญ่อันเป็นรูปเคารพแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถหรือวิหารและสถานที่ที่สำคัญอย่างน้อยต้องมีขนาดหน้าตักตั้งแต่ ๒.๕ เมตรขึ้นไป ส่วนใหญ่สร้างด้วยศิลา ดินเผา ปูนปั้น หรือทองสำริด เป็นต้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษา จังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้ มีเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

กรมศิลปากร ได้อธิบายถึง ความเป็นมาของการสร้างสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้าไว้ว่า ในครั้งพุทธกาล การสร้างรูปแทนพระพุทธรูปเจ้ายังไม่นิยมสร้าง พุทธบริษัทจึงนับถือแต่ไตรสรณคมน์ ได้แก่ พระพุทธรูป พระธรรมคำสอน และพระสงฆ์สาวก อันเป็นหลักสูงสุดในพุทธศาสนา และในมหานิพพานสูตรและตำนานพุทธประวัติ ยังได้กล่าวถึงเรื่องเมื่อพระพุทธรูปเจ้าใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ได้มีพุทธภิกษุแก่พระสงฆ์สาวกให้ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นสิ่งแทนพระองค์ และได้มีพุทธานุญาตว่าพุทธบริษัทเหล่าใดที่ใครเห็นพระองค์ก็ให้ไปปลงธรรมสังเวช ณ สังฆนิยสถานทั้ง ๔ แห่ง ประกอบด้วย สถานที่ประสูติ ณ ลุมพินีวัน สถานที่ทรงตรัสรู้พระโพธิญาณ เมืองคยา สถานที่ประทานปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี และสถานที่เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน บริเวณต้นรังคูน แขวงเมืองกุสินารา โดยพุทธานุญาตเบื้องต้นจึงกล่าวได้ว่า สังฆนิยสถานทั้ง ๔ แห่ง (รวมถึงสถานที่ซึ่งพระพุทธรูปทรงแสดงมหาปาฏิหาริย์อีก ๔ แห่ง อันได้แก่ เมืองสังกัสสะ หรือสังกสนคร เมืองสาวัตถี เมืองราชคฤห์ และเมืองเวสาลี) จึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า

หลังพุทธกาลล่วงมาถึงสมัยราชวงศ์สุโขทัย ปกครองอินเดียฝ่ายเหนือราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ กษัตริย์องค์สำคัญของราชวงศ์นี้ คือ พระเจ้าอโนธิราช (พ.ศ. ๖๒๑-๖๘๗) ทรงตั้งราชธานีที่เมืองเปศวาร์ ในแคว้นคันธาระ อันเป็นบริเวณที่มีการนับถือพุทธศาสนาสืบมาแต่ครั้งพุทธกาลในระยนี้ ชาวกรีกที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่อาศัยอยู่ในเมืองคันธาระ เกิดมีความคิดที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยลักษณะของพระพุทธรูปเมื่อแรกสร้างนั้นอนุโลมสร้างตามลักษณะมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธานุสสติให้พุทธศาสนิกชนได้ระลึกถึงพระพุทธรูป เมื่อแรกสร้างพระพุทธรูปตามมหาบุรุษลักษณะทั้ง ๓๒ ประการนั้น ช่างในสมัยโบราณได้เลือกลักษณะเพียงบางประการในการสร้างประติมากรรมรูปเคารพ และผสมผสานพุทธอิริยาบถตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติ ได้แก่ นั่ง ยืน เดิน นอน รวมถึงการสื่อความหมายสัญลักษณ์ของเหตุการณ์ในพุทธประวัติด้วยการใช้พระหัตถ์ และนิ้วพระหัตถ์ เรียกว่า “ปาง” หรือ “มูทรา”^{๑๐}

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวในหนังสือ “ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์” ไว้ว่า ประวัติการสร้างพระพุทธรูป เกิดขึ้นจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ ครั้งเมื่อพระพุทธรูปเสด็จไปประทานเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดา และทรงจำพรรษาอยู่ในสวรรค์ดาวดึงส์หนึ่งพรรษานั้น พระเจ้าประเสนทิโกศลทรงมีความรำลึกถึงจึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทน์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรูปเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรูปเสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์นั้นลุกขึ้นปฏิสนธินาถพระพุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่ทรงตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์

^{๑๐} กรมศิลปากร, พระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

กลับไปยังที่ประทับ และเพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างของพระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงให้ความเห็นว่า ความที่กล่าวในตำนานนี้ประสงค์จะอ้างว่า พระพุทธรูปแก่นจันทร์ก็คือต้นแบบของพระพุทธรูปซึ่งสร้างกันต่อมาภายหลัง หรือถ้าว่าอีกนัยหนึ่ง คืออ้างว่าพระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาตและเหมือนพระพุทธรองค์ ฯลฯ ถึงกระนั้นความที่กล่าวในตำนานก็ขัดกับหลักฐานที่มีโบราณวัตถุเป็นเครื่องพิสูจน์ เป็นต้นว่าถ้าเคยสร้างพระพุทธรูปแต่เมื่อในพุทธกาล และพระพุทธรองค์ได้โปรดประทานพระบรมพุทธานุญาตให้สร้างกันต่อมา ดังอ้างในตำนานไซ้ พระเจ้าอโศกมหาราชก็คงสร้างพระพุทธรูปเป็นเจดีย์วัตถุอย่างหนึ่ง แต่ในบรรดาพุทธเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกสร้างไว้หาไม่พระพุทธรูปไม่ ใช่แต่เท่านั้น แม้อุเทสิกเจดีย์ที่สร้างกันเมื่อล่วงสมัยพระเจ้าอโศกแล้ว ประมาณราว พ.ศ. ๔๐๐ เช่น ลายจำหลักรูปภาพเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งทำเป็นเครื่องประดับพระมหาธาตุเจดีย์ ก็ทำแต่รูปสิ่งอื่น เช่น รอยพระพุทธรูปหรือพระธรรมจักร และพระพุทธรูปเป็นต้น อันเป็นสิ่งสมมติแทนพระพุทธรูปทุกแห่งไป ข้อนี้พิสูจน์ให้เห็นว่าประเพณีที่ทำให้พระพุทธรูปยังไม่มีปรากฏในสมัยนั้น แสดงให้เห็นว่าตำนานพระแก่นจันทร์นั้นจะเกิดขึ้นต่อสมัยเมื่อมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว คือราว พ.ศ. ๖๐๐ หรือ ๗๐๐ ปี^{๑๑}

ไชศรี ศรีอรุณ ได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไว้ในหนังสือ “พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปตั้งแต่มหากษัตริย์จนถึงมหาปรีนิพพาน” ไว้ว่า การสร้างพระพุทธรูปกล่าวโดยรวมแล้วมีอยู่หลายสกุลช่างสำคัญ ได้แก่ ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ สำหรับชาวพุทธแล้วการสร้างพระพุทธรูปถือเป็นการทำบุญสร้างกุศล แต่เนื่องด้วยพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทที่นับถือกันในสยามประเทศ เมื่อตกมาถึงดินแดนสยาม ก็เป็นเวลา นับพันปีห่างจากเวลาที่เกิดพระพุทธรูปในอินเดีย ความคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในดินแดนแห่งนี้ ก็ย่อมที่จะแปรเปลี่ยนไปบ้างจากความคิดเดิมที่ปรากฏในอินเดียด้วย^{๑๒}

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูปไว้ว่า การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปอีกว่า แบบหรือพิมพ์ (Model) สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่า พระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้ช่างทำพระพุทธรูป ย่อมต้องบอกลักษณะที่ตัวเองประสงค์จะให้เป็น "ลักษณะของพระพุทธรูปต้องเป็นอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้ ส่วนนี้ยาว ส่วนนี้สั้น ส่วนนี้กลม ..." การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ตัวเองประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น ย่อมต้องอาศัยดาราทียบเคียง กล่าวคือ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้าเรียกว่า "มหาบุรุษลักษณะ" มี ๓๒ ประการ

^{๑๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, หน้า ๖๗-๖๘.

^{๑๒} ไชศรี ศรีอรุณ, **พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปตั้งแต่มหากษัตริย์จนถึงมหาปรีนิพพาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓, ๔๖.

นอกจากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการแล้ว ยังมีลักษณะย่อยทางด้านพระรูปกายเรียกว่า "อนุพยัญชนะ ๘๐" ซึ่งละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก...มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ หรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น^{๑๓}

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย” ว่า ศิลปะแรกที่กล่าวประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นเป็นรูปมนุษย์ คือศิลปะอินเดียแบบคันธารราฐ และได้ส่งผลสะท้อนไปทั่วในการประดิษฐ์รูปภาพทางพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากภาพปางประสูติก็จะมีภาพพระพุทธรองค์เสด็จออกมาจากพระปรีศร์ (สีข้าง) ของพระพุทธรมารดา และเมื่อพระองค์ทรงเจริญวัยขึ้นแล้วก็ประทับนั่งปางสมาธิอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ต่อจากนั้นก็ประทานปฐมเทศนา ศิลปะคันธารราฐยังแสดงภาพปางเสด็จเข้าสู่บริณพพานด้วย คือสร้างเป็นพระพุทธรูปกำลังบรรทมตะแคง สิ้นพระชนม์ แวดล้อมไปด้วยสาวศิษย์ซึ่งกำลังร่ำไห้

นอกจากนี้ ท่านยังได้ให้ความเห็นอีกว่า การสร้างพระพุทธรูปในชั้นต้นนั้น จะแสดงปางแต่เพียง ๖ ปาง คือ (๑) ปางประทานปฐมเทศนา อาทิ การจีบนิ้วพระหัตถ์ขวาเป็นวงกลมคือธรรมจักร พระหัตถ์ซ้ายประคองท่าทำกำลังจะหมุน ใช้เฉพาะท่าประทับนั่ง แต่ในสมัยหลังก็ใช้สำหรับประทับยืนด้วย (๒) ปางวิตรรกะ ลักษณะทรงส่งสอนจีบนิ้วพระหัตถ์ขวาข้างเดียว ใช้ได้ทั้งประทับนั่งและประทับยืน (๓) ปางมารวิชัย ลักษณะพระหัตถ์ขวาท้อยคว่ำลงที่พระขงฆ์ พระหัตถ์ซ้ายหงายอยู่เหนือพระเพลานิยมใช้เฉพาะประทับนั่ง (๔) ปางสมาธิ พระหัตถ์ขวาหงายซ้อนอยู่เหนือพระหัตถ์ซ้ายบนพระเพลานิยมใช้เฉพาะประทับนั่ง (๕) ปางประทานอภัย มีลักษณะพระหัตถ์ขวาตั้งตรงขึ้น หงายฝ่าพระหัตถ์ออกข้างนอก และ (๖) ปางประทานพร จะมีลักษณะพระหัตถ์ขวาท้อยลง หงายฝ่าพระหัตถ์ออกข้างนอกเช่นเดียวกัน ซึ่งสองปางหลังนี้ใช้ได้ทั้งพระพุทธรูปที่ประทับนั่งและประทับยืน เป็นต้น^{๑๔}

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวถึงเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปไว้ในหนังสือ “พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย” ว่า การสร้างรูปเคารพของพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่ทั้งในงานประติมากรรมและงานจิตรกรรม ในระยะแรก งานประติมากรรม ส่วนใหญ่เป็นงานประติมากรรมแกะสลักปูนต่ำ งานแกะสลักปูนสูง และต่อมาจึงสร้างเป็นงานประติมากรรมรูปปั้นลอยตัว และยังมีการแสดงท่าทางด้วยพระหัตถ์ ที่เรียกว่า “มุทรา” เพื่อบอกเล่าพุทธประวัติด้วยเช่นกัน อาทิ ปางทรงแสดงธรรม จะแสดงด้วย “วิตรรกมุทรา” คือการยกพระหัตถ์ขวาขึ้น จีบพระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) และพระดัชนี (นิ้วชี้) เป็นวงกลม อันหมายถึง ธรรมจักร คือการแสดงธรรม เป็นต้น

ส่วนวัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปในระยะแรกนั้นมักนิยมใช้วัสดุประเภทศิลา เช่น ในสมัยคันธาระ นิยมนำศิลามาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยสลักเป็นภาพปูนต่ำบ้าง เป็นภาพปูนสูงบ้าง รวมถึง

^{๑๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, “กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97, [๕ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^{๑๔} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖-๑๗.

รูปลอยตัว ในระยะต่อมาจึงมีการสร้างพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะประเภทสำริด ซึ่งพบว่านิยมมากทางภาคใต้ของประเทศไทยในสมัยอมราวดี^{๑๕}

เกษมสุข ภมรสถิตย์ ได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปและพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยในหนังสือ “พระพุทธรูปหรือรูปแห่งพุทธะ” ว่า เมื่อเกิดขึ้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลง นี่คือการพิจารณาความเป็นจริงของโลก ที่พระพุทธศาสนาหยิบขึ้นมาเป็นหัวใจว่าไม่มีอะไรในโลกสามารถดำรงความเป็นนิรันดร์กาล พระพุทธรูปก็เช่นเดียวกัน โดยสาเหตุหนึ่งเพราะมนุษย์เป็นผู้สร้าง จึงมีผลจากความคิด ความเชื่อ แสดงอารมณ์ ทุกอย่างคือเครื่องบอกกล่าวของผู้สร้างว่าอยู่ดีกินดี หรือลำบาก บรรยาการศุภหรือทุกข์หรือเต็มไปด้วยความหวาดกลัว หวั่นไหว หวาดระแวง โดยสาเหตุใหญ่ ๆ ของการพัฒนาการ คือ (๑) ความเปลี่ยนแปลงตามสภาพรูปร่างหน้าตา ค่านิยม สรีระของผู้คนแต่ละภูมิภาค (๒) การเปลี่ยนแปลงตามอิทธิพลของวัฒนธรรมที่แทรกเข้ามา และ/หรือมีอำนาจเหนือกว่าในชั้นต้น (๓) การเปลี่ยนแปลงไปตามความเชื่อพื้นฐาน (๔) เปลี่ยนแปลงไปตามการตีความของพุทธปรัชญา หรือตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพระไตรปิฎก^{๑๖}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

พระภูเมธ สุเมธ (พูนสุวรรณ) ได้ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวพุทธที่มีต่อพระเจ้าแก้วตอ วัดสวนดอก เชียงใหม่” ผลการศึกษาพอสรุปได้ว่า ชาวล้านนามีความเชื่อศรัทธาตั้งเดิมในพระพุทธรูปตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วยหลักความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา) หลังจากนั้น จึงมีการสร้างปฏิมากรรมลอยตัวอุทิศให้พระพุทธเจ้า เรียกว่า อุเทสิกเจดีย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเคารพกราบไหว้ในฐานะเป็นพุทธานุสสติ คือ เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า แต่เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนล้านนา ซึ่งมีความเชื่อตั้งเดิมอยู่ก่อนแล้ว คือ ความเชื่อในเรื่องวิญญาณนิยม ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา และความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมขึ้น กลายเป็นความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป โดยมีการสร้างเรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ หรือ เชื่อกันว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ อยู่เบื้องหลังพระพุทธรูป ซึ่งสามารถดลบันดาลพรต่าง ๆ ได้ เช่นเดียวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ตามที่ตนนับถือ ซึ่งจากผลการศึกษาความเชื่อของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธรูป พบว่า พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนามากที่สุด และก็มี ความเชื่อในความเชื่อตั้งเดิมมากเช่นเดียวกัน กล่าวคือมีความเชื่อในกฎแห่งกรรม (กัมมสัทธา) และเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา) แต่ก็มี ความเชื่อในเรื่องวิญญาณ (วิญญาณนิยม) และอำนาจเหนือธรรมชาติ (ธรรมชาตินิยม) ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้จากการศึกษาพฤติกรรมที่มีต่อพระพุทธรูป พบว่า โดยส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติต่อพระพุทธรูปด้วยการกราบไหว้บูชา การบริจาคน้ำในตู้บริจาคน้ำ แต่ยังมีส่วนหนึ่งที่พฤติกรรมปฏิบัติในความเชื่อตั้งเดิม คือ การอ้อนวอนขอพร และมีความเชื่อในเรื่องชะตาชีวิต

^{๑๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๙-๓๙.

^{๑๖} เกษมสุข ภมรสถิตย์, พระพุทธรูปหรือรูปแห่งพุทธะ, (เชียงใหม่: ธนบรรณการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๗-๖๙.

ด้วยการเสี่ยงเซียมซี (เป็นคำทับศัพท์ภาษาจีนแต่ใจหมายถึง ใบทำนายโชคชะตาที่ต้องเสี่ยงไม้เท้าเสี่ยงทาย) สอดคล้องกับผลการสังเกต ซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่เข้ามาเพื่อกราบไหว้บูชา^{๑๗}

พระมหาอุดม ปญญาโก ได้กล่าวถึงพุทธรูปจากความหมายของพุทธศิลป์ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ : กรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา” พอสรุปได้ว่า พุทธศิลป์มีรากฐานที่ผูกพันกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน และมีลักษณะเฉพาะของความเป็นตะวันออก มีลักษณะเฉพาะพิเศษแบบชนชาติไทย ศิลปะกับวัดจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาเป็นเวลาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน พุทธปฏิมากร สถาปัตยกรรม และวรรณกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธศิลป์ ก็คือ ศิลปกรรมที่สร้างเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายาน และเถรวาท มีจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และปฏิมากรรม เป็นต้น^{๑๘}

รอบทิศ ไวยสุศรี ได้กล่าวถึงความคุณค่าของพระพุทธรูปหรือพระเครื่อง ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พอสรุปได้ว่า พระพุทธรูปหรือพระเครื่องนั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากที่พระพุทธรูปองค์ทรงปริณิพานไปแล้ว โดยคำว่า “พระเครื่อง” นั้น มาจากคำว่า “พระเครื่องราง” หมายถึงพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้น ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบทอดอายุพระศาสนา อย่างไรก็ดี ปัจจุบันพระเครื่องถือว่ามีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้ใช้พระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย และบางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม^{๑๙}

พรศิลป์ รัตนชูเดช ได้กล่าวถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นสัญลักษณ์รูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า ในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์” ว่า พระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอินเดียเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ สมัยราชวงศ์กุษาณะ โดยมุ่งให้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า จากนั้นจึงได้แพร่หลายไปสู่ประเทศต่าง ๆ ที่ยอมรับพระพุทธศาสนา ประเทศเหล่านั้นได้อาศัยพระพุทธรูปอินเดียเป็นแบบอย่างแล้วนำไปปรับปรุงสร้างพระพุทธรูปให้เหมาะสมกับความงามตามอุดมคติของชาติตน จนเป็นพุทธศิลป์สกุลช่างต่าง ๆ เกิดขึ้น พระพุทธรูปมีความสำคัญกับชาวพุทธในฐานะเจดีย์ ๑ ใน ๔ ประเภท ที่เรียกว่า อุทเทสิกเจดีย์ ที่พระบรม

^{๑๗} พระภูเมธ สุเมธ (พูนสุวรรณ), “ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวพุทธที่มีต่อพระเจ้าแก้วตอ วัดสวนดอก เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๘} พระมหาอุดม ปญญาโก, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์กรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๕๕-๕๘.

^{๑๙} รอบทิศ ไวยสุศรี, “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

ศาสดามีพุทธานุญาตให้สร้าง ชาวพุทธต่างนิยมสร้างพระพุทธรูปกันอย่างแพร่หลาย โดยจุดมุ่งหมายหลักเพื่อเป็นที่เคารพกราบไหว้ให้เกิดบุญกุศลและเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา วัสดุที่นิยมนำมาสร้างพระพุทธรูปมี ๕ ประเภท ได้แก่ ดิน ปูน หิน ไม้ และโลหะ^{๒๐}

กิตติยา อุทวิ ได้สรุปเกี่ยวกับประวัติของการสร้างพระพุทธรูปในงานวิจัยเรื่อง “คุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา” ไว้ว่า การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาเป็นครั้งแรกเกิดขึ้นในสมัยศิลปะแบบคันธารราฐ และได้ส่งอิทธิพลทั้งศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของคนในสมัยนั้น ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ให้กับยุคต่อ ๆ มา และเมื่อรับอิทธิพลแล้วก็เลือกสรรคัดเอาสิ่งที่เห็นว่าเหมาะสมกับสภาพสังคมของตน และผสมผสานพัฒนาให้เป็นรูปแบบที่มีความเป็นเฉพาะตนเองมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาขึ้นเป็นผลของการยอมรับนับถือในพระพุทธศาสนาและหลักความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธร่องค์เป็นสำคัญยังผลให้เกิดพิธีกรรมที่เป็นวิถีปฏิบัติทั้งพุทธพิธีผสมผสานกับพราหมณ์พิธีและความเชื่ออันเป็นพื้นฐานดั้งเดิม ก่อเกิดรูปแบบของพิธีกรรมเฉพาะถิ่นขึ้นเพื่อยังประโยชน์ในการสร้างอุปายให้พุทธศาสนิกชนมั่นคงในพระพุทธศาสนา ศึกษา และปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน และตอบสนองศรัทธาความเชื่อในอานิสงส์แห่งทานบารมี เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นเกาะกำบังทางแห่งกุศลมูลทั้งหลายยังผลให้สังคมสงบสุข ร่มเย็น พุทธศาสนิกชนเห็นธรรมจนสามารถรังสรรค์งานพุทธศิลป์ที่วิจิตรพิสดารจนเป็นที่ยอมรับของสากลส่งอิทธิพลต่องานศิลปะในสาขาอื่น ๆ ได้แก่ งานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏกรรม และวรรณกรรม ส่วนคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมานั้น มีหลายประการทั้งด้านบุคคลและด้านสังคม ได้แก่

ด้านบุคคล : ความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดมีผลให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจที่พร้อมจะน้อมนำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข เมื่อประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตก็พึ่งพาอานิสงส์ของพระพุทธรูปปฏิมาทั้งในด้านการสักการะการยึดเป็นที่พึ่งทางใจและน้อมนำจิตใจให้เข้าหาพระธรรมคำสอนของพระพุทธร่องค์และในด้านอานิสงส์แห่งทานที่ผ่านทางพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีส่วนในการกล่อมเกลาลักษณะของคนให้งดงามได้ ทั้งในเรื่องของบุคลิกลักษณะ การแสดงออกต่าง ๆ และน้ำใจไมตรี ได้อย่างชัดเจน

ด้านสังคม : คุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดมีอิทธิพลของพระพุทธศาสนาชัดเจนมาก ถึงแม้ว่าจะผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมก็ตามในกระบวนการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาเป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคม ให้ยาวนานที่สุด เป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่จะสามารถรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนา การถ่ายทอดพระธรรมคำสอน และบันทึกคุณค่า

^{๒๐} พรศิลป์ รัตนชูเดช, “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๖.

ทางประวัติศาสตร์ รวมถึงคุณค่าทางพุทธศิลป์ และศิลปะอันเป็นแรงบันดาลใจในงานศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และสร้างฐานคุณค่าทางเศรษฐกิจในสังคม เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนาจะยังอยู่คู่กับศรัทธาความเชื่อ และสามารถรองรับพระพุทธรูปศาสนาในล้านนา และยังสามารถบอกความเจริญของงานหรือความเสื่อมถอยในพระพุทธรูปศาสนาได้เป็นอย่างดี^{๒๑}

ปรียาลักษณ์ โทณะวนิก ได้กล่าวถึงผลสำเร็จและกุศโลบายของการสร้างพระพุทธรูปของพระสงฆ์ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการสร้างพระพุทธรูปและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระครูภาวนาจิตสุนทร (สมจิตร จิตตสวโร)” สรุปได้ว่า ในปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทในการสร้างพระพุทธรูปเพิ่มมากขึ้นเพราะมีผลสำเร็จเป็นรูปธรรมได้ง่ายจากเทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้น การทำประชาสัมพันธ์และสื่อต่าง ๆ มีส่วนให้พระสงฆ์สามารถหาปัจจัยสนับสนุนได้ง่ายมากขึ้น นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนก็ยังมีศรัทธาในพระพุทธรูปอย่างแรงกล้าและเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นที่พึ่งที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและมีพุทธานุภาพ รวมทั้งความเชื่อในอานิสงส์จากการสร้างพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปยังเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ดีและมีหลากหลายวิธีสามารถน้อมนำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความศรัทธาเบื้องต้นจนถึงระดับปัญญาสูงสุดในขั้นสำเร็จมรรคผลได้ แต่ก็ขึ้นกับแต่ละบุคคลว่าจะมีปัญญาในลำดับใด อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปก็ไม่ใช่กุศโลบายที่ดีที่สุดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องมีองค์ประกอบอื่นด้วย สิ่งสำคัญคือพระสงฆ์จะต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ในการสร้างพระพุทธรูป ส่วนโครงการก็ต้องมีความโปร่งใส และมีกุศโลบายนำมวลชนให้มีศรัทธาต่อพระพุทธรูปและพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย เพื่อต่อยอดไปสู่ปัญญา เพื่อเข้าให้ถึงธรรมและเกิดการหยั่งรู้ในมรรคผลนิพพาน ทั้งนี้เพราะมีแต่พระอรหันต์ที่หลุดพ้นเข้าสู่กระแสสุญญตาแล้วเท่านั้น ที่จะละทิ้ง ศรัทธา อาจารย์ พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปได้ แต่แน่นอนที่ว่า ปุณฺณคนธรรมดา ย่อมแตกต่างกัน^{๒๒}

บุษบา กิตติจันทโรภาส ได้อธิบายในงานวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม่ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม” ไว้ว่า พระพุทธรูปเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนาเป็นที่เคารพบูชาและยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาตั้งแต่อดีตอันยาวนานจวบจนกาลปัจจุบัน พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่นิยมสร้างกันนั้น ได้ถือเอาอิริยาบถต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ผู้ทรงบำเพ็ญหินทุทิตประโยชน์แก่ชาวโลก ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ประสูติถึงปรินิพพาน นอกจากนี้ พระพุทธรูปโดยลำดับตามสมัยของสกุลศิลปะในยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัย ก่อนทวารวดี อุทอง ลพบุรี สุโขทัย เชียงแสน อยุธยา และ

^{๒๑} กิตติยา อุทวิ, “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑-๑๖๐.

^{๒๒} ปรียาลักษณ์ โทณะวนิก, “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการสร้างพระพุทธรูปและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พระครูภาวนาจิตสุนทร (สมจิตร จิตตสวโร)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

รัตนโกสินทร์ พบว่า แต่เดิมมามีการสร้างพระพุทธรูปจากวัสดุหลายอย่าง อาทิ ไม้สัก ไม้โพธิ์ ข้าวสาร ค้า เหล็ก และอัญมณีอันมีค่า เป็นต้น^{๒๓}

ศรพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์ ได้กล่าวถึงเจตนาหรือคติในการสร้างพระพุทธรูปไว้ในงานวิจัยเรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา” พอสรุปได้ว่า คติการสร้างพระปฎิมาที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์ซึ่งหมายถึงผลแห่งกุศลกรรมหรือประโยชน์อันจะได้รับจากการได้ทำบุญอันมีเจตนาบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความปรารถนาเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ยามทุกข์ ยามสุข ต้องการสืบพระศาสนาไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ จากรุ่นสู่รุ่นตามความเชื่อของชาวพุทธ คือ เพื่อคำบูชาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตราบ ๕,๐๐๐ ปี เพื่อเป็นที่ไหว้บูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับ เพื่อเป็นพระพุทธรูปดวงชะตา เพื่อแก้ คำนบนานสานกล่าวให้เป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้สร้างเอง และต่อท้ายด้วยคำปรารภนาเพื่ออานิสงส์ที่ได้จากการถวาย คือ สุข ๓ ประการ สุขบนโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และโลกพระนิพพาน รวมถึงความปรารถนาเพื่อไปเกิดเป็นพระอรหันต์ในยุคพระศรีอาริย์ ปรารถนาไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า ปรารถนาให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ และปรารถนามีปัญญาดุจแม่น้ำทั้ง ๕ สาย อีกด้วย (แม่น้ำ ๕ สาย คือ ปิง วัง ยม น่าน และเจ้าพระยา)

พุทธศาสนิกชนจึงเชื่อว่าถ้าได้สร้างถวายให้กับพระพุทธศาสนาแล้ว กุศลผลบุญที่ได้กระทำไว้ในชาตินี้ จักน้อมนำผู้คนเหล่านี้ให้มีความสุขทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อ ๆ ไป ดังจารึกที่ฐานพระพุทธรูปว่า “สุขที่เมืองมนุษย์ สุขที่เมืองสวรรค์ และสุขแห่งพระนิพพาน” เทอญ^{๒๔}

อลกรณ์ ประมวญทรัพย์ ได้วิจัยเรื่อง “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์” ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า พุทธปฏิมาขนาดใหญ่เป็นปรากฏการสร้างที่นับเนื่องมาอย่างช้านาน โดยแนวคิดการสร้างที่ปรากฏได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจของการสร้าง เพื่อให้เท่าพระสรีระของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ที่ระบุว่าพระพุทธรองค์ทรงมีความสูง ๑๘ ศอก ที่ปรากฏในคัมภีร์มรุตตวิลาสสินี และที่ปรากฏในปมาณเวมัตต จนเป็นที่มาของการสร้างพระอัฐารส และพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระพุทธรเจ้า เพื่อให้เท่าพระสรีระของพระพุทธรเจ้าพระองค์จริง โดยหมายให้เห็นว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ว่ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่นอกจากนี้ พระพุทธรูปปฏิมายังมีผลกับศรัทธามาทุกยุคทุกสมัย ด้วยปรากฏคติการสร้าง หลักฐานการสร้าง และการกล่าวถึงพุทธปฏิมาขนาดใหญ่อย่างสืบเนื่องในทุกอาณาจักรด้วยเป็นการแสดงความรุ่งเรืองของอาณาจักรทั้งการปกครอง และการศาสนา ตลอดจนถึงอำนาจบารมีของผู้สร้างทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับเปลี่ยนตามบริบทของสังคม นอกจากนั้น ยังสามารถเรียกศรัทธาการบุญ การบริจาค พิธีกรรมต่าง ๆ ที่แปรผันไปจากอดีตเป็นอย่างมาก รวมถึงการเรียกศรัทธาการบุญจากการท่องเที่ยวที่สามารถเรียกปัจจัยการบุญ

^{๒๓} บุษบา กิตติจันทรภาส, “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๒๔} ศรพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์, “คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ, ๓๓๔.

ได้เป็นอย่างมาก โดยทั้งที่มาจากความศรัทธาอย่างแท้จริง และการเรียกศรัทธาเกินพอดีจนเป็นแนวทางของพุทธพานิช^{๒๕}

สกันธ์ ภูงามติ ได้ศึกษาเรื่อง “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)” พอสรุปได้ว่า โครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด เป็นโครงการที่ดีมีประโยชน์แก่ชาวพุทธที่สนใจในการท่องเที่ยว และการทำบุญในคราวเดียวกัน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้คนเข้าวัด ทั้งยังเป็นผลดีด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชนเหล่านั้น สมควรที่รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้การสนับสนุนเพื่อก่อให้เกิดสังคมที่ยั่งยืนเป็นสุขสืบไป ส่วนผลพลอยได้จากการท่องเที่ยวที่จัดเป็นเป้าประสงค์รองคือ การพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้ได้รับความสนุกสนานรื่นเริง ได้รับความสุขอันอบอุ่นใจ จากการได้ประกอบกิจทางศาสนา ได้ทำบุญ ทำทาน ได้พบปะเพื่อนทั้งเก่าและใหม่ที่ร่วมขบวนเดินทางตลอดจนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ซึมซับกับศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของวัดและสถานที่ท่องเที่ยวตามเส้นทางที่คณะกรรมการท่องเที่ยวได้จัดสรรไว้ ซึ่งได้แก่วัดที่ประกอบด้วยถาวรวัตถุสวยงามเต็มไปด้วยศิลปะและสถาปัตยกรรมโบราณที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นวัดที่มีชื่อเสียงโด่งดังในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลาย ๆ ด้าน เช่น มีพระพุทธรูปเก่าแก่โบราณที่เป็นที่เคารพบูชาของคนทั่วไป^{๒๖}

พระมหาปพน กตสโร (แสงชัย) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน” ผลการศึกษาพอสรุปได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อการเคารพบูชา และไม่ใช่ว่าการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้า แต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ เพื่อระลึกถึงพุทธคุณเป็นพุทธานุสสติทำให้พระพุทธคุณที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรมการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานเกิดจากค่านิยมที่ต้องการสร้างถาวรวัตถุไว้ที่วัด เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน และการสร้างต้องประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ โดยนิยมแกะสลักพระไม้เป็นพระปางประจำวันเกิดและที่พบมากในวัดต่าง ๆ จะมีปางนั่งสมาธิ และปางยืน นอกจากนี้ การสร้างพระพุทธรูปไม้ยังบ่งบอกถึงคุณค่าทางศิลปกรรม อนุรักษ์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้านไม่มีความรู้ และทักษะในการแกะสลักพระ แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยแรงศรัทธาที่บริสุทธิ์ ผลงานที่ปรากฏ จึงไม่มีความประณีต แม้อาจไม่ได้เกณฑ์มาตรฐาน แต่มีความงามและแฝงด้วยความศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสุนทรียธาตุ ๓ อย่าง คือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Pictures queens) และความน่าทึ่ง (Sublimity) ทั้งยังปรากฏคุณค่าซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการทำความดีอันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขของสังคม

^{๒๕} อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์, “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพานิชย์”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๖} สกันธ์ ภูงามติ, “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๑.

ส่วนคุณค่าและคตินิยมของการสร้างพระพุทธรูปไม้ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสานนั้น มักมีคตินิยมในการสร้างเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขโดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง จนเป็นแนวทางในการประพฤติและเป็นกรอบของสังคมจนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่งดงาม โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเป้าหมายหลอมลักษณะอุปนิสัยให้งดงาม จนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมให้แก่สังคมคนอีสาน^{๒๗}

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ได้กล่าวถึงคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปในงานวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พอสรุปความได้ว่า ในด้านคติความเชื่อนั้นเป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องการสร้างบุญสร้างกุศลไว้ในพระพุทธศาสนาและยังมีความหมายอันเป็นมงคลแฝงอยู่อีกจำนวนมาก^{๒๘}

พระครูสุตวิสุทธิคุณ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับคติความเชื่อต่อพระพุทธรูปไว้ ในงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทรา จากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป” ผลการวิจัยพอสรุปได้ว่า “ความเชื่อ” ที่มีต่อหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป คือ ประชาชนมีความเชื่อในเรื่องความแคล้วคลาด ความปลอดภัย ที่หลวงพ่อบุญจะช่วยปัดเป่า หรือบรรเทาเบาบางในสิ่งที่เป็นปัญหาเป็นความทุกข์ให้ลดลง หรือหมดไป และเชื่อว่าหลวงพ่อบุญจะช่วยให้สมปรารถนา มีความสุขใจสมหวังในสิ่งที่หวัง ตั้งใจหรือตั้งใจอธิษฐานขอพรจากท่าน และในด้าน “พิธีกรรม” นั้น ประชาชนที่มาที่วัดโสธรวรารามเพื่อสะเดาะเคราะห์ แก้บน บูชาพระเครื่อง กราบไหว้ขอพร และบริจาค ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน ประชาชน จึงมาที่วัดโสธรวรารามไม่ขาดสาย มีการใช้จ่ายใช้สอยซื้อของกินของใช้และของฝากสารพัด เมื่อเข้าไปกราบนมัสการหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปก็จะมีการทำบุญด้วยการบริจาคเงินใส่ตู้ถวายสังฆทาน ประพรมน้ำพระพุทธรูปน้มน้ำเข้าพระบูชาสะเดาะเคราะห์ ใส่บาตรประจำวันเกิดบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียนทอง เติมน้ำมันตะเกียง ส่งผลให้บรรดาประชาชนที่อยู่รอบวัดมีงานทำมีรายได้ ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมที่ประชาชนมีต่อหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปจึงส่งผลต่อเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมอย่างมาก^{๒๙}

ชนากานต์ วิเศษภัย ได้กล่าวถึงเจตนาหรือคติในการสร้างพระพุทธรูปไว้ในงานวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ : การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณีพิธีกรรม และความเชื่อ เพื่อ

^{๒๗} พระมหาพน กตสโร (แสงน้อย), “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๘} รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, “พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๕๗๒.

^{๒๙} พระครูสุตวิสุทธิคุณ, “รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทราจากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓๘-๓๓๙.

การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน” ผลการวิจัยพอสรุปได้ว่า พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในภาคอีสานส่วนมากเป็นพระพุทธรูปสร้างด้วยอิฐถือปูน และแกะสลักด้วยไม้ ลงรักปิดทอง ผู้ริเริ่มและสร้างพระพุทธรูปขึ้น จะเป็นผู้นำ คือ พระภิกษุ พระครู สร้างขึ้นพร้อมหรือหลังการก่อตั้งวัดและชุมชน โดยสร้างเพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเพื่อระลึกถึงและเพื่อเป็นพุทธานุชา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นที่เคารพบูชากราบไหว้ของคนในชุมชน^{๓๐}

ประพันธ์ กุลวินิจัย ได้กล่าวถึงคุณค่าของพระพุทธรูปไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ” พอสรุปความได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญที่มีชื่อเสียงในดินแดนไทยนอกจากจะเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไปแล้วบทบาทของพระพุทธรูปยังแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อของคนไทยในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และอภินิหารตามมาด้วย เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธโสธร หลวงพ่อโตวัดบางพลีใหญ่ หลวงพ่อวัดบ้านแหลม หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นต้น ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการกล่าวขวัญว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่เคารพสักการะของคนท้องถิ่นและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ขณะเดียวกันวัดหรือสถานที่ที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปนั้น ๆ ยังก่อให้เกิดเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชุมชนขึ้นหรือกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจที่สำคัญ เป็นแหล่งรวมสินค้าท้องถิ่นที่คนมากราบไหว้ได้ถือโอกาสจับจ่ายซื้อสินค้าของที่ระลึกส่งผลให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่วนลักษณะของพระพุทธรูปที่แสดงออกในด้านพุทธศิลป์ ก็ได้สะท้อนถึงสภาพความเป็นอยู่ ศรัทธาความเชื่อของคนที่มีต่อพระพุทธศาสนา ทั้งรูปแบบศิลปกรรม ปริมาณที่สร้างและขนาดที่พบ และบางยุคบางสมัยมีการสร้างพระพุทธรูปมีขนาดใหญ่โต เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางศิลปกรรมและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เช่นกัน^{๓๑}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นนั้น ทำให้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาว่าการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ โดยเฉพาะในจังหวัดศรีสะเกษ อันเป็นดินแดนที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นอย่างมากแห่งหนึ่งว่ามีความเป็นมาทางด้านคติแนวคิดและความเชื่ออย่างไร เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดและเกิดความรู้เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากขึ้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานเชิงคุณภาพ (Quality Research) และภาคสนาม ทำการศึกษาใน ๒ วิธี คือ ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และเก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา และประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

^{๓๐} ชนากานต์ วิเศษภัย, “พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์: การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙๕.

^{๓๑} ประพันธ์ กุลวินิจัย, “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ”, **รายงานวิจัย**, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔-๖๒.

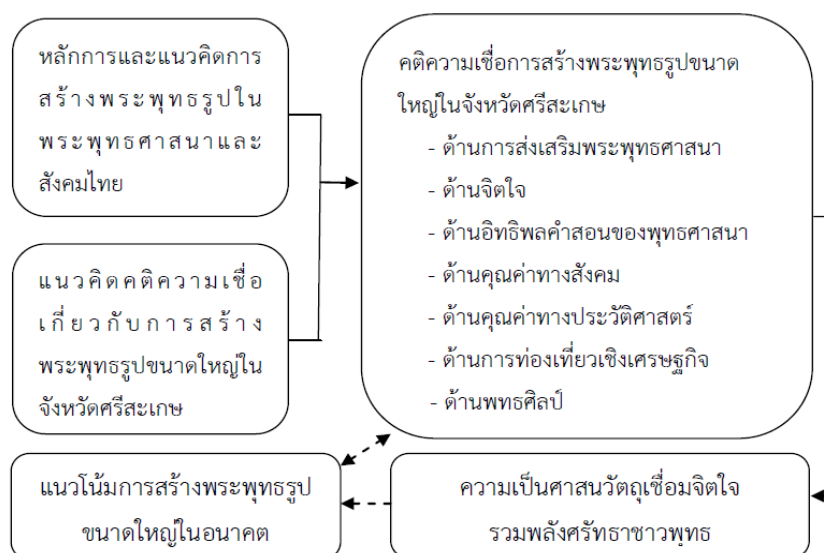
ขั้นที่ ๑ ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) คือคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย และคัมภีร์อรรถกถา อันเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารงานวิจัย หนังสือ ตำราวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัย ในพระพุทธศาสนา สังคมไทยและในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นที่ ๒ ศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้ทำเครื่องมือสัมภาษณ์ โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ แล้วขอให้บัณฑิตศึกษาออกหนังสือไปยังผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อขอสัมภาษณ์ เมื่อได้รับการตอบรับแล้วจึงลงพื้นที่ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๑๔ รูป/คน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ บุคคลที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา และประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นที่ ๓ ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและจากการสัมภาษณ์เชิงลึกนำมาวิเคราะห์ จัดกลุ่ม แยกแยะประเด็น และอธิบายตีความให้ความหมายและสรุปเป็นประเด็นที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษา เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประกอบกับข้อมูลเชิงเอกสารที่วิเคราะห์ไว้เกี่ยวกับคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นหลัก แล้วนำมาเรียบเรียงเสนอผลการศึกษา

ขั้นที่ ๔ ผู้วิจัยได้ทำการสรุปผลการวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามประเด็นปัญหาที่อยากทราบในการศึกษาวิจัยที่ได้ตั้งไว้ แล้วนำมาเขียนเรียบเรียงเป็นรายงานวิจัยและสรุปเสนอผลการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบถึงการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนา
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ และเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาพระพุทธรูปในสังคมไทยในปัจจุบันเป็นลำดับต่อ ๆ ไป

บทที่ ๒

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา

เป็นที่เข้าใจกันว่าอิทธิพลทางด้านประติมากรรมของพระพุทธรูปนั้นเริ่มสร้างขึ้นในอินเดีย ซึ่งเป็นดินแดนที่กำเนิดพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก และได้เจริญออกไปยังดินแดนต่าง ๆ เมื่อพุทธศาสนาแพร่ไปถึง คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปก็ปรากฏควบคู่ไปกับพระธรรมคำสอนด้วยเช่นกัน ดังนั้นในบทนี้จะได้ศึกษาถึงคติแนวคิดที่เชื่อมโยงกับการสร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาและรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนาเฉพาะที่ปรากฏในศิลปะอินเดียเท่านั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ หลักฐานที่เชื่อมโยงกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา

ดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมทั้งประเทศไทย ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรมมาจากประเทศอินเดียตั้งแต่เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๒ โดยเฉพาะประเทศไทยที่ได้รับพระพุทธศาสนาจากอินเดียไว้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังนิยมสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่เคารพสักการบูชาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในเบื้องต้นจะได้ศึกษาถึงคติแนวคิดมูลเหตุแห่งการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจโดยสังเขปดังนี้

๒.๑.๑ แนวคิดการสร้างพุทธสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า

จากการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ต่าง ๆ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานไปแล้วกว่า ๓๐๐ ปี หรือพุทธศตวรรษที่ ๑-๓ ไม่พบหลักฐานทางด้านศิลปวัตถุที่ถือว่าเป็นรูปสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่าเมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายจะให้ความเคารพนับถือแต่ในไตรสรณคมน์ อันได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม อันเป็นคำสอนของพระองค์และพระสงฆ์ หมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ถือวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ที่เรียกว่าพระรัตนตรัยอันเป็นหลักสูงสุดในพุทธศาสนา หรือแม้เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วสาวกก็ได้มีสิ่งอื่นใดที่จะเป็นสัญลักษณ์เคารพแทนพระพุทธองค์ไม่ นอกจากพระธรรมวินัยดังมีพุทธปฏิมาตรัสแก่เหล่าสาวกที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรความว่า "ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย"^๑ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพุทธประวัติได้อธิบายไว้ว่า ขณะเมื่อพระพุทธองค์ใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายเมื่อมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมได้พบได้ใกล้ชิดก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จ

^๑ หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒), หน้า ๓.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔, หรือดูใน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๗), หน้า ๔๒๐.

ล่องลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิด ผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)”^๓ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์ จึงทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า สำหรับพุทธบริษัทเหล่าใดที่ใครจะเห็นพระองค์ ก็ให้ไปดูไปปลงธรรมสังเวชบูชาสักการะสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง กล่าวคือ

๑. สถานที่ประสูติ ณ ลุมพินีวัน เมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลลุมพินี อำเภอลพบุรี จังหวัดอุทัยธานี ประเทศไทย

๒. สถานที่ตรัสรู้พระโพธิญาณ ได้ตรัสรู้ธรรมที่โพธิบัลลังก์ ณ อนุสาวรีย์เมืองมฤคทายวัน ปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลพุทธคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

๓. สถานที่แสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรหรือเทศน์ครั้งแรกของพระพุทธเจ้าโปรดแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ปัจจุบันตั้งอยู่ในสวนนารายณ์ รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

๔. สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ สาลวันมฤคทายวัน เมืองกุสินารา ปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลมฤคทายวัน อำเภอกุสินครหรือกาเซีย จังหวัดเดวเย รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย

สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติ ในที่นี้ ได้ตรัสรู้ธรรมที่โพธิบัลลังก์ในที่นี้ ประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้ และทรงตรัสว่า ขนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริกไปยังสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ จักมีจิตเลื่อมใส ขนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^๔

จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่า แต่เดิมพระพุทธเจ้าไม่มีประสงค์ที่จะให้มีรูปเคารพไว้บูชา สาเหตุอาจทรงเห็นว่าไม่มีประเพณีนิยม หรือทรงเห็นว่าอามิสบูชานั้นมีผลานิสงส์น้อยกว่าปฏิบัติบูชา จึงทรงมีพุทธปฏิมาขึ้นให้ยึดถือหลักธรรมคำสอนเป็นตัวแทนของพระองค์ เพื่อมิให้สาวกติดอยู่กับตัวตน แต่อย่างไรก็ดี ได้ทรงมีพระบรมพุทธานุญาตแก่เหล่าพุทธบริษัทไว้ว่า หากเมื่อใดที่เหล่าสาวกพุทธบริษัทต้องการจะระลึกถึงพระองค์ก็ให้ไปปลงธรรมสังเวช สักการบูชา ณ สังเวชนียสถานที่ทรงอนุญาตทั้ง ๔ แห่งนั้นแทน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้นเมื่อระลึกถึงพระศาสดาใครเห็นพระพุทธองค์ต่างก็พากันไปทำพุทธบูชาปลงธรรมสังเวช ณ สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้

ล่วงมาถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๐-๓๐๗) แห่งราชวงศ์โมริยะปกครองอินเดีย ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงสร้างศิลปวัตถุในพระพุทธศาสนาไว้เป็นอันมาก แต่ก็หาได้มีหลักฐานการสร้างรูปเคารพแทนพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปมนุษย์ไม่ ยังคงทำเป็นเพียงสัญลักษณ์แทนดังพบหลักฐานที่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง ซึ่งสร้างในสมัยของพระองค์ ได้แก่

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑, หรือดูเพิ่มใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒๐.

๑. สถานที่ประสูติ มีเสาคินสลักภาพการประสูติและจารึกว่า “ที่นี่คือที่เกิดของพระพุทธเจ้า” ซึ่งพระเจ้าอโศกให้สลักขึ้น หลังจากพระองค์ครองราชย์ได้ ๒๐ ปี การสร้างเสาคินนิชฐานว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าแสดงการปรากฏอยู่ของพระองค์ พระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงสร้างเสาไว้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าที่จุติจากสวรรค์ลงมาบังเกิดในโลกมนุษย์

๒. สถานที่ตรัสรู้ โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ จนตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ สถานที่นั้นจึงถือว่าศักดิ์สิทธิ์ จึงได้ชื่อว่า พุทธคยา หรือ โพธิคยา ซึ่งหมายถึงตำบลซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ และต้นโพธิ์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการตรัสรู้ ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชได้สร้างมหาวิหารพุทธคยา ซึ่งมีความสูง ๑๖๐ ฟุต ตัววิหารมีระเบียงคด และมีเสาคินเรียงเป็นแนวรอบต้นโพธิ์

๓. สถานที่แสดงปฐมเทศนา เป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่มีพุทธบริษัทไปสักการบูชาเป็นประจำดังปรากฏจารึกกระบูกาสถานที่นี้ เป็นที่ตั้งของวิหารธรรมจักรในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช จึงเกิดมีศาสนสถานขึ้นมากมาย ซึ่งหลวงจีนฟาเหียน (ในราว พ.ศ. ๙๔๔-๙๕๓) และหลวงจีนเหียนจั่ง หรือพระถังซำจั๋ง (ในราว พ.ศ. ๑๑๗๒-๑๑๘๗) ได้บันทึกไว้ว่าสถานที่แห่งนี้มีพุทธบริษัทมาร่วมปฏิบัติศาสนกิจมาก วงล้อหรือจักรจึงใช้เป็นสัญลักษณ์แทนการปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้าโดยมีคติความเชื่อว่าล้อหรือจักร หมายถึง ดวงอาทิตย์ที่เคลื่อนไปตลอดเวลาเปรียบเหมือนการแผ่ไปของพระธรรมคำสอนของพุทธองค์ที่เรียกว่า “ธรรมจักร”

๔. สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ตามบันทึกของหลวงจีนฟาเหียนและหลวงจีนเหียนจั่ง ได้กล่าวว่า บริเวณนี้มีแต่ซากโบราณสถานจำนวนมากที่แสดงว่าเคยเป็นสถานที่สำคัญมาก่อน

นอกจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง ที่เหล่าพุทธบริษัทได้พากันไปทำพุทธบูชาและสร้างสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์แล้ว ในพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงเจดีย์ อันหมายถึงสถานที่ที่ควรเคารพนับถือหรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา ที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึง เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือพุทธเจดีย์มี ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ธาตุเจดีย์ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

๒. บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งของหรือสถานที่ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย สิ่งของที่พระพุทธองค์เคยใช้มีบาตร จีวร กุฏิ และวิหาร เป็นต้น หรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับมีสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เป็นต้น

๓. ธรรมเจดีย์ คือสิ่งที่บรรจุพระธรรมที่เป็นพุทธพจน์หรือสิ่งที่ใช้จารึกคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก ใบลายจารึกพระธรรม แผ่นศิลาจารึก หนังสือธรรม เป็นต้น

๔. อุทเทสิกเจดีย์ คือสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแก่พระพุทธเจ้าหรือแทนองค์พระพุทธเจ้า ได้แก่ เจดีย์ บัลลังก์ รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูป พระพิมพ์ เป็นต้น^๕

สรุปได้ว่า สถานที่หรือวัตถุอันควรเคารพบูชาในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นสังเวชนียสถาน ๔ และเจดีย์ ๔ นั้น สิ่งที่มีลักษณะใกล้เคียงกับการสร้างรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเป็นการระลึกถึงและเคารพสักการบูชาคือพระพุทธรูป ซึ่งจัดอยู่ในอุทเทสิกเจดีย์ประเภทหนึ่ง

^๕ ประภัสสร ชูวิเชียร, ๕ มหาเจดีย์สยาม, (กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

๒.๑.๒ แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์

เกี่ยวกับคติมูลเหตุของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นสัญลักษณ์นั้น จากการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่า มีแนวคิดทฤษฎีที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับคติการกำเนิดพระพุทธรูป ที่ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ ซึ่งมีประเด็นที่น่าพิจารณาอยู่ ๓ ประเด็น คือ

๑. พระพุทธรูปเกิดขึ้นตามตำนานพระแก่นจันทร์

แนวคิดที่ว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นจากแนวคิดเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์นี้เป็นตำนานเก่าแก่ของอินเดีย โดยมีการกล่าวถึงพระพุทธรูปองค์แรกที่ปรากฏขึ้น เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นชั้นดาวดึงส์ เพื่อไปเทศน์โปรดพุทธมารดา และประทับอยู่ที่นั่นถึง ๑ พรรษา พระเจ้าประเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศลมีความระลึกถึงพระพุทธองค์จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้แก่นจันทร์แดงแล้วประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธเจ้าเคยประทับนั้น ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับลงมาจากดาวดึงส์ มาถึงที่ประทับด้วยพระบรมพุทธานุภาพก็บันดาลให้พระพุทธรูปแก่นจันทร์เลื่อนหลีกไปจากพระพุทธองค์แต่พระพุทธองค์ได้ตรัสสั่งให้รักษาพระพุทธรูปนั้นไว้ เพื่อสาธุชนได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปสืบไป^๖

จากตำนานเรื่องพระแก่นจันทร์นี้บ่งบอกว่าพระพุทธรูปนั้นมีขึ้นตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ และมีขึ้นโดยพุทธานุญาตด้วย แต่ตำนานนี้ขัดแย้งต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่สร้างสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชในพุทธศตวรรษที่ ๓ ห่างจากพุทธปรินิพพานถึง ๓๐๐ ปี ซึ่งก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานของการสร้างพระพุทธรูปแต่อย่างใด เพราะความเป็นจริงนั้นปรากฏว่า ในบรรดาพุทธเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกสร้างขึ้นนั้นไม่มีพระพุทธรูปอยู่เลย แม้แต่อุทเทสิกเจดีย์ที่สร้างขึ้นเมื่อล่วงสมัยพระเจ้าอโศกมาแล้ว เช่น ลายจำหลักรูปภาพเรื่องพุทธประวัติซึ่งทำเป็นเครื่องประดับเจดีย์ต่าง ๆ ก็ล้วนทำแต่รูปผู้อื่น ไม่ปรากฏรูปของพระพุทธเจ้าเลย^๗

ในส่วนของผู้วิจัยเองมีความเห็นว่า การสร้างพระพุทธรูปซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามตำนานการสร้างพระแก่นจันทร์นั้น จึงไม่น่าจะเป็นความจริง สอดคล้องกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ปวน อินทวงค์) ที่ได้แสดงทัศนะเชิงวิจารณ์คล้ายกันเกี่ยวกับตำนานพระแก่นจันทร์ว่าเป็นเพียงความเชื่อของเราที่ว่าพระพุทธรูปเกิดมีขึ้นตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และเป็นพระบรมพุทธานุญาต แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะได้ตรวจสอบหลักฐานหมดแล้วทั่วอินเดีย ในครั้งพุทธกาลไม่เคยมีพระพุทธรูป แม้ล่วงมาประมาณ พ.ศ. ๓๕๐ ก็ยังไม่พบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปแต่ประการใด^๘

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘.

^๗ สุจิตต์ วงษ์เทศ, อัฟกานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, หน้า ๖๘-๖๙.

๒. พระพุทธรูปเกิดขึ้นตามอิทธิพลประติมากรรมกรีกสมัยพระเจ้ามิลินท์

แนวคิดที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์หรือเมเน็นเดอร์นี้ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณวัตถุสถานที่อยู่ในประเทศอินเดีย เรื่องการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้านั้น ปรากฏหลักฐานว่า พระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกโดยพวกโยนิก (ฝรั่งเศสกรีก) โดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้มีความเห็นคล้ายกับ A. Foucher นักศึกษาพุทธศิลป์ชาวฝรั่งเศส^๙ เกี่ยวกับมูลเหตุการสร้างพระพุทธรูปว่า สมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์ชาวกรีก (โยนิก) แห่งแคว้นมาซิโดเนียได้แผ่พระบรมเดชานุภาพยกกองทัพเข้ารุกรานรัฐต่าง ๆ ในชมพูทวีป นับตั้งคณัธราชรัฐต่อลงมาจนถึงเกือบถึงเมืองปาตลีบุตรในแคว้นมคธ ประมาณ พ.ศ. ๒๑๗ แล้วจึงได้ยับยั้งถอยกองทัพกลับไป ซึ่งการรุกรานจากกองทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ในสมัยนั้น เป็นเหตุให้มีการนำอิทธิพลแบบศิลปะของชาวกรีกเข้ามาเผยแพร่ในภูมิภาคส่วนนี้ด้วย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อารยธรรมระหว่างกันและมีการร่วมสมพงศ์กับคนพื้นเมือง จึงเป็นเหตุให้เกิดการชักพาและนำเข้าซึ่งวัฒนธรรมของกรีกสู่ประชาชนในพื้นที่เดิมเป็นลำดับมา

ในกาลต่อมาแคว้นคณัธราชรัฐ (ปัจจุบันเป็นดินแดนของปากีสถาน) ได้ตกไปอยู่ในอำนาจการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์โมริยะ (บางแห่งเรียกเมารยะ) แห่งแคว้นมคธ ซึ่งพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์นี้คือ พระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๗๔-๓๑๑) ได้ทรงเป็นผู้เผยแผ่ความรุ่งโรจน์ทั้งในฝ่ายแสนยานุภาพและธรรมานุภาพ ไปเกือบทั่วประเทศอินเดีย โดยเฉพาะในด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสมณะทูตเดินทางออกไปเผยแผ่พระศาสนายังนานาประเทศเป็นจำนวนมาก รวมถึงเมืองตักศิลา แคว้นคณัธราชรัฐ ที่มีชื่อเสียงในฐานะเป็นเมืองที่ประสิทธิประสาทวิทยาการต่าง ๆ ในสมัยนั้น และนับว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย แต่ก็ยังไม่มีรูปเคารพแทนพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปแต่ประการใด

หลังจากสิ้นรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ราชวงศ์โมริยะก็เริ่มเสื่อมอำนาจลงโดยลำดับ จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๔ แคว้นคณัธราชรัฐก็ตกไปอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์เชื้อสายกรีกซึ่งมาจากแคว้นบักเตรีย จนล่วงมาถึงสมัยกษัตริย์เชื้อสายกรีกที่มีชื่อเสียงสำคัญในประวัติศาสตร์คือ พระเจ้าเมเน็นเดอร์ (Menander) หรือที่ออกพระนามในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่าพระเจ้ามิลินท์ (Milinda) มีราชธานีอยู่ที่เมืองสาละ (Sakala) ในแคว้นคณัธราชรัฐ พระเจ้ามิลินท์นั้นเดิมนับถือลัทธิบูชาเทวรูปตามความเชื่ออย่างกรีก แต่ภายหลังได้ทรงพบและทรงปวงวิสัยปัญหาธรรมกับพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนารูปหนึ่งชื่อ พระนาคเสน จนเป็นที่พอพระทัย และทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็ง ได้ทรงสร้างอาราม โบสถ์ วิหาร ขึ้นเป็นอันมาก และมีการสร้างสถาปัตยกรรม และประติมากรรมทางพุทธศาสนามากมายในแคว้นคณัธราชรัฐ จึงมีข้อสันนิษฐานว่าการสร้างพระพุทธรูปองค์แรกเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ หรือเมเน็นเดอร์ที่ ๑ หรือเมื่อประมาณระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕-พ.ศ. ๓๘๓^{๑๐} โดยยึดลักษณะแบบอย่างเทวรูปที่

^๙ A. Foucher, *The Early of Buddhist Art*, (New Yoak: Cornell University Press, 1985), pp. 98-123.

^{๑๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธเจดีย์*, หน้า ๗๐.

พวกชาวกรีก (โยนิก) นับถือกันในยุโรปมาสร้าง ดังนั้น พระพุทธรูปแบบคันธารราฐจึงมีใบหน้าเหมือนฝรั่งชาวกรีก จีวรก็เป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก โดยส่วนใหญ่จะแกะจากหินสีเทาอมเขียว ที่เรียกว่า “Schist Stone” โดยยึดรูปแบบศิลปะกรีกแบบเฮเลนนิคเอาไว้ ซึ่งต่อมาเราเรียกศิลปกรรมกรีกผสมอินเดียนี้ว่า “ศิลปะแบบคันธารราฐ”^{๑๑} โดยมีลักษณะคล้ายเทพเจ้าอพอลโล (Apollo) ของกรีก มีลักษณะเป็นเด็กหนุ่มจมูกโด่งเป็นสันตรงออกมาจากหน้าผาก ริมฝีปากเป็นวงโค้งสวยงาม มีเพียงมานันยันทาหนัก ที่ปิดนัยน์ตาค่อนข้างแหลมอยู่ครึ่งหนึ่ง ตลอดจนใบหน้าค่อนข้างหนาและใบหูยานอันเกิดจากน้ำหนักของตุ้มหูเท่านั้นที่แสดงให้เห็นว่าเป็นลักษณะของชาวตะวันออก^{๑๒}

๓. พระพุทธรูปเกิดขึ้นตามพระราชนิยมวัฒนธรรมกรีกสมัยพระเจ้ากนิษกะ

หลังจากสิ้นสุดยุคของพระเจ้ามิลินท์ กษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะก็เข้ามามีอำนาจแทนและแผ่ขยายอำนาจไปทั่วอินเดียสมัยนั้นกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะที่มีชื่อเสียงมากและมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามีพระนามว่า พระเจ้ากนิษกะ ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕^{๑๓}

พระเจ้ากนิษกะทรงปกครองอินเดียเหนือมีราชธานีศูนย์กลางที่เมืองปุรุชบุรี (ปุรุชะปุระ) หรือ เปชวาร์หรือเปศวร ในประเทศปากีสถานปัจจุบัน พระองค์ทรงใฝ่ในพระพุทธศาสนา ทรงดำเนินตามรอยพระเจ้าอโศกมหาราชและพระเจ้ามิลินท์ โดยส่งเสริมให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยและอุปถัมภ์พระภิกษุเป็นอย่างมาก และทรงมีพระราชนิยมวัฒนธรรมทางศิลปกรรมของกรีก เช่นเดียวกับพระเจ้ามิลินท์ รวมถึงด้านการสร้างพุทธเจดีย์ก็ประสงค์จะทำตามเยี่ยงอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช คือสร้างพระธาตุเจดีย์และทำลายดลยและรูปภาพเป็นเรื่องพุทธประวัติเพื่อจะให้สาธุชนได้เห็นแล้วเกิดความเลื่อมใส และการสำคัญที่เป็นความคิดแรกเริ่มในการสร้างเจดีย์วัตถุใหม่ขึ้นสมัยพระเจ้ากนิษกะก็คือการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรรมขึ้นอันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่อิทธิพลด้านความเชื่อ และรูปแบบศิลปกรรมที่เป็นวัฒนธรรมของพวกกรีกหรือพวกโยนิก ชาวกรีกในถิ่นดั้งเดิมล้วนนับถือเทพยดาต่าง ๆ และมีคติความเชื่อในการสร้างรูปเทพยดาขึ้นเพื่อสักการบูชา ครั้นนานมาชาวกรีกที่สมพงศ์กับชาวพื้นเมืองซึ่งถือพระพุทธศาสนาก็นิยมเข้ารีตหันมานับถือพระพุทธศาสนา แต่ด้วยเหตุที่คุ้นเคยกับคตินิยมในการสร้างรูปประติมากรรมในความเชื่อเดิม จึงพอใจที่จะสร้างรูปพระพุทธรูปประติมากรรมขึ้นเพื่อสักการบูชาเช่นเดียวกับรูปเทพยดาที่เคยถือกันแต่ก่อน ซึ่งพระเจ้ากนิษกะ ก็พอใจรับเอาประเพณีนิยมในการทำรูปเคารพหรือรูปประติมากรรมของชาวกรีกมาคิดริเริ่มในการสร้างพระพุทธรูปประติมากรหรือรูปแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเกิดมีพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปประติมากรขึ้นในแคว้นคันธาระ (บางแห่งเขียนเป็นคันธารราฐ) ก่อนที่อื่นใด

^{๑๑} สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, *วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑-๒๖.

^{๑๒} หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล, *ศิลปะอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๖๙-๗๐.

^{๑๓} ตำนานพระพุทธเจดีย์, โดย สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ภาณุภาพ กล่าวว่า ระหว่าง พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕ แต่ในตำราอื่น ๆ กล่าวว่าตกราว พ.ศ. ๖๑๓-๖๔๕ บ้าง หรือ ระหว่าง พ.ศ. ๖๒๑-๖๔๓ บ้าง แต่เมื่อเทียบดูแล้วก็มี ความใกล้เคียงกันอยู่ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัย อ้างใน สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ภาณุภาพ คือระหว่าง พ.ศ. ๖๖๓-พ.ศ. ๗๐๕.

จากแนวคิดกำเนิดพระพุทธรูปทั้ง ๓ แนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่รวมถึงทัศนะของนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ที่ได้ให้ข้อสรุปที่สอดคล้องตรงกันว่า การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกน่าจะปรากฏประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ ในอินเดียฝ่ายเหนือ และด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่าแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ เพราะระยะเวลาดังกล่าวขณะนั้นอินเดียฝ่ายเหนืออยู่ในช่วงสมัยการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ และตรงกับสมัยของพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕) ที่ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทั้งยังได้เขียนพระธรรมเป็นภาษาสันสกฤต และส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศใกล้เคียงอีกด้วย ดังนั้นอาจเป็นไปได้ที่น่าจะทรงดำริให้มีการสร้างงานปฏิมากรรมให้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า คือ พระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกด้วยเช่นกัน

๒.๒ หลักการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา

สำหรับหลักการสร้างพระพุทธรูปนั้น กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ให้คำอธิบายถึงหลักการสำคัญที่เป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูป ไว้ว่า การสร้างพระพุทธรูปในยุคต้นน่าจะเกิดจากพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดิน โดยให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตกับพวกนายช่างประชุมปรึกษาหารือกันว่าควรจะทำอย่างไร ด้วยการทำพระพุทธรูปที่มีข้อสำคัญบังคับอยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) จะต้องคิดให้แปลกกว่ารูปภาพคนอื่น ๆ ใครเห็นให้รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปพระพุทธเจ้า และ (๒) จะต้องให้งามชอบใจคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแต่การสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วหลายร้อยปี รูปพรรณสัณฐานของพระพุทธรูปจะเป็นอย่างไรก็ไม่มีใครเคยพบเห็น มีแต่คำบอกเล่าสืบ ๆ กันมา ที่ปรากฏในพุทธประวัติเกี่ยวกับลักษณะอย่างมหาบุรุษในคัมภีร์มหาปุริสลักษณะของพราหมณ์^{๑๔}

นอกจากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการแล้ว ยังมีลักษณะย่อยทางด้านพระรูปกายเรียกว่า "อนุพยัญชนะ ๘๐" ซึ่งละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก^{๑๕} ดังนั้นลักษณะของพระพุทธรูปที่ช่างโยนกทำขึ้นจึงอนุโลมตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะหลายข้อและอาศัยแบบอย่างอันปรากฏในจารีตประเพณีของชาวมัชฌิมประเทศ เช่น กิริยาการนั่งขัดสมาธิ การครองผ้ากาสาฬหพัศตร์เหมือนพระภิกษุ เพื่อนำมาเป็นหลักในการสร้างพระพุทธรูป ตลอดจนแนวคิดในการทำพระเศียรของพระพุทธรูปให้มีพระเกตุมาลาอย่างพระเกศากษัตริย์และการทำพระอุณาโลมไว้ที่ระหว่างพระขนงแต่ไม่มีเครื่องศิราภรณ์อย่างกษัตริย์ เพราะพระองค์เป็นสมณะเพื่อให้รู้ว่าเป็นพระพุทธรูปหรือรูปพระสาวก ซึ่งศาสตราจารย์ฟูเชอร์ก็ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้เช่นกันว่าน่าจะเกิดจากกระบวนการช่างประสงคค์จะให้คนรู้จักพระพุทธรูปได้ง่ายขึ้นจึงถือเอาเหตุที่พระพุทธรูปเป็นกษัตริย์โดยพระชาติและเป็นสมณะโดยเพศนั้น ทำให้การสร้างพระพุทธรูปมีการครองผ้าอย่างสมณะแต่ส่วนพระเศียรทำให้เหมือนอย่างพระเศียรกษัตริย์และลด

^{๑๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, หน้า ๗๐-๗๒.

^{๑๕} "อนุพยัญชนะ ๘๐" เช่น มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม พระนขา (เล็บ) ทั้ง ๒๐ มีสีแดงงอนงามซ้อนขึ้น ดวงพระพักตร์(หน้า) มีสัณฐานยาวสวย ปลายพระหัตถ์มีรอยลึก รอยตรงยาว ไม่ค้อมคด เป็นต้น

เครื่องศิราภรณ์ออก พระพุทธรูปจึงแปลกจากรูปภาพอื่น ๆ ถึงจะอยู่ปะปนกับรูปใคร ๆ ก็รู้ได้ว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้า ความคิดข้อนี้ช่างพวกอื่นในสมัยชั้นหลังต่อมาไม่สามารถจะคิดแก้ไขเป็นอย่างอื่นได้ จึงต้องเอาแบบอย่างของช่างโยนกทำต่อกันมา พระพุทธรูปจึงมีพระเกตุมาลาด้วยเหตุผลนั้น^{๑๖}

ด้วยเหตุที่พระพุทธรูป คือรูปที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า ส่วนหนึ่งนั้นเพื่อบอกเล่าพุทธประวัติ จึงเป็นมูลเหตุของการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ความหมายของ “ปาง” ก็คือการเล่าถึงพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่ง ต่างจาก “มุทรา” ที่หมายถึงกิริยาที่แสดงสัญลักษณ์ด้วยพระหัตถ์ แต่ตามความเข้าใจในปัจจุบันมักรวมเรียกการแสดงมุทราว่าเป็นการแสดงปางด้วย ซึ่งศิลปะอินเดียรุ่นแรก ๆ ปรากฏการแสดง “มุทรา” ของพระพุทธรูปเพียง ๖ ท่า เท่านั้น ได้แก่ มารวิชัย สมាธิปฐมเทศนาทรงแสดงธรรม (วิตรรกมุทรา) ประทานอภัย และประทานพร ส่วนการแสดงปางพุทธประวัติแรกเริ่มมีเพียง ๔ ปาง ตามสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง ได้แก่ ปางประสูติ ปางตรัสรู้ ปางปฐมเทศนา และปางปรินิพพาน ต่อมาได้เพิ่มขึ้นเป็น ๘ ปาง ตามมหาสถาน ที่เพิ่มขึ้นจาก ๔ แห่ง เป็น ๘ แห่ง ที่เรียกว่า อัษฎมหาสถาน ปางที่เพิ่มขึ้น ๔ ปาง ได้แก่ ปางทรมานช้างนาฬาคีรี ปางทรมานพญาวานร ปางยมกปาฏิหาริย์ และปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๑๗}

ประเด็นเรื่องปางของพระพุทธรูปนี้ ผู้วิจัยพบว่า ดินแดนไทยในอดีตที่นับถือพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูป ยังมีการแสดงปางต่าง ๆ ไม่มากนัก ที่นิยมมากที่สุดคือ ปางมารวิชัย รองลงมาได้แก่ ปางสมาธิ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงรวบรวม และเรียบเรียงตำราทางพระพุทธศาสนาขึ้น ได้แก่ พระนิพนธ์พุทธประวัติ เรื่อง “ปฐมสมโพธิกถา” แล้วทรงประดิษฐ์แบบอย่างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ขึ้นตามพุทธประวัติดังกล่าว เพื่อให้ช่างสร้างรวม ๔๐ ปาง ซึ่งถือเป็นการกำหนดปางต่าง ๆ มากที่สุดเท่าที่เคยมีมา กระทั่งมาถึงรัชกาลปัจจุบัน ได้มีการกำหนดปางพระพุทธรูปเพิ่มเติมขึ้นหลายตำรา เช่น “พระพุทธรูปปางต่าง ๆ” ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ มีจำนวน ๕๕ ปาง และใน “ประวัติพระพุทธรูปปางต่าง ๆ” ของกรมการศาสนา แต่งโดยพิฑูร มลิวัลย์ มีจำนวน ๗๒ ปาง และ ใน “ตำนานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ” แต่งโดย พระพิมลธรรม มีจำนวน ๖๖ ปาง^{๑๘} เป็นต้น

การแสดงปางทุก ๆ ปาง ล้วนแต่มีความหมายเพื่อเล่าถึงพุทธประวัติในตอนนั้น ๆ ซึ่งงานวิจัยนี้จึงขอยกตัวอย่างลักษณะปางที่สำคัญของพระพุทธรูป พร้อมทั้งความหมายที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑. ปางสมาธิ อริยาบถนั่งขัดสมาธิ วางพระหัตถ์ขวาเหนือพระหัตถ์ซ้าย หายซ้อนกันที่หน้าตัก (พระเพลา) หมายถึงพุทธประวัติตอนตรัสรู้ ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยปางสมาธิ เมื่อมีมารมาฉวยและทรงแสดงปางมารวิชัยเพื่อปราบมาร เครื่องประกอบมักทำรูปเทวดาห้อมล้อม

^{๑๖} คูใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, หน้า ๗๐-๗๕, หรือ สมพร ไชยภูมิธรรม, **ปางพระพุทธรูป**, (กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗-๒๙.

^{๑๗} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, หน้า ๑๑๓-๑๑๖.

^{๑๘} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

๒. ปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปนั่งสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพล่า พระหัตถ์เบื้องขวาวางคว่ำที่พระขานู ปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลงแผ่นดิน หมายถึงเรื่องพระพุทธรูปประวัติเมื่อทรงอ้างพระธรรมเป็นพยานแก่พระยามาร เครื่องประกอบมักทำเป็นรูปยักษ์มารหรือนางมาร พบมากที่สุด ศิลปกรรมไทย โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัย ล้านนา อุทอง อยุธยา และรัตนโกสินทร์

๓. ปางปฐมเทศนา เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิก็มี นั่งห้อยพระบาทก็มี เครื่องหมายเป็นสำคัญอยู่ที่พระหัตถ์เบื้องขวายกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์ พระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) และพระดัชนี (นิ้วชี้) เป็นวงกลม อันหมายถึงธรรมจักร คือ การแสดงธรรม ส่วนพระหัตถ์เบื้องซ้ายนั้นทำประคองพระหัตถ์เบื้องขวาวางบนพระเพล่าบ้าง ถือชายจีวรบ้าง เครื่องประกอบมักทำรูปวงล้อ (ธรรมจักร) กับรูปกวางหมอบไว้ตรงบัลลังก์และบางที่มีรูปพระปัญจวัคคีย์กับรูปเทวดาด้วย พระธรรมที่ทรงแสดงเรียกว่า ธรรมจักรกับปวัตินสูตร

๔. ปางอุ้มบาตร ทำนั่งขัดสมาธิอย่างปางสมาธิ แต่พระหัตถ์ทั้งสองประคองถือบาตร

๕. ปางประทานอภัย น่าจะเรียกว่าปางโปรดสัตว์ โดยยกพระหัตถ์เบื้องขวาตั้งหันฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้า (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระห้ามญาติ) ทำเป็นทั้งพระพุทธรูปยืน เดิน และนั่งขัดสมาธิปางประทานอภัย นิยมทำ ๓ แบบ ได้แก่ (๑) แบบแสดงด้วยพระหัตถ์ขวา หมายถึง ห้ามญาติ เป็นตอนที่พระพุทธองค์ทรงห้ามพระประยูรญาติวิเวทเรื่องการแย่งน้ำ (๒) แบบแสดงด้วยพระหัตถ์ซ้าย หมายถึง ห้ามพระแก่นจันทน์ ในพุทธประวัติตอนเสด็จโปรดพระพุทธรูปดาบสนสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แทนพระพุทธรูป และเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับมาแล้ว พระแก่นจันทน์ลูกหนึ่งจากบัลลังก์ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกพระหัตถ์ห้ามไว้ (๓) แบบแสดงด้วยทั้ง ๒ พระหัตถ์ หมายถึง ห้ามสมุทร เป็นพุทธประวัติตอนทรงแสดง ปาฏิหาริย์ปราบเหล่าภูติ โดยทรงห้ามน้ำฝนที่ตกหนักบริเวณนั้น มิให้ท่วมปริมณฑลที่พระพุทธองค์ประทับอยู่

๖. ปางประทานพร แสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวายกขึ้น และหันฝ่าพระหัตถ์ออก ปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลง ใช้ในความหมายของการให้พร และการอนุญาต ซึ่งปรากฏในพุทธประวัติหลายตอน โดยทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ ยืน และเดินก็มี

๗. ปางมหาปาฏิหาริย์ (ยมกปาฏิหาริย์) ทำดอกบัวรองพระพุทธรูปเป็นเครื่องหมาย ส่วนพระพุทธรูปนั้นมีทั้งประทับนั่ง ยืน พระหัตถ์มักทำเช่นเดียวกับปางปฐมเทศนา

๘. ปางลีลา ทำเป็นพระพุทธรูปอาการกำลังก้าวพระบาททรงพระดำเนิน

๙. ปางปริณิพพาน ทำเป็นรูปพระพุทธรูปปรภรมตะแคงเบื้องขวา อย่างที่เรามักเรียกว่า พระนอนหรือพระไสยาสน์

๑๐. ปางทรงแสดงธรรม (วิตรรกมูทรา) พระอิริยาบถยืนหรือนั่ง พระหัตถ์ขวายกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์พระอังคุฐ และพระดัชนีเป็นวงกลม อันหมายถึงธรรมจักร คือ การแสดงธรรม หากเป็นพระพุทธรูปยืนนิยมแสดงธรรมด้วยพระหัตถ์ขวาพระหัตถ์ซ้ายทรงยึดชายจีวรส่วนพระพุทธรูปประทับนั่งพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพล่า เป็นการแสดงมูทราโดยทั่วไปใช้ประกอบตอนใดตอนหนึ่งในพุทธประวัติที่เกี่ยวกับการแสดงธรรม^{๑๙}

^{๑๙} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์*, หน้า ๑๐๙-๑๑๒.

ต่อมาช่างชาวอินเดียฝ่ายใต้มาคิดหาพระพุทธรูปขึ้นอีกปางหนึ่ง เรียกว่า ปางนาคปรก ทำเป็นพญานาคมี ๗ หัว ขดตัวเป็นฐานตั้งพระพุทธรูปนั่งสมาธิบนนั้น ส่วนตอนตัวพญานาคจะเอนขึ้นทางข้างหลังองค์พระเหนือศีรษะแผ่พังพานปรกอยู่ข้างบนพระพุทธรูป ซึ่งรูปร่างนี้ดูเหมือนพวกชาวกลิงคราช้างฝ่ายใต้จะคิดแก้ไขทำขึ้น แต่ไม่นิยมแพร่หลายในมัชฌิมประเทศ^{๒๐}

๒.๓ ความสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป

จากแนวคิดแรกเริ่มของการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา อาจสามารถสรุปให้เห็นเหตุผลของการสร้างพระพุทธรูปว่า มีความสำคัญอย่างไรนั้น สามารถพิจารณาได้ดังนี้

๑. เป็นสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ว่าจะสร้างด้วยวัสดุประเภทใดก็ตาม เมื่อสร้างขึ้นเป็นองค์พระพุทธรูปแล้ว ชาวพุทธก็จะพากันให้ความเคารพนับถือกราบไหว้ โดยมีได้นึกถึงความเป็นวัสดุนั้นอีกต่อไป ด้วยเหตุผลนี้ พระพุทธรูปจึงเป็นสื่อความหมายให้ผู้คนคิดถึงพระพุทธเจ้า และเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้าได้ดีที่สุด

๒. เป็นสื่ออนุสรณ์ถึงองค์พระพุทธเจ้า หากพิจารณาบรรดาสิ่งที่ชาวพุทธกำหนดขึ้นเป็นสิ่งระลึกถึงพระพุทธเจ้า เช่น พระสถูปเจดีย์ รอยพระพุทธบาท พระแท่นไต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปรากฏว่า พระพุทธรูปถือเป็นสื่ออนุสรณ์ถึงพระพุทธองค์ได้ดีที่สุด และชัดเจนกว่าสิ่งใด ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปเป็นพุทธสาวรีย์ แทนองค์สมเด็จพระพุทธเจ้ามากกว่าสิ่งใด ๆ

๓. เป็นเครื่องหมายของพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสงบเย็น ความเมตตา ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาได้อย่างชัดเจน ดังนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่เจริญไป ณ ดินแดนใด ๆ ชาวพุทธจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปไว้เพื่อกราบไหว้บูชาเสมอ จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นพระพุทธศาสนาได้ดีกว่าเครื่องหมายอื่น ๆ

๔. เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม นับแต่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มากกว่า ๒,๐๐๐ ปี ไม่ว่าชาวพุทธจะมีกิจกรรมใด ๆ ณ สถานที่ใด ๆ มักจะมีพระพุทธรูปเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่เสมอ พระพุทธรูปจึงเป็นเครื่องหมายที่สื่อถึงคุณงามความดี เป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่จิตใจ ดังนั้น เมื่อใดที่พุทธศาสนิกชนมีความทุกข์ทั้ง กาย ใจ จึงมักกราบไหว้บูชาหรือได้เพ่งดูพระพุทธรูป เพื่อบรรเทาปัญหาความทุกข์เร่าร้อนต่าง ๆ ให้ลดลงหรือสร้างกำลังใจและความสบายใจได้

๕. เป็นสิ่งประกอบในศาสนพิธี เมื่อชาวพุทธปฏิบัติศาสนพิธีใด ๆ จะต้องมีการสร้างพระพุทธรูปเข้าไปเกี่ยวข้องตั้งบูชาด้วยเสมอ เช่น การสวดมนต์ไหว้พระ งานบุญทั้งงานมงคลหรืออวมงคลทั่วไป รวมไปถึงราชพิธีและรัฐพิธีที่มีพิธีทางศาสนาทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านต่างปฏิบัติต่อพระพุทธรูป ประหนึ่งว่าปฏิบัติแก่พระพุทธเจ้า ทั้งที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว

๖. เป็นศิลปวัตถุทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคม การสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัย ช่างผู้ก่อสร้างมักจะถ่ายทอดฝีมืองานช่างสุนทรีย์ทางพุทธศิลป์ลงไว้ในวัสดุที่ใช้สร้างทั้งอิฐ หิน ดิน ทราย หรือโลหะ โดยใช้กลวิธีหรือศิลปวิทยาที่มีอยู่ในท้องถิ่นในช่วงเวลานั้น ๆ ด้วยความประสานกลมกลืนของรูปร่าง ทรวดทรง ส่วนสัดส่วน เส้น สี ผิว และลวดลาย การจัดวางตำแหน่งและ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

ลักษณะท่าทางให้สามารถสื่อความคิดแก่ผู้พบเห็น กราบไหว้ได้ นอกจากนี้ ขนาดของพระพุทธรูป ลักษณะของท่าทางหรือความงดงามของพระพุทธรูป ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญหรือสภาพบ้านเมือง ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือ วัฒนธรรม ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้น พระพุทธรูปจึงเป็นถาวรวัตถุ ที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชน สังคม หรือของชนชาตินั้น ๆ ได้

๗. เป็นศูนย์รวมใจ ชาวพุทธมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นมรดกทางสังคม ที่มีคุณค่าสูงสุด ดังนั้น เมื่อมีสิ่งใดมากระทบต่อพระพุทธรูป ก็จะกระทบถึงจิตใจของชาวพุทธด้วย เช่น กรณีการทำลายพระพุทธรูปที่หุบเขาบาบิยัน ในอัฟกานิสถาน ดังนั้นการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปไม่ว่ากรณี ใด ๆ จึงต้องปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง และให้ความเคารพเป็นอย่างสูง^{๒๑}

ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า เหตุผลสำคัญของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในพระพุทธศาสนาคือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงพระพุทธเจ้า ทั้งยังเป็นศูนย์รวมใจของชาวพุทธ ที่แสดงถึงความสงบเย็น ความเมตตา และยังแสดงถึงความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหานั่นเอง

๒.๔ ประเภทวัสดุในการสร้างพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปจะปรากฏอยู่ทั้งในงานปฏิมากรรม และงานจิตรกรรม ในระยะแรก งานปฏิมากรรมส่วนใหญ่เป็นปฏิมากรรมนูนต่ำและนูนสูง ต่อมาจึงสร้างเป็นงานปฏิมากรรมลอยตัว ส่วนงานจิตรกรรมมักเขียนบนผนังถ้ำ ผนังวิหาร บางแห่งปรากฏเขียนบนผนังที่เป็นไม้ และบนผ้าที่ เรียกว่า “พระภู” ส่วนใหญ่เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนสำคัญ ๆ เช่น ปรากฏหลักฐานที่เก่าสุด ในถ้ำอชันดา รัฐมหาราษฎร์ ประเทศอินเดีย รวมถึงในศิลปะล้านนาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย อย่างไรก็ตาม การสร้างในระยะแรกของศิลปะอินเดียนิยมใช้วัสดุประเภทศิลา เช่น สมัยคันธาระ มักนำ ศิลามาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยสลักเป็นภาพนูนสูง นูนต่ำ รวมถึงรูปลอยตัว ต่อมาจึงมีการสร้างโดยการหล่อด้วยสำริด พบมากทางภาคใต้ของประเทศไทย เช่น ในสมัยอมราวดี เป็นต้น

ในส่วนของประเทศไทยนั้นพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูป ตั้งแต่สมัยก่อนทวารวดี และในสมัยทวารวดี นิยมการใช้วัสดุหลายชนิด ได้แก่ ดินเผา ปูนปั้น ศิลา ทองสำริด ต่อมาในสมัยสุโขทัย ล้านนา อโยธยา และรัตนโกสินทร์ จึงมีการใช้วัสดุชนิดอื่นเพิ่มขึ้น เช่น ทองคำ นาก ไม้ หินสีต่าง ๆ หรือหากเป็นการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มักนิยมสลักจากศิลาแลงหรือก่ออิฐถือปูน โดยการขึ้นรูป เป็นเค้าโครงอย่างคร่าว ๆ จากนั้นจึงปั้นปูนทับตกแต่งเป็นรูปพระพุทธเจ้า โดยทั่วไปแล้วพระพุทธรูป ที่สร้างด้วยวัสดุประเภทใด ๆ ก็ตาม มักมีการลงรักปิดทองด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นพระพุทธรูปส่วนมาก จึงมีสีทองทั้งองค์ อย่างไรก็ตาม เทคนิคในการสร้างพระพุทธรูปนั้น มีวิธีการคร่าว ๆ ดังต่อไปนี้

ดินเผา ใช้ดินเหนียวปั้นเป็นพระพุทธรูป แล้วนำมาเผาไฟ เพื่อให้เกิดความแข็งแรง หาก เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ จะปั้นขึ้นรูปเป็นส่วนต่าง ๆ หลายชิ้นแยกเผา แล้วนำมาประกอบเข้า ด้วยกันในภายหลัง จากนั้นอาจปั้นปูนหรือลงรัก และปิดทองทับอีกครั้งจึงถือว่าเสร็จสมบูรณ์ และมัก เป็นปฏิมากรรมนูนสูง ปั้นเป็นรูปพระพุทธเจ้า (พระพุทธรูป) และภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ

^{๒๑} จารุวรรณ พิงเตียร, **พุทธศิลป์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐๗-๓๐๘

ศิลา ศิลาที่นิยมนำมาสลักทำพระพุทธรูปส่วนใหญ่ ได้แก่ หินทราย เพราะมีเนื้อละเอียด และสลักเป็นรูปได้ง่าย ที่นิยมรองลงมา ได้แก่ หินชั้นชนิดต่าง ๆ เช่น หินชนวน หินแกรนิต ในระยะหลังๆ นิยมหินสีตระกูลควอตซ์ เช่น หินสีเขียวที่นำมาสร้างเป็นพระแก้วมรกต รวมทั้งหยกและหินอ่อน การสร้างพระพุทธรูปจากศิลาพบทั้งในงานประติมากรรมนูนสูงและประติมากรรมลอยตัวในศิลปะอินเดีย เช่น ศิลปะสมัยคันธารราฐ ในประเทศไทยพบว่ามีค่านิยมในศิลปะทวารวดี และศิลปะขอม แต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ในสมัยสุโขทัย ล้านนา และอยุธยา นิยมหล่อด้วยทองสำริด แต่ก็มีการสลักด้วยศิลาอยู่บ้างในศิลปะอยุธยา และศิลปะสกุลช่างพะเยาในล้านนา

ไม้ นำมาสร้างพระพุทธรูปโดยการแกะสลัก แล้วจึงลงรักปิดทอง ข้อดีของวัสดุที่เป็นไม้คือสามารถสร้างได้ง่าย และแสดงรายละเอียดของงานช่างได้ดี แต่มีข้อเสียคือ ไม่มั่นคงถาวร ผุพังง่าย ดังนั้น จึง ไม่พบหลักฐานแกะสลักไม้เหลืออยู่มากนัก มักปรากฏหลักฐานในงานศิลปกรรมรุ่นหลังเท่านั้น เช่น สมัยอยุธยา รัตนโกสินทร์ งานช่างพื้นเมืองในล้านนา และในภาคอีสาน เป็นต้น

สำริด เป็นวัสดุที่นิยมนำมาใช้สร้างพระพุทธรูปเป็นอย่างมาก โดยมีส่วนผสมของโลหะที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ ทองแดงกับดีบุก ใช้เทคนิคการสร้างด้วยการหล่อที่เรียกว่า การใช้ความร้อนไล่ขี้ผึ้งออก หรือที่เรียกว่า “สูญขี้ผึ้ง” (lost wax) มีการวิธีโดยย่อ คือ เริ่มด้วยการปั้นรูปเป็นเค้าโครงด้วยดินเหนียวก่อน จากนั้นจึงปั้นหุ้มด้วยขี้ผึ้ง ตกแต่งรายละเอียดทุกส่วนของพระพุทธรูป เสร็จแล้วนำมาหุ้มด้วยดินเหนียวผสมกับแกลบ และมูลโคกระปือหุ้มอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงนำไปหล่อ โดยวางพิมพ์ให้เศียรของพระพุทธรูปคว่ำลง แล้วจึงเทโลหะหลอมละลายใส่ลงในพิมพ์ โลหะจะไปแทนที่ขี้ผึ้งซึ่งละลาย เมื่อโลหะแข็งตัวแล้วจึงทุบดินที่พอกหุ้มไว้ออกหลังจากนั้นนำไปตกแต่งเนื้อทองสำริดให้เรียบร้อยก็จะได้พระพุทธรูปทองสำริดตามที่ต้องการ ซึ่งเป็นเทคนิคที่นิยมมากตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากทองสำริดแล้ว โลหะมีค่าที่อาจนำมาใช้หล่อพระพุทธรูป คือ ทองคำ ทองแดง และนาก ซึ่งนากเป็นส่วนผสมของทองคำ เงิน และทองแดง ทั้งทองคำ ทองแดง และนากเมื่อหล่อเป็นพระพุทธรูปจะสุกปลั่งสวยงาม แต่เนื่องจากมีราคาแพงจึงมีจำนวนไม่มากนัก

ปูนปั้น เป็นเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนทวารวดี และพบมากในสมัยทวารวดีและนิยมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ปูนที่นำมาใช้ในการปั้น เป็นปูนแบบโบราณที่เรียกว่า ปูนดำปูนหมัก โดยนำปูนจากธรรมชาติมาหมัก และดำเข้ากับส่วนผสมอย่างอื่นที่ทำให้เกิดความเหนียวและคงทนถาวร เช่น กาวหนังสัตว์ น้ำอ้อย ไข่ไก่ งานปูนปั้นเป็น การสร้างขึ้นเพื่อประดับศาสนสถาน นิยมสร้างเป็นภาพเล่าเรื่อง และลวดลายประดับเป็นสำคัญ

งานก่ออิฐถือปูน มักพบในการก่อสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ โดยการก่ออิฐถือปูนเป็นโครงด้านใน และปั้นปูนตกแต่งรายละเอียดด้านนอก จากนั้นจึงลงรักโดยใช้ยางรักซึ่งเป็นยางไม้ผสมกับใบตองเผาไฟ เรียกว่า รักสมุก และขัดผิวให้เรียบ แล้วจึงปิดทองคำเปลวทับ ก็จะได้ผิวพระพุทธรูปที่ดูใกล้เคียงกับเนื้อสำริด นอกจากการก่ออิฐ บางครั้งก็ใช้ศิลาแลงก่อหรือทำเป็นโคลนก็มี ส่วนด้านนอกปั้นปูนทับด้วยกรรมวิธีอย่างเดียวกัน^{๒๒}

จะเห็นได้ว่า วัสดุที่ใช้อาจมีหลายชนิด ซึ่งอาจขึ้นอยู่กับค่านิยมของผู้สร้างแต่ละยุคสมัย

^{๒๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๙-๓๑.

๒.๕ รูปแบบของการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมา ทำให้ได้ทราบถึงข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ที่ปรากฏการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ ซึ่งถือเป็นยุคแรก ๆ ของศิลปะอินเดีย ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปในศิลปะอินเดียแต่ละช่วงสมัย ดังนี้

๑. ศิลปะแบบคันธาระ (คันธาราฐ)

พระพุทธรูปศิลปะแบบคันธาระ (Gandhara) ถือเป็นศิลปะอินเดียในสมัยที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๖-๙) มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์ คือราชวงศ์กุษาณะที่มีความเจริญในแคว้นคันธาระ แถบเมืองดักศิลาเปชาวาร์ หรือเปชวาร์ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศปากีสถาน

ภูมิหลังและอิทธิพล

แคว้นคันธาระตั้งอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอนุทวีปอินเดียใกล้ช่องเขาโคเคเบอร์ ที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ใช้เป็นเส้นทางบุกกรุกอินเดีย วัฒนธรรมกรีก-โรมันจึงเข้ามาปูพื้นฐานตั้งแต่มีกการสร้างพระพุทธรูป ต่อมาชนชาติซิเธียนซึ่งเป็นชนเผ่าเร่ร่อนบนหลังม้า อพยพจากเอเชียกลางเข้ามาแย่งพื้นที่ดังกล่าวและสถาปนาราชวงศ์กุษาณะขึ้น และแผ่ขยายอำนาจครอบคลุมทั้งแคว้นคันธาระและอุดรประเทศ ราชวงศ์นี้มีลักษณะวัฒนธรรมที่ผสมผสานคือนำวัฒนธรรมกรีก-โรมันมาผสมผสานกับวัฒนธรรมแบบเอเชียกลางของตน กษัตริย์สำคัญคือพระเจ้ากนิษกะ ซึ่งอาจเป็นกษัตริย์พระองค์แรก ๆ ที่อุปถัมภ์การประดิษฐ์พระพุทธรูป มีหลักฐานสำคัญคือ ด้านหลังเหรียญของพระองค์ปรากฏพระพุทธรูปมีจารึกว่า BODDO (พุทโธ) ซึ่งนักวิชาการหลายท่านมีความเชื่อว่าอาจเป็นไปได้ที่พระพุทธรูปในศิลปะคันธาระเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ที่สุดในศิลปะอินเดีย^{๒๓}

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปแบบคันธาระ ถือเป็นศิลปะแรกที่กล้าประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นเป็นรูปมนุษย์ โดยพระพุทธรูปจะมีลักษณะสำคัญ คือ พระเศวตหยาจก เหนือพระเศียรเป็นพระอุษณิษะ^{๒๔} มวยผม (หรือพระเกตุมาลาหรือเมาลี) โดยครองจีวรห่มคลุมเป็นริ้วธรรมชาติและผ้ามีลักษณะหนา ทั้งที่เป็นพระพุทธรูปยืนและประทับนั่ง ลักษณะจีวรทำให้นึกถึงผ้าโทกาในศิลปะกรีก-โรมัน ประติมากรรมมักมีศิรประภากลมเรียบทำให้นึกถึงประภามณฑล^{๒๕} ของเทพอพอลโลในศิลปะกรีก-โรมัน ประภามณฑลนี้ยังช่วยยึดพระศอไม่ให้หักงออีกด้วย^{๒๖}

^{๒๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๐.

^{๒๔} “อุษณิษะ” ในภาษาสันสกฤต หมายถึง “ผ้าโพกหัว” หรือส่วนที่นูนออกมาจากด้านบนของพระเศียร ถือเป็นลักษณะสำคัญที่สุดประการหนึ่งในการบ่งชี้ว่า ประติมากรรมบุคคลชิ้นนั้น ๆ เป็นพระพุทธรูปหรือไม่ อุษณิษะจึงแสดงถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธรูปในด้านของประติมานวิทยา; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓-๓๕, และ V.G. Apte, *The Concise Sanskrit-English Dictionary*, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 2002), p. 72.

^{๒๕} ศิรประภา และประภามณฑล หมายถึงรัศมีที่พวยพุ่งขึ้นจากศีรษะของผู้ศักดิ์สิทธิ์และพระพุทธรูป; ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๗๑๐ และ ๑๑๔๓.

^{๒๖} เชษฐ ติงสฤษดิ์, *พระพุทธรูปอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

พระพุทธรูปในสมัยนี้ทรงแสดงมุทรา^{๒๗} แต่เพียง ๖ ปาง ได้แก่ (๑) ธรรมจักรมุทรา (ปางปฐมเทศนา) จีบนิ้วพระหัตถ์ขวาเป็นวงกลมคือธรรมจักร พระหัตถ์ซ้ายประคองทำท่ากำลังจะหมุน (๒) วิตรรกมุทรา (ปางแสดงธรรม) จีบนิ้วพระหัตถ์ขวาข้างเดียว (๓) ภูมิสปรรคมุทรา (ปางมารวิชัย) พระหัตถ์ขวาห้อยคว่ำลงที่พระขงฆ์ พระหัตถ์ซ้ายหงายอยู่เหนือพระเพลา (๔) ฌยานมุทรา (ปางสมาธิ) พระหัตถ์ขวาทรงห้อยอยู่เหนือพระหัตถ์ซ้ายบนพระเพลา (๕) อภัยมุทรา (ปางประทานอภัย) พระหัตถ์ขวาทรงตั้งตรงขึ้น หงายฝ่าพระหัตถ์ออกข้างนอก และ (๖) วรทมุทรา (ปางประทานพร) พระหัตถ์ขวาห้อยลง หงายฝ่าพระหัตถ์ออกข้างนอกเช่นเดียวกัน^{๒๘}

โดยพระพุทธรูปยืนนิยมสร้างแบบแสดงอภัยมุทรา (ปางประทานอภัย) ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่งมีทั้งแสดงอภัยมุทรา (ปางประทานอภัย) ฌยานมุทรา (ปางสมาธิ) และธรรมจักรมุทรา (ปางปฐมเทศนา) วิตรรกมุทรา (ปางสั่งสอน/แสดงธรรม) ภูมิสปรรคมุทรา (ปางมารวิชัย) และแสดง วรทมุทรา (ปางประทานพร) พระพุทธรูปแบบคันธาระมักสร้างขึ้นจากหินชีสต์ (Schist-หินผลึกแร่) สีดำหรือสีเทาเสมอ ข้อสังเกตสำหรับพระพุทธรูปรุ่นต้นเหล่านี้ คือเมื่อพระหัตถ์ขวาทรงแสดงปางแต่เพียงข้างเดียว พระหัตถ์ซ้ายก็มักจะยึดชายจีวร^{๒๙} ดูภาพประกอบที่ ๒.๑

ภาพประกอบที่ ๒.๑ พระพุทธรูปศิลปะคันธาระ^{๓๐} พระพุทธรูปยืนแสดงอภัยมุทรา (ปางประทานอภัย) พุทธศตวรรษที่ ๗

๒. ศิลปะแบบมถุรา

ขณะที่ศิลปะคันธาระกำลังเจริญขึ้น ในระหว่างนี้ทางภาคเหนือของประเทศไทยก็เกิดมีศิลปะแบบมถุราขึ้นควบคู่กันไปด้วย พระพุทธรูปศิลปะแบบมถุรา ถือเป็นศิลปะอินเดียในสมัยที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๖-๙) มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์คือราชวงศ์คุษาณะ มีความเจริญรุ่งเรือง ณ เมืองมถุรา ทางตอนเหนือของรัฐอุตตรประเทศ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย

^{๒๗} “มุทรา” แปลว่า สัญลักษณ์ ในทางประติมานวิทยา มุทรา มีความหมายเฉพาะการแสดงพระหัตถ์ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Gesture ดูรายละเอียดใน เชษฐัง ดึงสัญชลี, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๖๐-๖๗.

^{๒๘} หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๓๐} พระพุทธรูปศิลปะคันธาระ, อ้างใน วารสารอยู่ในบุญ ธรรมะออนไลน์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.kalyanamitra.org/th/uniboon_detail.php?page=3389, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

ภูมิหลังและอิทธิพล

ศิลปะแบบมูราประดิษฐ์พระพุทธรูปแบบอินเดียขึ้นเป็นครั้งแรก ในระยะเวลาไล่เลี่ยกับศิลปะคันธาระ จึงทำให้เกิดปัญหาว่า ศิลปะใดเป็นศิลปะแรกที่ประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นกันแน่ ทั้งนี้ นักวิชาการกลุ่มที่เห็นว่าศิลปะมูราน่าจะเป็นศิลปะแรกที่ประดิษฐ์พระพุทธรูป เหตุผลเนื่องมาจาก มูทราและระบบประติมานวิทยาของพระพุทธรูปศิลปะมูรายังมีลักษณะเก่า (Primitive/Archaic) กว่าพระพุทธรูปศิลปะคันธาระมาก ความ “เก่า” ของมูทราในศิลปะมูราก็คือ นิยมแสดงอภัยมุทรา (ประทานอภัย) เพียงมุทราเดียว อีกทั้งไม่ปรากฏอิทธิพลกรีก-โรมันเลย แต่มีความเป็นพื้นเมืองสูง ทำให้ นักถึงประติมากรรมยักษ์ในศิลปะอินเดียโบราณมากกว่า

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปแบบมูรามักสร้างขึ้นจากหินทรายสีแดงเสมอ และยังได้รับความนิยมสืบมา จนถึงศิลปะมูราตอนปลายและศิลปะคุปตะสกุลช่างมูรา โดยพระพุทธรูปศิลปะแบบมูรา มีลักษณะสำคัญคือ พระเศียรกลม อุษณิষะขมวดขึ้นเป็นชั้น ๆ แต่ไม่มีพระเกศา ทำให้นักถึงพระเศียรโล้นของ พระสงฆ์ ครองจีวรห่มเฉียงบางโปร่งใสจนเห็นพระถัน พระนาภี รัตประคต ตลอดจนถึงองคเพศ จีวรมี ริ้วเฉพาะที่ไหล่ ศีรษะมักปรากฏขอบครึ่งวงกลมขนาดเล็ก ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับขอบคั่นฉ่องใน ศิลปะจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น^{๓๑} ดูภาพประกอบที่ ๒.๒

ภาพประกอบที่ ๒.๒ พระพุทธรูปศิลปะมูรา^{๓๒} (ซ้าย) แสดงอภัยมุทรา (ประทานอภัย) และ (ขวา) แสดงอภัยมุทรา ศิลปะมูราตอนปลาย พิพิธภัณฑ์เมืองมูรา

๓. ศิลปะแบบอมราวดี

พระพุทธรูปศิลปะแบบอมราวดี ถือเป็นศิลปะอินเดียในสมัยที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๗-๑๐) มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์คือราชวงศ์ศาคตวาหนะตอนปลายและราชวงศ์อิชวาเก มีความสำเร็จรุ่งเรือง ณ เมืองอมราวดีและนาการชุนโกณฑะ (Nagarjunakonda) และที่โคลิ (Goli) ปัจจุบันตั้งอยู่ในรัฐอานธร ประเทศทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย

^{๓๑} เชษฐ ติงสัญชลี, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๑.

^{๓๒} พระพุทธรูปศิลปะมูรา, อ้างใน พุทธศิลป์มูรา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://hi-in.facebook.com/buddhisttreasure/posts>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

ภูมิหลังและอิทธิพล

ในบรรดาศิลปะอินเดียสมัยที่ ๒ ศิลปะอมราวดี ถือเป็นศิลปะที่รับเอาคติการสร้างพระพุทธรูป ชำกว่าศิลปะคันธาระและศิลปะมถุรา เนื่องจากในระยะต้นยังมีพื้นฐานของศิลปะอินเดียโบราณที่ใช้สัญลักษณ์แทนพระพุทธรเจ้า แม้ในศิลปะอมราวดีตอนปลายจะปรากฏพระพุทธรูปแล้ว แต่การใช้สัญลักษณ์แทนก็ยังได้รับความนิยมควบคู่กัน

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปศิลปะแบบอมราวดี คือ มีพระเศียรยาวรี พระเกศาขมวดกันห้อยตามลักษณะของคนพื้นเมืองในอินเดียใต้ อุษณิษะต่ำ มักครองจีวรห่มเฉียงและจีวรเป็นริ้วทั้งองค์ จีวรเป็นริ้วธรรมชาติ มีขอบหนา ยกจากด้านขวาขึ้นมาพาดข้อพระหัตถ์ซ้าย นอกจากนี้ในศิลปะนี้ยังปรากฏความนิยมพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งไม่ปรากฏในศิลปะอินเดียเหนือ

พระพุทธรูปในศิลปะอมราวดีทั้งที่เป็นพระพุทธรูปยืนและประทับนั่งนิยมแสดงอภัยมุทรา (ปางประทานอภัย) เพียงมุทราเดียว อย่างไรก็ตาม การจับชายจีวรยกขึ้นมาขนาบกันนั้น เป็นลักษณะเฉพาะในศิลปะอินเดียใต้ซึ่งปรากฏในศิลปะนี้เป็นครั้งแรก และจะเป็นต้นแบบให้พระพุทธรูปในศิลปะอินเดียใต้อีกหลายสกุล พระพุทธรูปอมราวดีมักสร้างขึ้นจากหินโดโลไมต์ (Dolomite มีส่วนประกอบของคาร์บอนเนตมาก) สีขาวนวลหรือสีครีมเสมอ^{๓๓} ดูภาพประกอบที่ ๒.๓

ภาพประกอบที่ ๒.๓ พระพุทธรูปศิลปะอมราวดี^{๓๔} พิพิธภัณฑ์โบราณคดี นาการชุนโกณฑะ

๔. ศิลปะแบบคุปตะสกุลช่างมถุรา

พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะสกุลช่างมถุรา ถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๓ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐) มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์คือราชวงศ์คุปตะ มีความเจริญขึ้นทางภาคเหนือของประเทศอินเดีย ณ เมืองมถุรา ในรัฐอุตตรประเทศ

ภูมิหลังและอิทธิพล

พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะสกุลช่างมถุรา เป็นศิลปะที่มีพัฒนาการเกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากอิทธิพลศิลปะคันธาระที่เข้ามามีบทบาทตั้งแต่ในศิลปะมถุราตอนปลาย ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ให้ทรรศนะว่า ศิลปะสมัยนี้จะเป็นยอดของศิลปะอินเดีย พระพุทธรูปสร้างตามอุดมคติเป็นแบบ

^{๓๓} เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๒.

^{๓๔} พระพุทธรูปศิลปะอมราวดี, อ้างใน เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๗๙.

อินเดียอย่างแท้จริง งามได้สัดส่วนอย่างลึกซึ้ง^{๓๕} สอดคล้องกับทัศนะของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงสฺยชลิต์ ที่กล่าวว่าพระพุทธรูปในศิลปะคุปตะ ถือได้ว่ามีสุนทรียภาพงดงามที่สุดซึ่งเกิดขึ้นจากลักษณะ สองประการ คือพระพักตร์ที่สงบและจีวรบางคล้ายผ้าเปียกน้ำแสดงให้เห็นเส้นรอบนอกของพระวรกาย ลักษณะทั้งสองประการนี้จะถูก “เลียนแบบ” ต่อมาในศิลปะระยะหลัง แต่ความงามนั้นก็อาจเทียบได้ กับศิลปะคุปตะ^{๓๖}

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะสกุลช่างมถุรา คือ มีรัศมีกลมใหญ่สลักด้วย ลวดลายของสมัยนั้น ริ้วจีวรเป็นริ้วอ่อนนุ่ม แยกออกจากกัน เป็นรอยอยู่บนผ้าที่บางและแนบติดกับพระองค์ คล้ายผ้าที่เปียกน้ำ^{๓๗} จีวรเป็นริ้วทั้งองค์ อย่างไรก็ตาม ริ้วจีวรในระยะนี้ได้กลายเป็นริ้วประดิษฐ์ซึ่งแสดงถึง การจัดระเบียบอันผิดธรรมชาติ

พระพุทธรูปศิลปะคุปตะสกุลช่างมถุรา มักสร้างจากหินทรายแดงเสมอ แสดงถึงอิทธิพล ความนิยมต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยศิลปะมถุรา^{๓๘} ดูภาพประกอบที่ ๒.๔

ภาพประกอบที่ ๒.๔ พระพุทธรูปศิลปะคุปตะสกุลช่างมถุรา^{๓๙} พิพิธภัณฑ์เมืองกัลกัตตา

๕. ศิลปะแบบคุปตะสกุลช่างสารนาถ

พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะสกุลช่างสารนาถ ถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๓ (พุทธศตวรรษ ที่ ๑๐-๑๑) มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์คือราชวงศ์คุปตะตอนปลาย มีความเจริญ ณ เมืองสารนาถ ใกล้เมือง พาราณสี ในรัฐอุตตรประเทศ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย

ภูมิหลังและอิทธิพล

พระพุทธรูปในศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถมีอิทธิพลต่อเนื่องมาจากศิลปะคันธาระที่เข้ามา มีบทบาทตั้งแต่ในศิลปะมถุราตอนปลายซึ่งพระพุทธรูปในศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถนี้ยังคง

^{๓๕} หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า ๒๑.

^{๓๖} เชษฐ ติงสฺยชลิต์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๔.

^{๓๗} หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า ๒๑.

^{๓๘} เชษฐ ติงสฺยชลิต์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๔.

^{๓๙} พระพุทธรูปศิลปะคุปตะช่างมถุรา, อ่างใน ห้องสมุด ศ.ม.จ.สุภัทรดิศ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supatlib/picture2.php?check=slide&keyword=3&Page=14>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

ความงดงามตามแบบสกุลช่างมอญด้วยลักษณะสองประการ คือพระพักตร์ที่สงบและจีวรบางคล้ายผ้าเปียกน้ำแสดงให้เห็นเส้นรอบนอกของพระวรกาย แต่สิ่งที่เพิ่มเติมเข้ามาก็คือการทำให้จีวรเรียบไม่มีริ้ว ทำให้จีวรดูบางแนบเนื้อคล้ายผ้าเปียกน้ำมากยิ่งขึ้น ความพยายามออกแบบให้พระเนตรเหลือบต่ำ ทำให้พระพักตร์ดูสงบซึ่งเป็นสิ่งเด่นชัดมากในศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถนี้

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

ลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปสมัยนี้ คือ มีรัศมีกลมใหญ่สลักด้วยลวดลายของสมัยนั้น รีwjีวรบางและแนบติดกับพระองค์คล้ายผ้าที่เปียกน้ำผ้าบางไม่มีริ้วจีวรพระพุทธรูปในสมัยนี้ทั้งพระพุทธรูปที่ประทับนั่งและยืนจะมีลักษณะที่สร้างขึ้นตามอุดมคติ องค์พระพุทธรูปนั้นตั้งตรงผึ่งผาย พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก มีเส้นพระกายรอบนอกโค้งเข้าออกอย่างมีชีวิตจิตใจ จีวรจะคลุมแนบกับพระองค์และคลุมพระอังสาทิ้งสองข้างปล่อยให้เห็นทรวงอกอันเปลือยเปล่า สูงส่ง อ่อนหวาน และสงบ สำหรับพระพุทธรูปยืน ขอบจีวรจะตกลงมาเป็นกรอบล้อมรอบพระองค์ทั้งสองด้าน^{๔๐}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงสฺยชลิ ให้ข้อสังเกตว่าจุดเด่นของศิลปะสมัยนี้จะเน้นความเป็นพระพุทธรูปยืน ซึ่งนอกจากการแสดงอภิมุทราโดยที่พระหัตถ์ซ้ายจับชายจีวรลง ยังปรากฏความนิยมแสดงวรทมุทรา (ปางประทานพร) โดยที่พระหัตถ์ซ้ายจับชายจีวรขึ้นเพิ่มมาอีกแบบหนึ่ง ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่ง การแสดงธรรมจักรมุทรา (ปางปฐมเทศนา) อันเป็นสัญลักษณ์ของการหมุนธรรมจักร เป็นปางที่ได้รับความนิยมสูงสุด พระพุทธรูปคุปตะสกุลช่างสารนาถ มักสร้างขึ้นจากหินทรายเหลืองเสมอ

อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปศิลปะคุปตะทั้งสองสกุลช่างจะมีลักษณะร่วมที่สำคัญคือรอบพระเศียรของพระพุทธรูป จะปรากฏประภาณพลาขนาดใหญ่ประดับด้วยลายพันธุ์พฤกษาถือเป็นรูปแบบเฉพาะของศิลปะคุปตะทั้งสองสกุลช่าง^{๔๑} ดูภาพประกอบที่ ๒.๕

ภาพประกอบที่ ๒.๕ พระพุทธรูปศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถ^{๔๒} พิพิธภัณฑ์เมืองสารนาถ

^{๔๐} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, หน้า ๒๑.

^{๔๑} เชษฐ ติงสฺยชลิ, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๔.

^{๔๒} พระพุทธรูปศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถ, อ้างใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, หน้า ๗๓-๗๔.

๖. ศิลปะแบบวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก

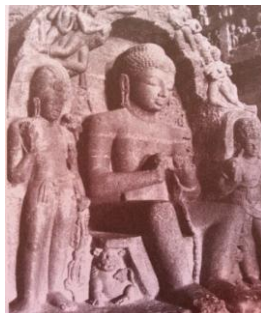
พระพุทธรูปศิลปะแบบวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก ถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๓ (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๓) หรือที่ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียกบรรดาพระพุทธรูปที่ปรากฏที่ถ้ำในรัฐมหาราษฏร์ว่า “ศิลปะหลังคุปตะ” (post-Gupta)^{๔๓} ซึ่งก็คือพระพุทธรูปศิลปะแบบวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์ คือ ราชวงศ์วากาฏกะและราชวงศ์อื่น ๆ ซึ่งมีความเจริญในรัฐมหาราษฏร์ โดยมีการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ ณ ถ้ำต่าง ๆ อาทิ ที่ถ้ำอชันตา (Ajanta Caves) (ศิลปะวากาฏกะ) ออรั้งคบาท (Aurangabad) กาณเหรี (Kanheri Caves) และถ้ำเอลโลรา (Ellora Caves) (ศิลปะจาลุกยะตะวันตกระยะแรก) เมืองออรั้งคบาท รัฐมหาราษฏร์ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย

ภูมิหลังและอิทธิพล

พระพุทธรูปในศิลปะนี้ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถทั้งรูปแบบพระพักตร์ การแสดงมูทราและรูปแบบจีวรเรียบไม่มีริ้ว บางคล้ายผ้าเปียกน้ำ อย่างไรก็ตาม ศิลปะระยะนี้นิยมครองจีวรห่มเฉียงทั้งพระพุทธรูปยืนและประทับนั่ง แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะอมราวดีที่เข้ามาผสมผสาน^{๔๔}

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปศิลปะแบบวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรกมีลักษณะสำคัญคือ พระพุทธรูปยืน จะมีมูทราที่ได้รับความนิยมสูงสุดได้แก่ วรทมูทรา (ปางประทานพร) โดยที่พระหัตถ์ซ้ายจับชายจีวรขึ้น ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่ง จะมีมูทราที่ได้รับความนิยมสูงสุด ได้แก่ ธรรมจักรมูทรา (ปางปฐมเทศนา) พระพุทธรูปวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก มักสร้างจากหินบะซอลต์เนื่องจากหินในรัฐมหาราษฏร์ส่วนมากเป็นหินบะซอลต์อันเกิดขึ้นจากการละลายของลาวา^{๔๕}

ภาพประกอบที่ ๒.๖ พระพุทธรูปศิลปะวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก^{๔๖} (ซ้าย) พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ในถ้ำเอลโลรา (ขวา) พระพุทธรูปยืนห่มเฉียงแสดงวรทมูทรา (ประทานพร) ในถ้ำอชันตา

^{๔๓} ดูเพิ่มใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, หน้า ๒๓-๒๕.

^{๔๔} เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๔๖} พระพุทธรูปศิลปะวากาฏกะ-จาลุกยะตะวันตกระยะแรก, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓, ๑๖๗.

๗. ศิลปะแบบโอริสสา

พระพุทธรูปศิลปะแบบโอริสสา ถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๔ (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖) มีอายุร่วมสมัยกับศิลปะปาละ มีความเจริญในรัฐโอริสสา โดยมีการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ตามวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา ณ รัตนคีรี อุทัยคีรี และลลิตคีรี ปัจจุบันอยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดีย

ภูมิหลังและอิทธิพล

เดิมทีคนพื้นเมืองและกษัตริย์ของอาณาจักรรัฐโอริสสาโบราณทรงนับถือศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย อย่างไรก็ตาม ในระหว่างราชวงศ์เกาณการและราชวงศ์โสมวงศ์ พุทธศาสนาเจริญขึ้นและได้รับการอุปถัมภ์เนื่องด้วยอิทธิพลศิลปะปาละ

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปศิลปะแบบโอริสสา จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับศิลปะห้วเลี้ยวหัวต่อคุปตะ-ปาละ และศิลปะปาละตอนต้นอย่างแทบจะแยกไม่ออก กล่าวคือ พระพุทธรูปประทับนั่งนิมิตกรงจีวรห่มเฉียง มีทั้งแบบที่มีและไม่มีชายจีวรสั้นที่พระอังสาซ้าย มุทราที่ได้รับความนิยมสูงสุดได้แก่ ภูมิสปรรคมุทรา (ปางมารวิชัย)

ศิลปะโอริสสานิยมทำแผ่นหลังเช่นเดียวกับศิลปะปาละ แผ่นหลังมักใส่รายละเอียดเป็นบริวารเครื่องประกอบพระยศ เครื่องประกอบประติมานวิทยา เช่น ต้นโพธิ์ อชฏมหาโพธิสัตว์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ศิลปะโอริสสา มักมีรูปทรงแผ่นหลังในแบบที่ไม่ปรากฏในศิลปะปาละ อย่างเช่น แผ่นหลังสี่เหลี่ยมหรือแผ่นหลังที่ลือไปกับเส้นรอบนอกของพระวรกาย นอกจากนี้ เทคนิคการก่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ด้วยหินหลายก้อน ก็ยังเป็นลักษณะเฉพาะของโอริสสาด้วย^{๔๗}

ภาพประกอบที่ ๒.๗ พระพุทธรูปศิลปะโอริสสา^{๔๘} พระพุทธรูปประทับนั่ง แสดงภูมิสปรรคมุทรา (มารวิชัย) พิพิธภัณฑ์โบราณคดีรัตนคีรี

๘. ศิลปะแบบปาละ-เสนะ

พระพุทธรูปศิลปะแบบปาละ-เสนะ เป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๔ หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ อยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์ของกษัตริย์คือ ราชวงศ์ปาละและราชวงศ์เสนะซึ่งครองราชย์สืบต่อมา มีความเจริญในรัฐพิหารและเบงกอล ปัจจุบันอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย^{๔๙}

^{๔๗} เชษฐ ติงสัญชลี, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๗.

^{๔๘} พระพุทธรูปศิลปะโอริสสา, อ้างใน รัฐโอริสสา อินเดีย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://taraarrya-travel.com/info_page.php?id=830&category=34, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๔๙} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, หน้า ๓๐.

ภูมิหลังและอิทธิพล

พระพุทธรูปในศิลปะปาละ-เสนะได้รับการปูพื้นฐานสืบเนื่องมาจากศิลปะคุปตะและหลังคุปตะ (สกุลช่างสารนาถ) โดยเพิ่มลักษณะใหม่ ๆ ขึ้นทั้งด้านรูปแบบและประติมานวิทยา และมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องขึ้น ที่เกิดจากอิทธิพลการผสมผสานระหว่างความเชื่อในศาสนาฮินดูหลายชนิด เข้าในพระพุทธศาสนาที่ติดันตระซึ่งกลายมาจากพุทธศาสนาที่มหายาน^{๕๐}

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปในศิลปะปาละ-เสนะ มีลักษณะสำคัญคือ พระพุทธรูปประทับยืน นิยมครองจีวรห่มคลุม จีวรมีทั้งแบบเรียบและมีริ้ว ชายจีวรแตกออกเป็นเชี้ยวตะขาบทั้งสองข้าง การแสดงมูทรา มีทั้งแบบอภัยมูทรา (ปางประทานอภัย) และวรทมูทรา (ปางประทานพร) โดยมีการจับชายจีวรในแนวตรงข้ามตามระบบการจับชายจีวรแบบอินเดียเหนือ ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่ง นิยมครองจีวรห่มเฉียง ชายจีวรสั้นที่พระอังสาซ้าย มีปลายแตกออกเป็นเชี้ยวตะขาบ มูทราที่ได้รับความนิยมสูงสุดได้แก่ ภูมิสปรรคมูทรา (ปางมารวิชัย)

พระพุทธรูปศิลปะปาละ-เสนะนิยมทำแผ่นหลัง ทำให้ไม่เป็นประติมากรรมลอยตัว แผ่นหลังมักใส่รายละเอียด เช่น บริวาร เครื่องประกอบพระยศ ประภามณฑล และเครื่องประกอบประติมานวิทยา ฯลฯ ระยะแรกแผ่นหลังมีปลายด้านบนโค้งมน ต่อมากลายเป็นแผ่นหลังปลายแหลม พระพุทธรูปสำริดในศิลปะนี้ก็มีปรากฏแผ่นหลังซึ่งไม่มีความจำเป็นทางด้านเทคนิค แต่กลายเป็นลักษณะที่ได้รับความนิยม ดูภาพประกอบที่ ๒.๘

ภาพประกอบที่ ๒.๘ พระพุทธรูปศิลปะปาละ-เสนะ^{๕๑} (ซ้าย) พระพุทธรูปยืน ปางประทานพร ด้านหน้าวิหารมหาโพธิ์ พุทธคยา และ (ขวา) พระพุทธรูปประทับนั่ง ปางปฐมเทศนา

ต่อมาในช่วงศิลปะนีตอนปลาย มีความนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมากขึ้น มักทรง “เทริดชนก” ที่ประกอบจากตาบสามเหลี่ยมซ้อนกัน ๕ แผ่น เทริดชนกนี้ถือเป็นลักษณะเฉพาะในศิลปะปาละ-เสนะ โดยพระพุทธรูปศิลปะสมัยนี้ มักแกะสลักขึ้นจากหินชีสต์ (Schist หินผลึกแร่) สีดําหรือสีเทา รวมถึงมีประติมากรรมสำริดปรากฏอยู่ด้วย^{๕๒} อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้แบ่งประติมากรรมในสมัยนี้ออกเป็น ๓ ยุค คือ

^{๕๐} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า ๓๐.

^{๕๑} พระพุทธรูปศิลปะปาละ-เสนะ, อังโน เซษฐ์ ดิงส์ลูชลี, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๓๗, ๒๔๗.

^{๕๒} เซษฐ์ ดิงส์ลูชลี, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๘.

๑. ยุคแรก ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ มักมีพระพุทธรูปนั่งมากกว่ายืน มีพระโพธิสัตว์บ้าง ในตอนปลายยุคนี้เกิดมีพระพุทธรูปทรงเครื่องขึ้น

๒. ยุคที่สอง คือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ รูปต่าง ๆ มีเครื่องประดับมากขึ้น เนื่องจากลัทธิตันตระได้รับความนิยมมากขึ้น ตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมา แผ่นเบื้องหลังรูปก็มีปลายแหลมแทนที่ปลายมนดังในสมัยแรก มีลายหน้าราหูหรือเกียรติมุขอยู่เบื้องบนและมีเครื่องตกแต่งมากขึ้น

๓. ยุคราชวงศ์เสนะ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ราชวงศ์เสนะนับถือศาสนาฮินดู เหตุนี้ในสมัยนี้จึงมีรูปเคารพในศาสนาฮินดูมากโดยเฉพาะเทวรูปพระนารายณ์

ศิลปะแบบปาละ-เสนะนี้ได้แพร่หลายไปยังที่ต่าง ๆ ก็คือประเทศเนปาล ทิเบต เกาะลังกา เกาะชวาภาคกลาง เกาะสุมาตรา พม่า รวมถึงประเทศไทยด้วย^{๕๓}

๙. ศิลปะแบบกัศมีร์

พระพุทธรูปศิลปะแบบกัศมีร์ ถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๔ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘) มีกษัตริย์ผู้เป็นองค์อุปถัมภ์คือ ราชวงศ์การโกฏและอุตปาละ มีความเจริญในรัฐกัศมีร์ ปัจจุบันตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย

ภูมิหลังและอิทธิพล

พระพุทธรูปศิลปะแบบกัศมีร์มีความเจริญขึ้นในหุบเขากัศมีร์ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากแคว้นคันธาระมากนัก จึงทำให้ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบคันธาระอยู่มาก นอกจากนี้ ยังได้รับอิทธิพลศิลปะแบบคุปตะปาละที่เข้ามามีบทบาทอยู่ด้วย จึงทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างทั้งสองศิลปะ

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปในระยะนี้มักแสดงการปะปนกันระหว่างลักษณะหลายประการที่มาจากแหล่งบันดาลใจต่าง ๆ พระเศียรของพระพุทธรูปเกี่ยวข้องกับศิลปะแบบคุปตะหรือศิลปะแบบปาละเนื่องจากมีพระเกศาขวัดกันหอย แต่ในขณะเดียวกันรูปแบบจีวรกลับแสดงให้เห็นพื้นฐานของศิลปะแบบคันธาระ เช่น จีวรที่เป็นริ้วทั้งองค์

ทั้งนี้ลักษณะจีวรอีกหลายอย่างกลับแสดงอิทธิพลศิลปะอื่น ๆ เช่น ชายจีวรยับในกรณีของพระพุทธรูปประทับยืน เป็นแบบศิลปะคุปตะ ส่วนการห่มเฉียงเมื่อพระพุทธรูปแสดงภูมิสปรมุทรา (bhumisparsa mudra-มารวิชัย) นั้น เป็นลักษณะอิทธิพลของศิลปะแบบปาละ เป็นต้น^{๕๔}

ภาพประกอบที่ ๒.๙ พระพุทธรูปศิลปะกัศมีร์^{๕๕} พระพุทธรูปประทับนั่ง แสดงธรรมจักรมุทรา พิพิธภัณฑ์นอร์ตัน ไชมอน ลอสแอนเจลิส

^{๕๓} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า ๓๑.

^{๕๔} เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๒๙.

^{๕๕} พระพุทธรูปศิลปะกัศมีร์, อ้างใน เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๑๙๑.

๑๐. ศิลปะแบบนาคปฏักนัม

พระพุทธรูปศิลปะแบบนาคปฏักนัม บางตำราเรียกว่า ศิลปะแบบโจพะ ส่วนศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทดิศ ดิศกุล เรียกศิลปะแบบนี้ว่า ศิลปะทิมพ^{๕๖} ถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๔ (พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘) ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ในสมัยราชวงศ์โจพะ มีความเจริญในเมืองนาคปฏักนัม ทมิฬนาฑู (Tamilnadu)^{๕๗} หรือรัฐมัธยาส (Madas) อยู่ใกล้เกาะลังกา ปัจจุบันตั้งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย ทำให้ศิลปะแบบนาคปฏักนัมนี้มีอิทธิพลต่อศิลปะในศรีลังกาและในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา^{๕๘}

ภูมิหลังและอิทธิพล

แม้ในดินแดนทมิฬนาฑู จะนับถือศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายเป็นหลัก แต่ที่เมืองนาคปฏักนัม ก็ยังมีผู้นับถือพุทธศาสนา และมีการค้นพบพระพุทธรูปจำนวนมาก พระพุทธรูปในศิลปะนาคปฏักนัม มีพื้นฐานมาจาก ๓ แหล่ง คือ ศิลปะอมราวดี ศิลปะลังกาสัณยอนุราชปุระตอนปลาย-โปลนารูวะ และศิลปะปาละ แสดงให้เห็นว่า ชาวพุทธที่นาคปฏักนัมติดต่อกับเกาะลังกาและอาณาจักรปาละ ซึ่งเป็นแหล่งพุทธศาสนาแหล่งใหญ่ในขณะนั้น

รูปแบบลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปนาคปฏักนัม มีลักษณะสำคัญที่ปรากฏคือ มีเปลวรัศมีบนอุษณิษะทุกองค์ ซึ่งใช้เป็นประเด็นแยกพระพุทธรูปนาคปฏักนัมออกจากศิลปะอื่น ๆ ได้ พระพุทธรูปประทับยืน มีทั้งครองจีวรห่มเฉียงตามแบบศิลปะอินเดียใต้และห่มคลุมตามแบบศิลปะอินเดียเหนือ กลุ่มห่มเฉียงนั้นจีวรมักเป็นแบบเรียบไม่มีริ้วส่วนกลุ่มห่มคลุมจีวรมักมีริ้วและมีเขี้ยวตะขาบตามอิทธิพลของศิลปะปาละส่วนพระพุทธรูปประทับนั่งมักแสดงธยานมุทรา (vitarka mudra-สมาธิ) และประทับนั่งขัดสมาธิราบตามแบบอินเดียใต้ การครองจีวรมักห่มเฉียง จีวรเรียบไม่มีริ้ว และมีชายจีวรยาวจนถึงพระนาภี พระพุทธรูปศิลปะนาคปฏักนัมมักหล่อจากสำริดเป็นส่วนใหญ่พบพระพุทธรูปสลักหินเพียงเล็กน้อยและหินที่ใช้มักเป็นหินแกรนิตอันเป็นวัสดุที่พบเป็นประจำในศิลปะปัลลวะ^{๕๙}-โจพะ^{๖๐}

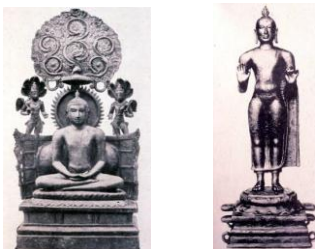
^{๕๖} หม่อมเจ้าสุภัทดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง, หน้า ๒๖-๒๘.

^{๕๗} เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๓๐.

^{๕๘} พระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ, "กำเนิดและพัฒนากาการแห่งพระพุทธรูป", [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97, [๕ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^{๕๙} ศิลปะปัลลวะมักเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ผู้วิจัยจึงไม่เสนอไว้ในงานวิจัยนี้

^{๖๐} เชษฐ ติงสฤษดิ์, พระพุทธรูปอินเดีย, หน้า ๓๐.

ภาพประกอบที่ ๒.๑๐ พระพุทธรูปศิลปะนาคปฏิกันธุ์^{๖๑} (ซ้าย) พระพุทธรูปประทับนั่ง
สำริด พิพิธภัณฑ์เมืองเซนไน และ (ขวา) พระพุทธรูปยืน สำริด พิพิธภัณฑ์เมืองเซนไน

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า ยุคสมัยของศิลปะอินเดียที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปนั้น สรุปได้ว่า ปรากฏขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ ในศิลปะอินเดีย เป็นยุคที่ปรากฏภาพแทนพระพุทธรูปเป็นเพียงสัญลักษณ์ ยังไม่พบการสร้างพระพุทธรูป เมื่อเข้าสู่ศิลปะอินเดียยุคพุทธศตวรรษที่ ๖-๑๐ ได้เริ่มปรากฏหลักฐานการประดิษฐ์พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้าขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปที่แน่นอนว่า ระหว่างศิลปะคันธาระกับศิลปะมถุรา ศิลปะใดเป็นศิลปะแรกที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกกันแน่

๒.๖ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษารูปแบบและลักษณะของพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาสมัยศิลปะอินเดียดังกล่าวมาตามลำดับนั้น ทำให้ได้ทราบถึงการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ดังนี้

๒.๖.๑ พระพุทธรูปใหญ่มหาปฐุมิการกรรมแห่งบามิยัน

การสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่เริ่มปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๑๐ ที่แคว้นกัมโพชะหรือโยนกหรือบักเตรียทางตอนเหนือของชมพูทวีป ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอัฟกานิสถาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึง การสร้างพุทธสถาน วัดวาอาราม และการสร้างพระพุทธรูปใหญ่ มหาปฐุมิการกรรม หรือพระพุทธรูปใหญ่บามิยัน เป็นพระพุทธรูปใหญ่ที่แกะสลักหินผาหน้าภูเขาเข้าไป ๒ องค์ มีพุทธศิลป์แบบคันธาระ (Gandhara) ศิลปะอินเดียสมัยที่ ๒ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างในช่วง พ.ศ.๗๕๐-๑๐๐๐ คาดว่าสร้างโดยกษัตริย์ในราชวงศ์ Kushans ที่ได้รับคำแนะนำจากพระสงฆ์ว่า ถ้าทำการก่อสร้างพระพุทธรูปบามิยันจะนำความรุ่งเรืองมาสู่อาณาจักร

พระพุทธรูปบามิยันองค์ใหญ่คือ พระไวโรจนะพุทธเจ้า (Buddhas Vairocana) องค์พระมีความสูง ๕๓ เมตร (บางแห่งว่า ๕๕ เมตร) ถือว่าเป็นพระพุทธรูปยืนแกะสลักที่สูงที่สุดในโลก ก่อนที่จะถูกกลุ่มตาลีบันทำลายใน ค.ศ.๒๐๐๑ อีกองค์หนึ่งคือ พระศากยมุนีพุทธเจ้า (Buddhas Sakyamuni) มีความสูง ๓๗ เมตร พระองค์ชาวจึงได้ผ่านมาเห็นและบันทึกว่าองค์พระประดับด้วยทองคำและเพชรนิลจินดา^{๖๒}

^{๖๑} พระพุทธรูปศิลปะนาคปฏิกันธุ์, อังโน ห่องสมุด ศ.ม.จ.สุภัทรดิศ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supatlib/picture2.php?check=slide&keyword=3&Page=13-14>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, พิมพ์ครั้งที่ ๗/๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๗ และ ๖๐.

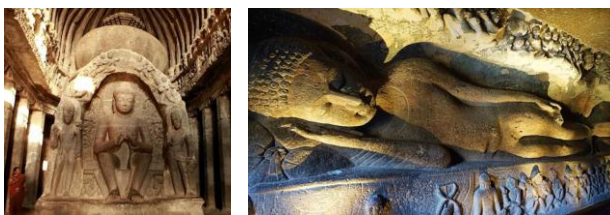

ภาพประกอบที่ ๒.๑๑ พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่แห่งบามิยัน^{๖๓}: พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในศิลปะอินเดียสมัยคันธาระ สร้างราว พ.ศ.๗๕๐-๑๐๐๐ องค์หนึ่งสูง ๕๓ เมตร อีกองค์สูง ๓๗ เมตร

๒.๖.๒ พระพุทธรูปแห่งถ้ำ รัฐมหาราษฏร์

ในสมัยศิลปะแบบวากุกะ-จาลุยกะตะวันตกระยะแรก ซึ่งถือเป็นศิลปะอินเดียสมัยที่ ๓ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๓ ก็ได้ปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ด้วยเช่นกัน ดังที่ปรากฏในถ้ำของรัฐมนตรีแห่งมหาราษฏร์ ทั้งนี้ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียกบรรดาพระพุทธรูปที่ปรากฏในถ้ำนี้ว่า “ศิลปะหลังคุปตะ” (post-Gupta)^{๖๔} ดังที่กล่าวมาข้างแล้วว่า สมัยนี้มีกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์คือราชวงศ์วากุกะและราชวงศ์อื่น ๆ มีอำนาจสืบต่อมา เช่น ราชวงศ์ไทรกุกกะ ราชวงศ์กาลาจูริตะวันตก และราชวงศ์จาลุยกะตะวันตกระยะแรก มีความเจริญในรัฐมหาราษฏร์ โดยมีการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ ณ ถ้ำต่าง ๆ อาทิ ถ้ำอชันตา (Ajanta Caves) (ศิลปะ วากุกะ) ออรั้งคาบด (Aurangabad) กานเหรี (Kanheri Caves) และถ้ำเอลโลรา (Ellora Caves) (ศิลปะจาลุยกะตะวันตกระยะแรก) เมืองออรั้งคาบด รัฐมหาราษฏร์ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอินเดีย

พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยศิลปะแบบวากุกะ-จาลุยกะตะวันตกระยะแรกมีลักษณะสำคัญคือ พระพุทธรูปประทับนั่ง จะนิยมแสดงธรรมจักรมูทรา (ปางปฐมเทศนา) และพระพุทธรูปไสยาสน์ ซึ่งมักสร้างจากหินบะซอลต์อันเกิดจากการละลายของลาวา^{๖๕}

ภาพประกอบที่ ๒.๑๒ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยศิลปะอินเดีย ศิลปะวากุกะ-จาลุยกะตะวันตกระยะแรก (ซ้าย) พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท (ขวา) พระพุทธรูปไสยาสน์ ในถ้ำอชันตา^{๖๖}

^{๖๓} พระพุทธรูปบามิยัน มรดกโลกประเทศอัฟกานิสถาน (Buddhas of Bamian), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://wowboom.blogspot.com/2011/09/buddhas-of-bamian.html> [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

^{๖๔} ดูเพิ่มใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, หน้า ๒๓-๒๕.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๖๖} พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในถ้ำอชันตา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://https://lunaroom.net/2012/02/25/>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

การสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในสมัยนี้ ที่มากกว่าสมัยศิลปะอินเดียอื่น ๆ นั้น อาจเชื่อมโยงกับการตีความถึงสัดส่วนความสูงพระวรกายของพระพุทธเจ้า ซึ่งพบได้จากหลักฐาน คือ

แนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ และคัมภีร์มรุตถวิลาลินี

ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ได้ระบุพระสรีระความสูงของพระพุทธเจ้าไว้ใน ปมาณเวมัตตะ คือความแตกต่างกันแห่งประมาณของพระสรีระความสูงของพระพุทธเจ้าพระองค์ต่าง ๆ ดังความว่า “...พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ...พระพุทธเจ้า คือ พระที่ปิงกร พระเรวต พระปิยทัสสี พระอติทัสสี พระธัมมทัสสี พระวิปัสสี มีพระสรีระสูง ๘๐ ศอก...พระพุทธกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ พระวรกายสูง ๔๐ ศอก ๓๐ ศอก ๒๐ ศอก ตามลำดับ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก นี่ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์...”^{๖๗}

และคัมภีร์มรุตถวิลาลินีที่เป็นคัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์ที่แต่งโดยพระพุทธทศเดชะเถระ (พ.ศ. ๙๔๐-๑๐๐๐) ก็ปรากฏคติความเชื่อที่กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระสรีระสูง ๑๘ ศอก ดังระบุในประโยคบาลีที่ว่า “...อมหากัม ภควา อฏฐรสหตฺถุเพโธ...” แปลความได้ว่า “ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก”^{๖๘}

ผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่า หากพิจารณาตามแนวคิดคติความเชื่อในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ และคัมภีร์มรุตถวิลาลินี ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ การให้ความสำคัญกับเรื่องสัดส่วนความสูงของพระพุทธเจ้าในแต่ละพระองค์ที่มีความต่างทางสรีระความสูง การเน้นความสำคัญเรื่องความสูงของพระพุทธเจ้าในแต่ละองค์นี้ อาจต้องการสื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างของแต่ละพระองค์ในเชิงสัญลักษณ์ ที่สามารถจินตนาการออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม และอาจเชื่อมโยงนำไปสู่ที่มาของการสร้างสรรค์งานปฏิมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นในศิลปะบางยุคสมัยได้ ทั้งนี้เพื่อสื่อให้เข้าใจถึงพุทธสรีระจริงของพระพุทธเจ้าว่ามีสัดส่วนเช่นไรก็เป็นได้

๒.๗ สรุป

การสร้างพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์นั้น แม้จะมีประวัติความเป็นมาจากอิทธิพลทางด้านประติมากรรมของชาวกรีกที่เริ่มสร้างขึ้นในศิลปะอินเดีย อันเป็นดินแดนที่กำเนิดพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก โดยข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่า การสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนาสมัยศิลปะอินเดีย ปรากฏเกิดขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๖ ซึ่งถือเป็นยุคสมัยแรก ๆ ของศิลปะอินเดียสมัยที่ ๑ ยุคนั้นภาพแทนพระพุทธเจ้าปรากฏเป็นเพียงสัญลักษณ์ เช่น สุนัข บัลลังก์เปล้า เสาดิน ธรรมจักร รอยพระพุทธบาท ฯลฯ เป็นต้น ส่วนภาพแทนพระพุทธเจ้าที่เป็นลักษณะพระพุทธรูป สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นครั้งแรกในศิลปะอินเดียสมัยที่ ๒ ในช่วงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๐ หรือหลังจากพระพุทธเจ้า

^{๖๗} ขุ.พุทธ.อ.(ไทย) ๓๓/-/[๑๐๐]-[๑๐๘], ๓๓/-/๕๙๒-๗๒๑, และดู มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๙ ภาคที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๖๘} มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, มรุตถวิลาลินี อรรถกถาพุทธวงศ์ (บาลี-ไทย) ภาค ๑ ฉบับภูมิพลโลกิขุ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๓-๓๔.

เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วถึง ๖๐๐ ปี ซึ่งปรากฏในช่วงศิลปะอินเดียสมัยคันธาระศิลปะมถุรา และศิลปะอมราวดี แต่ยังมีข้อโต้แย้งทางโบราณคดีกันอยู่ว่า ระหว่างศิลปะคันธาระกับศิลปะมถุรา ศิลปะใดเป็นศิลปะแรกที่มีการประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก

ในยุคศิลปะอินเดียสมัยที่ ๒ นี้ ได้ปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่กว่าทุกยุคสมัย เช่น พระพุทธรูปใหญ่มหาปฏิมารวมแห่งบามิยัน ประเทศอัฟกานิสถาน ที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก และในศิลปะอินเดียสมัยที่ ๓ จะอยู่ในช่วงสมัยศิลปะคุปตะสกุลช่างมถุรา ศิลปะคุปตะสกุลช่างสารนาถ และศิลปะวากุภะ-จาลูกยะตะวันตกระยะแรก หรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๓ ก็ปรากฏมีการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ด้วยเช่นกัน คือ พระพุทธรูปแห่งถ้ำอชันดา รัฐมหาราษฏร์ ประเทศอินเดีย แม้จะไม่มีขนาดใหญ่โตเท่าพระพุทธรูปใหญ่แห่งบามิยันก็ตาม และยุคสมัยนี้สุนทรียภาพของงานสร้างพระพุทธรูปถือได้ที่มีการพัฒนาจนถึงขีดสุดกว่าทุกยุคทุกสมัย และต่อมาเข้าสู่ยุคศิลปะอินเดียสมัยที่ ๔ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘ พระพุทธศาสนาได้เริ่มเสื่อมคลายความนิยมลง แต่อิทธิพลและรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปก็ยังปรากฏสืบเนื่องต่อกันมาตามลำดับในช่วงยุคสมัยอิทธิพลของศิลปะปาละ ศิลปะกัศมีร์ และศิลปะนาคปฏิกุณัม (โจฬะ) แต่ไม่ปรากฏพุทธประติมากรรมที่ใหญ่โตนัก

มีข้อน่าสังเกตว่า เมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญออกไปยังดินแดนต่าง ๆ คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปก็ยังคงมีปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมพระพุทธศาสนา ควบคู่ไปกับพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ทั้งนี้รูปแบบทางปฏิมากรรมของพระพุทธรูปที่มีปรากฏยังดินแดนต่าง ๆ นั้น ก็อาจมีความผันแปรไปจากลักษณะดั้งเดิมอยู่บ้าง ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากอิทธิพลความเชื่อที่เป็นแบบแผนทางประเพณีศิลปะท้องถิ่น และส่วนหนึ่งอาจเกิดจากแนวความคิดที่เป็นแรงบันดาลใจของฝีมือช่างที่คิดสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนไปตามโลกทัศน์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจึงทำให้ลักษณะปฏิมากรรมของพระพุทธรูปที่พบในดินแดนต่าง ๆ มีลักษณะที่ปรากฏเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในแต่ละยุคสมัย และบางยุคสมัยอาจเชื่อมโยงแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปให้มีขนาดใหญ่โตขึ้นตามพุทธสรีระจริงของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแต่สิ่งสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปก็ยังคงความหมายและองค์ประกอบหลักอยู่ทุกประการ ส่วนรูปแบบของศิลปกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น อาจสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและคติการสร้างที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ และยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ในยุคนั้น ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้ด้วยเช่นกัน

บทที่ ๓

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย

การศึกษาศิลปะการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในสังคมไทยสมัยต่าง ๆ ในช่วงประวัติศาสตร์ชาติไทยเท่านั้น คือ ในยุคสมัยสุโขทัย ล้านนา ออยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ รวมถึงพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในดินแดนภาคอีสาน ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในบทที่ ๓ นี้ จะช่วยในการวางแนวทางเพื่อการวิเคราะห์ตีความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ ในบทที่ ๔ ต่อไป

๓.๑ แนวคิดที่เชื่อมโยงกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย

แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทยจากการศึกษาหลักฐานที่เก่าที่สุดเท่าที่สืบค้นได้ในปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่อาจเชื่อมโยงกับการตีความถึงสัดส่วนความสูงพระวรกายของพระพุทธเจ้าตามที่กล่าวแล้วในบทที่ ๒ ซึ่งพบได้จากหลักฐานต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ แนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์, คัมภีร์มรุตตวลาลินี และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

หลักฐานในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ได้ระบุพระสรีระความสูงของพระพุทธเจ้าไว้ใน ปมาณเวมัตตะ คือ ความแตกต่างกันแห่งประมาณของพระสรีระความสูงของพระพุทธเจ้าพระองค์ต่าง ๆ ดังความว่า “...พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ...พระพุทธเจ้าคือ พระที่ปึงกร พระเวต พระปิยทัสสี พระอัทธทัสสี พระธัมมทัสสี พระวิปัสสี มีพระสรีระสูง ๘๐ ศอก...พระพุทธเจ้า กกุสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ พระวรกายสูง ๔๐ ศอก ๓๐ ศอก ๒๐ ศอก ตามลำดับ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก นี้ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์”^๑

นอกจากนี้ ในคัมภีร์มรุตตวลาลินีที่เป็นคัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์ที่แต่งโดยพระพุทธตตะเถระ (พ.ศ. ๙๔๐-๑๐๐๐) ก็ปรากฏตีความเชื่อที่กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระสรีระสูง ๑๘ ศอก ดังระบุในประโยคบาลีที่ว่า “...อมหากัม ภควา อภฺฐรศหตฺถุพฺเพโธ...” แปลความได้ว่า “ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก”^๒ และในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์ที่มีคุณค่าทั้งทางศาสนา และการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระ ในคัมภีร์มีการกล่าวถึงกษัตริย์พระนามว่าธัมมิกราชทรงสร้างพุทธรูปสูง ๑๘ ศอก โดยมีรูปประโยคภาษาบาลีว่า “...ธัมมิกราชา ราชุ

^๑ ขุ.พุทธ.อ.(ไทย) ๓๓๓/-/[๑๐๐]-[๑๐๘], ๓๓๓/-/๕๔๒-๗๒๑, และดู มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๙ ภาคที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕-๑๖.

^๒ มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, มรุตตวลาลินี อรรถกถาพุทธวงศ์ (บาลี-ไทย) ภาค ๑ ฉบับภูมิพลโลกิขุ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๓-๓๔.

กาเรนโต อภฺฐรัส หตถสมุคคตํ พุทฺธรูป...” แปลความว่า “...กษัตริย์องค์หนึ่งพระนามว่าธัมมิกราช ครองราชย์สมบัติต่อมาทรงสร้างพระพุทธรูปสูง ๑๘ ศอก...”^๓

ดังนั้น หากพิจารณาตามคติความเชื่อในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทฺธวงศ์ และคัมภีร์ มรุตตถวิลาสินี ดังที่กล่าวมานี้ การเน้นและให้ความสำคัญกับเรื่องสัดส่วนความสูงของพระพุทธรูปเจ้าในแต่ละพระองค์ที่มีความต่างทางสรีระความสูงนี้ อาจต้องการสื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างของแต่ละพระองค์ในเชิงสัญลักษณ์ ที่สามารถจินตนาการออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ซึ่งอาจเชื่อมโยงเกี่ยวกับที่มาของการสร้างสรรค์งานประติมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ดังเช่น “พระอภฺฐรัส” ที่มีความสูง ๑๘ ศอกเพื่อให้เข้าใจได้ว่าพุทธสรีระจริงของพระพุทธเจ้าว่ามีความสูงเช่นไรก็เป็นได้

ภาพประกอบที่ ๓.๑ ตัวอย่าง “พระอภฺฐรัส”^๔ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ความสูง ๑๘ ศอก ตามแนวคิดความสูงของพุทธสรีระจริงพระพุทธเจ้า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

๓.๑.๒ แนวคิดจากจารึกและตำนานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

ในหลักฐานจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๑ ที่จารึกในปี พ.ศ.๑๘๓๕ มีการระบุถึงการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “พระอภฺฐรัส” โดยมีการจารึกไว้ในด้านที่ ๒ ความว่า

กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอภฺฐรัส มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่มีพิหารอันราม มีปูครุณิส (สัยมุต) มีเถร มีมหาเถร เบื้องตะวันตก เมืองสุโขทัยนี้มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกตรัย หลวกกว่าปูครุณิสในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมาในกลางอรัญญิก มีพิหารอันหนึ่งมนใหญ่สูงงามแก่กม มีพระอภฺฐรัสอันหนึ่งลูกยืน เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีปูครุ^๕

^๓ พระรัตนปัญญาเถระ, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๕ และ ๒๘๐-๒๘๑.

^๔ ทิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔๕.

^๕ สุทธิวงศ์ ต้นตยาพิศาลสุทธิ (รองอธิบดีกรมการศาสนา), ศาสนาประจำชาติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mahabunhome.com/nation2.html>, [๑ มกราคม ๒๕๖๑].

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้กล่าวถึง “พระอัฐารส” ในหนังสือ “เที่ยวเมืองพระร่วง” โดยมีพระราชวินิจฉัยความว่า “...แต่เมื่อในครั้งสุโขทัยจะเข้าใจกันว่า พระพุทธเจ้าจะใหญ่โตสักเท่าไหนก็ไม่พบในหนังสือครั้งนั้น บอกไว้มีเค้าสันนิษฐานอย่างหนึ่งในสมัยนั้น ชอบสร้างพระอัฐารส เป็นพระยืนสูง ๑๘ ศอก มีปรากฏหลายองค์ และชอบกล่าวถึงในศิลาจารึก จะนิยมกันครั้งนั้นว่า เท้าพระองค์พระพุทธเจ้าดอกกระมัง...”^๖

ในวรรณกรรม ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง ที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์มรุตถวิลาลินี ซึ่งแต่งในราวปี พ.ศ.๑๘๘๘^๗ โดยพญาสิทธิ (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย ก็ปรากฏหลักฐานที่สามารถยืนยันในคติที่กล่าวถึงสัดส่วนความสูงรวมถึงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับพุทธวงศ์ ที่มีปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมทางศาสนาสมัยสุโขทัยมาเป็นเวลาช้านาน และอาจเชื่อมโยงถึงคติการสร้างพุทธรูปขนาดใหญ่ เช่น “พระอัฐารส” ให้มีความสูง ๑๘ ศอก ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ในวรรณกรรมสมัยล้านนาหลายตำนานก็ได้ปรากฏหลักฐานเรื่องที่กล่าวถึงสัดส่วนความสูงที่เท่ากับพระพุทธเจ้าพระองค์จริง เช่น ตำนานมูลศาสนา ที่แต่งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้มีการกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปอริยาบถยืนสูง ๑๘ ศอก ในสมัยหริภุญชัยหรือบางสำนวนกล่าวว่ามีการสร้างพระอัฐารสสูงเลย ๑๘ ศอก^๘ ตำนานวัดพระเจดีย์หลวงได้ระบุไว้ในปี พ.ศ.๑๙๕๕ ความว่า “...พระนางติโลกจุฑาพระราชมารดาของพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้สร้างวิหารหลวงพร้อมทั้งหล่อพระอัฐารสพุทธปฏิมาประธานและพระอัครสาวกโมคคัลลาน์และพระสารีบุตรประดิษฐานไว้ในวิหาร...”^๙

และในโคลงนิราศหริภุญชัย ซึ่งเดิมนั้นเป็นโคลงลาว เมืองเชียงใหม่ ได้มีการกล่าวถึงพระอัฐารส ปรากฏเนื้อความอยู่ในโคลงบทที่ ๑๗ ดังนี้

อัสตารสแรกสร้าง สูงประมาณ
เทียมแทรกตนทรมมา เมื่อเนิ่น
เหมือนพระวรโพธิญาณ ยังโลก นี้นอ
ปดดำเนินนี้เห็น เทื่อนั้นมีสการ^{๑๐}

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ถอดความเป็นภาษาไทยไว้ว่า พระอัฐารสเพิ่งสร้างใหม่ ๆ สูงประมาณเท่าพระพุทธองค์ เมื่อครั้งทรงพระชนม์ชีพอยู่ คุณล้ายกับว่าพระพุทธองค์ยังดำรงอยู่ในโลกนี้ขอให้เห็นทรงพระราชดำเนินมาทางนี้เถิด จะได้ถวายสักการะในครั้งนี้^{๑๑}

^๖ นิดดา หงส์วิวัฒน์ (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: คติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๐.

^๗ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒.

^๘ พระพุทธรูปและพระพุทธรูป, ตำนานมูลศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๙), หน้า ๑๘๐.

^๙ ธนจรรย์ สุระมณี, วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, (เชียงใหม่: หังฮั่วชินการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓.

^{๑๐} กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕.

^{๑๑} ประเสริฐ ณ นคร, โคลงนิราศหริภุญชัย สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาการศึกษา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

ภาพประกอบที่ ๓.๒ (ซ้าย) พระอัฐารส พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ความสูง ๑๘ ศอก ในจารึกสมัยสุโขทัย วัดสะพานหิน เขตอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัย และ (ขวา) พระอัฐารส พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ความสูง ๑๘ ศอก ตามตำนานล้านนา วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่^{๑๒}

นอกจากหลักฐานทางจารึกและวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงแนวคิดที่แสดงสัดส่วนความสูงของพระยืน ที่เรียกว่า “พระอัฐารส” เทียบกับความสูงของพระพุทธรองค์ว่ามีความสูง ๑๘ ศอกแล้ว ในสมัยสุโขทัย ยังมีการระบุกล่าวถึง “พระสำริดหล่อเทวองค์พระพุทธรเจ้า” ที่เป็นพระพุทธรูปปางนั่งขัดสมาธิ ปรากฏอยู่ในจารึกวัดป่ามะม่วง ทั้งจารึกภาษาเขมรและภาษาไทย ความว่า “...ฉลองพระพุทธรูปสำริดที่ทรงหล่อเทวองค์พระพุทธรเจ้าผู้เป็นเจ้า...”^{๑๓}

ข้อความในศิลาจารึกดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชวินิจฉัยไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง ความว่า

ที่เรียกว่า “พระเทวองค์” ในศิลาจารึก ข้าพเจ้าสันนิษฐานความหมายว่า เทวองค์พระพุทธรเจ้า มิใช่เทวองค์ท่านผู้สร้างพระนั้น เกิดแต่คิดวินิจฉัยกันว่าพระองค์พระพุทธรเจ้าจะโตสักเท่าไหน ก็สร้างพระขนาดเท่าที่เชื่อในสมัยนั้น...แต่เมื่อในครั้งสุโขทัยจะเข้าใจกันว่า พระพุทธรเจ้าจะใหญ่โตสักเท่าไหนก็ไม่พบในหนังสือ...บอกไว้มีเค้าสันนิษฐานอย่างหนึ่งที่ในสมัยนั้นชอบสร้างพระอัฐารสเป็นพระยืนสูง ๑๘ ศอก มีปรากฏหลายองค์ และชอบกล่าวถึงในศิลาจารึก จะนิยมกันครั้งนั้น ว่าเทวองค์พระพุทธรเจ้าดอกกระมัง ถ้าเช่นนั้น ไชยข้าพเจ้าเข้าใจว่า “พุทธรูปเทวองค์” ที่กล่าวถึงในศิลาจารึกน่าจะเป็นพระศรีศากยมุนี คือพระโตที่เชิญลงมาไว้ในพระวิหารวัดสุทัศน์นั่นเอง เห็นเช่นนั้นด้วยได้ตรวจดูพบฐานตั้งพระศรีศากยมุนีเป็นพระประธานในวิหารหลวงทิศตะวันออกพระมหาธาตุตรงกับที่พรรณนาในศิลาจารึกไม่คลาดเคลื่อน^{๑๔}

^{๑๒} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๔๐๐.

^{๑๓} กรมศิลปากร, “จารึกวัดป่ามะม่วง” ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงสิน ภักดินรเศรษฐ์ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๐๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเชม, ๒๕๐๐), หน้า ๕๘.

^{๑๔} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เที่ยวเมืองพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเชม, ๒๕๒๑), หน้า ๖๕-๖๖.

จากจารึกสมัยสุโขทัย รวมถึงพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๖ สามารถสรุปได้ว่า “พระอัฐารส” เป็นพระพุทธรูปอิริยาบถยืนที่มีพระวรกายสูง ๑๘ ศอก นั้น เทียบเป็นสัดส่วนที่เท่ากับสัดส่วนพระวรกายของพระพุทธเจ้าพระองค์จริงนั่นเอง

ภาพประกอบที่ ๓.๓ พระศรีศากยมุนี^{๑๕} พระพุทธรูปขนาดใหญ่ ปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิ ในจารึกสุโขทัย สร้างขนาดเท่าสรีระของพระพุทธองค์ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ส่วนในวรรณกรรมประเภทตำนานของล้านนา ก็ได้ปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สุดองค์หนึ่งในดินแดนแห่งนี้ คือ “ตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยาปางเดิม” หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “พระเจ้าตนหลวง” เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางมารวิชัยปูนปั้นปิดทอง ประดิษฐานที่วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ตำนานดังกล่าวได้ค้นพบที่วิหารพระเจ้าตนหลวงเมื่อตอนบูรณะวิหารโดยครูบาศรีวิชัย ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นตำนานที่ไม่ปรากฏผู้แต่ง และได้มีการนำมาเรียบเรียงใหม่โดยท้าวอุตตมะธำณีในปีเดียวกัน ต่อมาได้มีการนำมาปริวรรตจากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทยภาคกลาง แต่ยังคงรักษาคำเมืองไว้ โดยพระครูใบฎีกามนตรี ธรรมเมธีในปี พ.ศ. ๒๕๔๓^{๑๖} โดยเนื้อหาของตำนานเป็นการกล่าวถึงพุทธเจ้าทรงสั่งพญาอินทร์ และพญานาคว่า ต่อไปถ้าผู้ท้าวพญามาเกิดเมื่อใดให้พญานาคไปเอาทองคำที่เมืองนาคมาฝากไว้ที่สระหนอง ให้นาคเป็นชายผู้บอกทางนำผู้ท้าวพญามาซื้อทองคำกลางหนองออกมาเป็นส่วนบริจาคนำไปก่อสร้างพระพุทธรูปให้ นาคเนรมิตให้เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่เทียมเท่าพระกฤษณ์โศ โทนาคนม กัสสปะ...นาคได้เนรมิตเป็นพระพุทธรูปมาองค์ใหญ่ เทียบได้กับพระกฤษณ์โศ...การก่อสร้างพระพุทธรูปได้สำเร็จในปีจุลศักราช ๑๐๓๑ เดือน ๘ จึงได้นำกุศลส่วนที่สร้างพระพุทธรูปไปถวายพระเมืองแก้ว เจ้าครองนครเชียงใหม่^{๑๗}

^{๑๕} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๙๓.

^{๑๖} ท้าวอุตตมะธำณี, ตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยาปางเดิม, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๓), หน้า ๑-๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕, ในตำนานมีการระบุถึงสัดส่วนพระวรกายพระกฤษณ์โศว่ามีความสูง ๔๐ ศอก บางตำราว่า สูง ๓๒ ศอก

จากข้อมูลในตำนานจะเห็นได้ว่า ในสมัยล้านนาได้มีการนำแนวคิดในเรื่องสัดส่วนความสูงของอดีตพระพุทธเจ้ามาก่อสร้างเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่เพื่อเป็นสัญลักษณ์ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ดังนั้น การสร้างพระเจ้าตนหลวงให้มีขนาดใหญ่ ก็ได้ใช้แนวคิดเรื่องสัดส่วนพระวรกายของอดีตพระพุทธเจ้ามาเป็นเหตุในการสร้างนั่นเอง

ภาพประกอบที่ ๓.๔ พระเจ้าตนหลวง^{๓๘} ปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ตำนานล้านนา สร้างตามแนวคิดสัดส่วนพระวรกายอดีตพระพุทธเจ้า

จากข้อความในจารึก ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ตำนานวรรณกรรมทางพุทธศาสนาและพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ย่อมแสดงให้เห็นว่าแนวคิดความเชื่อในเรื่องของสัดส่วนที่แท้จริงของพระพุทธองค์น่าจะเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดงานสร้างสรรค์พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่โดยยึดถือตามคติสัดส่วนพระวรกายที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า

กล่าวโดยสรุป จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หลักฐานจารึกสมัยสุโขทัย และตำนานวรรณกรรมต่าง ๆ รวมถึงพระราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ ๖ ดังที่กล่าวในเบื้องต้นนั้น เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย มีความแพร่หลายทั้งในวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย และวัฒนธรรมสมัยล้านนาโดยตลอด ทั้งนี้อาจเกิดจากความศรัทธาในการสร้างพระพุทธรูปให้มีสัดส่วนเท่ากับพระวรกายของพระพุทธเจ้าพระองค์จริงดังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็เป็นได้

๓.๒ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย

เป็นที่ทราบกันแล้วว่าพระพุทธรูปขนาดใหญ่มีปรากฏหลักฐานการสร้างอย่างชัดเจนตั้งแต่ในสมัยศิลปะคุปตะของอินเดีย ได้แก่ ภาพสลักตามถ้ำ เช่น ถ้ำอชันดา และพระพุทธรูปขนาดใหญ่แห่งหุบเขาบาบิยัน เป็นต้น สำหรับในส่วนของดินแดนสุวรรณภูมินั้น พบว่า มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มาแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดี เช่น พระพุทธรูปศิลาขาวและศิลาเขียว เป็นต้น ต่อมาเมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่จึงได้ปรากฏชัดเจนมากขึ้นในสมัยสุโขทัยและสืบทอดต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย ได้แก่ สมัยสุโขทัย ล้านนา อยุธยา รัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

^{๓๘} พระเจ้าตนหลวง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าตนหลวง>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

๓.๒.๑ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยสุโขทัย

ศิลปะสมัยสุโขทัย ถือเป็นศิลปะในช่วงประวัติศาสตร์ชาติไทย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐) มีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัยจังหวัดสุโขทัยบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย และเมืองหน้าด่าน ได้แก่ กำแพงเพชร และพิษณุโลก^{๑๙}

๑. ภูมิหลังและอิทธิพล

สุโขทัย อันมีความหมายถึง “รุ่งอรุณแห่งความสุข” เป็นชื่อของศูนย์กลางกลุ่มคนไทยที่เจริญขึ้นในแถบลุ่มแม่น้ำยมเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสันนิษฐานว่าอาณาจักรสุโขทัยสร้างขึ้นราว พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๙๗ เริ่มด้วยรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และดำรงอยู่จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ก่อนจะผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา^{๒๐}

ก่อนที่จะมีการสร้างกรุงสุโขทัย คติความเชื่อดั้งเดิมของคนสมัยนั้นคือนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และศาสนาฮินดูตามแบบอย่างวัฒนธรรมเขมรรวมถึงพุกาม ต่อมาเมื่อมีการสถาปนากรุงสุโขทัยขึ้น คติความเชื่อในพุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์^{๒๑} ได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุโขทัยและได้รับการยอมรับในฐานะความเชื่อหลักของชุมชน โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงความเลื่อมใสและการให้การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พุทธศาสนูปถัมภกที่สำคัญ เช่น สมัยพระยาสิทธิพรโปรดฯให้สร้างวัดมากมาย แม้พระองค์ก็ทรงผนวชและนิพนธ์วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง เพื่อสำหรับสั่งสอนธรรมแก่ราษฎร

ภายใต้การสนับสนุนของพระมหากษัตริย์เช่นนี้ประชาชนจึงได้รับการปลูกฝังให้อยู่ในศีลธรรมและเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวสุโขทัย ได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในงานพุทธศิลป์รูปแบบต่าง ๆ ทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โดยเฉพาะงานประติมากรรมนั้นความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามามีบทบาทสำคัญและเปลี่ยนคติการสร้างรูปเคารพ ที่จากเดิมเคยสร้างเทวรูปต่าง ๆ เช่น พระนารายณ์ พระพรหม และพระอิศวร มาเป็นความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อกราบไหว้บูชาแทนรูปพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนานิกายมหายานหรือเทวรูปในศาสนาฮินดูที่บูชากันมาแต่เดิม อันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงคติความเชื่อในแบบพุทธศาสนาเถรวาท^{๒๒}

^{๑๙} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๙๔.

^{๒๐} นิดดา หงส์วิวัฒน์ (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: คติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๐.

^{๒๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒-๘๓.

^{๒๒} นิดดา หงส์วิวัฒน์ (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๑๑๓-๑๒๓.

๒. รูปแบบลักษณะของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในศิลปะสุโขทัยจะมีพื้นฐานสำคัญของงานช่างที่มีรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ สะท้อนความสงบสมณะและรูปทรงที่ประสานกลมกลืนกันอย่างงดงาม ทั้งที่เป็นปูนปั้นและพระพุทธรูปสำริดทั้งผิติดจากประเด็นความใหญ่โตอลังการทางวัตถุซึ่งพระพุทธรูปสมัยนี้แบ่งเป็น ๔ หมวดใหญ่ ๆ ดังนี้

๒.๑) พระพุทธรูปหมวดวัดตระกวน รูปแบบที่สำคัญของพระพุทธรูปยุคนี้คือเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร (vajrāsana) พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระโอษฐ์ทรงแย้มสรวลเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาใหญ่ ยอดพระเกตุมาลาเป็นต่อมกลม คล้ายดอกบัวตูม ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน สะท้อนความงามอันเรียบง่ายปรากฏที่พระพุทธรูปตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหลังทวารวดี อนึ่งพระพุทธรูปหมวดนี้จะมีลักษณะที่พระวรกายอวบอ้วนคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปแบบเชียงแสนรุ่นแรก^{๒๓} พระพุทธรูปในสมัยนี้มีข้อสังเกตอีกอย่างคือรูปแบบโดยทั่วไปมักเป็นแรงบันดาลใจมาจากศิลปะปาละซึ่งคงรับผ่านมาจากพุกามและล้านนา ระยะแรกหรือทำสืบต่อมาจากสุโขทัยระยะแรกแต่กลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในระยะนี้มีวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ โดยมีการผสมผสานระหว่างการทำขัดสมาธิเพชรที่มาจากพุกามหรือล้านนากับสมัยสุโขทัยเอง คือ มีพระพักตร์รูปไข่เข้ามาผสมแล้ว รวมทั้งพระขนงโค้ง พระเนตรเรียวและพระโอษฐ์มีริ้วหยักเป็นคลื่น อันเป็นลักษณะพระพุทธรูปในหมวดใหญ่ในสมัยสุโขทัยแล้วทั้งสิ้น จึงน่าจะมียุคอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐^{๒๔} ตัวอย่างเช่นพระสมณโคดมสำริดประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย วัดตระกวน จังหวัดสุโขทัย

๒.๒) พระพุทธรูปหมวดใหญ่ มีลักษณะเป็นที่รู้จักกันดี คือ ขัดสมาธิราบ (virāsana) ประทับนั่งเหนือฐานหน้ากระดานเกลี้ยง พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเรียวยาว ปลายตวัดขึ้นอย่างงดงาม พระนาสิกโด่งงุ้ม (คล้ายกับจมูกของชาวตะวันตก) ทรงแย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย และริมพระโอษฐ์โค้งเป็นคลื่นซึ่งพบเฉพาะพระพุทธรูปสุโขทัยเท่านั้น ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายบอบบาง สูง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ประทับนั่งเอนพระวรกายไปข้างหลังเล็กน้อย ซึ่งต่างจากพระพุทธรูปสมัยล้านนาที่นิยมประทับนั่งตรงตั้งฉากกับแนวระนาบเสมอ ที่มาของรูปแบบพระพุทธรูปหมวดใหญ่นี้มีแหล่งบันดาลใจที่สำคัญมาจากศิลปะลังกา พระพุทธรูปหมวดใหญ่ที่พบมากที่สุดและแพร่หลายมากที่สุดน่าจะเกิดขึ้นในช่วงที่พัฒนาการของงานช่างสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองสูงสุด เพราะพบหลักฐานจำนวนมากตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙^{๒๕} ตรงกับรัชกาลของพญาลิไทซึ่งทรงครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐ และพระพุทธรูปหมวดใหญ่มักนิยมหล่อด้วยสำริด^{๒๖} แต่ก็มีที่สร้างด้วยปูน

^{๒๓} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๙๖, ๑๐๔.

^{๒๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕-๘๖.

^{๒๖} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๙๖-๙๗.

ปั้นอยู่เช่นกัน ตัวอย่างพระพุทธรูปในหมวดใหญ่นี้ ที่สร้างด้วยปูนปั้น เช่น พระอจนะ วัดศรีชุม สุโขทัย และ “พระอัฐารส” วัดสระเกศ กรุงเทพฯ

๒.๓) พระพุทธรูปหมวดพระพุทธรูปชินราช มีลักษณะโดยทั่วไปแบบพระพุทธรูปหมวดใหญ่ แต่มีส่วนที่แตกต่างคือ พระพักตร์และพระวรกายอวบอ้วนมากกว่า และที่สำคัญคือ มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ ยาวเสมอกัน ซึ่งถือเป็นรูปแบบใหม่ สกุลช่างนี้คงเกิดขึ้นในช่วงพญาลิไทเป็นช่วงที่อาณาจักรสุโขทัย แบ่งออกเป็น ๔ เมือง โดยที่แต่ละเมืองไม่ขึ้นต่อกัน โดยเมืองพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญในช่วงกลาง ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พระพุทธรูปที่สำคัญในหมวดนี้ คือ พระพุทธรูปชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลกและมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่คงเหลือขึ้นในระยเวลานี้ ได้แก่ พระพุทธรูปชินสีห์และ พระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร^{๒๗}

๒.๔) พระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชร เป็นพระพุทธรูปอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่พบที่ จังหวัดกำแพงเพชร มีลักษณะต่างไปจากพระพุทธรูปหมวดใหญ่เล็กน้อย คือ พระพักตร์เป็นรูปไข่ยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสียม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูงมาก และการทำพระชนงที่มี เส้นระหว่างขอบบนและขอบพระเนตรป้ายเป็นแผ่นใหญ่ ๆ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้รับความนิยมมากใน พระพุทธรูปสมัยอยุธยา ดังนั้นสกุลช่างกำแพงเพชรนี้ส่วนหนึ่งคงมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะอยุธยาที่ เข้ามามีผลผสาน^{๒๘} แต่พระพุทธรูปหมวดนี้ไม่ค่อยมีชื่อเสียงและพบน้อยกว่าหมวดอื่น ๆ

๓. พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยสุโขทัย

ก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย คติความเชื่อดั้งเดิมของคนสมัยนั้นคือนับถือพระพุทธรูปศาสนานิกาย มหายาน และศาสนาฮินดูตามแบบอย่างวัฒนธรรมเขมร ต่อมาเมื่อตั้งกรุงสุโขทัยขึ้น คติความเชื่อใน พุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุโขทัยและได้รับการยอมรับใน ฐานะความเชื่อหลักของชุมชน โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงความเลื่อมใสและการให้การ ทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยมีกษัตริย์ทรงเป็นองค์พุทธศาสนูปถัมภกที่ สำคัญ เช่น สมัยพระยาลิไท ทรงโปรดฯให้สร้างวัดมากมาย แม้พระองค์ก็ทรงผนวชและนิพนธ์วรรณคดี ทางพระพุทธศาสนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง เพื่อสั่งสอนธรรมแก่ราษฎร ประชาชนจึงได้รับการปลูกฝัง ให้อยู่ในศีลธรรมและเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด

ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวสุโขทัยนี้ได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในงานพุทธ ศิลปรูปแบบต่าง ๆ ทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม โดยเฉพาะงานประติมากรรมนั้น ความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามามีบทบาทสำคัญและเปลี่ยนคติการสร้างรูปเคารพ ที่จาก เดิมเคยสร้างเทวรูปต่าง ๆ เช่น พระนารายณ์ พระพรหม และพระอิศวร มาเป็นความนิยมในการสร้าง พระพุทธรูปเพื่อกราบไหว้บูชาแทนรูปพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนานิกายมหายานหรือเทวรูปในศาสนา ฮินดูที่บูชากันมาแต่เดิม อันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงคติความเชื่อในแบบพุทธศาสนาเถรวาท^{๒๙}

^{๒๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๘๖-๘๘.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^{๒๙} นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และ รัตนโกสินทร์, หน้า ๑๑๓, ๑๒๓.

พระพุทธรูปในศิลปะสุโขทัยทั้งที่เป็นปูนปั้นและสำริด นิยมสร้างที่มีขนาดใหญ่เป็นจำนวนมากและมีรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะสะท้อนออกด้วยรูปทรงที่ประสานกลมกลืนกันอย่างงดงาม พระพุทธรูปขนาดใหญ่กลุ่มปูนปั้น ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น

“**พระอจนะ**” วัดศรีชุม สุโขทัย เป็นพระพุทธรูปหน้าตักกว้าง ๑๑.๓ เมตร สูง ๑๕ เมตร องค์พระมีขนาดใหญ่เต็มวิหาร พระอจนะนี้ตามข้อสันนิษฐานเชื่อว่า เป็นองค์เดียวกับที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ ๑ แสดงให้เห็นว่าพระอจนะสร้างขึ้นแล้วในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

“**พระอัฐารส**” เป็นพระพุทธรูปยืน มีพระนามเต็มว่า พระอัฐารสศรีสุคตทศพลญาณ บพิตร อายุราว ๗๐๐ ปี มีความสูงถึง ๕ วา ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว (๒๐ ศอก ๑ นิ้ว) เดิมประดิษฐานอยู่วัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญมาประดิษฐานที่พระวิหาร วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๓.๕ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยสุโขทัย (ซ้าย) **พระอจนะ** หน้าตักกว้าง ๑๑.๓๐ เมตร สูง ๑๕ เมตร วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย (ขวา) **พระอัฐารส** สูง ๕ วา ๑ ศอก ๑๐ นิ้ว วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร^{๓๐}

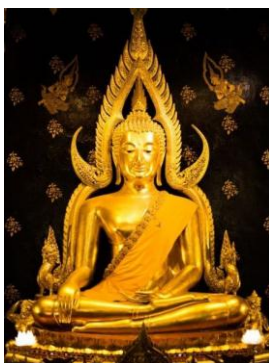
ส่วนกลุ่มพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ได้แก่ “**พระพุทธชินราช**” พระประธานในพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก มีหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว (๒.๘๕ เมตร) และสูง ๗ ศอก ๑ คืบ (๓.๗๒ เมตร) เป็นพระพุทธรูปสำคัญที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์และความงามมากที่สุดองค์หนึ่งในประเทศไทย มีศรัทธาประชาชนทั่วภูมิภาคมากราบไหว้อย่างไม่ขาดสาย ทุกวัน ทุกเวลา ตั้งแต่พระวิหารเปิดจนปิดความศรัทธาของผู้คนที่มาต่อพระพุทธรูปชินราชอาจเกิดจากความงามและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่ประดิษฐานอยู่ ณ ที่เดิมตั้งแต่เมื่อแรกสร้าง จึงมีความนิยมสร้างพระพุทธรูปชินราชจำลองมาเป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ มากที่สุด ซึ่งน่าจะมีที่มาจากเมื่อคราวรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้จำลองพระพุทธรูปชินราชจำลองมาเป็นพระประธาน วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามกรุงเทพฯ จากนั้นจึงมีการจำลองพระพุทธรูปชินราชเป็นประธานตามวัดต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นใหม่จำนวนมาก

พระพุทธรูปชินราชนี้ แม้เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับความนิยมมากที่สุด แต่ไม่มีประวัติการสร้างปรากฏในเอกสารใด ๆ ที่สามารถอ้างอิงได้ มีเพียงในพงศาวดารเหนือเท่านั้นที่กล่าวว่า ในปี พ.ศ.๑๕๐๐

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓, ๑๒๓.

พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก (พระมหาธรรมราชาลิไท) หลังจากได้ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุแล้ว ทรงได้รับสั่งให้ช่างจากเมืองศรีสัชนาลัย สวรรคโลก เชียงแสน และหริภุญชัย ช่วยกันหล่อพระพุทธรูป ๓ องค์ คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ และพระศรีศาสดา^{๓๑} อย่างไรก็ดี มีเหตุการณ์สำคัญที่กล่าวถึงพระพุทธชินราชทั้งชื่อและหลักฐานที่แสดงว่าพระพุทธชินราชมีมาแล้วตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา ดังปรากฏในจดหมายเหตุสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสามพระยาสร้างวัดมเหยงค์แล้ว พระราเมศวรเจ้า (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ผู้เป็นพระราชกุมารได้เสด็จไปเมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. ๑๙๘๑ ครั้งนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธเจ้าพระพุทธชินราชไหลออกมาเป็นโลหิต^{๓๒} และพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ อาจสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธชินราชน่าจะสร้างขึ้นประมาณ ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ก่อน พ.ศ. ๑๙๘๑^{๓๓}

พระพุทธชินราชจึงมีความสำคัญที่บ่งอยู่ในเอกสารประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา ความงดงามรวมทั้งความพิเศษทางด้านขนาดที่ใหญ่โตและมีลักษณะโดยรวมเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยหมวดใหญ่ ที่มีลักษณะสำคัญคือ มีพระพักตร์แบนแตกต่างจากพระพักตร์รูปไข่ของหมวดใหญ่ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กกว่ามาก อาจเกิดจากงานปั้นพระพุทธรูปขนาดใหญ่กับพระพุทธรูปขนาดเล็กนั้นมีเงื่อนไขแตกต่างกัน ความถนัดที่แตกต่างกันระหว่างช่างปั้นพระขนาดใหญ่กับช่างปั้นพระขนาดเล็กซึ่งอาจเป็นประเด็นให้คิดว่าพระพุทธชินราชกับหมวดใหญ่เป็นงานของบรรดาช่างรุ่นเดียวกันในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ที่ต่างกลุ่มต่างก็มีความถนัดเฉพาะทาง^{๓๔}

ภาพประกอบที่ ๓.๖ พระพุทธชินราช^{๓๕} หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๓ คืบ ๕ นิ้ว (๒.๘๕ เมตร) และสูง ๗ ศอก ๑ คืบ (๓.๗๒ เมตร) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก ศิลปะสมัยสุโขทัย

^{๓๑} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารเหนือ, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทเชชม, ๒๕๐๑), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๓๒} ความปรากฏในจดหมายเหตุ สมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาให้แต่งพระราชพงศาวดารย่อ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๒๒๓ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์, ดูใน คณะกรรมการการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี, ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ ๑, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐), หน้า ๙๔, หรือดูใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๒.

^{๓๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๑๖๔.

^{๓๔} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๙๘.

^{๓๕} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย, หน้า ๙๔. .

นอกจากพระพุทธรูปชินราชแล้วยังมีพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยที่ได้รับการอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์และประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครระหว่างรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้แก่

“**พระศรีศากยมุนี**” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓ วา ๑ คืบ ประมาณ ๖.๒๕ เมตร วัดสุทัศนเทพวราราม

“**พระพุทธรูปชินสีห์**” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว วัดบวรนิเวศวิหาร

“**พระศรีศาสดา**” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๖ ศอก ๑ คืบ มีความสูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๘ นิ้ว วัดสุวรรณาราม

“**พระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร**” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ขนาด ๖ ศอก ๕ นิ้ว สูง ๗ ศอก ๑ คืบ ๙ นิ้ว (พระพุทธรูปทองคำเนื้อเจ็ด) วัดไตรมิตรวิทยาราม

“**หลวงพ่อกวนอิม**” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔.๒๕ เมตร หรือ ๘ ศอก ๑๒ นิ้ว สูง ๕.๓๐ เมตร วัดประยูรวงศาวาส^{๓๖} เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยสุโขทัย อาจมีแรงบันดาลใจที่สำคัญมาจากคติการสร้างที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดเรื่องพุทธสรีระเท่าพระองค์จริงของพระพุทธเจ้า ดังที่ปรากฏมีการสร้างพระพุทธรูปที่มีความสูง ๑๘ ศอก และให้จารึกชื่อว่า พระอัฐมรสา ตามที่กล่าวในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยสุโขทัยนี้ จึงสะท้อนถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนาที่แสดงออกมาในงานประติมากรรมพุทธศิลป์ก็เป็นได้

๓.๒.๒ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยล้านนา (ศิลปะสมัยเชียงแสน)

พระพุทธรูปศิลปะสมัยเชียงแสน หรือศิลปะแบบล้านนานี้ ถือเป็นศิลปะในดินแดนไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๓) มีความเจริญบริเวณมณฑลพายัพหรือภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองโยนก (เชียงราย) และ เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ในปัจจุบัน

๑. ภูมิหลังและอิทธิพล

พระพุทธรูปศิลปะยุคอาณาจักรล้านนาเริ่มต้นในสมัยของพญามังราย (หรือเม็งราย) จากแคว้นโยนก (เชียงราย) ยกทัพเข้ามาโจมตีและยึดครองแคว้นหริภุญชัยได้ พระองค์จึงได้รวมเอาแคว้นโยนกและแคว้นปิง (หริภุญชัย) เข้าด้วยกัน แล้วก่อตั้งเมืองขึ้นใหม่คือ “เชียงใหม่” ในปี พ.ศ.๑๘๓๙^{๓๗} จึงนับเป็นการเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเป็นเวลากว่า ๒๐๐ ปี ภายหลังจึงมาขึ้นต่อกรุงเทพมหานครในสมัยรัตนโกสินทร์^{๓๘}

^{๓๖} นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย ออยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๑๕๐.

^{๓๗} พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๒๗๑.

^{๓๘} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๙๑.

ศิลปะล้านนา^{๓๙} เดิมเรียกกันว่า ศิลปะเชียงใหม่ ตามชื่อเมืองเชียงใหม่ ที่เคยเชื่อกันว่าเมืองนี้เก่าแก่ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑,๖๐๐ และได้พบพระพุทธรูปที่งามแบบเฉพาะของเมืองนี้ด้วย^{๓๙} คือพระพุทธรูปที่นิยมเรียกกันตามความคุ้นเคยว่า พระพุทธรูปเชียงใหม่^{๔๐} ซึ่งพระพุทธรูปในยุคสมัยนี้แสดงอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบปาละผ่านมาทางอาณาจักรพุกามของพม่าผสมผสานกับอิทธิพลท้องถิ่นเดิมและใกล้เคียง ได้แก่ สุโขทัย และอิทธิพลศิลปะแบบอู๋ทอง-อยุธยา

๒. รูปแบบลักษณะของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปในสมัยล้านนามีวิวัฒนาการที่สำคัญอยู่ ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

กลุ่มแรก แสดงอิทธิพลของศิลปะปาละ ผ่านมาทางอาณาจักรพุกามของพม่า เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่าแบบ “เชียงใหม่สิ่งหนึ่ง” มีลักษณะที่สำคัญคือ ส่วนใหญ่แสดงปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร พระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลม ทรงแย้มพระโอษฐ์ พระหนุเป็นปมขมวดพระเกศาใหญ่ ยอดอุษณิษะเป็นแก้วคล้ายดอกบัวตูม ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน พระพุทธรูปกลุ่มนี้มักจะปรากฏมีจารึกที่ฐานพระพุทธรูปด้วย ตัวอย่างเช่น “พระพุทธรูปสิ่งหนึ่ง” หรือที่นิยมเรียกว่า “พระสิ่งหนึ่ง” จารึกในปี พ.ศ. ๒๐๑๓^{๔๑}

กลุ่มที่สอง แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ที่นิยมเรียกว่า แบบ “เชียงใหม่สิ่งสอง” มีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ พระวรกายเพรียวบาง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก หน้าตักกว้าง พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ริมฝีพระโอษฐ์เป็นคลื่น พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระเกศาเล็ก สังฆาฏิเป็นแผ่นเล็กยาวลงมาจรดพระนาภี

จากการศึกษาพระพุทธรูปสมัยล้านนา จะพบว่า วิวัฒนาการของพระพุทธรูปทั้ง ๒ กลุ่มนี้เกิดขึ้นและมีการสร้างอย่างต่อเนื่องไปจนถึงอาณาจักรล้านนา

๓. พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยล้านนา

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างในสมัยล้านนา ที่เป็นพระพุทธรูปสำคัญและรู้จักทั่วไป คือ “พระแสนแซ่ว” เป็นพระพุทธรูปในกลุ่มแรก แบบเชียงใหม่สิ่งหนึ่ง เกิดขึ้นในระยะแรกของล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่น่าจะถือว่าเป็นพระพุทธรูปสำริดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในล้านนา แต่พบเพียงส่วนพระเศียรเท่านั้น ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ กำหนดอายุได้ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เศียรพระแสนแซ่ว (แสนแล้) เป็นเศียรพระพุทธรูปสำริดสูง ๑.๗๐ เมตร หากอยู่ในสภาพสมบูรณ์เต็มองค์ ถ้าเป็นพระพุทธรูปนั่งจะสูงประมาณกว่า ๖ เมตร โดยเทียบสัดส่วนได้กับพระศรีศากยมุนีที่ประดิษฐานในวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดที่สมบูรณ์และใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สูง ๘ เมตร

^{๓๙} หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒.

^{๔๐} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๑๒๓.

^{๔๑} พระยาประจักษ์จักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า ๒๖๓-๒๖๔.

“พระเจ้าตนหลวง” เป็นพระพุทธรูปในกลุ่มที่สอง หรือแบบเชียงแสนสิงห์สอง เกิดขึ้นหลังจากล้านนาได้รับอิทธิพลสุโขทัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และนิยมสร้างอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยส่วนหนึ่งได้มีวิวัฒนาการไปเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองอย่างมาก “พระเจ้าตนหลวง” เป็นพระประธานในวิหารวัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองที่ใหญ่ที่สุดในดินแดนล้านนา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๔ เมตร ความสูง ๑๖ เมตร ตามประวัติเชื่อว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาทุกยุคสมัย ทำให้ลักษณะทางศิลปกรรมไม่เป็นแบบล้านนาแล้ว อาจเพราะซ่อมในยุคหลังที่เป็นศิลปกรรมแบบพื้นบ้าน

ภาพประกอบที่ ๓.๗ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยล้านนา เคียรพระแสนแซ่ว^{๔๒} พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ เมื่อเทียบสัดส่วนหากอยู่ในสภาพสมบูรณ์จะมีความสูงถึง ๖ เมตร

“พระเจ้าเก้าต้อ” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญองค์หนึ่งสมัยล้านนา เป็นพระประธานในพระอุโบสถ วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ คำว่า เก้าต้อ หมายถึง พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่หนักมากถึง ๙ ต้อ (๑ ต้อ ประมาณ ๑๒,๐๐๐ กิโลกรัม) มีหน้าตักกว้าง ๒.๙๐ เมตร สูง ๓.๘๙ เมตร สร้างขึ้นโดยพระเมืองแก้ว ในปี พ.ศ. ๒๐๔๗-๒๐๕๓^{๔๓} ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่สุดสมบูรณ์ที่สุดและมีพระพุทธรูปลักษณะงดงามที่สุดในล้านนา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานหน้ากระดานเกลี้ยง พระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างเล็ก ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวทรงสูง พระวรกายบอบบาง สันขาภิเป็นแผ่นใหญ่และยาวลงมาจรดพระนาภีตามแบบอย่างพระพุทธรูปล้านนาที่พบเป็นจำนวนมากในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑^{๔๔} โดยรูปแบบพิเศษคือสันขาภิเป็นแผ่นใหญ่ยาวลงมาจรดพระนาภีนั้นคงเป็นอิทธิพลมาจากศิลปะอยุธยา

“พระเจ้าแข่งคม” นอกเหนือจากวิวัฒนาการของ ๒ กลุ่ม ดังกล่าวแล้ว จากการศึกษายังพบว่า พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยนี้ ยังมีอิทธิพลของศิลปะแบบอุทองปรากฏในศิลปะล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ด้วย ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปแข่งคม มีต้นแบบคือ “พระเจ้าแข่งคม” ที่วัดศรีเกิด

^{๔๒} นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๔๒.

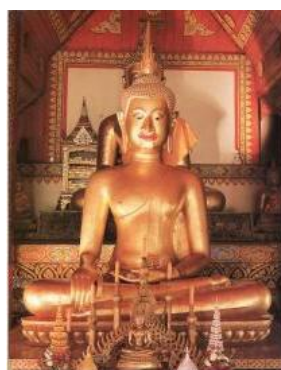
^{๔๓} พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่นายกนิมมานเหมินทร์, ๒๕๑๐, (พระนคร: มิตรนาการพิมพ์, ๒๕๑๐), หน้า ๑๑๙.

^{๔๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๗๑-๒๗๓.

จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระเจ้าติโลกราชโปรดให้หล่อพระพุทธรูปองค์นี้ให้เหมือนกับพระละโว้พระ คือ พระละโว้หรือลพบุรี ในปี พ.ศ.๒๐๒๐^{๕๕} หรือราว ๒๐๒๗^{๕๖}

พระพุทธรูปแช่งคมมีความแตกต่างจากแบบแผนของศิลปะล้านนาที่มีมาแต่เดิมอย่างเห็นได้ชัดที่มีลักษณะพิเศษคือ พระขงฆ์เป็นสันขึ้น จึงเรียกว่า "แช่งคม" พระพักตร์สี่เหลี่ยม พระเนตรเปิดและมองตรง พระโอษฐ์หนา ขอบพระโอษฐ์ซ้อนกันสองเส้น มีไรพระศก ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูง สันขาเป็นแผ่นขนาดใหญ่ยาวลงมาจรดพระนาภีปลายเป็นริ้วพับซ้อนกัน พระหัตถ์ขวาวางอยู่กึ่งกลางพระขงฆ์ นิ้วพระหัตถ์ยาวไม่เสมอกัน มีข้อสังเกตคือ พระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) จะแยกห่างจากนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เล็กน้อย อันเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูป^{๕๗} "พระเจ้าแช่งคม" ถือเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ศักดิ์สิทธิ์ ปางมารวิชัยขนาดใหญ่ ชัดสมาธิราบ สร้างจากสำริดลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้าง ๙๔ นิ้ว (๒.๔ เมตร) สูง ๑๑๒ นิ้ว น้ำหนัก ๓,๙๖๐ กิโลกรัม ปัจจุบันประดิษฐานเป็นพระประธานในพระวิหาร วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่

กล่าวโดยสรุปแล้ว การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยล้านนา ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบสมัยสุโขทัย จึงอาจกล่าวได้ว่าคติการสร้างคงมีแรงบันดาลใจที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสุโขทัย ที่แสดงออกมาในงานประติมากรรมพุทธศิลป์ด้วยเช่นกัน

ภาพประกอบที่ ๓.๘ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยล้านนา (ซ้าย) พระเจ้าเก้าตื้อ วัดสวนดอกจังหวัดเชียงใหม่ (ขวา) พระเจ้าแช่งคม วัดศรีเกิด จังหวัดเชียงใหม่^{๕๘}

๓.๒.๓ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยา

พระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา ถือเป็นศิลปะในดินแดนไทย (พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๓)^{๕๙} ศูนย์กลางความเจริญบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ในจังหวัดอยุธยาปัจจุบัน

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๕.

^{๕๖} นิดดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๖๖.

^{๕๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๙๘.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗, ๑๕๓.

^{๕๙} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๑๖๑.

๑. ภูมิหลังและอิทธิพล

อาณาจักรอยุธยาเกิดขึ้นโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ในปี พ.ศ.๑๘๙๓ และสิ้นสุดลงในสมัยของพระเจ้าเอกทัศ ในปี พ.ศ.๒๓๑๐ เมื่อพม่าเข้าตีและยึดกรุงศรีอยุธยาได้ รวมอายุของอาณาจักรอยุธยาจึงมีความยืนยาวอยู่ถึง ๔๑๗ ปี ดังนั้นตลอดช่วงระยะเวลาอันยาวนานของกรุงศรีอยุธยา จึงเกิดการถ่ายทอดทางศิลปวัฒนธรรมอย่างมากมายกับราชธานีต่าง ๆ เช่น สุโขทัย ล้านนา รวมถึงการสืบทอดวัฒนธรรมเขมรหรือศิลปะสมัยลพบุรีด้วย^{๕๐}

๒. รูปแบบลักษณะของพระพุทธรูป

ในสมัยอยุธยา ศาสนาอันเป็นศูนย์รวมทางความเชื่อที่สำคัญ คือ พุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังจะเห็นได้จากจำนวนวัดในพุทธศาสนาว่า ๕๐๐ แห่ง ที่ปัจจุบันยังปรากฏหลักฐานอยู่ในบริเวณเมืองอยุธยา พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และทรงมีพระราชกรณียกิจในฐานะธรรมราชา ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัด ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังนั้นวัดที่มีความสำคัญของอาณาจักรส่วนใหญ่จึงเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้น และด้วยเหตุที่อยุธยา มีอายุยืนยาวและมีความหลากหลายทางด้านศิลปกรรม ตามแต่บทบาทของกษัตริย์และอิทธิพลงานศิลปกรรมจากแหล่งต่าง ๆ ในการศึกษารูปแบบของพระพุทธรูปสมัยอยุธยาจึงกำหนดตามเกณฑ์การแบ่งยุคสมัย ดังนี้

๒.๑) สมัยอยุธยาตอนต้น ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๘๙๓-๒๐๓๑) พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นสามารถกำหนดได้ว่ามีที่มาจากสองสายวัฒนธรรม ได้แก่ สายแรกเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมเขมรหรือศิลปะสมัยลพบุรี และสายที่ ๒ มีอิทธิพลมาจากศิลปะสุโขทัย ซึ่งสมเด็จพระยาธรรมราชาธิราชให้คำอธิบายว่า พระพุทธรูปในสมัยนี้นับถือแบบอย่างสมัยลพบุรีอยู่ยิ่งกว่าแบบสมัยสุโขทัย^{๕๑} แต่บางแห่งนักวิชาการได้เรียกพระพุทธรูปสมัยนี้ว่าพระพุทธรูปศิลปะอู่ทอง จำแนกออกเป็น ๓ แบบ ได้แก่

พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ ๑ มีลักษณะที่แสดงอิทธิพลของศิลปะร่วมแบบเขมร อาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือ ๑๘ มีลักษณะที่สำคัญ คือ พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม มีไรศก พระเกตุมาลาเป็นรูปกรวยแหลมเตี้ย การครองจีวร นอกจากนี้รายละเอียดพระพักตร์ยังแสดงลักษณะผสมผสานมาจากศิลปะทวารวดี คือมีเส้นพระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา

พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ ๒ มีลักษณะที่แสดงรูปแบบอิทธิพลศิลปะร่วมแบบเขมร คือ พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม พระขนงหักมุมเหลี่ยมต่อกัน มีไรพระศกพระเกตุมาลาและรัศมีรูปดอกบัวตูม มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปในศิลปะร่วมแบบบาเยนหรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อยและคงเกิดขึ้นหลังจากแบบอู่ทองรุ่นแรกไม่นาน

พระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ ๓ แสดงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยเข้ามาปะปนอยู่มาก อาจเป็นแบบที่เกิดภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยา และต่อเนื่องมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คือ มี

^{๕๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๑๐๑.

^{๕๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๘.

พระพักตร์รูปไข่หรือค่อนข้างยาว มีไรพระศก รัศมีรูปเปลวทรวงพระพุทธรูปดูเพรียวขึ้น และชายสังฆาฏิปลายเป็นเขี้ยวตะขาบ เป็นต้น^{๕๒}

๒.๒) สมัยอยุธยาตอนกลาง ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ถึงสมัยของพระเจ้าอภัยทิตยวงศ์ (พ.ศ.๒๐๓๑-๒๑๗๒) ศิลปะในสมัยอยุธยาตอนกลางเริ่มปรากฏบทบาทของศิลปะสุโขทัยเริ่มมีมากขึ้น และงานช่างอยุธยาได้มีพัฒนาการจนเป็นแบบแผนของตัวเองอย่างแท้จริง โดยมีแหล่งบันดาลใจอีกแหล่งหนึ่งที่เพิ่มขึ้นมาคือ ศิลปะล้านนา โดยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง มีทั้งพระพุทธรูปประทับนั่งและยืนโดยทั่วไป และกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษคือ พระพุทธรูปประทับนั่งบนฐานสิงห์ และพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย พระพุทธรูปเหล่านี้ซึ่งถือเป็นตัวอย่างสำคัญของพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนกลาง พระพุทธรูปในสมัยกลางนี้แบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ พระพุทธรูปที่มีอิทธิพลศิลปะสุโขทัย (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒) พระพุทธรูปที่พัฒนามาจากสายอิทธิพลศิลปะสุโขทัย มีลักษณะรูปแบบที่สำคัญ ได้แก่ พระพักตร์ค่อนข้างกลมถึงรูปไข่ แต่ไม่ยาวเหมือนพระพุทธรูปสุโขทัย พระขนงโก่ง มีส่วนที่พัฒนาเป็นลักษณะเฉพาะของตนเองคือ พระขนงที่โก่งนั้นมีส่วนระหว่างเส้นพระขนงและเปลือกพระเนตรป้ายเป็นแผ่น พระเนตรเรียว ปลายพระเนตรวัดขึ้นเล็กน้อยพองาม พระนาสิกค่อนข้างยาว ปลายพระนาสิกโด่ง ทรงแยมพระโอษฐ์ พระโอษฐ์แบะกว้างเกือบเป็นเส้นตรง ริมพระโอษฐ์บางและด้านบนจีบเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย ส่วนพระเศียรมีขมวดพระเกศาเล็กมากเป็นแบบหนามขนุน มีไรพระศกเป็นเส้นเล็ก ๆ พระรัศมีเป็นเปลวสังฆาฏิเป็นแผ่น พบทั้งที่มีขนาดใหญ่ปลายตัดตรงแบบสายวัฒนธรรมเขมรแต่ส่วนใหญ่พบน้อย ที่พบมากคือ ทำเป็นเส้นเล็กยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายแยกเป็นสองชายคล้ายเขี้ยวตะขาบแบบศิลปะสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยอยุธยานี้พบว่านิยมสร้างทั้งพระพุทธรูปนั่งและพระพุทธรูปยืนซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน เช่น พระพุทธรูปนั่งมีฐานสิงห์รองรับ และที่ถือเป็นรูปแบบพิเศษโดยมักจะไม่มีพบในศิลปะอื่น ๆ คือ การทำประติมากรรมประดับหรือประติมากรรมเล่าเรื่องที่ฐาน ส่วนพระพุทธรูปยืนถือเป็นรูปแบบหนึ่งที่นิยมอย่างมากในศิลปะอยุธยา นิยมทำปางประทานอภัยทั้งประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา (ห้ามญาติ) และประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ (ห้ามสมุทร) สำหรับพระพุทธรูปประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์นี้ ถือเป็นรูปแบบที่พบมากในศิลปะอยุธยาจนอาจกล่าวว่าเป็นลักษณะเฉพาะได้

กลุ่มที่ ๒ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย อิทธิพลศิลปะสุโขทัยและล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒) ลักษณะรูปแบบ ได้แก่ พระพุทธรูปที่ประกอบด้วยเครื่องทรงไม่มากนัก โดยทั่วไป คือ มงกุฎ กุณฑล หรืออาจมีกรองคอ สังวาล และทับทรวง พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยในศิลปะอยุธยาส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปยืน แสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา (ปางห้ามญาติ) และแสดงปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ (ปางห้ามสมุทร) ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเทวรูปสมัยสุโขทัยและพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนา ซึ่งรับอิทธิพลรูปแบบมาจากศิลปะลังกา

^{๕๒} นิตดา หงส์วิวัฒน์ (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๑๘๔.

กลุ่มที่ ๓ พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรศิลปะอยุธยา อิทธิพลศิลปะล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒) กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบและคติการสร้างพระพุทธรูป โดยเป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย พระพักตร์กลมป้อม พระรัศมีเป็นต่อมกลมคล้ายดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วนชายสังฆาฏิเป็นเส้นเล็ก ๆ สันอยู่เหนือพระถัน ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะล้านนาที่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า แบบเชียงแสนสิ่งหนึ่งแต่มีลักษณะบางประการที่บ่งบอกถึงความเป็นศิลปะอยุธยา ได้แก่ ลักษณะของพระพักตร์ มีเส้นขอบพระเนตรกับพระขนงปายเป็นแผ่นโค้ง พระโอษฐ์กว้างหยักเป็นคลื่น บางองค์มีเส้นขอบพระศก การเล่นชายสังฆาฏิและชายผ้าที่พระเพลาโดยตกแต่งให้มีริ้วผ้าซ้อนเป็นชั้น ๆ และส่วนฐานของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้นิยมฐานยกสูง เป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงายในผังหกเหลี่ยม ไม่ทำลายกลีบบัว อีกกลุ่มหนึ่งทำเป็นฐานสิงห์ ซึ่งส่วนใหญ่กำหนดอายุได้ในสมัยอยุธยาตอนกลาง^{๕๓}

๒.๓) สมัยอยุธยาตอนปลาย (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓) ระหว่างรัชกาลพระเจ้าปราสาททองถึงสิ้นสุดอาณาจักรอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์หรือพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ.๒๑๗๒-๒๓๑๐) สมัยอยุธยาตอนปลายมีหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปเหลืออยู่ไม่มากนัก เนื่องจากการสร้างงานใหม่น้อยมาก ลักษณะทางศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิที่มีการทรงเครื่องเกือบจะทุกส่วนของพระวรกาย เช่น มงกุฎทรงสูง (มหามงกุฎ) กรองคอ สังวาล พาหุรัด ทองพระกร ทองพระบาท ส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยในสมัยอยุธยาตอนกลาง คือ มงกุฎ ในสมัยอยุธยาตอนกลางจะเป็นมงกุฎขนาดเล็ก ที่มียอดเป็นปล้อง ๆ ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่จะเป็นมหามงกุฎหรือเป็นชฎา คือมียอดเป็นชั้น ๆ ที่มีการประดับกระจังลวดลาย มีส่วนยอดคล้ายฉัตร ในส่วนที่แตกต่าง คือรายละเอียดของงานประดับ เช่น การทำสังวาลไขว้กันสองเส้น และมีขนาดใหญ่กว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยมาก รายละเอียดที่มีการประดับตกแต่งรายละเอียดของลวดลายมากกว่า รวมทั้งลักษณะของกุนทลที่มีปลายอน ในขณะที่สมัยอยุธยาตอนกลางจะห้อยลงมาตรง ๆ

นอกจากนี้ ยังมีลักษณะเด่นอย่างชัดเจนของพระพุทธรูปยุคนี้ คือ มีพระพักตร์ยาวและใหญ่ พระขนงโค้งและตั้งขึ้นมากกว่าศิลปะสมัยใด ๆ พระเนตรเหลือบลงต่ำ เรียวปลายตัวขึ้นพระนาสิกใหญ่และโด่ง พระโอษฐ์ใหญ่ กว้าง ทรงแย้มพระโอษฐ์แสดงถึงความสงบบและความมีอำนาจ ริมฝีปากบนหยักเป็นคลื่น คือกลางพระโอษฐ์โค้งเว้าลงมาและเส้นพระโอษฐ์เป็นเส้นคู่ขนานกัน ลักษณะคล้ายกระจับ ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ปากที่งามเหมือนกระจับ”^{๕๔}นั่นเอง

๓. พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยอยุธยา

คติการสร้างพระพุทธรูปในสมัยนี้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างรูปเคารพที่มีรูปแบบทางศิลปะอิทธิพลร่วมแบบเขมร แสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องมาจากคติความเชื่อในพุทธศาสนานิกายมหายาน ที่มีพัฒนาการมาหลายศตวรรษก่อนหน้านั้น ผสมผสานกับศิลปะแบบสุโขทัยด้วย

^{๕๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๑๐๓-๑๐๘.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

นอกจากนี้ยังพบการสร้างพระพุทธรูปเพื่อสื่อเรื่องราวจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา นิยายเถรวาทอันเป็นความเชื่อที่ปรากฏในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตามความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นความหมายแทนองค์พระโคตมพุทธเจ้าดังตัวอย่าง ประติมากรรมรูปบุคคลนั่งยกแผ่นสำริดที่แสดงภาพพระสมณะโคตมเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ และทรงเทศนาธรรมโปรดพระประยูรญาติอยู่ด้านหนึ่งและอีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระสมณะโคตมทรงแสดงโปรดพระนางยโสธรา กับพระราहुล เป็นต้น^{๕๕} สมัยอยุธยา^{๕๖} ปรากฏว่ามีการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ มากที่สุดยุคหนึ่ง จึงต้องใช้เทคนิคการสร้างแบบก่ออิฐถือปูน ปั้นปูนแล้วลงรักปิดทอง ตัวอย่างเช่น

“**พระพุทธรไตรรัตนนายก**” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะอยุธยาสมัยต้น ประดิษฐานในพระวิหารหลวง วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญและเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป มีชื่อเรียกอย่างสามัญว่า พระโต หรือหลวงพ่โต หรือหลวงพ่พนัญเชิง ชาวจีนเรียกว่า ซาปองก ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวว่า พระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๖๗^{๕๗} ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาประมาณ ๒๖ ปี หรืออาจจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร ความสูงประมาณ ๑๙ เมตร ลักษณะพระพุทธรูปจัดเป็นแบบอุทธรุ่นที่ ๒

ภาพประกอบที่ ๓.๙ พระพุทธรไตรรัตนนายก (หลวงพ่โตวัดพนัญเชิง) พระนครศรีอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร สูง ๑๙ เมตร^{๕๗} ศิลปะอยุธยาตอนต้น

“**พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์**” เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะอยุธยาสมัยต้นที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนที่มีขนาดใหญ่เช่นเดียวกับพระพุทธรไตรรัตนนายก (หลวงพ่โต) วัดพนัญเชิง เป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท สูงประมาณ ๒๓.๔๘ เมตร ประดิษฐานภายในพระวิหาร

^{๕๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๑๗๕-๑๘๐.

^{๕๖} กรมศิลปากร, “พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๑, หรือดูใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๙๔.

^{๕๗} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑, ๓๓๘-๓๓๙.

วัดป่าเลไลยก์ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี สันนิษฐานว่าอาจสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐^{๕๘}

“พระเศียรธรรมิกราช” เป็นพระพุทธรูปสำริดและน่าจะเป็นพระพุทธรูปสำริดที่ใหญ่ที่สุด แต่พบเพียงส่วนพระเศียรเท่านั้นถูกเรียกว่า พระเศียรธรรมิกราช วัดธรรมิกราช พระนครศรีอยุธยา เป็นพระเศียรขนาดกว้าง ๑.๔๐ เมตร สูง ๑.๘๐ เมตร ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา หากวิเคราะห์จากพระเศียรแล้วพระพุทธรูปองค์นี้จะมีขนาดใหญ่มาก

พระเศียรธรรมิกราชนี้ มีคำอธิบายว่าเป็นศิลปะแบบอู่ทองรุ่นที่ ๑ หรือศิลปะแบบสมัยอยุธยาตอนต้น เนื่องจากพระพักตร์ของพระพุทธรูปค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยมในแบบประติมากรรมของขอมเขมร เมื่อรวมกับตำนานในพงศาวดารเหนือที่กล่าวว่าพระยาธรรมิกราช พระราชโอรสของพระเจ้าสุริยนาถเป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้น ต่อมาจึงให้ชื่อวัดว่า วัดธรรมิกราช ตามพระนามกษัตริย์ผู้สร้างจากเหตุผล ๒ ข้อดังกล่าวจึงเชื่อกันว่าวัดนี้น่าจะสร้างก่อนที่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาเสียอีก^{๕๙} เพราะลักษณะสำคัญของพระเศียรธรรมิกราช คือ กรอบพระพักตร์สี่เหลี่ยม กรามใหญ่ พระขนงเชื่อมต่อกันเป็นรูปปีกกาและเป็นสันนูน พระเนตรเปิดกว้างเหลือบลงต่ำเล็กน้อย ไม่แสดงดวงพระเนตร พระนาสิกค่อนข้างใหญ่ พระโอษฐ์แฉกกว้าง แนวเส้นพระโอษฐ์เกือบเป็นเส้นตรง ริมพระโอษฐ์หนา พระเศียรขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็กอย่างมาก (เม็ดพระศก) และทรงสูงแบบหนามขนุน มีอุษณิষะไม่สูงมากนัก และที่อุษณิষะแสดงเม็ดพระศกด้วยเช่นกัน^{๖๐}

ภาพประกอบที่ ๓.๑๐ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น (ซ้าย) พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ นั่งห้อยพระบาท สูง ๒๓.๔๘ เมตร วัดป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี (ขวา) พระเศียรธรรมิกราชสำริด กว้าง ๑.๔๐ เมตร สูง ๑.๘๐ เมตร^{๖๑}

“พระมณฑลพิตร” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะอยุธยาตอนกลาง ประดิษฐานในวิหารวัดมณฑลพิตร พระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน พระเศียรบุด้วยทองสำริด หน้าตักกว้าง ๙.๕๕ เมตร สูง ๑๒.๔๕ เมตร ไม่ปรากฏหลักฐานชัดว่าสร้างในรัชกาลใดแห่งกรุงศรีอยุธยา แต่สมเด็จเจ้า

^{๕๘} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๑๐.

^{๕๙} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (บ.ก.) และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, อยุธยา : Discovering Ayutthaya, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

^{๖๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๙๙.

^{๖๑} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๑๒, ๓๖๙.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวิเคราะห์เรื่องการสร้างพระมณฑปพิตรไว้ ๒ ประเด็น คือประการแรก น่าจะสร้างขึ้นภายหลังตั้งกรุงศรีอยุธยาแล้วแต่ก่อนรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมระหว่างพ.ศ.๑๘๙๓-๒๑๔๕ อีกประการหนึ่งคือ ทรงสันนิษฐานว่าอาจสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรตรงที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพแต่สร้างค้างอยู่จนถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรมพระราชโอรสจึงทรงสร้างต่อตามพระราชดำริให้เหมาะสม^{๖๒} โดยรูปแบบพระพุทธรูปจะเป็นแบบสุโขทัยกับแบบพระอุทองผสมกัน

จากข้อสันนิษฐานทางด้านเอกสารและการวิเคราะห์แบบศิลปกรรมที่มีอิทธิพลศิลปะสุโขทัย จึงกล่าวได้ว่า พระมณฑปพิตรเป็นงานสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลางราวสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อีกทั้งรูปแบบทางศิลปกรรมก็จัดอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒^{๖๓}

ภาพประกอบที่ ๓.๑๑ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะอยุธยาตอนกลาง “พระมณฑปพิตร วัดมณฑปพิตร” พระนครศรีอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๙.๕๕ เมตร สูง ๑๒.๔๕ เมตร^{๖๔}

“พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลี ศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ” ศิลปะอยุธยาตอนปลาย เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ ภายในพระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีหน้าตักกว้าง ๙ ศอก สูง ๓ วา เชื่อกันว่าสร้างในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง สมัยอยุธยาตอนปลาย ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ โดยสันนิษฐานว่ามีคติการสร้างในความหมายของปางทรมานพญามหาชมพูที่ปรากฏในคัมภีร์เรื่องชมพูบดีสูตร กล่าวถึงพญามหาชมพูกษัตริย์ที่ถือพระองค์ว่าเป็นจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาลที่ไม่ยอมฟังใครเลย พระพุทธรูปประสงค์จะสั่งสอนจึงทรงเนรมิตพระองค์ให้อยู่ในเครื่องทรงอย่างจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่กว่าพญามหาชมพูและทรงเทศนาโปรดจนกษัตริย์พระองค์นี้ยอมผนวชและสำเร็จเป็นพระอรหันต์^{๖๕}

^{๖๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๑๒**, (พระนคร: ครุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๒๐-๑๒๔.

^{๖๓} สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓.

^{๖๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**, หน้า ๒๙๗.

^{๖๕} สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**, หน้า ๒๙๐.

มีข้อน่าสังเกตว่ารูปแบบที่ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายอย่างแท้จริง คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ หรืออาจเรียกตามหลักฐานที่ปรากฏในชั้นหลังว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ^{๖๖}

โดยลักษณะพระพุทธรูปมีพระพักตร์และรายละเอียดอื่น ๆ ที่ต่างจากพระพุทธรูปสมัยอยุธยาในยุคก่อน ๆ อย่างชัดเจน คือ พระพักตร์ยาวและใหญ่ พระขนงโก่งและตั้งขึ้นกว่าสมัยอื่นพระเนตรเหลือบลงต่ำ พระเนตรเรียวปลายตัวขึ้น พระนาสิกใหญ่และโด่ง พระโอษฐ์ใหญ่กว้างทรงแย้มพระโอษฐ์แสดงถึงความสงบและความมีอำนาจ ลักษณะสำคัญที่ต่างจากพระพุทธรูปในสมัยอื่น ๆ อย่างแท้จริง คือ พระโอษฐ์ที่มีริมฝีปากบนหยักเป็นคลื่น คือกลางริมพระโอษฐ์โค้งเว้าลงมา และเส้นพระโอษฐ์เป็นเส้นคู่ขนานกัน ลักษณะที่โค้งเป็นคลื่นนี้ดูแล้วเหมือนกระจับ ที่มีก้ามคล้ายเปรียบเทียบกับปากงาเหมือนกระจับ^{๖๗}

อย่างไรก็ดี หากวิเคราะห์การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยอยุธยาขึ้น ทั้งที่สร้างด้วยก่ออิฐถือปูนและที่สร้างด้วยสำริดมักจะมีขนาดใหญ่โตมาก การที่จะสามารถสร้างขึ้นเช่นนี้ได้ จึงน่าจะแสดงให้เห็นถึงคติศรัทธาความเชื่อ รวมทั้งที่เกิดจากความรุ่งเรืองทางศาสนาและเศรษฐกิจของอาณาจักร รวมทั้งบุญบารมีของกษัตริย์ผู้สร้างได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบที่ ๓.๑๒ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะอยุธยาตอนปลาย “พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลี ศรีสรรเพชญ์บรมไตรโลกนาถ”^{๖๘} พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๙ ศอก สูง ๓ วา

“พระศรีสรรเพชญ์ดาญาณ” พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระอารามในพระบรมมหาราชวังกรุงศรีอยุธยา ตามประวัติมีว่า ในปี พ.ศ. ๒๐๓๕ สมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระสถูปเจดีย์องค์ตะวันออก เพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของพระราชบิดา คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระสถูปเจดีย์องค์กลางเพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระ

^{๖๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๕.

^{๖๗} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๑๖๘, และดูใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๐๕.

^{๖๘} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปวิมาลย์ลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๑๒, ๓๖๙.

พระบรมราชาธิราชที่ ๓ ผู้เป็นพระเชษฐา^{๖๙} ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๔๓ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒^{๗๐} ตามตำนานระบุว่าทรงหล่อพระพุทธรูปยืน สูง ๘ วา (ประมาณ ๑๖ เมตร) หุ้มด้วยทองคำหนัก ๒๘๖ ชั่ง (ประมาณ ๑๗๑ กิโลกรัม) ประดิษฐานไว้ในวิหาร ถวายพระนามว่า พระศรีสรรเพชญดาญาณ พระพักตร์ยาว ๔ ศอก (๒ เมตร) กว้าง ๓ ศอก (๑.๕ เมตร) พระอุระกว้าง ๑๑ ศอก (๕.๕ เมตร)^{๗๑} ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการสร้างพระศรีสรรเพชญ์คงเป็นการสร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลซึ่งสอดคล้องกับการสร้างเจดีย์บรรจุบรมอัฐีก่อนหน้านั้น

“พระศรีสรรเพชญดาญาณ” เป็นพระพุทธรูปปฏิมาสำคัญของกรุงศรีอยุธยา อยู่ภายในวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์^{๗๒} จัดเป็น ๑ ใน “พระมหาพุทธรูปปฏิมากรที่มีพระพุทธานุภาพเป็นหลักกรุง ๘ องค์” และน่าจะเป็นต้นแบบให้กับพระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นในเมืองชั้นเอก เช่น พิษณุโลก อันเห็นได้จากพุทธลักษณะของพระอัฐารส ศรีสุคตทศพลญาณบพิตร ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอัญเชิญมาจากวัดวิหารทอง อำเภอมือง จังหวัดพิษณุโลก^{๗๓}

ภาพประกอบที่ ๓.๑๓ “พระศรีสรรเพชญดาญาณ”^{๗๔} พระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา (ประมาณ ๑๖ เมตร) ในพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในสมัยศิลปะอยุธยา ยังนิยมการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่อย่างแพร่หลาย แสดงให้เห็นถึงศรัทธารูปแบบใหม่ในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ หรือที่นิยมเรียกว่า พระนอน ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปปางปรินิพพาน^{๗๕} จนกลายเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทั่วไปและละแวกใกล้เคียงเดินทางมา

^{๖๙} พระศรีสรรเพชญดาญาณ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/พระศรีสรรเพชญดาญาณ>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

^{๗๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๖๓.

^{๗๑} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๐๐.

^{๗๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๓๙๕.

^{๗๓} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๙๓.

^{๗๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐๐.

นมัสการในคราวมีงานประจำปีในชั้นหลัง^{๗๕} พระพุทธไสยาสน์ที่สร้างขึ้นคงเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในปางปรินิพพานซึ่งอาจมีแรงบันดาลใจมาจากคติที่เกี่ยวเนื่องกับความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดของวัฏสงสารและอาจเป็นเป็นสัญลักษณ์ของการนำไปสู่นิพพานเพื่อเป็นการเปิดทางให้ผู้สร้างตลอดจนผู้บูชานำไปสู่นิพพานก็อาจเป็นไปได้ พระพุทธไสยาสน์ที่สำคัญและเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ได้แก่

“พระพุทธไสยาสน์จักรสีห์” วัดพระนอนจักรสีห์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี สร้างด้วยวัสดุก่ออิฐถือปูน มีพุทธลักษณะแบบสุโขทัย มีความยาวราว ๑ เส้น ๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว ประมาณ ๔๗.๔๐ เมตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสนับนฐานถึงการสร้างพระพุทธไสยาสน์จักรสีห์ เมื่อครั้งเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เมื่อปีขาล พ.ศ.๒๔๒๑ ไว้ว่า

ได้ความตามพระราชพงศาวดารว่า พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงปฏิสังขรณ์แลฉลอง คู่มือช่างก็พอถูกต้องกัน องค์พระวัดตั้งแต่ยอดพระรัศมีตลอดถึงพระบาทได้ถึง ๑๐ ศอก วัดตามพื้นราบได้ ๒๑ วา อาการที่พระพุทธไสยาสน์ประหม่นนั้น ดูเป็นแบบไม่เหมือนอย่างกรุงเก่าหรือกรุงเทพฯ พระกรทอดออกไปมาก พระเขนยไม่สู้ชั้นนักตกต่ำ ๆ เป็นประหม่นราบ...แต่เมื่อจะคิดอนุมาณก็เห็นว่าพระพุทธไสยาสน์องค์นี้ใหญ่โตมากเห็นจะไม่ใช่ของราษฎรสร้าง คงจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจ ตั้งพระราชอาณาเขตในแถบนี้ทรงสร้างขึ้นด้วยพระราชศรัทธาหรือให้งาม...ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ในที่อื่น ๆ จะมาสร้างพระนอนซึ่งเป็นที่ใหญ่โตไว้ในลำแม่น้ำด้วย ดังนี้เห็นจะไม่สร้างในพระราชพงศาวดารเล่า ก็ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดสร้างมีผลลงในแผ่นดินบรมโกศครั้งเดียว เห็นว่าพระนอนจักรสีห์นี้จะสร้างในครั้งก่อนยังไม่ตั้งกรุงทวารวดีศรีอยุธยา แต่จะกำหนดครั้งใดไม่ได้

สอดคล้องกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ที่ระบุไว้ดังนี้

ณ เดือน ๙ ปีจอ ฉศก (จ.ศ.๑๑๑๖/พ.ศ.๒๒๙๗) ให้พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ ไปล้อมช้าง ณ ป่าแขวงเมืองลพบุรี...ครั้น ณ เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เลาเข้าเสด็จไปรับ ครั้นถึงเขาเชิงนำแล้วให้ช้างตั้ง หักค่าย...ถึงแรม ๙ ค่ำ เสด็จไปนมัสการพระพุทธไสยาสน์วัดพระนอนจักรศรี แรมอยู่เวรหนึ่ง จึงล่องมาตามทางแม่น้ำน้อย ขึ้นนมัสการพระพุทธไสยาสน์วัดขุนอินทประมูล...ครั้นเดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ ปี ขวด อัฐศก (จ.ศ.๑๑๑๘/พ.ศ.๒๒๙๙) เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปฉลองวัดพระนอนจักรศรี ๓ วัน แล้วกลับยังกรุงเทพมหานคร^{๗๖}

ส่วนในพระราชพงศาวดารฉบับคำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวไว้ว่า “...และพระมหาธรรมราชา (สมเด็จพระบรมโกศ) นั้น มีพระราชศรัทธามากให้สร้างพระอารามใหญ่ถึง ๗ พระอาราม...สร้างพระนอนใหญ่ขึ้นองค์หนึ่ง พระราชทานนามว่าพระนอนจักรศรี เสร็จแล้วบริจาคนามพระราชาทรัพย์ บำเพ็ญพระราชกุศลในการสร้างเป็นอันมาก...”^{๗๗}

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๗๖} พันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด, (นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖๕-๓๖๗.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๖.

ประกอบที่ ๓.๑๔ พระพุทธไสยาสน์จักรสิทธิ์ หรือพระนอนจักรสิทธิ์ วัดพระนอนจักรสิทธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี สร้างด้วยวัสดุก่ออิฐถือปูน ปางปรินิพพาน มีพุทธลักษณะแบบสุโขทัย มีความยาวราว ๑ เส้น ๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ และ ๗ นิ้ว ประมาณ ๔๗.๔๐ เมตร^{๗๘}

ในบันทึกประวัติพระนอนจักรสิทธิ์^{๗๙} มีอธิบายคติการสร้างไว้ว่า

"หลวงพ่พระนอนจักรสิทธิ์" เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์เทศนาปาฏิหาริย์แก่อสุรินทราหูผู้เป็นยักษ์ เพื่อลดทิวฐิของอสุรินทราหูที่ถือว่ามึร่างกายใหญ่โตกว่ามนุษย์ พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตร่างกายให้ใหญ่กว่ายักษ์ "หลวงพ่พระนอน" จึงเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่และยาว สร้างโดยท้าวอู่ทอง มีความยาว ๑ เส้น ๓ วา ๒ ศอก ๓ คืบ ๗ นิ้ว (๔๗.๔๐ เมตร) พระเศียรชี้ไปทางตะวันออก หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ มีความงดงามอย่างมาก

ส่วนหลักฐานตามตำนานมีเรื่องเล่าขานที่ระบุถึงคติการสร้างไว้ว่า เพื่อเป็นการชำระบาปที่ได้ทำปิตุฆาตของพระเจ้าสิงหพาหุ ดังปรากฏในเสด็จประพาสสมณทลอยุธยาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เมื่อปีชกาล พ.ศ.๒๔๒๑ ดังนี้

นิทานที่เล่าเรื่องพระนอนจักรสิทธิ์นี้มีหลายเรื่องหลายราว ทำนองเดียวกับพระปฐมเจดีย์... ทราบว่าพระเจ้าสิงหพาหุเป็นผู้สร้าง แต่พระเจ้าสิงหพาหุจะครองสมบัติแห่งใด สร้างครั้งไรก็ไม่ปรากฏ ส่วนคำเล่าอีกอย่างหนึ่งว่า พระยาจักรศรีเป็นผู้สร้าง เรื่องราวเดิมว่าพระมหากษัตริย์ในแถบนี้มีพระราชธิดาองค์หนึ่งเลี้ยงสุนัขไว้ภายหลังสุนัขนั้นได้สมครสังวาสด้วยพระราชธิดามีครรภ์ขึ้นพระบิดาให้สืบสนหาชายคู่ไม่ได้ จึงได้ความว่าพระราชธิดานั้น เป็นชู้กับสุนัขให้ขับเสียจากพระราชวัง เมื่อนางนั้นคลอดบุตรมาเป็นพระยาจักรศรี ครั้นอยู่มาพระราชบิดาทรงทราบว่าพระราชธิดาบุปผาโฉมโฉมดี กลับทรงพระกรุณาขึ้นจึงให้ไปรับเข้ามาในพระราชวังตามเดิม ครั้นพระอัยกาสิ้นพระชนม์ พระยาจักรศรีได้ขึ้นครองราชย์สมบัติสนองพระองค์ต่อไป มีบุญบารมีเป็นอันมาก ภายหลังมีความสงสัยจึงได้ถามมารดาว่าใครเป็นพระบิดา มารดาจึงแจ้งความว่า ผู้ใดที่ตามไปมาอยู่ด้วยเสมอ ผู้นั้นแหละเป็นพระบิดา พระยาจักรศรีสังเกตดูเห็นสุนัขซึ่งเป็นบิดานั้นติดตามอยู่เสมอก็มีความขัดเคืองจึงได้ฆ่าสุนัขนั้นเสียก็เผอิญบังเกิดมีดมัวไปทั่วทิศพระยาจักรศรีจะเสด็จกลับเข้าวังก็ไม่ได้ จึงได้เอาไส้สุนัขซึ่งเป็นบิดานั้นพันพระเศียร แล้วเสด็จเข้าพระราชวัง อากาศที่มัวมนนั้นก็หายไป จึงมีความร้อนพระทัยไปหาพระมหาเถรปริกษาที่จะแก้บาปปิตุฆาตพระมหาเถรจึงได้ทูลให้สร้างพระพุทธไสยาสน์องค์นี้จึงปรากฏนามว่า

^{๗๘} วัดพระนอนจักรสิทธิ์ วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.dhammathai.org/watthai/central/watpranonjaksi.php>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

พระนอนจักรศรี ตามพระนามของพระยาจักรศรีนั้น โดยมีเรื่องราวคล้ายกันกับเรื่องพระยาหงส์และพระยาพาน^{๘๐}

มีข้อสังเกตว่า แม้ข้อมูลที่กล่าวถึงการสร้างพระนอนจักรศรีจะไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าผู้ใดเป็นผู้สร้างและสร้างในสมัยใดกันแน่ แต่จากหลักฐานที่กล่าวถึง ตลอดจนขนาดที่ใหญ่โตขององค์พระผู้ศึกษาสันนิษฐานได้ว่าผู้ที่สร้างน่าจะมีอำนาจและบารมีที่สูงมากในการที่จะสามารถสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เช่นนี้ได้

“พระพุทธรูปไสยาสน์ขุนอินทประมูล” พระนอนวัดขุนอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง สร้างจากวัสดุก่ออิฐถือปูน มีความยาวพระวรกายจากพระศรีศอกถึงพระบาทยาว ๕๐ เมตร^{๘๑} มีการระบุนอยู่ในพระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับจันทนมาศ (เจิม) ช่วงรัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ ไว้ดังนี้ “...ถึงแรม ๙ ค่ำเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระนอนจักรศรี แรมอยู่แรมหนึ่ง จึงล่องมาตามทางแม่น้ำน้อย ขึ้นนมัสการพระพุทธรูปไสยาสน์วัดขุนอินทประมูล...”^{๘๒}

ในบันทึกเสด็จประพาสสมณทลอยุธยาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.๒๔๒๑ ก็ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปไสยาสน์วัดขุนอินทประมูล โดยมีพระราชวินิจฉัยไว้ดังนี้

องค์พระนอนยาวกว่าพระนอนจักรศรี วัดตามพื้นราบได้เส้นสามวา ถ้าคิดวัดตั้งแต่พระศรีศอกไปจนพระบาทได้เส้น ๕ วา แต่ยอดพระศรีศอกลงมาเสียข้างล่าง องค์พระยังบริบูรณ์ดี วิหารนั้นคล้าย ๆ กับวิหารพระนอนจักรศรี แต่ฐานพระต่ำกว่าพระนอนจักรศรี องค์พระนั้นก็เป็้องค์พระคนละฝีมือรูปพระนอนอินทประมูลนี้เพรียวกว่าพระนอนจักรศรี ที่พระหัตถ์ก็ตั้งมาก คล้ายมาข้างพระนอนทุกวันนี้ แต่พระพักตร์เห็นจะงามกว่าพระนอนจักรศรี พระนอนจักรศรีนั้นพระพักตร์อยู่ข้างจะยาวมากไป มีเรื่องเล่ากันต่าง ๆ นัยหนึ่งว่าพระองค์นี้เป็นนามเดิมยาวอยู่เส้นหนึ่ง ภายหลังจึงผู้หนึ่งเป็นขุนอินทมาปฏิสังขรณ์เสริมให้ใหญ่ยาวออกไปอีก ๕ วา จึงได้เรียกว่า พระนอนขุนอินทประมูล อีกนัยหนึ่งว่าขุนอินทประมูลชาวคลังหรือนายอากร ยกยอกทรัพย์หลวงมาสร้างพระ ครั้นทรงทราบรับสั่งถามว่าเอาเงินที่ไหนทำก็ไม่กราบทูล ทรงสงสัยว่าจะเอาเงินหลวงที่พระคลังหรือเงินอากรที่ตัวทำมาสร้างพระองค์นี้ ถามเท่าใดก็ไม่รับจึงให้เขียนถาม ขุนอินทประมูลก็ไม่ออกความจนตาย เพราะกลัวส่วนกุศลนั้นจะแพร่หลายถึงพระเจ้าแผ่นดินหรือเป็นของพระเจ้าแผ่นดินเสียทีเดียว จะไม่ได้กุศลแลชื่อแต่คนเดียว จึงได้พากันเรียกว่า พระนอนขุนอินทประมูล^{๘๓}

^{๘๐} พันจันทนมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด, หน้า ๓๖๕-๓๖๗.

^{๘๑} จุฬาทิพย์ หงษ์ทอง, “พระพุทธรูปไสยาสน์ขุนอินทประมูลคู่มือเมืองอ่างทอง”, สารกรมศิลปากร, ปีที่ ๑๐, ฉบับที่ ๑๑ (ตุลาคม ๒๕๔๑): ๑๖.

^{๘๒} พันจันทนมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด, หน้า ๓๖๕.

^{๘๓} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา เมื่อปี พ.ศ.๒๔๒๑”, ในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลศตมาท พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐), หน้า ๕๐-๕๑.

ภาพประกอบที่ ๓.๑๕ พระพุทธไสยาสน์ขุนอินทประมูล มีความยาว ๕๐ เมตร ๒๕ วา^{๘๔}

ส่วนตามตำนานเล่าขานกล่าวไว้ว่า พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้แต่งตั้งท่านขุนอินทประมูล ชาวบ้านตำบลบางพลับ ให้เป็นข้าราชการกินตำแหน่งเป็นนายอากรบ่อนเบี้ย มีหน้าที่เก็บภาษีอากรส่งมอบให้ท้องพระคลังหลวง ตามประวัติท่านขุนอิน มีภรรยาเป็นคนไทยชื่อแม่นาค ส่วนท่านขุนอินมีเชื้อสายจีนชื่อแสง ก่อนหน้าที่จะรับราชการนั้น มีอาชีพเดิมอยู่แล้ว และเก็บหอมรอมริบ มีเงินมากพอสมควร ท่านขุนอินแต่งงานอยู่กินกับแม่นาคมานานหลายสิบปี ก็ยังไม่มีบุตรสาวหรือบุตรชายสักคน ตลอดชีวิตของท่านขุนอิน เป็นผู้ที่มีศรัทธาในพระศาสนา ถือนิสสัย เข้าวัดเป็นประจำอยู่เสมอ จนกระทั่งมีอยู่คราวหนึ่งขุนอินได้ฟังพระธรรมเทศนาว่าคนที่ใครแต่งงานแล้วไม่สามารถมีทายาทบุตรสืบตระกูลได้นั้น โดยเฉพาะบุตรชายที่จะออกบวชเพื่อเรียนพระพุทธศาสนาและเป็นการตอบแทนพระคุณของพ่อแม่ เพื่ออาศัยผ้าเหลืองของพระลูกชายพาขึ้นสวรรค์ ซึ่งหากปราศจากบุตรชายจะทำให้พ่อแม่ตกนรกขุมที่ชื่อว่า บุตรตะ พอต่านขุนได้ฟังเช่นนั้นก็น้อยเนื้อต่ำใจมาก เพราะเรื่องไร้ทายาทนี้ เป็นเรื่องอาภัพทางจิตใจของท่าน

เมื่ออายุมากขึ้นปราศจากบุตรหลานสืบตระกูล ท่านขุนอินจึงเอาเงินที่เก็บสะสมมาตลอดชีวิต เอามาทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ถือนิสสัยมาตลอด เกรงครัดในเบญจศีลอย่างมาก ตลอดเวลาที่อาศัยเติบโตในเขตตำบลบางพลับ ก็เห็นว่าองค์พระนอนนั้นชำรุดทรุดโทรม จึงมีความคิดจะซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระพุทธไสยาสน์จะสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าในชาตินี้ครั้งหนึ่งนั้น ท่านขุนเคยมีโอกาสได้พบกับพระพุทธศาสนา ท่านจึงได้บูรณะวัด และปฏิสังขรณ์วัด

ปรากฏว่าข่าวการสร้างวัด และซ่อมบูรณะองค์พระนอนของท่านขุนอิน เข้าถึงหูของเจ้าแขวงเมืองวิเศษไชยชาญทำหน้าที่สอกราบทูลพระเจ้าบรมโกศมีความสงสัยว่าท่านขุนอินได้ทำการทุจริตฉ้อราชบังหลวง เอาเงินมาทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซ่อมแซมพระพุทธไสยาสน์

เมื่อพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้รับหนังสือจึงรับสั่งให้สมุหกลาโหมเดินทางไปเพื่อไต่สวน เมื่อสอบถามแล้วท่านขุนอินไม่ยอมรับว่าฉ้อโกงเงินหลวง แต่คณะสอบสวนไม่เชื่อว่าท่านขุนอิน มีเงินจำนวนมากจนสร้างวัดและซ่อมแซมบูรณะวัดได้ แม้ท่านขุนอินจะบอกว่า มีชาวบ้านจำนวนมากมาช่วยบริจาคทรัพย์ พร้อมช่วยเป็นแรงงานก็ตาม ท่านสมุหกลาโหมไม่เชื่อ จึงสั่งให้โยตีเป็นชุด ชุดละ ๓๐ ที่ เนื่องจากท่านขุนอินมีอายุมากถึง ๗๐ ปี จึงไม่สามารถรับการโยตีได้ ทำให้ก่อนที่จะเสียชีวิต ท่านได้กล่าวว่า “ข้าขุนอินทประมูล เป็นข้าราชการบริพารในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้รับเบี้ยหวัด

^{๘๔} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๔๘๘.

หลวง บ้านที่ดินพระราชทาน จึงขอเทิดพระเกียรติของพระเจ้าอยู่หัวด้วยการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างพระอุโบสถ เจดีย์และซ่อมแซมพระนั้น ก็เพื่อจะเสริมบารมีพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ^{๘๕}

จากประวัติตำนานการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์วัดขุนอินทประมูล สะท้อนถึงความคิดสร้างสรรค์ ในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ได้เป็นอย่างดี ด้วยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนาโดยตั้งหมาย ให้กุศลการสร้างทั้งปวงตกเป็นของผู้สร้าง ดังตำนานของขุนอินทประมูล

“พระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมก” ประดิษฐานที่วัดป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง สร้างจากวัสดุก่ออิฐถือปูนปิดทอง มีความยาววัดจากพระเมาลีถึงปลายพระบาท ประมาณ ๒๒.๕๘ เมตร ปรากฏหลักฐานการก่อสร้างกล่าวในพระราชพงศาวดารฉบับคำให้การขุนหลวงหาวัด ว่าสร้าง ในรัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ โดยระบุความว่า “...พระองค์จึงสร้างวัดมเหยงคณ์อารามหนึ่ง จึงสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์พระองค์ใหญ่ที่ป่าโมกองค์หนึ่ง ยาวได้เส้นห้าวา...”^{๘๖}

ภาพประกอบที่ ๓.๑๖ พระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าโมก^{๘๗} มีความยาว ๒๒.๕๘ เมตร อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

สรุปได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ที่มีขนาดใหญ่เป็นการแสดงให้เห็นถึงคติความศรัทธาอย่างใหม่ในการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระนอน ปางปรินิพพาน ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชาและเป็นกุศลแก่ผู้สร้างสืบไป

๓.๒.๔. พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นศิลปะในดินแดนไทย (พุทธศตวรรษที่ ๒๔-ปัจจุบัน) มีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่กรุงเทพมหานครของประเทศไทยในปัจจุบัน

๑. ภูมิหลังและอิทธิพล

ศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มต้นขึ้น หลังจากที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ ๑) โปรดให้ย้ายราชธานีจากธนบุรีมาที่ฝั่งบางกอกหรือกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕

^{๘๕} วัดขุนอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tnews.co.th/contents/306515>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

^{๘๖} พันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด, หน้า ๗๔๓.

^{๘๗} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๔๙๐.

พร้อมไปกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลายวัดที่มีอยู่ รวมทั้งสร้างวัดใหม่ ในฐานะศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของราชธานี ๒ วัด คือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทางตะวันออกของพระบรมมหาราชวังในต้นรัชกาล และวัดสุทัศนเทพวรารามในปลายรัชกาล^{๘๘}

๒. รูปแบบลักษณะของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในช่วงแรกของการสร้างพระพุทธรูปในระยะเวลาสั้น ลักษณะโดยรวมยังคงเป็นงานที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาอย่างแท้จริง สืบเนื่องจากเส้นของพระชนงกับเปลือกพระเนตร พระโอษฐ์หยักแบบอยุธยา ส่วนลักษณะที่ถือว่าเป็นแบบรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง น่าจะเริ่มปรากฏให้เห็นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ได้แก่ การทำสงฆ์ขนาดใหญ่เป็นแผ่นอยู่กึ่งกลางพระอุระยาวลงมาจรดพระนาภี และการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน อันเป็นรูปแบบพระราชนิยมในรัชกาลนี้^{๘๙} อย่างไรก็ดี ช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ การสร้างพระพุทธรูปสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการสร้างน้อยมากเนื่องจากเป็นระยะเวลาแห่งการสร้างบ้านแปลงเมืองการบูรณะซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดที่มีอยู่เดิมเป็นหลักและที่สำคัญคือพระพุทธรูปได้มีการโปรดเกล้าฯ ให้มีการอัญเชิญมาจากหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะจากสุโขทัย และอยุธยา^{๙๐}

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถือเป็นยุคที่มีการสร้างวัดขึ้นใหม่มากที่สุด บางวัดมีพระราชดำริในการก่อสร้างให้เหมือนครั้งบ้านเมืองยังดี เช่น พระราชดำริในการสร้างภูเขาทองวัดสระเกศฯ ให้เหมือนกับเจดีย์ภูเขาทองที่พระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง คือ การสร้างพระโต วัดกัลยาณมิตรฯ ให้เหมือนกับพระโตวัดพนัญเชิงพระนครศรีอยุธยา ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามให้เหมือนกันคือพระพุทธรูปไตรรัตนนายก^{๙๑}

ต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลปัจจุบันถือเป็นช่วงที่สองในการสร้างพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประติมากรรม โดยนิยมสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนจริงมากขึ้นตามแนวความคิดที่มาจากอิทธิพลของตะวันตก กล่าวคือ ลักษณะพระพักตร์และการแสดงปางยังคงเป็นแบบอุดมคติส่วนที่เปลี่ยนไปคือการครองจีวรที่ทำเป็นริ้วแบบเหมือนจริงและไม่มีอุษณิษะหรือเกตุมาลา ซึ่งถือเป็นแบบพระราชนิยมของรัชกาลที่ ๔

และพอเข้าสู่รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชกาลปัจจุบันรูปแบบงานประติมากรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ศิลปะร่วมสมัยมากขึ้นที่เกิดจากการผสมผสานงานประติมากรรมของการสร้างพระพุทธรูปแบบดั้งเดิมโบราณที่เคยมีมากับอิทธิพลแนวคิดอารยธรรมตะวันตก ตัวอย่างพระพุทธรูปร่วมสมัยที่สำคัญ เช่น พระประธานที่พุทธมณฑล ก็คือ พระศรีศากยะ

^{๘๘} สันติ เล็กสุขุม, ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา, หน้า ๑๙๐.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙.

^{๙๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ, หน้า ๒๑๕.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

ทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุพรรณ ซึ่งออกแบบโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ซึ่งมีต้นแบบมาจากพระพุทธรูปลีลาสมัยสุโขทัย^{๙๒}

นอกจากนี้ยังมีการย้อนกลับไปสร้างพระพุทธรูปตามแบบศิลปะดั้งเดิมที่เรียกว่าพระพุทธรูปจำลองด้วย เช่น ศิลปะสมัยสุโขทัย ได้แก่ พระพุทธรชินราชจำลอง ซึ่งถือเป็นรูปแบบที่มีการจำลองแบบมากที่สุด

๓. พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในยุคสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งศึกษาเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. ๒,๕๐๐ และช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ หลัง พ.ศ. ๒,๕๐๐ ดังต่อไปนี้

๓.๑) พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงก่อน พ.ศ. ๒,๕๐๐

สมัยรัชกาลที่ ๑ หรือสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการสร้างพระพุทธรูปน้อยมาก เนื่องจากเป็นยุคแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง พระพุทธรูปส่วนใหญ่ได้มาจากการอัญเชิญพระพุทธรูปจากเมืองต่าง ๆ ที่ทิ้งร้างทางตอนเหนือมาบูรณปฏิสังขรณ์เป็นจำนวนถึง ๑,๒๘๘ องค์^{๙๓} มีทั้งพระพุทธรูปในศิลปะล้านนา สุโขทัย อุทอง และอยุธยา โดยนำมาจากเมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองลพบุรี และกรุงศรีอยุธยา โดยโปรดให้อัญเชิญลงมาในปีพุทธศักราช ๒๓๓๓ ครั้งหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่งในปีพุทธศักราช ๒๓๕๑

เมื่อได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์แล้ว โปรดให้นำพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไปประดิษฐานเป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น พระอัฐารส พระพุทธรูปศิลปะสมัยสุโขทัย ที่เรียกพระนามเต็มว่า พระอัฐารสศรีสุคตทศพลญาณบพิตร อัญเชิญมาจากวัดวิหารทอง อำเภอมือง จังหวัดพิษณุโลก มาประดิษฐานในพระวิหารวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร^{๙๔} และพระอัฐารส พระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา เป็นพระพุทธรูปประทับยืนขนาดใหญ่ หล่อด้วยสำริดสูง ๒๐ ศอก อัญเชิญมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์พระนครศรีอยุธยาโดยนำมาประดิษฐานที่พระวิหารวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามกรุงเทพฯ ถวายพระนามว่า “พระโลกนาถ”^{๙๕} เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ถือเป็นหลักฐานของการสร้างขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้แก่

“**พระศรีสรรเพชญ์**” ประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สร้างแบบก่ออิฐถือปูน หน้าตักกว้าง ๕.๑๖ เมตร สูง ๖.๙๖ เมตร สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่สำคัญคือพระพุทธรูปาเลไลยก์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

^{๙๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๑๑๗.

^{๙๓} จดหมายเหตุ ร.๑ “เรื่องบัญชีพระพุทธรูปอาราธนาจากแต่เมืองสุโขทัยและลพบุรี จ.ศ.๑๑๕๖” เลขที่ ๑๑, หอสมุดแห่งชาติ อ้างใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๒.

^{๙๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ, (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๔๙๔), หน้า ๔-๕.

^{๙๕} นิตดา หงส์วิวัฒน์ (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๒๒๓.

ภาพประกอบที่ ๓.๑๗ พระศรีสรรเพชญ์^{๙๖} หน้าตักกว้าง ๕.๑๖ เมตร สูง ๖.๙๖ เมตร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

“พระพุทธรูปปาเลไลยก์” ซึ่งตามประวัติกล่าวว่า รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นพระประธานในวิหารทิศเหนือ มุขหน้า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในปี พ.ศ.๒๓๓๖ เป็นพระพุทธรูปสำริดประทับนั่งห้อยพระบาท สูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว หรือประมาณ ๔.๓๕ เมตร ถวายพระนามว่า พระพุทธรูปปาเลไลยก์ ประทับนั่งบนก้อนศิลา ด้านหน้าองค์พระมีช่างถวายคนทีน้ำและวานรถวายรวงผึ้ง^{๙๗} “พระพุทธรูปปาเลไลยก์” นี้ มีประวัติกล่าวว่าสร้างขึ้นตามเรื่องราวในพุทธประวัติที่กล่าวถึงพระพุทธรูปองค์เสด็จลำพังพระองค์เดียวเพื่อประทับเสวยวิเวกในป่าเลไลยก์ เพราะทรงมีพระประสงค์จะหลีกให้พ้นจากหมู่ภิกษุที่ดื้อดึงและทะเลาะวิวาทกัน มีพญาช้างชื่อเลไลยก์ทำวัตรปฏิบัติถวายน้ำอุ่นให้พระพุทธรูปองค์ทรงและเสวย ส่วนลิงนำรวงผึ้งมาถวาย ลักษณะพระพุทธรูปปางนี้ ถือเป็นงานศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์และเป็นรูปแบบของสมัยรัชกาลที่ ๑ อย่างแท้จริง กล่าวคือ มีพระพักตร์ที่ค่อนข้างกลมแป้น พระพักตร์นึ่ง หรือมีลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่เรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น”^{๙๘}

ภาพประกอบที่ ๓.๑๘ พระพุทธรูปปาเลไลยก์^{๙๙} สูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๕ นิ้ว วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตัวอย่าง : พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๑

^{๙๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๒๗.

^{๙๗} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๗๑.

^{๙๘} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๖๖.

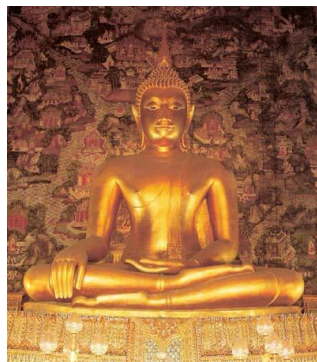
^{๙๙} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๗๑.

“พระศรีศากยมุนี”เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง เดิมเป็นพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระบรมราชโองบายที่จะนำพระพุทธรูปเก่ามาใช้แทนการสร้างขึ้นใหม่ โดยอัญเชิญพระพุทธรูปสำริดองค์ใหญ่จากสุโขทัย คือ พระศรีศากยมุนี มาประดิษฐานที่วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร และน่าจะเป็นองค์เดียวกันกับที่นาย เดอ บาร์รอส (de Barros) ผู้ควบคุมคลังสินค้าของโปรตุเกส ระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๓๖-๒๑๑๐ กล่าวถึง คือ ในจำนวนของพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะ ซึ่งมีมากมายในพระราชอาณาจักรนั้น องค์ที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในพระอารามในกรุงสุโขทัย ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นเมืองที่เก่าแก่ที่สุดในพระราชอาณาจักร พระพุทธรูปองค์นี้วัดได้ ๘๐ มือ (palmas) และยังมีพระพุทธรูปที่มีขนาดย่อมกว่านี้ ลงมาจนถึงขนาดของคนจริง ๆ^{๑๐๐}

ข้อมูลของ เดอ บาร์รอส แสดงให้เห็นว่า พระศรีศากยมุนีองค์นี้เคยเป็นพระพุทธรูปสำริดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๖.๒๕ เมตร สูง ๘ เมตร แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่าเมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรับสั่งให้บูรณปฏิสังขรณ์พระศรีศากยมุนีขึ้นใหม่ จึงทำให้ไม่สามารถระบุรูปแบบของพระพุทธรูปได้ว่าเป็นพระพุทธรูปสุโขทัยในหมวดใด ดังความว่า

มีพระราชดำริกระทำการปฏิสังขรณ์ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่กรำแดดกรำฝนต้องเพลิงป่าหาผู้ที่จะมีพิทักษ์รักษามีได้อยู่ที่เมืองสุโขทัยนั้น ทรงพระกรุณาให้อารานาลงมาไว้เป็นที่เจดีย์ ฐานบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นที่ไหว้ที่สักการบูชา พระลักษณะอันใดมิได้ต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะผิดจากพระบาลีและพระอรรคถาณนั้น ทรงพระกรุณาให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นให้ต้องด้วยพระอรรคถาพระบาลี”^{๑๐๑}

ในการหล่อแก้ไขพระศรีศากยมุนีเริ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๑ เมื่อได้แก้ไขพระเศียรและพระพักตร์ของพระศรีศากยมุนีให้เข้ากับพระราชนิยมแล้วจึงกลายเป็นแบบรัตนโกสินทร์ไปหมด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงอนุมานว่า “พระศรีศากยมุนี” จึงเป็นพระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์โดยใช้วิธีการดัดแปลงจากของเดิมนั่นเอง

ภาพประกอบที่ ๓.๑๙ พระศรีศากยมุนี^{๑๐๒}หล่อแก้ไขแบบรัตนโกสินทร์ หน้าตักกว้าง ๖.๒๕ เมตร สูง ๘ เมตร วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๑

^{๑๐๐} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๗๑.

^{๑๐๑} คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมหมายรับสั่ง ภาควิชาที่ ๒ สมัยรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๘.

^{๑๐๒} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๔๑.

สมัยรัชกาลที่ ๒ หรือสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นช่วงที่บ้านเมืองเริ่มสงบร่มเย็น มีการสร้างพระพุทธรูปประธานสำหรับวัดต่าง ๆ ทั้งที่สร้างขึ้นด้วยสำริด และก่ออิฐถือปูน เช่น ในกลุ่มพระพุทธรูปที่สร้างด้วยสำริดที่สำคัญ ตัวอย่างได้แก่

“พระพุทธรอนันตคุณอดุลยบพิตร” ในพระอุโบสถ วัดราชโอรสาราม หล่อด้วยโลหะสำริดปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ หน้าตักกว้าง ๓.๑๐ เมตร สูง ๔.๕๐ เมตร ตามประวัติสร้างขึ้นจากการอธิษฐานให้ราชการศึกสำเร็จลุล่วงของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และที่ฐานพระประดิษฐานพระบรมราชสรีรังคารและศิลาจารึกดวงพระชะตาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย สมเด็จพระยามหาดำรงราชานุภาพทรงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรอนันตคุณอดุลยบพิตรไว้ใน “สาส์นสมเด็จ” ตอนหนึ่งว่า

“พระประธานวัดราชโอรสนั้น หม่อมฉันเคยสังเกตว่า เป็นงามกว่าองค์อื่นที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงสร้าง แต่ก็ยังไม่สู้ย่นตาอยู่นั่นเอง แต่ฐานพระประธานองค์นั้น ทำเป็นกุดันงามนักหนา ไม่เห็นมีที่ไหนเหมือน”^{๑๐๓}

และในบันทึกของ นายจอห์น ครอฟอร์ด (John Crawford) ชาวอังกฤษที่เข้ามาติดต่อทำสัญญากับสยาม ได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ว่า ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ อุโบสถสร้างเสร็จแล้ว และพระประธานในอุโบสถก็หล่อขึ้นส่วนเสร็จแล้วเช่นกัน เหลือแต่เพียงประกอบ^{๑๐๔} ลักษณะพุทธศิลป์ที่สำคัญคือ ทรงแย้มพระโอษฐ์ พระโอษฐ์หยักและปลายตัววัดขึ้นเล็กน้อย

ภาพประกอบที่ ๓.๒๐ พระพุทธรอนันตคุณอดุลยบพิตร^{๑๐๕} วัดราชโอรสาราม ปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๓.๑๐ เมตร สูง ๔.๕๐ เมตร ตัวอย่าง : พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๒

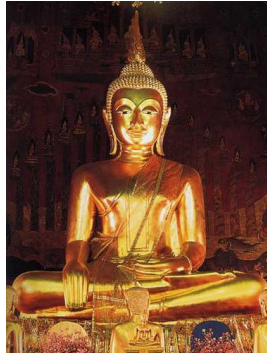
“พระพุทธรจุฬารักษ์” เป็นพระพุทธรูปในกลุ่มก่ออิฐถือปูนพระประธานในพระอุโบสถ วัดราชสิทธาราม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย วัสดุปูนปั้นลงรักปิดทอง ขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๒

^{๑๐๓} นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย ออยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๒๓๗.

^{๑๐๔} พระมหาโกเมศ เขมธมโม, วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟิคอาร์ต, ๒๕๒๕), หน้า ๔๐.

^{๑๐๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๓๓.

นี้ว ประมาณ ๒.๕๐ เมตร ที่ความสูงจรดพระรัศมี ๖ ศอก ๑ คืบ หรือประมาณ ๓ เมตร มีลักษณะที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาสังเกตจากเส้นของพระขนงกับเปลือกพระเนตร พระโอษฐ์หยักแบบอยุธยา ผสมกับลักษณะที่ถือว่าเป็นแบบรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริงคือ การทำสังฆาฏิขนาดใหญ่เป็นแผ่นอยู่กึ่งกลางพระอุระยาวลงมาจรดพระนาภี และการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน ถือเป็นพระราชนิยมในรัชกาลนี้^{๑๐๖}

ภาพประกอบที่ ๓.๒๑ พระพุทธรูปจักรพรรดิ^{๑๐๗} วัดราชสิทธิธาราม ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๒ นิ้ว สูง ๖ ศอก ๑ คืบ ตัวอย่าง : พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๒

สมัยรัชกาลที่ ๓ หรือสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นยุคที่มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามากที่สุดยุคหนึ่ง เพราะเศรษฐกิจเจริญเติบโตจากการค้า ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอีกกว่า ๕๐ วัด พร้อมทั้งมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่จำนวนมากเช่นกัน นอกจากนี้ ยังทรงสนับสนุนให้ผู้อื่นสร้างพระพุทธรูปด้วย ดังมีคำกล่าวว่า “ใครใจบุญชอบสร้างวัดวาอารามก็เป็นคนโปรด”^{๑๐๘} และในสมัยนี้มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ทั้งสำริดและปูนปั้น วัตถุประสงค์เพื่อเป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปสำริด ถือเป็นผลงานการสร้างที่สำคัญที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะได้เกิดงานช่างรูปแบบใหม่ที่เป็นลักษณะเฉพาะ คือ ลักษณะที่เรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น” หรือแลดูอ่อนเยาว์^{๑๐๙} การสร้างก็มีขนาดใหญ่ และสร้างขึ้นจำนวนมาก

ในกลุ่มพระพุทธรูปที่เป็นงานก่ออิฐถือปูน ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะพระพุทธรูปที่สำคัญที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตัวอย่างเช่น การสร้างพระโตหรือพระพุทธรูปไตรรัตนนายก วัดกัลยาณมิตร

“พระพุทธรูปไตรรัตนนายก (พระโต) วัดกัลยาณมิตร” เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๑.๗๕ เมตร สูง ๑๕.๔๕ เมตร ตามประวัติการสร้างนั้น เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โตกัลยาณมิตร) เป็นผู้อุทิศที่ดินเพื่อสร้างวัดกัลยาณมิตร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานเงินช่วยสร้างพระวิหารหลวงและพระพุทธรูปประธาน พร้อมกับเสด็จพระราชดำเนินไป

^{๑๐๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๗๓.

^{๑๐๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๒๙.

^{๑๐๘} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๗๕.

^{๑๐๙} สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๒.

ทรงก่อพระฤกษ์พระโต เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๐ พระราชทานเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระนามว่า พระพุทธรูปรัตนนายก^{๑๑๐}

การสร้างพระโตซึ่งถือเป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร มีที่มาจากพระราชประสงค์สำคัญของรัชกาลที่ ๓ ซึ่งต้องการให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองเหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้จึงน่าจะมีแรงบันดาลใจในการสร้างมาจากพระโตที่วัดพนัญเชิงพระนครศรีอยุธยา ลักษณะของพระโตวัดกัลยาณมิตร เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยพระพักตร์แบบหุ่น อันเป็นลักษณะเฉพาะของปฏิมากรรมในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่นเดียวกับกลุ่มพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในรัชกาลนี้^{๑๑๑}

“พระพุทธรูปไสยาสน์” นอกจากพระโต วัดกัลยาณมิตรแล้ว พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ที่สำคัญที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลนี้ก็คือ พระนอนหรือพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ ๒ องค์ เช่น พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือที่เรียกกันว่า “พระนอนวัดโพธิ์” และ “พระพุทธรูปไสยาสน์นารายณ์นรินทร์ ชินศากยบรมสมเด็จสรพรเทพบุปผาพิตร” วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร

การสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ปรากฏในเอกสารสำคัญสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นสำเนาพระราชดำริว่าด้วยการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ คือ จดหมายเหตุ ร. ๓ เล่มที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๙๓ เลขที่ ๓๒ เป็นหมายรับสั่งที่สรุปความได้ถึงวัตถุประสงค์หลักที่ทรงสถาปนา คือ ต้องการให้มีพระพุทธรูปปฏิมากรใหญ่ที่ยังมีได้มีในพระมหานครนี้ เพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่เทพยดา มนุษย์ สรรพสัตว์ทั้งปวงทั่วสากลโลกธาตุ และเพื่อเป็นมหากุศลเจริญพระเกียรติยศของพระองค์ให้ปรากฏไปตราบนานกาล^{๑๑๒}

จากแนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นพระราชศรัทธาปณิธานในการสร้างพระพุทธรูปอย่างแท้จริงโดยไม่ต้องอธิบาย เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงแนวพระราชดำริในการสร้างงานศิลปกรรมกับแนวการออกแบบงานช่าง และคติการสร้างที่มีการบันทึกไว้และเป็นการบรรยายถึงพระราชดำริอย่างละเอียดซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยในงานช่างไทย^{๑๑๓} พระพุทธรูปไสยาสน์นี้สร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ มีพุทธรูปลักษณะแบบเดียวกับพระพุทธรูปประทับนั่งที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่เรียกว่ามีพระพักตร์อย่างหุ่นหรือดูเยาว์วัย^{๑๑๔} เป็นพระนอนที่มีขนาดยาวถึง ๙๐ ศอก ประมาณ ๔๕ เมตรขึ้น องค์พระก่อ

^{๑๑๐} กรมศิลปากร, *ตำนานวัสดุสถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงรุจิ ศรีวรรณวิฑูรย์ ณ เมรุวัดอรุณราชวราราม วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กฤษฎาภรณ์, ๒๕๑๒), หน้า ๔๓, หรือดูใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน*, หน้า ๒๙๗.

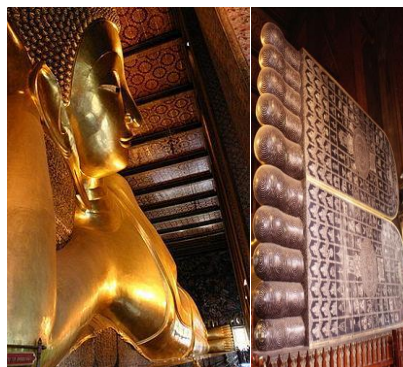
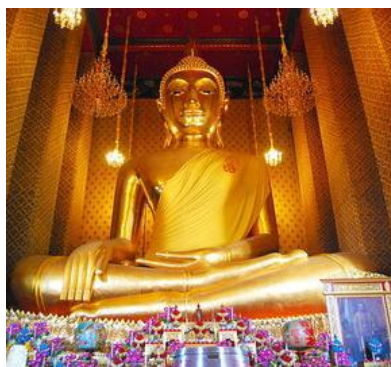
^{๑๑๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*, หน้า ๓๔๖-๓๔๘.

^{๑๑๒} จดหมายเหตุ ร. ๓, เล่ม ๑, จ.ศ. ๑๑๙๓ เลขที่ ๓๒, “สำเนาพระราชดำริว่าด้วยการทรงสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ เลขที่ ๓๒ ชนิดสมุดไทยดำ จ.ศ. ๑๑๙๓, หอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑-๕, อ้างใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*, หน้า ๓๔๘.

^{๑๑๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน*, หน้า ๓๑๓.

^{๑๑๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*, หน้า ๓๔๘.

อิฐถือปูน ลงรักปิดทองทั้งองค์ พระบาทของพระพุทธรูปไสยาสน์แต่ละข้าง กว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๕ เมตร มีภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ประดับมุกอย่างงดงาม ถือว่าเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ที่ใหญ่ที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์^{๑๑๕} ส่วนอีกองค์หนึ่งคือ “พระพุทธรูปไสยาสน์นารชนินทรา” วัดราชโอรสาราม ก็มีลักษณะคล้ายกันกับพระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนฯ โดยมีสัดส่วนงดงามมาก ยาว ๒๐ เมตร สูง ๖ เมตร ได้ผ่าพระบาททั้งสองข้างประดับมุกเป็นรูปพลวดยลายต่าง ๆ เช่นเดียวกัน

ภาพประกอบที่ ๓.๒๒ (ซ้าย) พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก (พระโต) วัดกัลยาณมิตร ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๑.๗๕ เมตร สูง ๑๕.๔๕ เมตร (ขวา) พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนอนที่มีขนาดยาวถึง ๙๐ ศอก ประมาณ ๔๕ เมตร^{๑๑๖} : สมัยรัชกาลที่ ๓

ในกลุ่มพระพุทธรูปสำริด รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประธานตามวัดต่าง ๆ ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่หลายองค์ ได้แก่

“พระพุทธรูปไตรโลกเชษฐ” ภายในพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๐ ศอก ๘ นิ้ว หรือประมาณ ๕.๑๕ เมตร สูง ๔ วา ๑๘ นิ้ว หรือประมาณ ๘.๔๗ เมตร ถือเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดที่ใหญ่ที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ขณะนั้น และรัชกาลที่ ๔ ถวายพระนามว่า พระพุทธรูปไตรโลกเชษฐ เริ่มสร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ ใช้ทองในการหล่อทั้งสิ้น ๒๕๐ หาบ^{๑๑๗}

“พระยืนวัดเครือวัลย์” รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นประธานในพระอุโบสถด้วย เช่น พระพุทธรูปยืนในพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์ นับเป็นตัวอย่างหนึ่งของแนวความคิดที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งแตกต่างกับแบบแผนประเพณีที่มีมาแต่เดิม คือ การประดิษฐานพระพุทธรูปยืนเป็นพระพุทธรูปประธานของวัด แต่ไม่พบหลักฐานว่าเป็นที่นิยมมากนัก

การสร้างพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่เป็นพระประธานในพระอุโบสถสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ เชื่อกันว่าได้แบบอย่างมาจาก พระพุทธรูปยืนพระประธานในวิหารหลวง วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่

^{๑๑๕} นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย ออยุธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๒๕๐.

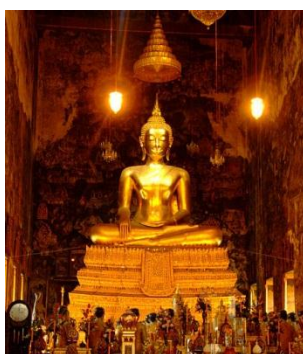
^{๑๑๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๔๗, ๓๔๘.

^{๑๑๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๘๘.

เป็นพระพุทธรูปยืนสำริดขนาดใหญ่ปางประทานอภัย มีประวัติว่าพระราชนิของพระเจ้าติโลกราช สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๕๐^{๑๑๘} หรืออาจได้รับแรงบันดาลใจแบบอย่างมาจากพระศรีสรรเพชญ์ พระพุทธรูปยืนพระประธานในพระวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามพระราชพงศาวดาร กล่าวว่าสร้างขึ้นในรัชกาลของพระรามาธิบดีที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๐๔๓^{๑๑๙} ซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนหล่อจากสำริด ขนาดสูงราว ๑๘ ศอก ก็เป็นไปได้

พระพุทธรูปยืนในพระอุโบสถวัดศรีอรัญญ์ สูง ๔ วา แสดงปางประทานอภัย มีพระสาวกยืนพนมมือเบื้องขวาและซ้าย การแสดงปางดังกล่าวนี้อาจแทนพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขณะที่เสด็จลงมาถึงเมืองสังกัสสนครแล้ว มีพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรมารอรับเสด็จพระพุทธรองค์ ซึ่งปกติแล้วปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มักแสดงด้วยพระพุทธรูปลีลา โดยเฉพาะในศิลปะลังกา พุกาม และสุโขทัย รวมทั้งที่ปรากฏในพระบรมมหาราชวังอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งนิยมทำพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็มักแสดงด้วยปางประทับยืน (ปางเปิดโลก) หรือปางประทานอภัย

ดังนั้น พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยพร้อมกับพระอัครสาวก พระประธานวัดศรีอรัญญ์นี้ อาจหมายถึงปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และอาจสอดคล้องกับแนวความคิดในการสร้างวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่มีความหลากหลายทางด้านรูปแบบ สถาปัตยกรรม และการเลือกพระพุทธรูปประธานปางแตกต่างกันในแต่ละวัดที่มีการสร้างใหม่

ภาพประกอบที่ ๓.๒๓ (ซ้าย) พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ วัดสุทัศนเทพวราราม ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕.๑๕ เมตร สูง ๘.๔๗ เมตร และ (ขวา) พระยืนวัดศรีอรัญญ์ สูง ๔ วา ปางห้ามญาติ ทั้ง ๒ องค์ หล่อด้วยโลหะสำริด^{๑๒๐} สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓

นอกจากพระพุทธรูปขนาดใหญ่นี้ดังกล่าวยังมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ที่รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯให้หล่อขึ้น เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานของวัดต่าง ๆ ดังนี้

^{๑๑๘} สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒, (พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๖-๑๔๗, หรือดูใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๓๐๗.

^{๑๑๙} หลวงประเสริฐอักษรนิติ์, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๒๐} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๗๔, ๓๙๖.

“พระพุทธรูปสัมฤทธิ์มหาบุรุษลักษณะอัสติยานุบพิตร” พระพุทธรูปประธานในวิหารวัดอรุณราชวราราม เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบแสดงปางมารวิชัย วัสดุทองแดงปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๖ ศอก หรือประมาณ ๓ เมตร

“พระเสถียรธรรมณี” ประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ วัดราชนันทดา วรวิหาร เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย วัสดุทองแดงปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๗ ศอก หรือประมาณ ๓.๕๐ เมตร สร้างราวปี พ.ศ. ๒๓๘๙

“พระพุทธรูปมหาโลกิณันทปฏิมาร” พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติ ปรางค์สามยอด กรุงเทพมหานคร ปรากฏตามเอกสารว่าหล่อขึ้นพร้อมกับพระเสถียรธรรมณี ในปี พ.ศ. ๒๓๘๙ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย วัสดุทองแดงปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๖ ศอก สูง ๘ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว หรือประมาณ ๓ เมตร สูง ๔.๓๓ เมตร^{๑๒๑} พระพุทธรูปดังกล่าวมานี้ มีลักษณะทางพุทธศิลป์ เช่นเดียวกับพระพุทธรูปโลกเชษฐ์และพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓

สมัยรัชกาลที่ ๕ สมัยรัชกาลที่ ๔ ไม่ปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสมัยนี้ได้ปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขึ้นราชจำลองขนาดใหญ่ขึ้น และการบูรณปฏิสังขรณ์ หลวงพ่อโต หรือ “พระมหาพุทธพิมพ์” ขึ้นใหม่แทนองค์เดิมที่พังทลายลง

“พระพุทธรูปขึ้นราชจำลอง วัดเบญจมบพิตร” รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างวัดเบญจมบพิตรขึ้น และโปรดเกล้าฯ ให้หาพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามเพื่อประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ อีกทั้งพระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยพระพุทธรูปขึ้นราชจำลองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลกเป็นอย่างมาก เนื่องจากเมื่อคราวที่พระองค์ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๙ และได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปนมัสการพระพุทธรูปขึ้นราชจำลองที่พิษณุโลกและทรงพระราชดำริว่า “...พระพุทธรูปขึ้นราชจำลองนั้นงดงามหาพระพุทธรูปใดเปรียบไม่มี...”^{๑๒๒}

จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระประสิทธิ์ไภยมาน (เหมาะ ดวงจักร) จางวางช่างหล่อขวา ซึ่งเป็นช่างหล่อฝีมือดีขึ้นไปปั้นหุ่นถ่ายแบบจากพระพุทธรูปขึ้นราชจำลองที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงอัญเชิญลงเรือมาประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔^{๑๒๓}

ต่อมาถึงปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๒ โปรดเกล้าฯ ให้จ้าง นายชิรุฮาระ (Mr.Tsuruhara) ครูช่างในโรงเรียนวิชาช่างกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เข้ามาทำการปิดทองจนแล้วเสร็จ พระพุทธรูปขึ้นราชจำลององค์นี้ หล่อด้วยสำริด ปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิราบ มีหน้าตักกว้าง ๕ ศอก คืบ ๕ นิ้ว

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๑-๓๐๒, หรือดูใน นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๒๔๘-๒๕๐.

^{๑๒๒} ทรงวิทย์ แก้วศรี, “พระพุทธรูปสำคัญ ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม”, ใน วารสารศิลปากร, ปีที่ ๔๓, ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน, ๒๕๔๓): ๘๐-๘๑.

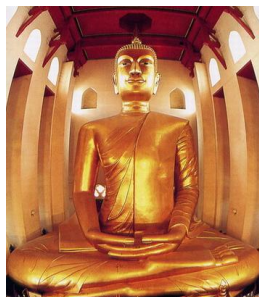
^{๑๒๓} กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พระพุทธรูปสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๙.

ภาพประกอบที่ ๓.๒๔ พระพุทธชินราชจำลองสำริด^{๑๒๔} หน้าตักกว้าง ๕ ศอก คืบ ๕ นิ้ว พระประธานในอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรฯ

“พระมหาพุทธพิมพ์” ในสมัยนี้ ยังปรากฏหลักฐานสำคัญในการบูรณปฏิสังขรณ์ และการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญขึ้นใหม่ คือ “หลวงพ่โต” วัดไชโย หรือ “พระมหาพุทธพิมพ์” ตามประวัติแต่เดิมนั้น เป็นพระพุทธรูปที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้สร้างไว้ในช่วงสมัย รัชกาลที่ ๔ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ นั่งขัดสมาธิราบ องค์ใหญ่กลางแจ้ง ปั้นด้วยปูนขาวไม่ปิดทอง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “...พระใหญ่ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) สร้างนี้ รูปร่างหน้าตาไม่งามเลย...ดูที่หน้าวัด ปากเหมือนท่านขรวิโตไม่มีผิด ถือปูนขาวไม่ได้ปิดทอง ทำนองท่านไม่คิดจะปิดทอง จึงได้เจาะท่อน้ำไว้ที่พระหัตถ์...”^{๑๒๕}

ต่อมาเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (บุญรอด กัลยาณมิตร) สมุหนายก มีศรัทธาสั่งสร้างพระอุโบสถ และพระวิหารวัดไชโย แต่เมื่อกระทุ้งรากพระวิหาร แรงสั่นสะเทือนทำให้องค์พระพังทลายลงรัชกาลที่ ๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหลวงพ่โตขึ้นมาใหม่ ราวปี พ.ศ. ๒๔๓๘^{๑๒๖} โดยอาศัยพุทธลักษณะ ตามแบบฉบับของหลวงพ่โต วัดกัลยาณมิตร มีขนาดหน้าตักกว้าง ๘ วา ๗ นิ้ว สูง ๑๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว และพระราชทานนามว่า “พระมหาพุทธพิมพ์”

ภาพประกอบที่ ๓.๒๕ พระมหาพุทธพิมพ์^{๑๒๗} หรือหลวงพ่โต วัดไชโย หน้าตักกว้าง ๘ วา ๗ นิ้ว สูง ๑๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๕

^{๑๒๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๒๒๕.

^{๑๒๕} ประวัติพระมหาพุทธพิมพ์ (หลวงพ่โต) วัดไชโย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.ittipatihan.com.html>, [๕ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๑๒๖} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๙๔.

^{๑๒๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๙๗.

“พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่วัดสระต้อ” สมัยนี้ ยังมีการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ ประดิษฐานอยู่ที่วัดสระต้อ ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ปางไสยาสน์ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก องค์พระยาว ๑ เส้น ๕ วา (๕๐ เมตร) สูง ๘ วา (๑๖ เมตร) ฐานยาว ๑ เส้น ๑๐ วา กว้าง ๔ วา ๒ ศอก (๖๐ เมตร ๔๘ นิ้ว)^{๑๒๘} ประดิษฐานอยู่กลางแจ้ง มีการสันนิษฐานว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าท่านเกิดที่นั่น ตามประวัติเริ่มก่อสร้างครั้งแรกราวปี พ.ศ.๒๔๑๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่วัดสระต้อ มีพุทธลักษณะศิลปะประติมากรรมพื้นบ้าน ด้วยไม่มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนตลอดจนมีการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมอยู่หลายครั้งหลายคราเช่นมีการบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๕ แล้วเสร็จปี พ.ศ.๒๔๖๘ พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่วัดสระต้อ เป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ที่มีขนาดใหญ่มาก สะท้อนถึงบารมีของผู้สร้างได้เป็นอย่างดี กล่าวกันว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้ใช้แรงงานทาสในตำบลไถ่จันและตำบลใกล้เคียงช่วยกันทำ เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ช่วยให้ทาสเหล่านั้นเป็นไท โดยยังมีหลักฐานซากเตาเผาอิฐปรากฏอยู่^{๑๒๙}

ภาพประกอบที่ ๓.๒๖ พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่วัดสระต้อ^{๑๓๐} องค์พระยาว ๑ เส้น ๕ วา (๕๐ เมตร) สูง ๘ วา (๑๖ เมตร) วัดสระต้อ อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมัยรัชกาลที่ ๕

สมัยรัชกาลที่ ๖-๗ คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พบหลักฐานการสร้างประติมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่แต่ปรากฏหลักฐานมีพระราชศรัทธาตามแบบแผนประเพณีที่มีมาแต่เดิม เช่น การสร้างวัดและการบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลายแห่ง สำหรับในส่วนของพระพุทธรูปนั้นรัชกาลที่ ๖ ทรงโปรดเกล้าฯให้มีการซ่อมพระพุทธรูปสำคัญ ตัวอย่างเช่น

“พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธูปุชนียบพิตร” พระพุทธรูปเก่าจากเมืองศรีสัชนาลัย หรือ “เมืองสวรรคโลก” ในสมัยนั้น ซึ่งชำรุดเหลือเฉพาะพระเศียร พระหัตถ์ และพระบาท รัชกาลที่ ๖ ได้โปรดเกล้าฯให้อัญเชิญมาปฏิสังขรณ์และประดิษฐานไว้ที่วิหารด้านเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และถวายพระนามว่า พระร่วงโรจนฤทธิ์

^{๑๒๘} ประวัติพระเทพสิทธินายก วัดระฆังโฆสิตารามและสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕.

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕.

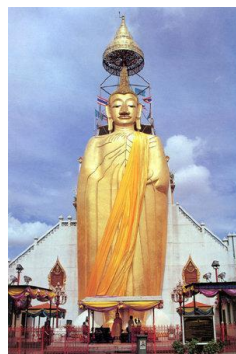
^{๑๓๐} พระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่วัดสระต้อ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.tnews.co.th/contents/325458>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธูปุชนียบพิตร^{๑๓๑} เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ วัสดุโลหะสำริด ลงรักปิดทอง มีความสูงตั้งแต่พระบาทถึงยอดพระเศียร ๑๒ ศอก ๔ นิ้ว หรือประมาณ ๗.๔๒ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่สวยงามองค์หนึ่งของเมืองไทย

ด้วยเหตุที่ “พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาสมหาวชิราวุธูปุชนียบพิตร” เหลือเพียงพระเศียร พระหัตถ์ และพระบาท การบูรณปฏิสังขรณ์จึงกลายเป็นแบบรัตนโกสินทร์ไปแล้วผู้วิจัยจึงอนุมานว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธูปุชนียบพิตร” ถือเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างให้แล้วเสร็จในสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ ๗ แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ แต่ก็มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน ได้แก่ “หลวงพ่อดโต” หรือ “พระศรีอริยเมตไตรย” พระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร วัดอินทรวihar แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพฯ ซึ่งตามประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้เริ่มก่อสร้างไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ก่อด้วยอิฐถือปูน แต่ดำเนินการก่อสร้างไปได้เพียงครึ่งองค์ สูงเพียงพระนาภี (สะดือ) สูงประมาณ ๙ วาเศษ ยังสร้างไม่เสร็จ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ก็สิ้นชีพิตักษัย

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ สมัยพระครูสังฆรักษ์ (เงิน) เป็นเจ้าอาวาสได้ดำเนินการสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ต่อ พร้อมด้วยเจ้าฟ้า ทายก ทายิกา ราชภร ร่วมแรงร่วมใจศรัทธากันสร้างขึ้น “หลวงพ่อดโต” หรือ “พระศรีอริยเมตไตรย” นี้ เป็นพระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตามงานศิลปะช่างพื้นบ้านสมัยรัตนโกสินทร์ โดยใช้วิธีการดัดแปลงจากของเดิมตามแนวคิดของตนเอง โดยใช้เวลา ๔ ปี จึงสร้างสำเร็จเรียบร้อย ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้จัดให้มีงานสมโภช เมื่อวันที่ ๔-๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๗๒ ทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการและปิดทองพระโต ในเดือนมีนาคม และกำหนดเป็นเทศกาลประจำปีสืบมา^{๑๓๒}

ภาพประกอบที่ ๓.๒๗ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๖ (ซ้าย) พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธูปุชนียบพิตร วัดพระปฐมเจดีย์ และ (ขวา) “หลวงพ่อดโต” หรือ “พระศรีอริยเมตไตรย” พระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร วัดอินทรวihar^{๑๓๓}

^{๑๓๑} ฉวีงาม มาเจริญ (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๓.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๓.

^{๑๓๓} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๙๔.

“พระพุทธรูปปฏิภาคมัธยมพุทธกาล” หรือหลวงพ่อใหญ่ ที่ประดิษฐานบนไหล่เขาพระงาม วัดสิริจันทรนิมิตรวรวิหาร จังหวัดลพบุรี สร้างด้วยโครงสร้างเหล็กหล่อทับด้วยวัสดุคอนกรีต หน้าตักกว้าง ๑๑ วา ๑ ศอก (๒๒ เมตร ๒๔ นิ้ว) ส่วนสูงจากหน้าตักถึงพระเกศ ๑๘ วา (๓๖ เมตร) นับว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกสมัยนั้น ก่อสร้างราว พ.ศ.๒๔๕๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ รูปแบบพระพุทธรูปปฏิภาคมัธยมพุทธกาลจัดอยู่ในศิลปะแบบช่างพื้นบ้านด้วยไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะใดคงระบุได้เพียงว่าเป็นการสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ สร้างโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)^{๑๓๔} ได้ใช้วิธีการบอกบุญร่วมการก่อสร้าง โดยมีเจตจำนงในการสร้างบันทึกในหนังสืออัตชีวประวัติของท่านตอนหนึ่งว่า

เดือน ๑๑ ปวารณาแล้ว ได้รับจดหมายจากพระครูปลัดหาหรือมาว่า พระพุทธรูปเก่าซึ่งปรักหักพังลงมาเกลื่อนกลาดเป็นที่น่ารำคาญมาก อยากจะเก็บรวบรวมแล้วก่อเป็นพระกัจจายน์องค์ เชื่อง ๆ ให้เป็นที่บรรจุพระที่ชำรุดจะเห็นเป็นอย่างไร อัตโนคิดเห็นว่าพระกัจจายน์เป็นสาวก พระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปเจ้าเห็นจะไม่เหมาะ พอเสร็จพระกฐินแล้วเดือน ๑๒ ข้างขึ้น ก็รีบออกไปปรึกษากันควร จะสร้างพระใหญ่ ส่วนพระกัจจายน์เอาไว้ทีหลัง ก็ตกลงกัน จึงพากันเลือกหาที่เห็นว่าถ้ำนี้เป็นศิระชะ มังกร ภูเขานี้เป็นทางมังกรควรสร้างเหนือคอมังกรนี้แหละจะได้มีเดชานุภาพมากให้สำเร็จเป็นพระกัณ ุยุคเป็นเกียรติยศแก่พระพุทธศาสนา^{๑๓๕}

ภาพประกอบที่ ๓.๒๘ “พระพุทธรูปปฏิภาคมัธยมพุทธกาล”^{๑๓๖} วัดสิริจันทรนิมิตรวรวิหาร จังหวัดลพบุรี หน้าตักกว้าง ๑๑ วา ๑ ศอก (๒๒ เมตร ๒๔ นิ้ว)

๓.๒) พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐

พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ ถือว่าอยู่ในยุคสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙) ถือเป็นยุคที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมากที่สุดสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ด้วยทรงมีพระราชศรัทธาในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยโปรดเกล้าให้สร้างพุทธานุสรณ์ต่าง ๆ ไว้เพื่อพระราชทานให้ปวงชนชาวไทยได้เคารพสักการะโดยทั่วหน้า พระพุทธรูปสำคัญขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ และเป็นที่

^{๑๓๔} กรมศิลปากร, ประวัติวัดสิริจันทรนิมิตรวรวิหาร จังหวัดลพบุรี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓.

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๑๓๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๙๙.

รู้จักกันทั่วไป คือ **พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์** เป็นพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่หล่อด้วยสำริดหนัก ๑๗,๕๔๓ กิโลกรัม พระพุทธรูปสูง ๑๕.๘๗๕ เมตร ถือเป็นพระพุทธรูปปางลีลาหล่อด้วยทองสำริดที่มีลักษณะงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ขณะนั้น ประดิษฐานอยู่กลางแจ้งเป็นพระประธานของพุทธมณฑล เพื่อเป็นการฉลองพระพุทธรูปศาสนาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พระพุทธรูปองค์นี้ออกแบบโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ประติมากรชาวอิตาลีที่เข้ามารับราชการในประเทศไทย^{๑๓๗} โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเททองหล่อพระพุทธรูปองค์นี้ ในคราวงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ และหล่อขึ้นแล้วเสร็จในปีเดียวกัน

ภาพประกอบที่ ๓.๒๙ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยรัตนโกสินทร์ช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์^{๑๓๘} เป็นพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ หล่อด้วยสำริด สูง ๑๕.๘๗๕ เมตร ถือเป็นพระพุทธรูปปางลีลาหล่อด้วยทองสำริดที่มีขนาดใหญ่มาก

ในยุคสมัยช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ นี้ สำหรับส่วนของประชาชนทั่วไปนั้น ก็ได้เริ่มปรากฏความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากขึ้น แบบที่เรียกว่า “หลวงพ่อดำ” โดยพลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนฝีมือการหล่อและการปั้นของงานช่างท้องถิ่นตามแบบที่เคยสร้างกันมาแต่โบราณ มีทั้งที่สร้างโดยการหล่อสำริด และแบบที่เป็นปูนปั้น ในที่นี้ ผู้วิจัย ได้แบ่งการศึกษาออกเป็นภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อช่วยต่อความเข้าใจและการศึกษา ดังต่อไปนี้

(๑) พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคกลาง

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในช่วงเวลานี้ โดยมากมักสร้างตามรูปแบบพระพุทธรูปสมัยโบราณ เช่น “**พระพุทธโคดม**” เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะสำริด ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๕ วา ๓๐ นิ้ว เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ใช้เวลาก่อสร้างนานถึง ๑๗ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทรงยกพระเกตุมาลา เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๒ จัดเป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะที่ใหญ่มากลำดับต้น ๆ ของประเทศไทย ประดิษฐานอยู่ที่ วัดไผ่โรงวัว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี มีพุทธลักษณะที่แสดงพุทธศิลป์สมัยสุโขทัย^{๑๓๙} และอีกองค์หนึ่งคือ “**พระพุทธมหาธรรม**

^{๑๓๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๓๖๖.

^{๑๓๘} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๔๘๑.

^{๑๓๙} นิตดา หงส์วิวัฒน์, (บ.ก.) และคณะ, พระพุทธรูปและเทวรูป : ศิลปะล้านนา สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์, หน้า ๒๗๙.

ราชาเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ นั่งขัดสมาธิราบ ศิลปะสมัยลพบุรี หล่อด้วยสำริด ประดิษฐานอยู่ที่พุทธอุทยานเพชบุระ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑๑.๘๘๔ เมตร สูง ๑๖.๕๘๙๙ เมตร

ภาพประกอบที่ ๓.๓๐ (ซ้าย) พระพุทธโคดม วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี และ (ขวา) พระพุทธมหารธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา^{๑๔๐} จังหวัดเพชรบูรณ์

“พระพุทธมหายานามินทร์ศากยมุนีศรีวิเศษชัยชาญ” หรือ “หลวงพ่อใหญ่” สร้างในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ คอนกรีตเสริมเหล็ก ประดิษฐานอยู่ที่ วัดม่วง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง หลวงพ่อใหญ่เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ที่มีขนาดหน้าตักกว้าง ๖๓ เมตร องค์พระสูงถึง ๙๒ เมตร มองเห็นได้จากระยะไกล^{๑๔๑}

ภาพประกอบที่ ๓.๓๑ พระพุทธมหายานามินทร์ศากยมุนีศรีวิเศษชัยชาญ^{๑๔๒} วัดม่วง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

นอกจากพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ในเขตภาคกลางยังมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญและเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้แก่

“พระพุทธกฤษณ์” พระพุทธรูปองค์สีขาวแบบสุโขทัยประยุกต์ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ที่ วัดไผ่โรงวัว อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี มีขนาดหน้าตักกว้าง ๔๐ เมตร สูงถึง ๕๗ เมตร สร้างขึ้นจากคอนกรีตเสริมเหล็ก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๓

^{๑๔๐} พระพุทธโคดม วัดไผ่โรงวัว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.suphan.biz/WatPairogwour.htm>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑], และ พระพุทธมหารธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://th.tripadvisor.com/Attraction_Buddha_Thamaracha-Phetchabun, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๑๔๑} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๘๑.

^{๑๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๒.

“**พระพุทธชินประทานพร**” วัดถ้ำเสือ มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑๑.๒๗ เมตร ความสูง ๑๘.๒๒ เมตร เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัยประยุกต์ ปางประทานพร นั่งขัดสมาธิราบ ขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดกาญจนบุรี

“**พระพุทธสุวรรณมงคลามุนี**” หรือที่เรียกว่าหลวงพ่อใหญ่ วัดพิศกุลทอง อำเภอทับช้าง จังหวัดสิงห์บุรี มีขนาดหน้าตักกว้าง ๒๓.๑๔ เมตร สูง ๔๒.๕๖ เมตร สร้างจากคอนกรีตเสริมเหล็ก ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นพระพุทธรูปปางประทานพรขนาดใหญ่ พระดัชนีของพระหัตถ์ขวามีการดัดแปลง ทำให้กระดกขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ถวายพระนาม^{๑๔๓}

ภาพประกอบที่ ๓.๓๒ (ซ้าย) พระพุทธกฤษณ์โธ วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี หน้าตักกว้าง ๔๐ เมตร สูง ๕๗ เมตร และ (ขวา) พระพุทธสุวรรณมงคลามุนี วัดพิศกุลทอง จังหวัดสิงห์บุรี หน้าตักกว้าง ๒๓.๑๔ เมตร สูง ๔๒.๕๖ เมตร^{๑๔๔}

(๒) พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคเหนือ

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในเขตภาคเหนือนิยมสร้างตามอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือรูปแบบล้านนาโดยเฉพาะการจำลองแบบตามอย่างพระพุทธรูปหิมาลัยหรือที่เรียกว่าพระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิ่งหนึ่ง พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่นี้จะมีพระนามและขนาดที่ต่างกันเท่านั้น แต่ลักษณะเด่นยังคงมีพุทธลักษณะเดียวกันคือพุทธลักษณะของพระพุทธรูปหิมาลัย ตัวอย่าง พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในเขตภาคเหนือที่สำคัญและเป็นที่รู้จักของชาวพุทธทั่วไป ได้แก่

“**พระพุทธรูปล้านต้อ**” ที่บ้านสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย หรือที่เรียกว่าสามเหลี่ยมทองคำ พระพุทธรูปองค์นี้ สร้างในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๗๒ พรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ หล่อโลหะสำริด ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๐ เมตร สูง ๑๕ เมตร

“**พระพุทธรูปสี่พิงครัตน์**” วัดพระธาตุดอยคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๒ เมตร สูง ๑๗ เมตร สร้างโดยศรัทธาของเจ้า กุลวงศ์ ณ เชียงใหม่ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๓๔^{๑๔๕}

^{๑๔๓} พริยะ ไกรฤกษ์, *ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย*, หน้า ๒๘๑-๓๑๓.

^{๑๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๑, ๓๑๑.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๘-๓๓๙.

ภาพประกอบที่ ๓.๓๓ (ซ้าย) “พระพุทธรูปนวล้านตื้อ” สามเหลี่ยมทองคำ จังหวัดเชียงราย (ขวา) “พระพุทธรูปสีพิงครัตน์” วัดพระธาตุดอยคำ จังหวัดเชียงใหม่^{๑๔๖}

นอกจาก พระพุทธรูปนวล้านตื้อ และพระพุทธรูปสีพิงครัตน์แล้ว ยังมีพระพุทธรูปที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในยุคปัจจุบันและมีพุทธลักษณะที่แปลกไปจากพระพุทธรูปแบบไทยประเพณี โดยมีการดัดแปลงพระพุทธรูปหมวดนี้ให้เข้ากับค่านิยมท้องถิ่น คือ

“พระพุทธรูปภูมิกร ธีรอุทพันบุญศุภา สัมมาสัมพุทธเจ้า” วัดดอยสะเก็ด อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ปางปฐมเทศนา สูง ๑๔ เมตร พระพุทธรูปองค์นี้มีพระเศียรแบบล้านนาประยุกต์^{๑๔๗} มีตราสัญลักษณ์งานพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถบนผ้าทิพย์ที่หน้าฐาน แสดงให้เห็นว่า สร้างขึ้นในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษารอบ ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕

อีกองค์หนึ่งคือ “พระพุทธรูปเกตุมงคล” หลวงพ่อพุทธเกตุมงคล เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางปรุทธาสนา สร้างปี พ.ศ. ๒๕๑๓ คอนกรีตเสริมเหล็ก หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร องค์พระมีความสูง ๒๔ เมตร วัดเทวปราสาท อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดพิจิตร^{๑๔๘} ทั้ง ๒ องค์ ถือเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจตามอิทธิพลศิลปะท้องถิ่นแบบสุโขทัย และแบบเชียงแสนหรือล้านนาผสมผสานกับการดัดแปลงให้เป็นลักษณะเฉพาะศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์อยู่ด้วย

ภาพประกอบที่ ๓.๓๔ (ซ้าย) “พระพุทธรูปภูมิกร ธีรอุทพันบุญศุภา สัมมาสัมพุทธเจ้า” วัดดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ (ขวา) “พระพุทธรูปเกตุมงคล” วัดเทวปราสาท จังหวัดพิจิตร^{๑๔๙}

^{๑๔๖} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิกรอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๓๙.

^{๑๔๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระมหาสมณวินิจฉัย, พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๓.

^{๑๔๘} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิกรอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๑๐-๓๑๓.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

“พระเจ้าทันใจ” ในดินแดนเขตภาคเหนือนี้ ยังมีประเพณีนิยมในการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระเจ้าทันใจ โดยปกติที่ผ่านมานั้นนิยมสร้างพระเจ้าทันใจที่มีขนาดเล็ก แต่ในปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีในการสร้างที่ทันสมัยมากขึ้น การสร้างพระเจ้าทันใจก็มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมโดยมีการสร้างพระเจ้าทันใจที่มีขนาดใหญ่โตขึ้น

“พระเจ้าทันใจ” หมายถึง พระพุทธรูปที่สามารถสร้างเสร็จภายใน ๑ วัน พุทธศาสนิกชนจึงเชื่อว่ามีพระพุทธานุภาพ ที่จะสามารถบันดาลให้เกิดโชคลาภ และความสมปรารถนาได้ทันอกทันใจ เมื่ออธิษฐานขอพร ดังนั้น วัดสำคัญทางภาคเหนือ จึงปรากฏประเพณีท้องถิ่นนิยมสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า **“พระเจ้าทันใจ”** ที่ใช้เวลาสร้างได้สำเร็จภายใน ๑ วัน กล่าวคือ จะเริ่มพิธีตั้งแต่หลังหกทุ่ม เป็นต้นไป จนสามารถสร้างองค์พระได้สำเร็จก่อนพระอาทิตย์ตกดิน (ก่อนเวลา ๑๘.๐๐ น.) ของวันถัดไป ถ้าสร้างไม่เสร็จถือเป็นพระพุทธรูปธรรมดาทั่วไป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้ในเย็นอีกวันหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปนั้น มักจะมีขั้นตอน และพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน การสร้างพระพุทธรูป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้สำเร็จภายใน ๑ วัน จึงถือว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงเชื่อกันว่าเป็นเพราะพระพุทธานุภาพ และอานุภาพแห่งเทพยดาที่บันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จโดยปราศจากอุปสรรค ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงถือว่าพระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปที่จะบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้อธิษฐานขอพรได้อย่างทันอกทันใจ

การสร้างพระเจ้าทันใจนั้น มีลักษณะที่แปลกกว่าการสร้างพระพุทธรูปอื่น ๆ กล่าวคือ จะมีการบรรจุหัวใจพระเจ้า คล้ายกับหัวใจของมนุษย์ ตลอดจนการบรรจุวัตถุมงคลสิ่งของมีค่าไว้ในองค์พระพุทธรูปด้วย และในช่วงระยะเวลาที่กำลังปั้น จะต้องมีการเจริญพระพุทธรูปของพระสงฆ์ตลอดทั้งคืนจนสว่างด้วย โดยทั่วไปพระเจ้าทันใจจะนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระเจ้าทันใจที่มีขนาดใหญ่ ที่สร้างขึ้นในเขตภาคเหนือที่สำคัญ ได้แก่

“พระเจ้าหลวงทันใจ” วัดมณเฑียร ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๑๙๗๔ เดิมชื่อ วัดราชมณเฑียร เป็นวัดแรกที่พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์สมัยราชวงศ์มังราย ทรงสร้างขึ้นในรัชสมัยที่ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองล้านนาเชียงใหม่ ต่อมาเมื่ออาณาจักรล้านนาล่มสลาย ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่ามานานกว่า ๒,๐๐๐ ปี วัดวาอารามในล้านนาถูกปล่อยให้รกร้างขาดการบูรณะซ่อมแซมจนอยู่ในสภาพทรุดโทรม กระทั่งเมื่อพระเจ้ากาวิละได้กอบกู้เอกราชของแคว้นล้านนาคืนมา วัดราชมณเฑียรจึงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ต่อมาพระมหาซัवाल โชติธมโม เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน และคณะศรัทธาจึงร่วมกันบูรณะและสร้างวิหารหลังใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๕ จนแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๙ และยังมีพระเจ้าหลวงทันใจ หน้าตักกว้าง ๕.๕ เมตร สูง ๑๑ เมตร ที่สร้างขึ้นด้วยจิตศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เมื่อครั้งมีการบูรณะวัด^{๑๕๐}

^{๑๕๐} “วัดมณเฑียร” วัดแรกของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย, **คม ชัด ลึก**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/97992>, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ภาพประกอบที่ ๓.๓๕ “พระเจ้าหลวงทันใจ”^{๑๕๑} วัดมณเฑียร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคเหนือ

(๓) พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในเขตภาคใต้ที่สำคัญเป็นที่รู้จักของชาวพุทธทั่วไป ได้แก่

“พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล” พระพุทธรูปกลางแจ้งที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ ประดิษฐานเป็นองค์พระประธานในพื้นที่พุทธอุทยาน วัดเขากงมงคลมิ่งมิตรปฏิฐาราม จังหวัดนราธิวาส เป็นพระพุทธรูปปางปฐมเทศนาขนาดใหญ่ พระหัตถ์ขวายกขึ้นจีบเสมอพระอุระ พระหัตถ์ซ้ายวางหงาย นั่งขัดสมาธิเพชรอยู่บนยอดเขากง ศิลปะรัตนโกสินทร์ องค์พระพุทธรูปสร้างขึ้นด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก ประดับกระเบื้องโมเสกสีทองทั้งองค์ มีขนาดหน้าตักกว้างถึง ๑๗ เมตร และมีความสูงวัดจากใต้พระเพลาถึงพระเศียร ๒๓ เมตร สูงรวมฐาน ๒๘.๓๐ เมตร สร้างระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๒^{๑๕๒}

“พระพุทธรูปกิตติสิริชัย” หรือ หลวงพ่อใหญ่พระพุทธรูปแบบคันธาระ หรือคันธารราชูร์ปางตรัสรู้ นั่งขัดสมาธิเพชร สร้างปี พ.ศ. ๒๕๓๕ คอนกรีตเสริมเหล็ก ประดิษฐานอยู่ที่ยอดเขาธงชัย ใกล้กับหาดบ้านกรูด อำเภอบางสะพานน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐ เมตร มีความสูงจากใต้พระเพลาจนถึงพระเศียร ๑๓.๘๒ เมตร หรือสูงรวมฐาน ๑๘.๖๐ เมตร สร้างขึ้นในโอกาสที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ อันเป็นการแสดงถึงความผูกพันระหว่างสถาบันกษัตริย์กับพสกนิกรของพระองค์

^{๑๕๑} พระเจ้าหลวงทันใจ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.topchiangmai.com/trip/>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๑๕๒} คณะกรรมการมูลนิธิพุทธทักษิณพหุมาภรณ์, หนังสือที่ระลึก พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล, (นราธิวาส: คณะกรรมการมูลนิธิพุทธทักษิณพหุมาภรณ์, ๒๕๑๓), หน้า ๒๔-๒๕.

ภาพประกอบที่ ๓.๓๖ (ซ้าย) “พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล” พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ปางปฐมเทศนา วัดเขากงมงคลมิ่งมิตรปฏิหาราม จังหวัดนราธิวาส (ขวา) “พระพุทธรูปกิตติริชัย” ปางสมาธิ อำเภอบางสะพานน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์^{๑๕๓} พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้

“พระพุทธรูปโคดม” หรือเรียกว่า พระใหญ่ วัดพระใหญ่ อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี สร้าง ปี พ.ศ.๒๕๑๕ ก่ออิฐถือปูน สูง ๑๒ เมตร เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัยประยุกต์ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัยมีศิรจักรเป็นธรรมจักรรองรับด้วยเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์จำลอง ซึ่งอาจมีนัยว่าการท่องเที่ยวอุ้มชูพระพุทธศาสนาเป็นไปได้ เพราะมีนักท่องเที่ยวไปชมเป็นอันดับหนึ่งบนเกาะสมุย

ภาพประกอบที่ ๓.๓๗ “พระพุทธรูปโคดม”^{๑๕๔} ปางมารวิชัย ศิลปะแบบสุโขทัยประยุกต์ วัดพระใหญ่ อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้

“พระพุทธรูปธรรมกายมงคล ปยุเรศานนท์สุพพิธาน” พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ สำริด ปางสมาธิ (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปางพระธรรมกาย) มีพุทธลักษณะแบบ ล้านนาประยุกต์ หน้าตักกว้าง ๙.๙ เมตร สูง ๑๔.๓๙ เมตร วัดพุทธาธิวาส อำเภอเบตง จังหวัดยะลา สร้างปี พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๗ หล่อที่เมืองนานกิง สาธารณรัฐประชาชนจีน และมีความแข็งแรงมั่นคง สามารถรับแรงสั่นสะเทือนจากแผ่นดินไหวได้ถึง ๗ ริคเตอร์^{๑๕๕}

^{๑๕๓} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๕๔, ๓๕๙.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

^{๑๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๖.

ภาพประกอบที่ ๓.๓๘ “พระพุทธรธรรมกายมงคล ปยุรเทศานนท์สุพพิธาน” ปางสมาธิ วัดพุทธาธิวาส อำเภอเบตง จังหวัดยะลา^{๑๕๖} พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้

“พระพุทธรมิ่งมงคลเอกนาคคีรี” ปางมารวิชัย ศิลปะแบบร่วมสมัย หน้าตักกว้าง ๒๕.๔๕ เมตร ความสูง ๔๕ เมตร ประดับผิวด้วยหินอ่อนหยกขาว “สุริยกันต” (สุริยะกันตะ) จากพม่า น้ำหนักเฉพาะหินอ่อนหยกขาวประมาณ ๑๓๕ ตัน ประดิษฐานบนยอดเขานาคเกิด อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงถวายพระนามองค์พระใหญ่นี้ว่า “พระพุทธรมิ่งมงคลเอกนาคคีรี”

ภาพประกอบที่ ๓.๓๙ “พระพุทธรมิ่งมงคลเอกนาคคีรี”^{๑๕๗} พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะแบบร่วมสมัย อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตภาคใต้

(๓) พระพุทธรูปขนาดใหญ่เขตดินแดนอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในเขตภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญ และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไปของชาวพุทธ ได้แก่

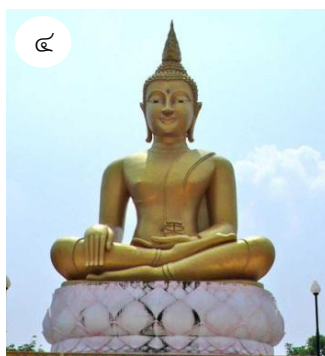
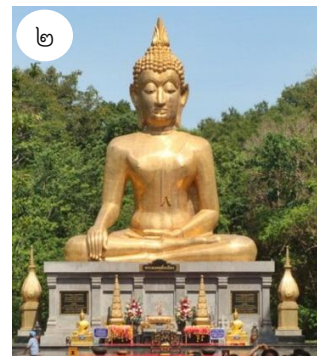
“พระสัพพัญญูรู้แจ้งสามแดนโลกธาตุ” พระพุทธรูปปางสมาธิ นั่งขัดสมาธิเพชร อิทธิพล ศิลปะอินเดียแบบคันธาระหรือคันธารราฐ ผสมกับศิลปะรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ที่เน้นความเหมือนจริง พระประธานในศาลาเฉลิมพระเกียรติ วัดป่าห้วยลาด อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย โดยสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ องค์พระมีสีขาวบริสุทธิ์ สร้างจากแร่แคลไซต์ หน้าตักกว้าง ๒๐ เมตร สูง ๑๙ เมตร

^{๑๕๖} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๙๗.

^{๑๕๗} พระพุทธรมิ่งมงคลเอกนาคคีรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mingmongkolphuket.com/> [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

นอกจากนี้ ยังมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นตามอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ “**พระมงคลมิ่งเมือง**” ประดิษฐานในสวนพุทธอุทยานพระมงคลมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ สร้างปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ก่ออิฐถือปูน หน้าตักกว้าง ๑๑ เมตร สูง ๒๐ เมตร พระพุทธรูปองค์นี้ได้รับการออกแบบและควบคุมงานก่อสร้างโดยนายจิตร บัวบุศย์ มีลักษณะพุทธศิลป์ที่เป็นศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สกulptช่างเชียงแสนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นที่นิยมในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย^{๑๕๘}

“**พระพรหมภูมิปาโล**” เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐.๕๐ เมตร สูง ๑๗.๘๐ เมตร ประดิษฐานบนยอดเขาภูสิงห์ สำนักสงฆ์พุทธาวาส อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ สร้างปี พ.ศ. ๒๕๑๑ และ “**พระพุทธรมงคลบพิตร**” วัดศรีบุญเรือง อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น สร้างปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ทั้งสององค์นี้สร้างขึ้นตามแบบสกุลช่างเชียงแสนรุ่นหลัง^{๑๕๙}

ภาพประกอบที่ ๓.๔๐ พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในภาคอีสาน (๑) พระสัพพัญญูรู้แจ้งสามแดนโลกธาตุ^{๑๖๐} ปางสมาธิ นั่งขัดสมาธิเพชร วัดป่าห้วยลาด จังหวัดเลย สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบคันธาระ (๒) พระมงคลมิ่งเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ (๓) พระพรหมภูมิปาโล จังหวัดกาฬสินธุ์ และ (๔) พระพุทธรมงคลบพิตร จังหวัดขอนแก่น^{๑๖๑} สมัยรัตนโกสินทร์-สกุลช่างเชียงแสน

^{๑๕๘} ทศพล จังพานิชย์กุล, พระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: คอมนมา, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓๗.

^{๑๕๙} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๘๓-๒๘๔.

^{๑๖๐} พระสัพพัญญูรู้แจ้งสามแดนโลกธาตุ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: watpahuaylad/?page_id=22, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๑๖๑} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๒๘๓-๒๘๔.

อย่างไรก็ตาม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ประกอบด้วย

“**พระพุทธรุกลสิมมค**” หรือ “หลวงพ่อบัว” วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา อิทธิพลศิลปะแบบสุโขทัย สร้างขึ้นด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ประดิษฐานเหนือพื้นดิน ๑๑๒ เมตร หรือ ๕๖ วา ซึ่งหมายถึง พระพุทธรุคุณ ๕๖ ประการ มีขนาดหน้าตักกว้าง ๒๗.๒๕ เมตร (๑๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ) ส่วนองค์พระพุทธรุสูง ๔๕ เมตร หมายถึง ทรงทำพุททิจ ๔๕ พรรษา ดำเนินการก่อสร้างพลเอกพงษ์ปณณกันต์ และศิษยานุศิษย์หลวงพ่อบัว ด้วยได้ระลึกถึงโอวาทของ หลวงพ่อบัว (พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์) พระนักปฏิบัติชาวนครราชสีมา โดยให้สร้างพุทธรูปมาขนาดใหญ่หน้าตัก ๑๓ วา เพื่อเท่ากับองค์แห่งดุสิต ๑๓ ประการ เมื่อแล้วเสร็จได้ถวายเป็นพระราชกุศลเป็นพระบรมราชานุสรณ์พิเศษแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและกราบบังคมทูลขอพระราชทานนามทั้งขอพระราชทานพระปรมาภิไธยย่อของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถอัญเชิญมาประดิษฐานที่ฐานพระพุทธรูปพระพุทธรุกลสิมมค^{๑๖๒} โดย “พระพุทธรุกลสิมมค” นี้คงมีแรงบันดาลใจมาจากพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยปางประทานพร โดยมีการเรียกพุทธรูปมาปางประทานพร ภ.ป.ร. ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ว่า “แบบพุทธรูปปางสมัยรัตนโกสินทร์”^{๑๖๓}

“**พระพุทธรุสรินทรมค**” วัดพนมศีลาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ อิทธิพลศิลปะแบบสุโขทัย สร้างในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑๕ เมตร สูง ๓๐ เมตรประดิษฐานที่วนอุทยานพนมสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ดำเนินโครงการโดยพล.ต.ต.วิเชียร ศรีมันตร ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น โดยมอบให้พุทธสมาคมจังหวัดสุรินทร์เป็นฝ่ายดำเนินการกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบองค์พระ เริ่มการดำเนินงานวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๘ และเริ่มก่อสร้างในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๘ แล้วเสร็จในวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๐ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ นายเสนอ มูลศาสตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ในขณะนั้น ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานนามองค์พระจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยได้รับโปรดเกล้าฯพระราชทานนามว่า “พระพุทธรุสรินทรมค” เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่สุด และประดิษฐานในจุดที่สูงที่สุดของจังหวัดสุรินทร์ องค์พระพุทธรุสรินทรมค ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ไปบรรจุไว้ ณ บริเวณของพระนาถ^{๑๖๔}

พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ คือ “พระพุทธรุกลสิมมค”และ “พระพุทธรุสรินทรมค” เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางประทานพร แสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบันและมีขนาดใหญ่โตเหล่านี้ถึงแม้ว่าทางราชการจะเรียกพระพุทธรูปประทับ

^{๑๖๒} พระญาณสิทธิจารย์, ประวัติสังเขป พระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในโลก, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป), หน้า ๙-๓๐.

^{๑๖๓} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๑๓.

^{๑๖๔} ป้ายประวัติพระพุทธรุสรินทรมคบริเวณหน้าองค์พระ.

นั่งขัดสมาธิราบ ปางประธานพรนี้ว่า “แบบพุทธศิลป์แห่งสมัยรัตนโกสินทร์” แต่ชาวบ้านประชาชนทั่วไปมักจะเรียกพระพุทธรูปเหล่านี้ว่า “แบบสุโขทัย” อยู่ดี^{๑๖๕}

ภาพประกอบที่ ๓.๔๑ (ซ้าย) พระพุทธสลสมังคล หรือ หลวงพ่อขาว วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม จังหวัดนครราชสีมา และ (ขวา) พระพุทธสุรินทรมงคล วัดพนมศีลาราม จังหวัดสุรินทร์ สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบสุโขทัย^{๑๖๖} พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในภาคอีสาน

“พระพุทธอุตตรมหายางคลอุบลรัตน์” หรือหลวงพ่อขาว ประดิษฐานบนไหล่เขาภูพานคำ วัดพระบาทภูพานคำ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เป็นพุทธปฏิมาขนาดใหญ่อิริยาบถประทับนั่งปางประธานพร สร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก หน้าตักกว้าง ๑๘ เมตร สูง ๔๐ เมตร สร้างขึ้นราว พ.ศ.๒๕๑๔-พ.ศ.๒๕๑๕ จากการลงเก็บข้อมูลไม่สามารถทราบข้อมูลได้ว่า พุทธปฏิมาองค์นี้สร้างโดยใคร^{๑๖๗} รูปแบบศิลปะขององค์พระคงได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยโดยมีการประยุกต์บางส่วนอาทิรูปพระพักตร์ที่มีลักษณะออกไปทางกลมเคี้ยวเหลี่ยมเคี้ยวพระพักตร์ที่ดูเคร่งเครียดไปบ้างอาจเป็นเพราะฝีมือทางเชิงช่างพื้นถิ่น ลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปองค์นี้ คือ การแสดงปางประธานพร โดยนิยมเรียกกันว่า “แบบพุทธศิลป์แห่งสมัยรัตนโกสินทร์”^{๑๖๘}

“พระสุภัทรบพิตร” เป็นพุทธปฏิมาขนาดใหญ่ประทับนั่งปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๑๒ เมตร โดยมีความสูงจากฐานพระถึงเปลวพระเกศ ๒๔ เมตร ฐานยาว ๑๔ เมตร^{๑๖๙} สร้างด้วยวัสดุก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานที่วนอุทยานแห่งชาติเขากระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ สร้างโดย นายสุรวุฒิ บุญญา นุสาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ในขณะนั้นร่วมกับหลวงพ่อบุญมา ปัญญาปโชโต อดีตเจ้าอาวาสวัดเขากระโดงสมาชิกสภาจังหวัด และชาวบุรีรัมย์ ร่วมกันจัดสร้างพุทธปฏิมาขนาดใหญ่ขึ้นที่บริเวณยอดเขากระโดงเพื่อให้เป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีการวางศิลาฤกษ์การสร้างเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๒ สร้างเสร็จสมบูรณ์ และทำพิธีพุทธาภิเษกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๓

^{๑๖๕} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๐๙-๓๑๓.

^{๑๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒-๓๑๓.

^{๑๖๗} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๔๒.

^{๑๖๘} กรมการศาสนา, ด่านนวัตบรรณิเวศวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒๗.

^{๑๖๙} ป้ายประวัติพระพุทธรูปสุรินทรมงคลบริเวณหน้าองค์พระ.

ภาพประกอบที่ ๓.๔๒ (ซ้าย) พระพุทธอุตตรมхамงคลอุบลรัตน์ (หรือหลวงพ่อกว) วัดพระบาทภูพานคำ จังหวัดขอนแก่น และ (ขวา) พระสุภัทรบพิตร วนอุทยานแห่งชาติเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบสุโขทัย^{๑๗๐} พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในภาคอีสาน

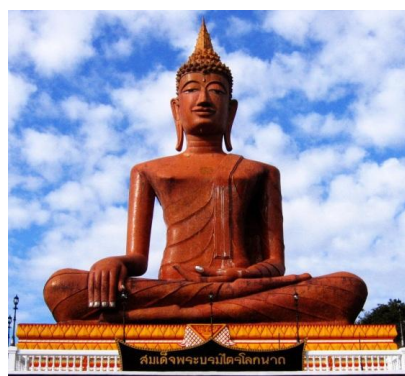
“พระพุทธรัตนมงคลมหายาน” เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่สร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก ลักษณะอิริยาบถยืน ปางประทานพร ทาสีทองทั้งองค์พระ มีความสูงจากพระบาทถึงยอดพระเศียร ๕๙.๒๐ เมตร รวมฐานมีความสูง ๖๗.๘๕ เมตร ประดิษฐานอยู่ที่วัดบูรพาภิราม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด สร้างโดยพระราชปรีชาญาณมุนี (พุทธาสิริวัชโณ) อดีตเจ้าอาวาสวัดบูรพาภิราม แร้งบังดาลใจในการสร้างเกิดจากพระราชปรีชาญาณมุนี ได้นำคณะสงฆ์และญาติโยม ไปนมัสการหลวงพ่อดโต วัดอินทรวินัย กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพุทธปฏิมาปางอุ้มบาตรขนาดใหญ่ จึงเกิดแรงศรัทธาที่จะสร้างพระพุทธรูปปางประทานพรที่สูงที่สุดในโลก โดยเริ่มพิธีวางศิลาฤกษ์วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๔ แล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๒ ใช้เวลาดำเนินการก่อสร้าง ๘ ปี ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๗,๐๒๓,๕๗๙.๗๕ บาท ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๔๔ พระธรรมราชโสภณ (จำปี จันทมโม) เจ้าอาวาสวัดบูรพาภิรามในขณะนั้น ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรัตนมงคลมหายาน โดยกะเทาะกระเบื้องโมเสกที่ประดับองค์พระที่ชำรุดออก และฉาบปูนใหม่พร้อมทาสีทองทั้งองค์พระ^{๑๗๑} ถือเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นโดยศิลปะแบบงานช่างพื้นบ้านอย่างแท้จริงด้วยไม่สามารถจัดอยู่ในศิลปกรรมรูปแบบใดได้ ความสำคัญของพระพุทธรูปปฏิมาขนาดใหญ่องค์นี้น่าจะมีความตั้งใจต้องการสร้างให้เป็นพระพุทธรูปปางประทานพรที่สูงที่สุดในโลกก็เป็นได้

“สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” พระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย ศิลปะแบบพื้นถิ่น สมัยรัตนโกสินทร์ สร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็กประดับด้วยกระเบื้องเซรามิกสีน้ำตาลทั้งองค์พระ ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๘ เมตร (หรือ ๙ วา) ความสูงจากพื้นดินรวมอาคารรองรับ องค์พระสูง ๔๐ เมตร ประดิษฐานที่ วัดน้อยโพธิ์คำ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม สร้างโดยพระครูนครพนมคณารักษ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองนครพนมในขณะนั้น (ปัจจุบันคือพระเทพมงคลเมธี เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ) โดยมี

^{๑๗๐} พระพุทธอุตตรมхамงคลอุบลรัตน์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://fr.foursquare.com/v>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑], และพระสุภัทรบพิตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://th.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-Buriram_Province.html, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๑๗๑} วัดบูรพาภิราม, เอกสารเผยแพร่วัดบูรพาภิราม, จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๕๕๗.

ความมุ่งหมายในการสร้างให้เป็นพุทธปฏิมาขนาดใหญ่คู่บ้านคู่เมืองนครพนม ในส่วนของการก่อสร้างควบคุมโดยพระมหาบัวศรี ขนดิสโร เจ้าอาวาสวัดน้อยโพธิ์คำ เริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๔ (จ.ศ.๑๓๓๒) แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๒ ปีกอ (ปฏิทินเป็นปีกุล) เวลา ๑๓.๑๔ น. โดยได้ถือฤกษ์การสร้างว่าเป็น “ภูมิปาโลฤกษ์” ซึ่งเชื่อว่าเป็นฤกษ์ของพระพุทธรูปองค์ใหญ่ และแล้วเสร็จสมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ใช้เวลาในการก่อสร้างยาวนานมากเป็นเวลาราว ๑๔ ปี^{๑๗๒}

ภาพประกอบที่ ๓.๔๓ (ซ้าย) พระพุทธรัตนมงคลนามูนิ^{๑๗๓} วัดบูรพาภิราม อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และ (ขวา) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ^{๑๗๔} วัดน้อยโพธิ์คำ อำเภอมือง จังหวัดนครพนม สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบช่างท้องถิ่น พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในภาคอีสาน

“พระพุทธไสยาสน์โลกนาถศาสดามหามุนี” เป็นพระพุทธไสยาสน์โลกนาถศาสดามหามุนีขนาดใหญ่ ปางปรินิพพาน สร้างด้วยเทคนิคแกะสลักบนหินอ่อนสีขาว ขนาดความยาว ๒๐ เมตร กว้าง ๕ เมตร ประดิษฐานที่วัดป่าภูก้อน อำเภอนาเยีย จังหวัดอุตรธานี จัดสร้างขึ้นเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายแด่พระราชาครูคณาจารย์ในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ ๙ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ วันที่ ๕ ธันวาคม ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ การสร้างอยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการปิยธรรมมูลนิธิ โดยมีนางปิยวรรณ วีรวรรณ เป็นประธานอำนวยการ คณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายสงฆ์ประกอบด้วย สมเด็จพระวันรัต วัดบวรนิเวศวิหาร พระธรรมบัณฑิต วัดพระรามเก้ากาญจนาภิเษก หลวงปู่ใหญ่ พระราชวรสารการ วัดโพธิสมภรณ์ พระครูจิตตภาวนาญาณ (ชาลี ธีรธัมโม) วัดป่าภูก้อน กรรมการที่ปรึกษาฝ่ายฆราวาสมี พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงเป็นองค์ประธานอุปถัมภ์ ประกอบด้วยคณะที่ปรึกษา จุลนภ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา องคมนตรี พ.ต.อ.หญิง ทานผู้หญิงวงศ์พรรณ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา สวัสดิ์วัฒนายากร องคมนตรี นายอำนาจ วีรวรรณ พลโทนายแพทย์ธำรงรัตน์ แก้วกาญจน์ นายชำนาญ วีรวรรณ และนายโอฬาร วีรวรรณ เป็นกรรมการบริหาร ต่อมาในวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ.๒๕๕๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานพระนามว่า “พระพุทธไสยาสน์

^{๑๗๒} ป้ายประวัติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ วัดน้อยโพธิ์คำ อำเภอมือง จังหวัดนครพนม.

^{๑๗๓} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๓๔๓.

^{๑๗๔} สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thatphanom.com, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

โลกนาถศาสตร์ตามหามุนี” อันมีความหมายว่า “พระพุทธรูปไสยาสน์แห่งพระมหามุนีผู้ทรงเป็นบรมครูที่ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก”^{๑๗๕}

ภาพประกอบที่ ๓.๔๔ พระพุทธรูปไสยาสน์โลกนาถศาสตร์ตามหามุนี^{๑๗๖} ขนาดความยาว ๒๐ เมตร กว้าง ๕ เมตร วัดป่าภูก้อน อำเภอนาเยีย จังหวัดอุตรธานี สมัยรัตนโกสินทร์-ศิลปะแบบไทยประยุกต์ เป็นเอกลักษณ์ทางพุทธศิลป์แห่งรัชกาลที่ ๙ พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในภาคอีสาน

“พระใหญ่เฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางมารวิชัย ชัดสมาธิเพชร ก่ออิฐถือปูน สีขาว องค์พระขนาดหน้าตักกว้าง ๓๙.๙๙ เมตร สูง ๕๙.๙๙ เมตร ความสูงจากฐานถึงเศียรองค์พระพุทธรูป ๘๔ เมตร ประดิษฐาน ณ วัดรอยพระพุทธรูปบาทภูมโนรมย์ ตำบลนาสีนวน อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร งบประมาณในการก่อสร้าง ๔๔,๗๖๗,๐๐๐ ล้านบาท เป็นงบที่ได้จากมติที่ประชุมคณะรัฐมนตรีสั่งลงเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ ที่จังหวัดอุตรธานี เริ่มการก่อสร้างเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๖

โดยนายสรสิทธิ์ ฤทธิ์สรไกร ผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหาร ขณะนั้น กล่าวว่า โครงการจัดสร้างพระพุทธรูปใหญ่เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งนี้ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา เกิดขึ้นด้วยความร่วมมือของคณะสงฆ์ ส่วนราชการและพุทธศาสนิกชน จังหวัดมุกดาหาร ที่ได้จัดสร้างขึ้นตามคำปรารภของพระราชมุกดาหารคณิ (ยอด ยสชาติ) อดีตเจ้าคณะจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งขอให้ชาวจังหวัดมุกดาหาร ก่อสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่บนภูเขา ในบริเวณวัดรอยพระพุทธรูปบาทภูมโนรมย์ อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งมีพื้นที่ ๗๐ ไร่ เพื่อแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสเจริญพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๘๔ พรรษา ให้เป็นพระพุทธรูปสำคัญของจังหวัด และเป็นที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมถึงเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแห่งใหม่ของจังหวัดอีกด้วย^{๑๗๗}

^{๑๗๕} ปิยธรรมมูลนิธิ, ประวัติการสร้างองค์พุทธรูปไสยาสน์ และการตกแต่งพระวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^{๑๗๖} พระพุทธรูปไสยาสน์โลกนาถศาสตร์ตามหามุนี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://pantip.com/topic/31786673>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

^{๑๗๗} พระใหญ่เฉลิมพระเกียรติ มุกดาหาร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mukdahanews.com/news-06-06-59yai.html>, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ภาพประกอบที่ ๓.๔๕ พระใหญ่เฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา มุกดาหาร^{๑๗๘} หน้าตักกว้าง ๓๙.๙๙ เมตร สูง ๕๙.๙๙ เมตร ความสูงจากฐานถึงเศียรองค์พระพุทธรูป ๘๔ เมตร ประดิษฐาน ณ วัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ ตำบลนาสีนวน อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร สมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ในภาคอีสาน

จะเห็นได้ว่า พระพุทธรูปขนาดใหญ่ในช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ สมัยรัตนโกสินทร์ ดังที่ได้เสนอมาข้างต้นนั้น เป็นพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานตามวัดต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นงานพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปศิลปะสมัยต่าง ๆ ผสมผสานกันอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นจะมีลักษณะศิลปะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาเป็นหลัก รวมถึงลักษณะทางพุทธศิลป์สมัยรัชกาลที่ ๙ อันเป็นลักษณะเด่นในศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ด้วยเหตุนี้เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นใหม่จึงมีอิทธิพลของพระพุทธรูปเหล่านี้เป็นต้นแบบโดยเฉพาะอิทธิพลพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปศิลปะอยุธยาและสมัยสุโขทัยเป็นส่วนใหญ่

๓.๓ คติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปในสังคมไทย

จากที่ได้กล่าวถึงแนวคิด ความสำคัญ และหลักการของการสร้างพระพุทธรูปมาแล้วนั้น ทำให้เข้าใจวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้างพระพุทธรูปว่า พระพุทธรูปก็คือสื่ออันเป็นรูปเคารพในฐานะสัญลักษณ์ตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังนั้นพระพุทธรูปจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของศาสนาพุทธและพุทธศาสนิกชนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดีซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยสามารถแบ่งมุมมองของคติการสร้างพระพุทธรูปออกเป็น ๖ ประการหลักสำคัญ ได้แก่

๑. คติการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป

หลักฐานจากงานศิลปกรรมตั้งแต่อดีตยุคแรกเริ่ม เมื่อมีการสร้างศาสนสถาน ก็มักจะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานเพื่อเป็นประธานของวัด ทั้งในพระอุโบสถ และวิหารต่าง ๆ ซึ่งจากหลักฐานจะพบว่า มีการนาคติเรื่องสัดส่วนเท่าพระสรีระพระองค์จริงของพระพุทธรูปทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์มรุตถวิลาลินีมาเชื่อมโยงกับการก่อสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ด้วย เช่น การสร้างพระอัฐารส ความสูง ๑๘ ศอก เป็นต้น โดยรูปแบบของศิลปกรรมจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและการได้รับอิทธิพลทางศิลปะที่มีการติดต่อรับแลกเปลี่ยนกับโลก

^{๑๗๘} เรื่องเดียวกัน, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ภายนอกประกอบกับทัศนะค่านิยมของช่างในแต่ละท้องถิ่นจึงทำให้เกิดการสร้างสรรคงานศิลปะที่มีความแตกต่างกันออกไป จนเกิดเป็นศิลปะสมัยต่าง ๆ และสกุลช่างต่าง ๆ ตามความเจริญของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

๒. คติการสร้างเพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

จากการศึกษางานสร้างสรรค์ปฏิมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสมัยต่าง ๆ มักจะเกี่ยวข้องกับการสร้างเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ทั้งนี้คงเป็นเรื่องคติที่สะท้อนถึงความศรัทธาความเชื่อที่มีต่อบวรพระพุทธศาสนาโดยการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ไว้เพื่อเป็นการฉลองอายุพระพุทธศาสนา จึงต้องสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ไว้ เพื่อประดิษฐานไว้ในวัดหรือวิหารหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น การสร้าง “พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่หล่อด้วยสำริดหนัก ๑๗,๕๔๓ กิโลกรัม สูง ๑๕.๘๗๕ เมตร ถือเป็นพระพุทธรูปลีลาหล่อด้วยทองสำริดที่มีลักษณะงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ขณะนั้นประดิษฐานอยู่กลางแจ้งเป็นพระประธานของพุทธมณฑล เพื่อเป็นการฉลองพระพุทธศาสนาครบ ๒๕ พุทธศตวรรษในปี พ.ศ. ๒๕๐๐

คตินี้ยังสะท้อนถึงความศรัทธาการเคารพบูชาในบวรพุทธศาสนา หรืออาจเพราะกลัวว่าพระพุทธศาสนาจะสูญไปจากโลก ซึ่งบางแห่งก็มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือบรรจุพระพุทธรูปขนาดเล็กไว้ในองค์พระใหญ่ด้วยก็มีมาก เช่น การสร้างพระมงคลบพิตร ซึ่งเหตุผลที่มีการบรรจุพระพุทธรูปขนาดเล็กไว้ในองค์พระ อาจเทียบได้กับการทำพิธีพุทธาภิเษกในดินแดนอื่น ๆ เช่น ในธิเบต ญี่ปุ่น ที่นิยมบรรจุวัตถุมงคลต่าง ๆ รวมถึงพระพุทธรูปไว้ในพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้น^{๑๗๙} ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีที่ทำขณะสร้างพระพุทธรูป และเมื่อสร้างเสร็จแล้ว จะส่งผลให้พระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อกันว่ามีเทพดาพิทักษ์รักษาไว้^{๑๘๐}

ความเชื่อดังกล่าวนี้อาจมุ่งหวังให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้น โดยผ่านพิธีกรรมทางความเชื่อเรื่องเทวอารักษ์ เพื่อเป็นผลให้รูปเคารพดังกล่าวไม่ใช่เพียงพุทธปฏิมากรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น และคตินี้อาจเป็นการแสดงถึงความศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาตามความเชื่อที่ว่าต้องการให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบไปจนครบ ๕,๐๐๐ ปี ดังนั้นคติศรัทธาความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนานี้ จึงมักสร้างขึ้นประจำวัดที่สำคัญ ๆ ที่มีการสร้างวัดใหม่ หรือในโอกาสสำคัญ ตามที่ปรากฏในจารึกประวัติการสร้างวัดในสมัยล้านนาและสมัยสุโขทัย มักมีการกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไว้ด้วยเสมอ^{๑๘๑}

๓. คติการสร้างเพื่อการอุทิศส่วนกุศล หรือเพื่อสร้างกุศล

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อการอุทิศส่วนกุศลหรือเพื่อสร้างกุศลในบวรพุทธศาสนา ตามคตินี้พบว่า มีมาแล้วทุกยุคทุกสมัยของประวัติศาสตร์ชาติไทย และยังคงปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศส่วนกุศลนี้จะมีลักษณะคล้าย ๆ กัน คือ อุทิศให้กับบุคคล รวมทั้งผู้สร้าง ญาติ

^{๑๗๙} รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, พระพุทธปฏิมาสยาม, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓.

^{๑๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๑๘๑} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

พี่น้อง จำนวนปัจจัยในการสร้าง และการปรารถนาของผู้สร้างที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ ขอให้ถึงยุคของพระศรีอาริย์เมตไตรย และสุดท้ายขอให้ถึงซึ่งนิพพาน เช่นมีข้อสังเกตจากการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่อันเป็นคติการสร้างที่บ่งบอกถึงความศรัทธาแบบใหม่ในการบูชาและสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระนอน ซึ่งอาจหมายถึงการสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในปางปรินิพพานอันน่าจะเป็นคติที่เกี่ยวเนื่องกับการขอหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์จึงอาจเป็นสัญลักษณ์ของการนำไปสู่นิพพาน หรือเพื่อเป็นการเปิดทางให้ผู้สร้างตลอดจนผู้ที่บูชานำไปสู่พระนิพพานก็อาจเป็นไปได้

อนึ่ง ตำนานการสร้างพระนอนขนาดใหญ่วัดขุนอินทประมูลก็สามารถสะท้อนเรื่องความศรัทธาในกุศลของผู้สร้างได้เป็นอย่างดีด้วยการตั้งมั่นให้กุศลการสร้างทั้งปวงตกไว้เป็นของผู้สร้างเพียงผู้เดียว แม้จะถูกถามให้ยอมรับเรื่องการบังหลวงมาสร้างพระองค์นี้ แต่ขุนอินทประมูลก็ไม่ออกความยอมรับ ยอมถูกเขียนตีจนตาย ดังความที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า “ขุนอินทประมูลชาวคลังหรือนายอากร ยักยอกทรัพย์หลวงมาสร้างพระ ครั้นทรงทราบรับสั่งถามว่าเอาเงินที่ไหนทำก็ไม่กราบทูล ทรงสงสัยว่าจะเอาเงินหลวงที่พระคลังหรือเงินอากรที่ตัวทำมาสร้างพระองค์นี้ ถามเท่าใดก็ไม่รับจึงให้เขียนถาม ขุนอินทประมูลก็ไม่ออกความจนตาย เพราะกลัวส่วนกุศลนั้นจะแพร่หลายถึงพระเจ้าแผ่นดินหรือเป็นของพระเจ้าแผ่นดินเสียทีเดียว จะไม่ได้กุศลแลชื่อแต่คนเดียว จึงได้พากันเรียกว่า พระนอนขุนอินทประมูล”^{๑๘๒}

อย่างไรก็ดี หลักฐานที่อาจเนื่องกับการสร้างเพื่อเป็นการอุทิศกุศลและเพื่อสร้างกุศลให้กับตัวผู้สร้างนั้น มีตัวอย่าง เช่น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงหล่อพระศรีสรรเพชญ์หุ้มด้วยทองสูงตั้งแต่พระบาทถึงพระรัศมี ๘ วา เพื่อการอุทิศพระราชากุศลถวาย^{๑๘๓} เป็นต้น ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ได้พบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการอุทิศส่วนกุศลซึ่งพบมากในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๓ แม้จะไม่ใช้การสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่โตมากนักก็ตาม แต่ก็สื่อให้เห็นถึงจุดประสงค์ที่ทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นคือ เพื่ออุทิศพระราชากุศลถวายแต่บูรพมหากษัตริย์ในอดีตบ้าง ทรงบำเพ็ญพระราชากุศลในพระองค์เองบ้าง และทรงอุทิศพระราชากุศลแต่พระบรมวงศานุวงศ์บ้าง^{๑๘๔} เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ คือพระพุทธรูปจุลจักรเพื่ออุทิศพระราชากุศลถวายแต่สมเด็จพระบรมชนกนาถ และพระพุทธรูปจักรพรรดิ ทรงสร้างขึ้นเพื่อบำเพ็ญพระราชากุศลส่วนพระองค์ และสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ ที่สำคัญ ๒ องค์^{๑๘๕} คือ พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาลงโลก และพระพุทธรูปเลิศล้ำนภากาศเพื่ออุทิศ

^{๑๘๒} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เมื่อปีชว พ.ศ. ๒๔๒๑”, หน้า ๕๑.

^{๑๘๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๖๓.

^{๑๘๔} สุริยาวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว., พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพระราชพิธี, ๒๕๓๕), หน้า ๙๙.

^{๑๘๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์: พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๖๔ และ ๒๘๑-๒๘๔.

พระราชกุศลถวายบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า และพระพุทธรังษลัญจ์ หรือเรียกอีกอย่างว่า พระพุทธรังสรรค์ ทรงบาเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์เอง เป็นต้น

๔. คติการสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์

โดยส่วนใหญ่แล้ว วัตถุประสงค์อย่างหนึ่งในการสร้างพระปฏิมาขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา มักเกี่ยวข้องกับคติการสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่องค์พระมหากษัตริย์ เช่นสมัยอยุธยา การจัดสร้าง “พระมงคลบพิตร” ที่เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ นั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงสร้างเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรตรงที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ (ดูในหัวข้อพระมงคลบพิตร)

คติการสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่องค์พระมหากษัตริย์ นิยมแพร่หลายมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นจำนวนมาก ทั้งสร้างโดยทางราชการ หรือแม้แต่ภาคประชาชนทั่วไปก็ตาม ตัวอย่างเช่น การสร้าง “พระพุทธรูปมิ่งมงคลเอกนาคคีรี”^{๑๘๖} ณ บনয়ตเขานาคเกิด ตำบลกะรน อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต โดยวัตถุประสงค์หนึ่งของการก่อสร้างก็เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ผู้ทรงเป็นพระมิ่งขวัญอันประเสริฐของพสกนิกรทุกหมู่เหล่า หรือการสร้าง “พระพุทธรูปไสยาสน์โลกนาถศาสดามหามุนี” ขนาดใหญ่ปางปรินิพพาน ที่สร้างด้วยเทคนิคแกะสลักบนหินอ่อนสีขาว ขนาดความยาว ๒๐ เมตร วัดป่าภูก้อน อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี “พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา” พระพุทธรูปปางสมาธิ หล่อด้วยสำริด ประดิษฐานอยู่ที่พุทธอุทยานเพชรบุระ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ขนาดหน้าตัก กว้าง ๑๑.๘๘๔ เมตร สูง ๑๖.๕๘๘๔ เมตร จัดสร้างขึ้นด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่ ๙ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ และ “พระพุทธรูปกิตติสิริชัย” หน้าตักกว้าง ๑๐ เมตร ปางสมาธิ ความสูงจากใต้พระเศียรจนถึงพระเกศ ๑๓.๘๒ เมตร อำเภอบางสะพานน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ก็จัดสร้างขึ้นเนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ อันเป็นการแสดงถึงความผูกพันระหว่างสถาบันกษัตริย์กับพสกนิกรของพระองค์ เป็นต้น

๕. คติการสร้างที่อาจสื่อถึงการชำระบาป

คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่อาจสื่อถึงการไถ่บาปชำระบาปนั้น คตินี้ปรากฏในตำนานเรื่องเล่า เช่น การสร้างพระนอนจักรสีห์ ได้กล่าวถึงตำนานการสร้างไว้ว่า พระเจ้าสิงหพาหุ เป็นผู้สร้าง บางตำนานก็บอกว่า พระยาจักรีศรี เป็นผู้สร้างพระนอนจักรสีห์ ซึ่งไม่ว่าตำนานการสร้างจะเป็นผู้ใดก็ตาม แต่การสร้างพระนอนจักรสีห์นั้น มีจุดมุ่งหมายในทำนองเดียวกับเรื่องราวการสร้างพระปฐมเจดีย์ของพระยาตาก..พระยาพาน คือ เป็นการสร้างพระนอนจักรสีห์ขึ้นเพื่อเป็นการชำระบาปในการทำปิตุฆาต คตินี้อาจเป็นคติการสร้างแบบใหม่ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนาอีกคติหนึ่ง

^{๑๘๖} พระพุทธรูปมิ่งมงคลเอกนาคคีรี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mingmongkolphuket.com/> [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

๖. คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ

ในการสร้างพระพุทธรูปแต่ละสมัย มีการสร้างพระพุทธรูปเพื่อประกอบในพิธีกรรมหรือสร้างตามคติความเชื่อบางอย่างทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอยู่ด้วย เช่น การสร้างพระพุทธรูปทันใจ ซึ่งคติดังกล่าวอาจมีมาแต่เดิมเมื่อแรกสร้างหรืออาจจะเป็นคตินิยมที่สร้างขึ้นในภายหลังอันเกิดจากศรัทธาในพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ เช่น คติการสร้างและการบูชาพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในภาคเหนือ คือ พระพุทธรูปที่สร้างเสร็จภายในวันเดียว จึงได้ชื่อว่า “พระเจ้าทันใจ” และมีความศักดิ์สิทธิ์สำหรับการบูชาและขอพรพระให้ได้ทันใจ เช่น การขอให้มีลูก เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นคติแนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทยที่มีการสืบเนื่องกันมาทุกยุคทุกสมัย สำหรับคติการสร้างพระพุทธรูปในปัจจุบัน พบว่า ยังคงมีการสร้างพระพุทธรูปตามคติดั้งเดิมดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงคติที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองครบ ๒,๕๐๐ ปีของพระพุทธศาสนาให้เป็นพุทธาสนุสนธิ์ให้ยิ่งใหญ่กว่าปูชนียสถานใด ๆ ที่เคยสร้างมา คือพระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์หรือแม้แต่พระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ เช่นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่มีพระราชดำริให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ ณ จังหวัดต่าง ๆ ทุกจังหวัด เช่น ทรงสร้างพระพุทธรูปนารายณ์พิตร เพื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลส่วนพระองค์ ทั้งนี้ยังเป็นการแสดงถึงนิมิตหมายของความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับพสกนิกรของพระองค์ที่พระราชอาณาจักรที่เป็นหนึ่งเดียวกัน^{๑๘๗}

อย่างไรก็ดี ในส่วนของประชาชนทั่วไป พบว่า มีคติการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการทำนุบำรุงเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา การสร้างเพื่อบำเพ็ญกุศล ตลอดจนการสร้างเพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในโอกาสสำคัญตามแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีหรือคตินิยมที่มีมาแต่โบราณเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นมักสร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอำนาจบารมีทั้งยังแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรนั้น ๆ ด้วย ส่วนพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างจากประชาชนทั่วไปนั้น มักเกิดจากบุคคลผู้นำที่มีบารมีสูงและพุทธศาสนิกกร่วมจิตศรัทธากันสร้างให้เกิดขึ้น

๓.๔ สรุป

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทยนี้ มีการสืบทอดรูปแบบและคติการสร้างมาตั้งแต่สมัยศิลปะสุโขทัยจนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแรกเริ่มเกิดจากการที่ต้องการสร้างพระพุทธรูปให้มีความสูงเท่ากับพระพุทธรูปเจ้าพระองค์จริงครั้งดำรงพระชนม์ชีพ โดยมีการกำหนดเรียกพระพุทธรูปอิริยาบถยืนว่าพระอัฐารส หรือพระพุทธรูปยืนสูง ๑๘ ศอก ในศิลปะสุโขทัยสืบทอดมาในสมัยล้านนาที่ปรากฏหลักฐานในหลายด้าน ทั้งงานศิลปกรรม วรรณกรรม และจารึก ส่วนพุทธรูปอิริยาบถนั่งต่อมามักเรียกว่าพระใหญ่หรือพระโต คงสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบูชาแทนองค์พระพุทธรูปเจ้าตามพระสรีระจริงเมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์ชีพ

^{๑๘๗} พริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปภูมิอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๓๓, ๔๘๐-๔๘๑.

แนวความคิดเรื่องพระศรีระพุทธเจ้า แม้พระพุทธรูปบางองค์จะไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างให้มีขนาดใหญ่โตเพราะเหตุใดแต่อย่างน้อยจากพระราชวินิจฉัยเรื่องพระศรีระพุทธเจ้าพระองค์จริงหรือพระโต ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในสุคตวิทถวินิธาน วิธีกำหนดคืบพระสุคต ในครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงสืบค้นและพระราชวินิจฉัยเรื่องพระอัฐารสและพระเท่าฉลองพระองค์พระพุทธรูปของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเที่ยวเมืองพระร่วง ย่อมแสดงให้เห็นว่าคติความเชื่อเรื่องนี้มีการรับรู้สืบทอดกันมา

การสร้างพุทธรูปขนาดใหญ่นี้ยังคงมีความนิยมสร้างกันอย่างต่อเนื่องทุกยุคสมัยสืบแต่สุโขทัยมาถึงรัตนโกสินทร์ โดยนิยมสร้างพุทธรูปขนาดใหญ่ปางมารวิชัยเป็นอย่างมาก รองลงมาคือพุทธรูปไสยาสน์ซึ่งแสดงแนวความคิดการปรินิพพาน อย่างหนึ่งคงมาจากรูปแบบการสร้างที่เป็นไปในแนวราบทำให้สามารถก่อสร้างง่ายกว่าอิริยาบถอื่นก็เป็นไปได้ ส่วนการสร้างพระพุทธรูปอิริยาบถยืนขนาดใหญ่ไม่ปรากฏหลักฐานความนิยมมากนักอาจเป็นด้วยว่าเสื่อมความนิยมลงไป หรืออาจมีเทคนิคการสร้างที่ซับซ้อนเลยไม่เป็นที่นิยมสร้าง

สำหรับยุคสมัยศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นระหว่างรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ เป็นยุคแห่งการสร้างบ้านแปงเมืองการสร้างพระพุทธรูปใหม่ที่มีขนาดใหญ่จึงมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการอัญเชิญพระพุทธรูปขนาดใหญ่มาจากเมืองเก่าทางตอนเหนือที่ทิ้งร้าง ได้แก่ สุโขทัย ลพบุรี และกรุงศรีอยุธยาเพื่อมาประดิษฐานตามวัดต่าง ๆ ในพระนคร

ต่อมาในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ การสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่เกิดขึ้นอย่างมาก เนื่องจากทรงมีพระราชศรัทธาในการพระศาสนาและสนับสนุนให้เจ้านายและขุนนางสร้างวัดเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างพระพุทธรูปใหม่ที่มีขนาดใหญ่เพื่อประดิษฐานในอุโบสถวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน

ครั้นมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีการปรับตัวตามกระแสอารยธรรมตะวันตกมากขึ้น จึงต้องเน้นการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ตามไปด้วย ส่วนในด้านการศาสนาการสร้างพระพุทธรูป ส่วนหนึ่งยังคงสร้างตามแบบอย่างที่ยึดมาจากสมัยรัชกาลก่อน ๆ อีกส่วนหนึ่งเป็นการเลียนแบบมาจากศิลปะดั้งเดิม และการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ เช่น พระพุทธชินราช แต่บางครั้งมีการสร้างรูปแบบทางศิลปะของพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ไม่สามารถจะจัดรูปแบบได้แน่ชัด ทั้งนี้อาจเป็นรูปแบบช่างลักษณะพื้นบ้าน หรือที่เรียกว่า งานช่างพื้นบ้าน หรือพื้นถิ่น เช่น การสร้าง “หลวงพ่โต” หรือ “พระศรีอริยเมตไตรย” พระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร วัดอินทรวีหาร แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร กรุงเทพฯ ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ที่ได้เริ่มก่อสร้างไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ต่อมาก็ได้มีการสร้างพุทธรูปขนาดใหญ่ลักษณะงานช่างพื้นบ้านขึ้นมาอีก เช่น พระพุทธปฏิภาคมัธยมพุทธกาล วัดสิริจันทรนิมิตตารามวิหาร จังหวัดลพบุรี ที่สร้างโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโทจันทร์) เป็นต้น

จนมาถึงในช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ ยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ ๙ ถือเป็นยุคสมัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากที่สุดยุคหนึ่งงานประติมากรรมสมัยนี้ จะเป็นลักษณะศิลปะร่วมสมัยคือการสร้างพระพุทธรูปตามแนวความคิดที่เหมือนจริง เช่น พระศรี

ศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์ พระพุทธรูปลีลาขนาดใหญ่ ที่ออกแบบโดยอาจารย์ ศิลป์ พีระศรี โดยมีลักษณะเด่นคือพระพักตร์และพระวรกายมีการพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ปุถุชนมากยิ่งขึ้น การครองจีวรและสังฆาฏิที่เป็นริ้วแบบธรรมชาติ และการแสดงสีพระพักตร์ที่ดูมีความรู้สึกจริง ๆ นอกจากจะเน้นการสร้างพระพุทธรูปตามแนวคิดเหมือนจริงแล้วในสมัยนี้ยังนิยมการสร้างพระพุทธรูปที่เป็นแบบศิลปะดั้งเดิมสมัยต่าง ๆ ที่เคยทำมาแต่โบราณด้วย

บทที่ ๔

คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาความเป็นมาในการสร้างพระพุทธรูปและคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนาและสังคมไทย ดังได้กล่าวมาเป็นลำดับแล้วนั้น ฉะนั้นในบทนี้ จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษเพื่อให้เห็นถึงคติที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษ เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ของตนเองไม่ว่าเอกลักษณ์ทางธรรมชาติ เช่น สิ่งที่มีอยู่ตามสภาพภูมิศาสตร์ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ พืชพรรณไม้และทรัพยากรอื่น ๆ รวมทั้งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาได้แก่ ศิลปะแบบขอม ขนบธรรมเนียมประเพณี อย่างไรก็ตามที่มาจากชื่อจังหวัดศรีสะเกษที่ปรากฏจากหลักฐานกล่าวถึงการก่อสร้างเขาพระวิหาร หรือศรีสิขเรศวร (ปราสาทเขาพระวิหาร) และการมีอยู่ของชุมชนล้อมรอบปราสาทเขาพระวิหาร ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษปัจจุบัน ได้แก่ อิศวรคาม ศัมภุคราม ภวคราม ดงลาดวน (ดงลาดวนเมื่อพันปีก่อนอาจหมายถึงเมืองนครศรีลาดวนหรือบ้านดวนใหญ่ในปัจจุบันนี้) จานดพริก เป็นต้นและเรียกชุมชนเหล่านี้ว่า พวกเขมรป่าดง แต่นักวิชาการคือ ไมเคิล โรห์ ได้ให้ความเห็นว่า คำว่า ศรีสะเกษ น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า ศรีสิขเรศวร (ปราสาทเขาพระวิหาร) ขณะพูดเร็ว ๆ นั้นเอง

๔.๑.๑ ตราของจังหวัดศรีสะเกษ

เดิมจังหวัดศรีสะเกษมีชื่อว่า “เมืองศรีนครลาดวน” เนื่องจากมีต้นลาดวนขึ้นอยู่ทั่วไป ในฤดูออกดอกจะมีกลิ่นหอมมาก แต่ปัจจุบันจังหวัดศรีสะเกษ จะมีตราประจำจังหวัดเป็น “ปราสาทหิน” ซึ่งหมายถึง ปราสาทขอมที่มีอยู่จำนวนมาก จากการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถานถึง ๑๖ แห่ง จึงได้ชื่อว่าเป็นนครแห่งปราสาท ทั้งยังมีความหลากหลายของวิถีวัฒนธรรมที่มีลักษณะพิเศษของชนเผ่าในพื้นที่ ได้แก่ ส่วย เขมร ลาว เยอ จึงเรียกขานกันอีกชื่อหนึ่งว่า “ดินแดนสี่เผ่าไทย”

๔.๑.๒ สภาพภูมิศาสตร์

จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ ๘,๘๓๙.๙๖๗ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๕,๕๒๔,๙๘๕ ไร่ ความยาวของเนื้อที่จากทิศเหนือจดทิศใต้ ประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ความกว้างจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตก ประมาณ ๙๐ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

* สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ของจังหวัดศรีสะเกษ, (ศรีสะเกษ : ศรีสะเกษการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๖๘.

ทิศเหนือ เขตอำเภอกันทรารมย์ อำเภอยางชุมน้อย อำเภอราษีไศล และอำเภอศิลาลาด ติดกับจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และร้อยเอ็ด โดยมีแม่น้ำชีและพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้บางส่วน เป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด

ทิศใต้ เขตอำเภอกันทรลักษ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอชุมพวง และอำเภอภูสิงห์ ติดกับประเทศกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก (พนมดงรัก) เป็นแนวแบ่งเขตแดนประเทศ

ทิศตะวันออก เขตอำเภอกันทรารมย์ อำเภอโนนคูณ อำเภอกันทรลักษ์ และอำเภอเบญจลักษ์ ติดกับจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีบางส่วนของลำห้วยชะยุ้ง เป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด

ทิศตะวันตก เขตกิ่งอำเภอศิลาลาด อำเภอราษีไศล บึงบูรพ์ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ อำเภอเมืองจันทร์ ห้วยทับทัน ปรางค์กู๋ ชุมชน และภูสิงห์ ติดกับจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดสุรินทร์ โดยมีบางส่วนของทุ่งกุลาร้องไห้ ลำห้วยทับทัน และห้วยสำราญเป็นเส้นแบ่งเขตจังหวัด

๔.๑.๓ ลักษณะภูมิศาสตร์

ศรีสะเกษ เป็นจังหวัดที่อยู่ทางตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าที่ราบสูงโคราช มีลักษณะเป็นแอ่งตื้น (shallow basin) หรือคล้ายกระทะหงาย (saucer shaped) และลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เล็กน้อยที่ราบนี้ประกอบด้วยภูเขายอดเรียบ (flat topped mountain) และพื้นผิวที่เหลื่อมค้ำจากการกัดกร่อน (dissected peneplain surface) ซึ่งมีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนลาด (undulating) และมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑๐๐ เมตร ถึง ๒๐๐ เมตร เป็นต้น

๑. ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดศรีสะเกษ เป็นจังหวัดอยู่ขอบแอ่งที่ราบลุ่มโคราชด้านตะวันออก เป็นบริเวณที่มีผืนแผ่นดินกว้างขวางอาจเรียกว่า เป็นบริเวณลุ่มน้ำมูล-น้ำชีตอนล่าง ซึ่งอุดมไปด้วยลุ่มน้ำลำห้วยหลายสายไหลมาบรรจบในเขตอีสานใต้ ลักษณะภูมิประเทศด้านใต้เป็นที่สูงแล้วค่อย ๆ ลาดเอียงไปทางเหนือตอนกลางเป็นที่ลาดเอียงเล็กน้อย และที่ราบลอนลาด ส่วนตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่ม

๒. ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ห่างไกลจากทะเลมาก แต่อยู่ในเขตร้อน ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดศรีสะเกษ มีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อนและค่อนข้างหนาวจัดในฤดูหนาว เพราะได้รับอิทธิพลของลมหนาวจากประเทศจีน ส่วนฤดูฝนมักจะมีฝนตกหนักในเดือนกันยายน โดยจะตกหนักในพื้นที่ตอนกลางและตอนล่างของจังหวัดเท่านั้น ส่วนพื้นที่ทางตอนเหนือของจังหวัดจะมีปริมาณฝนตกน้อยและไม่ค่อยสม่ำเสมอ โดยเฉลี่ยแล้วในปีหนึ่ง ๆ จะมีฝนตก ๑๐๐ วัน ปริมาณฝนเฉลี่ยประมาณ ๑,๒๐๐-๑,๔๐๐ มิลลิเมตรต่อปี^๒

๔.๑.๔ พระพุทธศาสนาในจังหวัดศรีสะเกษ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าพระพุทธศาสนาแผ่ขยายเข้าสู่ในภาคกลางของประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ตั้งแต่สมัยทวารวดี แล้วมีการแพร่หลายเข้าสู่ภาคอีสานและดินแดน

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๔.

จังหวัดศรีสะเกษในระยะเวลาต่อมา โดยปรากฏหลักฐานที่แหล่งโบราณคดีเมืองคงโคก บ้านหลุมโมก ตำบลเมืองคง อำเภอราชีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ชุมชนแห่งนี้มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ๒ ชั้น ภายในชุมชนได้ปรากฏซากโบราณสถานและใบเสมาอันแสดงถึงการนับถือพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกันใกล้เคียงกันกับวัฒนธรรมทวารวดีในเขตจังหวัดยโสธรและวัฒนธรรมทวารวดีในจังหวัดอุบลราชธานี

และด้วยที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาอันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรขอมโบราณที่มีความเชื่อผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทและฮินดูก็ได้แผ่ขยายเข้ามายังดินแดนแห่งนี้ (บริเวณอีสานใต้ปัจจุบัน) สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๕๓) จึงทำให้ชุมชนโบราณในจังหวัดศรีสะเกษได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมสมัยขอมด้วย ได้แก่ การสร้างปราสาท โตนตวล (พ.ศ. ๑,๕๔๕) อำเภอกันทรลักษณ์ ปราสาทตาหนักไทร (พ.ศ. ๑,๕๐๐-๑,๕๕๐) อำเภอขุนหาญ ปราสาทสระกำแพงใหญ่ (พ.ศ. ๑,๕๘๕) อำเภออุทุมพรพิสัย ปราสาทเยอ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖) อำเภอไพรบึง ปราสาทภูฝ้าย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖) อำเภอขุนหาญ ปราสาทตาเล็งหรือปราสาทลุมพุก (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗) อำเภอขุขันธ์ ปราสาทบ้านปราสาท (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗) อำเภอห้วยทับทัน ปราสาทปรังคัง (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗) อำเภอปรังคัง และภูสมบุรณ์ (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗) อำเภอบึงบูรพ์ เป็นต้น

ปราสาทเหล่านี้ มีลักษณะเป็นศาสนสถาน ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเชื่อความศรัทธาของชุมชน พบหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู และยังพบพระพุทธรูปนาคปรก อันแสดงให้เห็นความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาอยู่ด้วย ซึ่งในช่วงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ราว พ.ศ. ๑๗๒๔-พ.ศ. ๑๗๖๓) พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนาเถรวาท ได้โปรดให้สร้างอโรคยาศาล (ศาสนสถานพยาบาล) และธรรมศาลา (ที่พักคนเดินทาง) ทั่วราชอาณาจักร ซึ่งศาสนสถานดังกล่าวที่พบในจังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ ศาสนสถานที่เป็นอโรคยาศาล จำนวน ๒ แห่ง คือ ปราสาททามจาน ตำบลสมอ อำเภอปรังคัง และปราสาทสระกำแพงน้อย ตำบลขะยุง อำเภออุทุมพรพิสัย ปราสาทเหล่านี้ สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และยังพบทับหลังที่สลักรูปบุคคลนั่งขัดสมาธิลักษณะเป็นพระพุทธรูป มีบุคคลสองคนนั่งพนมมือ พระพุทธรูปดังกล่าวอาจเป็นพระพุทธรูปไสยาศรั พระพุทธรูปเจ้าผู้รักษาโรคตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ ยังปรากฏโบราณสถานอื่น ๆ ที่เนื่องด้วยพระพุทธรูปที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้มาก่อน ได้แก่ พระธาตุจังเภาหรือปราสาทจังเภา อำเภอไพรบึง ที่กรมศิลปากรสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นโบราณสถานในพระพุทธศาสนา และอาจสร้างรุ่นเดียวกับพระธาตุบ้านโนนแกด อำเภอเมืองศรีสะเกษ พระธาตุบ้านโนนแกดนี้ มีลักษณะการสร้างคล้ายพระธาตุพนม ซึ่งจากการขุดสำรวจกรุฐานองค์พระธาตุโดยกรมศิลปากรได้พบวัตถุโบราณมีค่ามากมาย อาทิ พระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปเงิน ผอบใส่พระบรมธาตุ บาตรพระ เป็นต้น ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรลงความเห็นว่าอาจมีอายุกว่า ๑,๔๐๐ ปี^๓

^๓ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้านของจังหวัดศรีสะเกษ, หน้า ๗-๒๓ และ ๖๔-๖๘.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า จังหวัดศรีสะเกษนั้นมีประวัติศาสตร์พัฒนาการความเป็นมาที่ยาวนานสืบเนื่องต่อกันมาหลายพันปีอันเป็นผลมาจากอิทธิพลร่วมสมัยของพระพุทธศาสนาที่แผ่เข้ามาจากทางภาคกลางของไทยและอิทธิพลวัฒนธรรมขอมโบราณที่เคยเจริญรุ่งเรืองควบคู่มากับชุมชนตั้งแต่อดีต จังหวัดศรีสะเกษจึงนับเป็นแหล่งอารยธรรมที่เนื่องด้วยพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทย

๔.๒ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในจังหวัดศรีสะเกษ และเป็นรู้จักทั่วไป ได้แก่

๔.๒.๑ “หลวงพ่โต” วัดมหาพุทธาราม

“หลวงพ่โต” พระประธานในวิหารหลวงพ่โต วัดมหาพุทธาราม เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองที่ชาวจังหวัดศรีสะเกษเลื่อมใสศรัทธามาก ค้นพบโดยจารย์ศรีธรรมราชวนครจำปาศักดิ์ โดยไม่ทราบว่าเป็นสร้างขึ้นในสมัยใด เดิมเป็นลักษณะของตุ๊กตาหิน มีต้นไม้และจอมปลวกคลุมอยู่ ต่อมาได้บูรณปฏิสังขรณ์และสร้างเป็นวัดป่าแดงขึ้นเมื่อราว พ.ศ.๒๓๒๘ ปัจจุบันคือ วัดมหาพุทธาราม (หรือวัดพระโต) อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ หลวงพ่โตนับเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะล้านช้าง (บางแห่งว่า ศิลปะแบบนครจำปาศักดิ์) ประทับนั่งปางมารวิชัย สูง ๖.๘ เมตร หน้าตักกว้าง ๓.๕๐ เมตร^๔

ในตำนานเมืองศรีสะเกษเล่าว่า มีการค้นพบหลวงพ่โตในสมัยสร้างเมืองใหม่ที่ “ดงไฮสามขา” หลวงพ่โตที่พบมีสภาพเป็นตุ๊กตาหิน ขนาดเท่าแขน แต่พอไปวัดโดยการโอบด้วยแขนกลับขยายใหญ่ขึ้นจนโอบไม่หุ้มดังตำนานเล่าว่า “ที่ตั้งวัดพระโต มีป่าเครื่องมือช่างร่มครึ้มหนาแน่น ในขณะที่ถางป่านั้นได้พบตุ๊กตาหินรูปหนึ่ง มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูป เล่ากันว่า ตุ๊กตาหินองค์นี้มีอิทธิฤทธิ์เป็นพิเศษ คือเมื่อมองดูจะเห็นเป็นรูปเล็ก ๆ เท่าแขนคนธรรมดา แต่พอเข้าไปทอดเข้าใกล้โอบไม่รอบ พวกราษฎรพากันฉงนงุนงง จึงไปบอกจารย์ศรีธรรมราชผู้เป็นใหญ่เมื่อรู้ว่าเป็นจริงก็เลยทำพิธีสมโภชกันขนานใหญ่ และขนานนามตุ๊กตาหินองค์นี้ว่า “พระโต” ซึ่งต่อมาได้นำอิฐหรือปูนสร้างเสริมให้ใหญ่จริง ๆ ดังที่เห็นกันในปัจจุบัน^๕

อีกตำนานหนึ่งที่ค่อนข้างสอดคล้องกับประวัติศาสตร์เมืองศรีสะเกษ และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางกล่าวว่า หลวงพ่โตองค์จริงนั้น ถูกหุ้มอยู่ข้างใน เป็นพระพุทธรูปหินดำเกลี้ยง (บางแห่งว่า หินเขียว บางแห่งว่า หินแดง) ปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) เดิมมีหน้าตักกว้างยาว ๒.๕๐ เมตร ต่อมากลัวว่าพวกมิฉฉาจะพาให้เสียหายจึงมีผู้ศรัทธาหุ้มเสริมองค์จริงหลายครั้งจนถึงปัจจุบันนี้ มีขนาดหน้าตัก ๓.๕๐ เมตร ความสูงตั้งแต่พระเศียรลงมา ๖.๘๕ เมตร เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ ได้มีการสร้างวิหารใหญ่ครอบซึ่งมีความกว้าง ๑๔.๐๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร ดังที่เห็นในปัจจุบัน

แต่บางตำนานกล่าวว่า หลวงพ่โต วัดมหาพุทธาราม (วัดพระโต) ได้ชื่อว่าเป็นพระเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองศรีสะเกษ ก็เนื่องจากในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ เป็นปีที่เจ้าเมืองศรีสะเกษ คนที่ ๒ คือพระยา

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๘.

^๕ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กระทรวงมหาดไทย, วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๖.

วิเศษภักดี (ชม) ได้ย้ายเมืองศรีสะเกษ จากที่ตั้งเดิมบ้านโนนสามขาสระกำแพงมาตั้งที่บริเวณที่เป็นศาลหลักเมืองในปัจจุบัน ในขณะที่สร้างเมืองนั้นมีคนไปพบหลวงพ่โต ภายในใจกลางป่าแดง (บริเวณวัดพระโตขณะนั้นเป็นป่าแดง) จึงได้อุปถัมภ์บำรุงโดยให้สร้างวัดขึ้นบริเวณที่พบหลวงพ่โต ตั้งชื่อว่า “วัดพระโต หรือวัดป่าแดง” และเมื่อมีเจ้าเมืองศรีสะเกษคนต่อ ๆ มาไม่ว่าเจ้าพระยาวิเศษภักดี (โท) เจ้าพระยาวิเศษภักดี (บุญจันทร์) เป็นต้น ก็ได้อุปถัมภ์เอาใจใส่บำรุงวัดพระโตเสมือนเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองศรีสะเกษตลอดมา กระทั่งเมื่อศรีสะเกษได้กลายเป็นจังหวัดตามกฎหมายแบ่งเขตการปกครอง ตำแหน่งเจ้าเมืองใหม่กลายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ว่าฯทุกคนต่างก็ให้ความเคารพ เมื่อมาดำรงตำแหน่งใหม่ก็ถือเป็นประเพณีที่ต้องมาทำพิธีบูชาสักการะ “หลวงพ่โต” ก่อนเสมอ

ครั้นล่วงมาถึงปีพ.ศ. ๒๔๙๐ คณะสงฆ์ไทยได้แยกการปกครองออกเป็นคณะธรรมยุตกับคณะมหานิกาย จึงต้องมีการแต่งตั้งเจ้าคณะฝ่ายมหานิกายขึ้นใหม่ แต่ก่อนที่จะมีการแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษฝ่ายมหานิกาย ได้มีการแสดงสังฆมติ (สมัยพระวินัยธรทองพูล เป็นเจ้าอาวาส) เพื่อเปลี่ยนชื่อวัดพระโตใหม่ นัยว่าเพื่อให้ทันสมัยกว่าเดิม ครั้นนั้นได้แบ่งแนวคิดออกเป็น ๒ อย่าง แนวคิดที่หนึ่ง พระชินวงศาจารย์ (พระมหาอิม สายชมพู) เจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษขณะนั้น ประสงค์จะเปลี่ยนชื่อวัดพระโตเป็น “วัดมหาพุทธวิสุทธาราม” แต่แนวคิดที่สอง เห็นว่าชื่อดั้งกล่าวเรียกยากง่ายยาก ในที่สุดกรรมการสงฆ์จังหวัดศรีสะเกษ ได้พิจารณาเห็นควรเพียงชื่อว่า “วัดมหาพุทธาราม” และเสนอเรื่องไปยังสังฆมนตรีเปลี่ยนชื่อ จึงได้ชื่อว่า “วัดมหาพุทธาราม” แปลว่า วัดพระโต หรือ วัดพระใหญ่ ซึ่งก็คือนามเดิมของวัดมาแต่บัดนั้น^๖

กล่าวสรุปได้ว่า หลวงพ่โต ถือเป็นพระพุทธรูปโบราณศักดิ์สิทธิ์สำคัญเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองศรีสะเกษ ปรากฏมีอยู่มาก่อนก่อตั้งเมืองศรีสะเกษ เดิมประดิษฐาน ณ “วัดป่าแดง” ภายหลังได้เปลี่ยนมาเป็น “วัดพระโต” ตามชื่อเรียกพระพุทธรูป ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่อีกครั้งเป็น “วัดมหาพุทธาราม” ปัจจุบันยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบที่ ๔.๑ “หลวงพ่โต” วัดมหาพุทธาราม พระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะล้านช้าง (ศิลปะแบบนครจำปาศักดิ์) ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย สูง ๖.๘ เมตร หน้าตักกว้าง ๓.๕๐ เมตร อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

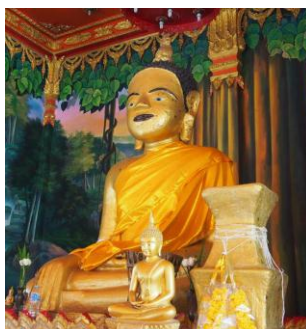
^๖ พระราชธรรมสารสุธี,ดร. ประวัติวัดมหาพุทธาราม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ศรีสะเกษ: โรงพิมพ์ศรีสะเกษ การพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕-๔๔.

๔.๒.๒ “หลวงพ่อดโต” วัดจอมพระ

“หลวงพ่อดโต” วัดจอมพระ เป็นพระพุทธรูปที่ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๗๕ เมตร สูง ๒ เมตร ประทับนั่ง ปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์และเก่าแก่มาก คาดว่ามีอายุประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ ปี อาจสร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ.๑,๘๐๐-๑,๙๐๐ ประดิษฐาน ณ บ้านจอม ตำบลบึงบอน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ตามประวัติกล่าวว่า ชาวบ้านได้มาสร้างบ้านในบริเวณที่สูงในเขตนี้ แต่ยังไม่พบหลวงพ่อดโต ต่อมาเมื่อถางป่าทำไร่ทำสวนจึงได้พบพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีปารกที่บปกรคลุมไว้ ชาวบ้านจึงช่วยกันถางป่าบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นและเรียกกันว่า “หลวงพ่อดโต” และได้สร้างวัดขึ้นในบริเวณนี้

อีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า เดิมบ้านจอม เป็นชนชาวลาวที่อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินเพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ต่อมามีพราณล่าสัตว์ได้ไปพบพระพุทธรูปองค์ใหญ่ (หลวงพ่อดโต) ตั้งอยู่บนเนินจอมปลวกที่ปกคลุมและมีหนามหนาหนึ้นเต็มไปหมด จึงได้พากันถากถางป่าหนามหนึ้นออกจากองค์พระหลวงพ่อดโตจากนั้นจึงได้รื้อวัดเก่าบริเวณโนนสวนหนวดมาตั้งวัดขึ้นใหม่ ตั้งชื่อวัดว่า “วัดจอมพระ” จนถึงปัจจุบัน

จากประวัติของหลวงพ่อดโต ที่เก่าแก่โบราณมานานและข่าวความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดโต เมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อนหรือเจ็บป่วยต่างก็มาขอพรจากท่านเพื่อปัดเป่าเหตุร้ายต่าง ๆ ที่มีแก่ตน และครอบครัวยให้อยู่เย็นเป็นสุขทำให้ชาวบ้านจอมและใกล้เคียงเกิดความเลื่อมใสและศรัทธาเป็นอย่างมาก มีประชาชนทั้งไกลและใกล้เดินทางมาขอพรนมัสการตลอดมา ในปัจจุบันเมื่อถึงวันเพ็ญเดือน ๖ หรือในวันวิสาขบูชาของทุกปีทางวัดจะมีกิจกรรมบูชาหลวงพ่อดโตประชาชนจะเดินทางมานมัสการหลวงพ่อดโตพร้อมกันทุกหมู่บ้านอย่างพร้อมเพรียง มีประเพณีบุญแห่ข้าวพันก้อน แห่เทียนถวายเป็นพุทธบูชา บายศรีสู่ขวัญหลวงพ่อดโต จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดถือปฏิบัติกันมาจนมาโดยตลอด^๗ ประเพณีบูชาหลวงพ่อดโตนี้ ส่วนใหญ่เป็นการมุ่งขอพรจากหลวงพ่อดโตเพื่อขอน้ำฟ้าน้ำฝนให้ทำไร่ทำนาทำสวนอุดมสมบูรณ์และขอพรให้อยู่ดีมีสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนทั้งตนเองและครอบครัว และขอพรตามแต่ผู้ขออธิษฐานประสงค์

ภาพประกอบที่ ๔.๒ “หลวงพ่อดโต” วัดจอมพระ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ
ศิลปะพื้นถิ่น ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑.๗๕ เมตร สูง ๒ เมตร

^๗ สัมภาษณ์ นายทำนอง วรวัธน์, ไวยาวัจกรวัดจอมพระ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ, [๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๑].

๔.๒.๓ “หลวงพ่อดโต” วัดเขียนบูรพาราม

“หลวงพ่อดโต” หรือที่เรียกว่า พระเจ้าใหญ่ วัดเขียนบูรพาราม อำเภوخุซันท์ จังหวัดศรีสะเกษ พระพุทธรูปปูนปั้นศิลปะผสมผสานระหว่างล้านช้างและอยุธยาตอนปลาย ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓.๖๕ เมตร สูง ๗.๔๖ เมตร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีพระอุโบสถเก่าแก่ ลักษณะเป็นสิมอีสาน ภายในประดิษฐานพระประธาน คือ พระเจ้าใหญ่ มีเรื่องเล่ากันว่า ราว พ.ศ. ๒๓๒๓ หรือ ๒๐๐ กว่าปีมาแล้ว พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน คนที่ ๒ (เชียงชั้น) พร้อมด้วยกรมเมืองได้นำราษฎรอพยพมาสร้างเมืองใหม่บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านตะแบกบ้านพรานในปัจจุบัน ระหว่างที่ถางป่าบริเวณวัดเขียนบูรพารามนั้น ได้พบหินสีแดงมีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปโผล่ขึ้นบนจอมปลวกเจ้าเมืองจึงส่งบัญชาการให้ชาวบ้านตักแต่งพื้นที่บริเวณนั้นแล้วเสริมฐานสร้างเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ทับลงบนจอมปลวกนั้นเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ที่มีพุทธลักษณะงดงาม เข้าใจว่าสร้างไว้กลางแจ้งเป็นพระเจ้าใหญ่ประจำเมือง และสร้างวัดขึ้นในบริเวณนั้น

แต่ยังไม่เรียบร้อยดีนัก ก็ได้อพยพชาวบ้านไปตั้งเมืองใหม่อีก ณ ตรงบ้านแตระ บ้านหาดในปัจจุบัน เนื่องจากที่เดิมห่างไกลแหล่งน้ำเกินไปทำให้วัดพระเจ้าใหญ่เสื่อมโทรมและร้างไปจนบริเวณพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่กลายเป็นป่าทึบต้นไม้ปกคลุมหนาแน่น จนมีเรื่องเล่าว่ามีเสือต้องแก่มากตลอดลูกบนหน้าตักของท่าน ต่อมาพระหลักคำพูดได้มาพบแล้วเกิดศรัทธา จึงชวนชาวบ้านร่วมกันบูรณะองค์พระและวัดสร้างขึ้นใหม่ และสร้างพระอุโบสถครอบองค์พระพุทธรูปไว้ กาลเวลาผ่านไป ได้มีคนใจบาปมาแกะเอาแก้วพระเนตรทั้งสองข้าง แต่ด้วยอำนาจบารมีศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าใหญ่ทำให้ชาวบ้านละแวกใกล้เคียงได้ยินเสียงร้องกึกก้องของท่านไปทั้งป่า ครั้นชาวบ้านไปดูจึงพบว่า ดวงพระเนตรของท่านถูกขโมยไป จึงได้ดลบันดาลให้เกิดเสียงดังขึ้นเพื่อบอกกล่าวชาวบ้าน

ต่อมาเจ้าเมืองขุซันท์คนที่ ๓ พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน (บุญจันทร์) ได้จัดการบูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่ด้วยการก่ออิฐหุ้มองค์เดิม สร้างฐานให้สูงขึ้น ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในขณะนั้น คนทั้งหลายจึงเรียกท่านว่า “หลวงพ่อดโต” นับแต่บัดนั้น^๔

ภาพประกอบที่ ๔.๓ “หลวงพ่อดโต” วัดเขียนบูรพาราม (วัดเขียนบูรพามหาพุทธาราม) อำเภوخุซันท์ จังหวัดศรีสะเกษ ศิลปะผสมผสานระหว่างล้านช้างและอยุธยาตอนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓.๖๕ เมตร สูง ๗.๔๖ เมตร

^๔ พระครูบูรพาโพธิธรรม, วัดเขียนบูรพาราม หนังสือที่ระลึกงานสมโภชสัญญาบัตรพัทธศ, (ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๕-๖.

๔.๒.๔ “พระพุทธรูปไสยาสน์” วัดเจียงอีศรีมิ่งคลวราราม

“พระพุทธรูปไสยาสน์” วัดเจียงอีศรีมิ่งคลวราราม พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ปางปรินิพพาน หรือพระนอน มีความยาว ๒๗ เมตร สร้างขึ้นจากแรงศรัทธาของคุณแม่อุบ ภวภูตานนท์ สมทบทุนสร้างถวาย เริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๘ แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๐ ประดิษฐานในพระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ ที่พระเศียรบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ งานพุทธศิลป์เป็นแบบศิลปะช่างพื้นถิ่นไทยผสมกับช่างพื้นถิ่นลาว นับว่าเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดศรีสะเกษ^๙

ภาพประกอบที่ ๔.๔ “พระพุทธรูปไสยาสน์” ปางปรินิพพาน ความยาว ๒๗ เมตร ศิลปะช่างพื้นถิ่นไทยผสมกับช่างพื้นถิ่นลาว วัดเจียงอีศรีมิ่งคลวราราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๒.๕ “พระพุทธรูปมงคลมิ่งเมือง” วัดกันทรารมย์

“พระพุทธรูปมงคลมิ่งเมือง” เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ประทับนั่งขัดสมาธิ แสดงปางประธานพร หน้าตักกว้าง ๓ เมตร สูง ๙ เมตร ประดิษฐานอยู่กลางลานหน้าพระอุโบสถวัดกันทรารมย์ ตำบลคูน้ำ อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งประวัติการสร้างนั้นเกิดด้วยเหตุที่เจ้าคณะอำเภอกันทรารมย์ พระครูประภาศร สังฆกิจ ได้นำพระพุทธรูปเก่าแก่องค์หนึ่ง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓๐ เซนติเมตร และสูง ๑๐๐ เซนติเมตร มาจากวัดบ้านดงกระเดา (วัดร้าง) มีเนื้อทองสำริด ท่านจึงมีดำริว่าควรให้สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่แล้วให้นำพระพุทธรูปองค์นี้บรรจุไว้บูชาให้เป็นพระพุทธรูปประจำอำเภอในนาม “พระพุทธรูปมงคลมิ่งเมือง” เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยวันเพ็ญเดือน ๓ ของทุกปี จะมีพิธีสมโภชองค์พระพุทธรูปเป็นประจำ^{๑๐}

ภาพประกอบที่ ๔.๕ “พระพุทธรูปมงคลมิ่งเมือง” ประทับนั่งขัดสมาธิ ศิลปะประยุกต์พื้นถิ่นร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ วัดกันทรารมย์ อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

^๙ สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้านของจังหวัดศรีสะเกษ, หน้า ๔๔.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

๔.๒.๖ “พระพุทธรูปลายชัยมงคล” วัดบ้านละทาย

“พระพุทธรูปลายชัยมงคล” เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ (เข่า) มีฉัพพรรณรังสีซึ่งแปลว่า แสงสว่าง ๖ สี อยู่เบื้องหลังพระเศียร ธรรมจักร ๒ ข้าง หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ๒ อย่าง คือ ๑. โลภียธรรม ๒. โลกุตระธรรม เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะแบบสุโขทัย มีขนาดหน้าตัก กว้าง ๘ เมตร สูง ๑๕ เมตร ประดิษฐาน ณ วัดบ้านละทาย ตำบลละทาย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัด ศรีสะเกษ

พระพุทธรูปลายชัยมงคลองค์นี้เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ สร้างขึ้นด้วยแรงศรัทธา อันแรงกล้าของพระครูโสภณจันทรังษี เจ้าอาวาสวัดบ้านละทายและชาวบ้านละทาย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อเป็นที่เคารพสักการบูชาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายทั่วไป ในแถบกลุ่มสามเหลี่ยมมูล-ชี และเป็นศูนย์รวมเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจของประชาชนชาวกลานาน^{๑๑}

ภาพประกอบที่ ๔.๖ “พระพุทธรูปลายชัยมงคล” ประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๘ เมตร สูง ๑๕ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย วัดบ้านละทาย อำเภอกันทรารมย์

๔.๒.๗ “หลวงพ่อใหญ่ปุดหาย” วัดธรรมสำเร็จพุทธศิริ

“หลวงพ่อใหญ่ปุดหาย” หรือ “พระศรี” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ปูนปั้นปางพรหมวิหารเหนือโลก ที่มีเพียงแห่งเดียวในโลก เป็นพระพุทธรูปที่สวยงาม ประดิษฐาน ณ วัดธรรมสำเร็จพุทธศิริ และยังเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ติดชายแดนไทย-กัมพูชา มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑๖.๙๙ เมตร สูง ๓๕ เมตร องค์พระเป็นสีชาวมุก บริเวณฐานพระมีตราสัญลักษณ์งานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เอลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ ประดิษฐาน ณ ฐานชุกชีผ้าทิพย์ของหลวงพ่อใหญ่ปุดหาย

หลวงพ่อวิรินนันท ภิภุ (บุญเปี่ยม) เผยว่าการสร้างหลวงพ่อใหญ่ปุดหายเกิดจากแรงศรัทธาความร่วมมือของพุทธศาสนิกชนจัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๕๕ เนื่องในโอกาสฉลองพุทธชยันตีแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าครบวาระ ๒,๖๐๐ ปี เพื่อถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อจรรโลงสืบทอดให้ยาวนานตลอดไปและยังถือโอกาสเพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถอีกด้วย โดยใช้เวลาในการสร้างเพียง ๖ เดือน

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

นอกจากนี้ จุดประสงค์อีกประการหนึ่ง ของการสร้างหลวงพ่อใหญ่ปวดหาย (พระศรี) ประดิษฐานอยู่ใกล้ชายแดนไทย-กัมพูชา ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจระหว่างข้อพิพาทเรื่องเขตแดน ไม่ว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะแพ้หรือชนะ ก็ลงเอยด้วยความเดือดร้อนทุกข์ทรมานของประชาชนจึงได้สร้างหลวงพ่อใหญ่ปวดหาย (พระศรี) เป็นขวัญกำลังใจให้ชาวพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวมีจิตใจเมตตาให้อภัยกัน^{๑๒}

หลวงพ่อใหญ่ปวดหายนี้ ปัจจุบันได้กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นທີ່กราบไหว้สักการะของประชาชนทั้ง ๒ ชาติที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ด้านใกล้กับผามออีแดง อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพประกอบที่ ๔.๗ “หลวงพ่อใหญ่ปวดหาย” (พระศรี) พระพุทธรูปขนาดใหญ่ปูนปั้น ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางพรหมวิหารเหนือโลก หน้าตักกว้าง ๑๖.๙๙ เมตร สูง ๓๕ เมตร ศิลปะแบบ ประยุกต์ร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ วัดธรรมสำเร็จพุทธศิริ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๒.๘ “หลวงพ่อใหญ่” วัดโนนผึ่ง

“หลวงพ่อใหญ่” หรือ “พระพุทธรูปมงคลนิมิต” พระพุทธรูปหล่อคอนกรีตขนาดใหญ่ ปางมารวิชัย ศิลปะแบบสุโขทัย มีขนาดหน้าตักกว้าง ๑๐.๐๐ เมตร องค์พระสูงรวมฐาน ๑๘.๗๙ เมตร หรือมีขนาดความสูงเท่ากับตึก ๙ ชั้น นับเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่อีกองค์หนึ่งในเขตภาคอีสานใต้ ความเป็นมาของการสร้าง “หลวงพ่อใหญ่” นั้น คืบหน้าในปี พ.ศ.๒๕๐๗ ขณะที่หลวงปู่ประสาร อรหฺมจโย ท่านปฏิบัติธรรมแล้วเกิดรู้สึกอ่อนเพลียจึงเอนตัวเพื่อจะพักผ่อน ในสภาวะกึ่งหลับกึ่งตื่น นั้น ท่านได้นิมิตว่า ได้ไปสถานที่แห่งหนึ่งพบผู้คนนั่งขาวหม่นขาวรอต้อนรับท่านจำนวนมาก เมื่อเดินถึง ต้นไม้ต้นหนึ่งที่มีกิ่งยื่นออกมาตรงศรีษะที่หลวงปู่ยืนอยู่ ผู้เป็นหัวหน้าของคนกลุ่มนั้นก็สั่งให้คนชุดและ ยกพระพุทธรูปยื่นให้ท่าน พร้อมกับมีเสียงระฆัง เสียงไซโยให้ร้อง แล้วก็นำขบวนส่งหลวงปู่กลับวัด

จากนิมิตประหลาดนั้น ทำให้หลวงปู่ครุ่นคิดว่า เทพหรือเทวดาอาจมาดลบันดาลให้เห็น ภาพ รุ่งเช้าพอฉันจึงหันเสร็จ จึงได้ชวนญาติโยมเดินทางไปตามนิมิตนั้น พอเดินไปถึงต้นไม้ที่เห็นใน นิมิต หลวงปู่จำกิ่งไม้ที่ยื่นมาตรงศรีษะได้ จึงชี้ให้คนชุดและได้พบพระพุทธรูปองค์ใหญ่พอควรและองค์ เล็ก ๆ อีก ๒๑ องค์ จึงได้ขนขึ้นเกวียนกลับวัด

^{๑๒} ลิกขมานา, หลวงพ่อวิรณฺตภิกขุ (หลวงธรรม) วัดเขาพนมสังจฉัพพรณรังสี (วัดเขาชี) และ วัดธรรมสำเร็จพุทธศิริ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.อาร์.พี.ดี.ดี. เซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๘๖-๘๘.

เมื่อข่าวการพบพระพุทธรูปโบราณเผยแพร่ออกไป ได้มีบุคคลสำคัญหลายท่าน เช่น นายพิศาล มูลศาสตรสาทร ผู้ว่าราชการจังหวัดขณะนั้น นายประมุข จันทรทรัพย์ นายอำเภออุทัยธานี รวมถึงพระสงฆ์ที่ท่านรู้จักมาพบ หลวงปู่ก็แจกองค์เล็ก ๆ ๒๑ องค์ จนหมด เหลือเพียงองค์ที่เป็นประธานองค์ใหญ่กว่าองค์อื่น ๆ หลวงปู่จึงถวายชื่อว่า “พระพุทธรูปมงคลนิมิต” และดำริว่าจะให้เป็นสมบัติของวัดและสาธารณชนไปตราบนานเท่านาน จึงคิดสร้างพระใหญ่ขึ้นเพื่อบรรจุพระพุทธรูปมงคลนิมิตเอาไว้ภายใน โดยได้เริ่มต้นในปี พ.ศ.๒๕๔๙ แต่หลวงปู่ก็มรณภาพลงเสียก่อน ลูกศิษย์ลูกหาและผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของท่านนำโดยนายจิตติพัฒน์ วิริยะโรจน์ สมาชิกวุฒิสภาจังหวัดศรีสะเกษ พระอธิการซ้อน ธรรมวโร เจ้าอาวาสวัดโนนผิง พระมหาหนูตัน สุนทรโร เจ้าคณะตำบลหนองหัวช้าง พ่อใหญ่ทองเตรียม พลชัย และผู้ใหญ่นายยา ศรีหาบุตร ได้ร่วมกันนำพาชาวบ้านโนนผิงและประชาชนทั่วสารทิศ ร่วมกันบริจาคปัจจัย วัสดุก่อสร้างดำเนินการตามเจตนารมณ์ของหลวงปู่สืบมา จนองค์พระใหญ่หล่อเสร็จในปีพุทธชยันตี พ.ศ.๒๕๕๕ และได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่รับมอบจากหลวงปู่จาม มหาบุญโญ วัดป่าวิเวกวัฒนาราม อำเภอคาชะอี จังหวัดมุกดาหาร มาประดิษฐานในองค์หลวงปู่ใหญ่ด้วย

หลวงปู่ใหญ่ พระพุทธรูปมงคลนิมิตฯ ตั้งอยู่บนฐานสูง ๙ เมตร ซึ่งอยู่ติดกับริมถนนสายหลักเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี สามารถมองเห็นได้จากระยะไกล เป็นหลักชัยที่พึ่งทางจิตใจอีกแห่งหนึ่งของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้ไกลและผู้ที่ย้ายถิ่นไปมาได้กราบไหว้บูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตสืบไป^{๑๓}

ภาพประกอบที่ ๔.๘ “หลวงปู่ใหญ่” หรือ “พระพุทธรูปมงคลนิมิต” พระพุทธรูปหล่อคอนกรีตขนาดใหญ่ ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๑๐.๐๐ เมตร องค์พระสูงรวมฐาน ๑๘.๗๙ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย วัดโนนผิง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

^{๑๓} มุลินธิหลวงปู่ใหญ่, ประวัติหลวงปู่ใหญ่ วัดโนนผิง จังหวัดศรีสะเกษ, (ศรีสะเกษ: มุลินธิหลวงปู่ใหญ่, มปป.), หน้า ๔-๕.

๔.๒.๙ “พระใหญ่” ถ้ำพระใหญ่

“พระใหญ่” ประดิษฐาน ณ ถ้ำพระใหญ่ สร้างเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗ แล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘ นำโดยพ่อคำมา แม่กอง พ่อจ้อย พ่อเหรียญ ชาวบ้านโคกเจริญและหมู่บ้านใกล้เคียงร่วมกันสร้าง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัย มีขนาดหน้าตักกว้าง ๘ เมตร สูง ๘ เมตร สามารถไปสักการบูชาได้ตลอดทั้งปี บริเวณโดยรอบมีทิวทัศน์สวยงาม และบรรยากาศสดชื่นเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของอำเภอกันทรลักษ์^{๑๔}

ภาพประกอบที่ ๔.๙ “พระใหญ่” พระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๘.๐๐ เมตร สูง ๘.๐๐ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย ถ้ำพระใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๒.๑๐ “หลวงพ่โตโคตะมะ” วัดบ้านขุนหาร

“หลวงพ่โตโคตะมะ” วัดบ้านขุนหาร อำเภอบัวลาย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นพระพุทธรูปหล่อทองเหลืองขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดศรีสะเกษ สร้างขึ้นด้วยแรงศรัทธาของพระอธิการจิววัฒน์ ฐิตสีโล พร้อมกับชาวบ้านขุนหารและพุทธศาสนิกชนทั่วไป เมื่อปี พ.ศ.๒,๕๕๕ มีขนาดความกว้างหน้าตัก ๙.๙ เมตร ความสูง ๑๖.๙ เมตร เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาฉลองพุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยสร้างขึ้น ๓ องค์ด้วยกัน คือ

องค์ที่ ๑ หลวงพ่โตโคตะมะพุทธเกตุฉัพพรรณรังสี องค์พระสีเหลืองทอง

องค์ที่ ๒ หลวงพ่โตโคตะมะพุทธรัตนมณีโชติ องค์พระสีขาว

องค์ที่ ๓ หลวงพ่โตโคตะมะพุทธบาร์มีศรีไพฑูรย์ องค์พระสีขาวทรงเครื่อง^{๑๕}

^{๑๔} สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ, ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้านของจังหวัดศรีสะเกษ, หน้า ๕๗.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระอธิการจิววัฒน์ ฐิตสีโล, เจ้าอาวาสวัดบ้านขุนหาร อำเภอบัวลาย จังหวัดศรีสะเกษ, [๑๙ เมษายน ๒๕๖๑].

ภาพประกอบที่ ๔.๑๐ “หลวงพ่อดโตโคตะมะ” พระพุทธรูปหล่อทองเหลืองขนาดใหญ่ ๓ องค์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๙.๙ เมตร สูง ๑๖.๙ เมตร ศิลปะแบบสุโขทัย วัดบ้านขุนหาร อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๒.๑๑ “พระมงคลสิวลี” วัดสว่างวาริรัตนาราม

“พระมงคลสิวลี” เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นอริยาบถยืนขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดศรีสะเกษ ปางประทานพร มีความสูง ๑๑ เมตร ศิลปะแบบช่างพื้นถิ่น สร้างขึ้นจากการดำริของพระครูสุทธิธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่วัลลภ) เจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม ที่มีวัตถุประสงค์ด้านการพัฒนาวัดให้เป็นองค์กรคุณธรรม ควบคู่กับการตั้งโรงเรียนภายในวัดเพื่อเป็นแหล่งด้านการศึกษาของเยาวชนในเขตพื้นที่ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยได้รับความร่วมมือจากชุมชน หน่วยงานองค์กร ภายใต้แนวคิดคำว่า “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน เป็นกระบวนการนำความสุขสู่ชุมชน การสร้างความรู้ การนำเอาคุณธรรมจริยธรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเป็นการส่งเสริมวิถีชีวิตด้านอาชีพจนถึงวันนี้ได้กลายเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชนและสังคม ดังปรัชญาวัด “เป็นที่พักผ่อนยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน”

นอกจากการสร้าง “พระมงคลสิวลี” พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่แล้ว วัดสว่างวาริรัตนาราม ยังมีพระอุโบสถที่มีความสวยงามแห่งหนึ่งของอำเภอน้ำเกลี้ยงและจังหวัดศรีสะเกษ ถือเป็นวัดท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของอำเภอน้ำเกลี้ยงอีกด้วย^{๑๖}

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่วัลลภ), เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยงและเจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ, [๒๐ เมษายน ๒๕๖๑].

ภาพประกอบที่ ๔.๑๑ “พระมงคลสิล” พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ ปางประทานพร สูง ๑๑.๐๐ เมตร ศิลปะแบบช่างพื้นถิ่น วัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอป่าเลี้ยว จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๓ คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

คติความเชื่อศรัทธาและจุดมุ่งหมายในการสร้างพระพุทธรูปนั้นเท่าที่ประมวลจากหลักฐานและเอกสารที่กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่าส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นด้วยศรัทธาเพื่ออุทิศถวายให้กับพระพุทธรูปศาสนา แสดงให้เห็นว่าคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไว้ในพระพุทธรูปศาสนายังคงมีการรักษาวัฒนธรรมและแบบแผนประเพณีอย่างหนึ่งในการสร้างทั้งในสังคมไทยและจังหวัดศรีสะเกษไว้เช่นเดิม คือ เป็นการสร้างเพื่อจรรโลงส่งเสริมสืบทอดพระพุทธรูปศาสนา เมื่อมีการสร้างศาสนสถานหรือวัดขึ้นใหม่ในสถานที่นั้น ๆ

อย่างไรก็ดี ในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยพบว่า ยังคงมีจุดมุ่งหมายคติความเชื่อในการสร้างที่สำคัญ ๗ ประการหลัก มีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๑ ด้านการส่งเสริมพระพุทธรูปศาสนา

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ถือเป็นการส่งเสริมสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาประการหนึ่งแสดงถึงความมั่นคงของพระพุทธรูปศาสนา ข้อนี้พิจารณาได้จากคำกล่าวที่ว่า “พระพุทธรูปถือเป็นเครื่องหมายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระพุทธรูปศาสนาอันเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความสงบเย็นความเมตตาความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาได้อย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อพระพุทธรูปศาสนาแผ่เจริญไป ณ ดินแดนใด ๆ ชาวพุทธจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปไว้เพื่อกราบไหว้บูชาเสมอ”^{๑๗} กล่าวได้ว่า “พระพุทธรูปถือเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นพระพุทธรูปศาสนาได้ดีกว่าเครื่องหมายอื่น ๆ ดังนั้น เมื่อมีการสร้างพุทธสถานหรือวัดวาอารามขึ้นใหม่ ก็จะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานไว้เป็นประธานด้วย เช่น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในดินแดนจังหวัดศรีสะเกษ เกี่ยวกับการสร้าง “หลวงพ่โต” พระประธานในวิหารหลวงพ่โตวัดมหาพุทธารามเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ศิลปะล้านช้างหรือศิลปะ

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระครูบูรพาโพธิธรรม, เจ้าอาวาสวัดเขียนบูรพา อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

แบบนครจำปาศักดิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย สูง ๖.๘ เมตร หน้าตักกว้าง ๓.๕๐ เมตร โดยไม่ทราบว่าเป็นสร้างขึ้นในสมัยใด แต่ปัจจุบันถือเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคูเมืองที่ชาวจังหวัดศรีสะเกษเลื่อมใสศรัทธามาก”^{๑๘} ซึ่งสอดคล้องกับประหยัด ถิลา ที่ได้กล่าวว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ นั้นถือเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งเพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”^{๑๙} และสอดคล้องกับพระครูศรีมงคลปริยัติกิจ ที่กล่าวว่า

“คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปนี้ ปรากฏสืบเนื่องมาแต่โบราณกาลเมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ไปถึงหรือหยั่งรากประดิษฐานลงในดินแดนนั้น ๆ โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ก็มักจะปรากฏอยู่คู่กับสังคมนั้น ๆ ด้วยเช่นกันและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน พระพุทธรูปขนาดใหญ่จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงการส่งเสริมและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาทั้งยังเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งหากพิจารณาบรรดาสิ่งที่ชาวพุทธกำหนดขึ้นเป็นสิ่งระลึกถึงพระองค์ เช่น พระสถูปเจดีย์ รอยพระพุทธบาท หรือพระพุทธรูป ปรากฏว่าพระพุทธรูปถือเป็นสื่ออนุสรณ์ถึงพระพุทธองค์ได้ดีที่สุด และชัดเจนกว่าสิ่งใด ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปเป็นพุทธสาวรีย์แทนองค์พระพุทธเจ้ามากกว่าสิ่งอื่น ๆ และเมื่อสร้างขึ้นเป็นองค์พระพุทธรูปแล้ว ชาวพุทธก็จะพากันให้ความเคารพนับถือกราบไหว้โดยไม่ได้นึกถึงความเป็นวัสดุใด ๆ อีกต่อไปจึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ถือเป็นสื่ออนุสรณ์ที่สะท้อนการส่งเสริมสืบทอดพระพุทธศาสนาที่จะช่วยต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวจนครบกำหนด ๕,๐๐๐ ปีได้ และยังสะท้อนถึงความรุ่งเรือง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาได้ดีกว่าสิ่งใด ๆ”^{๒๐}

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่แสดงถึงการส่งเสริมสืบทอดพระพุทธศาสนานี้ยังสอดคล้องกับหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย ซึ่งพิจารณาได้จากคำกล่าวที่ว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ถลุงและนำแร่ทองแดงที่ขุดได้ที่จันทิก จังหวัดนครราชสีมาไปใช้ในการพระศาสนาเป็นอย่างแรกโดยให้หล่อพระพุทธรูป ณ โรงหล่อหลวงในพระบรมมหาราชวัง^{๒๑} วัตถุประสงค์หลักที่ทรงรับสั่งคือ ต้องการให้มีพระพุทธรูปปฏิมากรใหญ่ที่ยังมีได้มีในพระมหานครนี้ เพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่เทพยดา มนุษย์ สรรพสัตว์ทั้งปวงทั่วสากลโลกธาตุ และเพื่อเป็นมหากุศลเจริญพระเกียรติยศของพระองค์ให้ปรากฏไปตราบนานกาล^{๒๒}

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูพิพิธวิมลคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายประหยัด ถิลา, วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ, รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๑} กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร, **พระพุทธรูปสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๙.

^{๒๒} จดหมายเหตุ ร. ๓, เล่ม ๑, จ.ศ. ๑๑๙๓ เลขที่ ๓๒, “สำเนาพระราชดำริว่าด้วยการทรงสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ, อ้างใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔๘.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า คติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีความสำคัญต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนาหรือการสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งคติความเชื่อนี้ยังคงมีอิทธิพลสืบเนื่องมาจนถึงสมัยปัจจุบันในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อการทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาหรือสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจสร้างขึ้นเพื่อบำเพ็ญกุศลหรือเนื่องในโอกาสสำคัญตามแบบแผนวัฒนธรรมประเพณีหรือคตินิยมที่มีมาแต่เดิมของท้องถิ่น

๔.๓.๒ ด้านจิตใจ

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นประดิษฐานในศาสนสถานเพื่อเป็นพุทธานุชา ถือเป็นศูนย์รวมใจอย่างหนึ่ง เป็นสื่อกลางเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของการทำความดี เป็นที่ตั้งแห่งพุทธานุสติที่แผ่ด้วยพุทธคุณทั้งสาม คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ชาวพุทธจึงมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นมรดกทางสังคมที่มีคุณค่าสูงสุดทางจิตใจ ตลอดจนเป็น การไถ่บาป บรรเทาความทุกข์ และความสุขในชีวิตของตน สอดคล้องกับทำนอง วรพงษ์ ที่กล่าวถึง “ประวัติของหลวงพ่อดำวัดจอมพระที่มีความเก่าแก่โบราณและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำเมื่อชาวบ้านมีความเดือดร้อนหรือเจ็บป่วยต่างก็มาขอพรจากท่านเพื่อปัดเป่าเหตุร้ายต่าง ๆ ที่มีแก่ตนและครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุขทำให้ชาวบ้านจอมและใกล้เคียงเกิดความเลื่อมใสและศรัทธาเป็นอย่างมาก มีประชาชนทั้งไกลและใกล้เดินทางมาขอพรนมัสการตลอดมา ส่วนใหญ่เป็นการมุ่งขอพรจากหลวงพ่อดำเพื่อขอให้น้ำฟ้าฝนให้ทำไร่นาทำสวนอุดมสมบูรณ์ และขอพรให้อยู่ดีมีสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนทั้งตนเองและครอบครัวและขอพรตามแต่ผู้ขออธิษฐานจะประสงค์”^{๒๓}

นอกจากนี้ หากพิจารณาพระราชพงศาวดารสมัยอยุธยาที่กล่าวถึง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงหล่อพระศรีสรรเพชญ์หุ้มด้วยทองสูงตั้งแต่พระบาทถึงพระรัศมี ๘ วา และพระเจ้าแผ่นดินภายหลังก็ได้หล่อพระพุทธรูปสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ขึ้นนมัสการ^{๒๔} เหตุดังกล่าวนี้จึงเป็นข้อสันนิษฐานถึงศรัทธาในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อเป็นสื่อกลางของการกระทำความดีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจชาวพุทธสอดคล้องกับเสถียร เหล่าคนคำ ที่กล่าวว่า “การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่สามารถดึงดูดความศรัทธาของผู้คนเข้ามากราบไหว้ขอพรปฏิบัติธรรมและทำบุญส่งผลต่อจิตใจของผู้สร้างและเหล่าพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ยิ่ง ดังนั้น เมื่อมีสิ่งใดมากระทบต่อพระพุทธรูปก็จะกระทบถึงจิตใจของชาวพุทธด้วย เช่น กรณีการทำลายพระพุทธรูปที่หุบเขาบาบิยันในอัฟกานิสถาน ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติต่อพระพุทธรูปไม่ว่ากรณีใด ๆ จึงต้องปฏิบัติด้วยความระมัดระวังและให้ความเคารพเป็นอย่างสูง”^{๒๕} ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ พระครูวรรณสารโสภณ ที่ได้ให้ทัศนะว่า

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายทำนอง วรพงษ์, ไวยาวัจกรวัดจอมพระ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๔.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายเสถียร เหล่าคนคำ, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

“พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่จิตใจ มีความสำคัญต่อการประกอบศาสนพิธี ไม่ว่าชาวพุทธจะมีกิจกรรมใด ๆ ณ สถานที่ใด ๆ มักจะมีพระพุทธรูปเข้าไปเกี่ยวข้องตั้งบูชาด้วยเสมอ ทั้งที่เป็นงานบุญมงคลหรืออวมงคลทั่วไป แต่ถ้าหากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ยิ่งที่เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคู่เมือง เมื่อมีพิธีบวงสรวงหรือรัฐพิธีใดเกิดขึ้นก็มักโยนธูปธูปสายสิญจน์มายังโต๊ะหมู่บูชา ถือนาถองค์พระใหญ่ประหนึ่งว่าพระพุทธรูปเจ้ามาเป็นประธานในพิธีด้วย”^{๒๖} นอกจากนี้ การสร้างพระพุทธรูปยังให้ความสำคัญทางด้านจิตใจในเรื่องการบำเพ็ญบุญกุศล คตินิยมนี้เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อของชาวพุทธมาทุกยุคสมัย สอดคล้องกับพระครูศรีมงคลปริยัติกิจ ที่กล่าวว่า

“คตินิยมประการหนึ่งในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มักเป็นเรื่องด้านจิตใจของผู้สร้างซึ่งอาจเกี่ยวกับเรื่องของการบำเพ็ญบุญกุศล ตัวอย่างเช่น การสร้าง “พระพุทธรูปไสยาสน์” ขนาดใหญ่ของวัดเจียงอีศรีมงคลวราราม เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปางปรินิพพาน ที่มีความยาว ๒๗ เมตร ที่สร้างขึ้นจากแรงศรัทธาเพื่อบำเพ็ญบุญกุศลของคุณแม่อุบล ภวภูตานนท์ ราวปี พ.ศ.๒๕๑๘ และที่พระเศียรขององค์พระนอนยังบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนที่มาสักการะกราบไหว้ด้วย”^{๒๗} สอดคล้องกับคำกล่าวพระอธิการช้อน ธมมวโร ที่ให้ความเห็นในลักษณะเดียวกันว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ถือเป็นการสร้างบุญกุศลที่ทำให้เกิดผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่ไพศาล ทั้งแก่เจ้าภาพผู้สร้างและแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ผู้สร้างมีเจตนาอุทิศส่วนบุญไปถึง เพื่อให้ส่วนบุญนี้ไปถึงบิดามารดา ญาติมิตร ตลอดจนเจ้ากรรมนายเวร นอกจากตัวเองด้วยเป็นอย่างดี”^{๒๘}

คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่บ่งถึงจิตใจของผู้สร้างที่เกี่ยวกับเรื่องของการบำเพ็ญบุญกุศลนี้ มีความสอดคล้องกับหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย ซึ่งพิจารณาได้จากรับสั่งของรัชกาลที่ ๓ ที่ได้ทรงรับสั่งกับพระยาบำเรอภักดิ์ว่า ทรงมีพระศรัทธาให้สถาปนาการหล่อพระพุทธรูปสูง ๖ ศอกหุ้มทองคำทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิด้วยลายลงยาราชาวดี ประดับด้วยเนาวรัตน์ต่าง ๆ มีเพชร เป็นต้น...ช่างกระทำสำเร็จแล้วจึงได้เชิญพระพุทธรูปทั้ง ๒ พระองค์ เข้าประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้จารึกพระสุพรรณบัฏ “พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอุทิศถวายสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชจักรพรรดินาถบพิตร และอีกองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระพุทธรูปเลิศล้ำสุลาไลย ทรงอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ ธรรมิกราชบพิตร”และให้มีการบรรจุพระบรมธาตุ^{๒๙} ในสมัยรัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯก็ทรงสร้างพระพุทธรูปคือพระพุทธรูปสุริโยทัยสิริกิติ์ติฆายุมงคลเพื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศแด่สมเด็จพระสุริโยทัยผู้ที่ทรงสละพระชนม์ชีพเพื่อปกป้องแผ่นดินและอาณา

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโสภณ, รองเจ้าคณะอำเภอปรางค์กู่ เจ้าอาวาสวัดนาครินทร์ อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ, รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระอธิการช้อน ธมมวโร, เจ้าอาวาสวัดโนนผิง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๙} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๘๔.

ประชากรสูง^{๓๐} และในรัชสมัยของพระองค์ ก็ยังให้ความสำคัญกับการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้เพื่อพระราชทานให้ปวงชนชาวไทยได้เคารพสักการะโดยทั่วหน้า โดยพระพุทธรูปสำคัญขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นและเป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือพระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ หล่อด้วยสำริดหนัก ๑๗,๕๔๓ กิโลกรัม พระพุทธรูปสูง ๑๕.๘๗๕ เมตร ถือเป็นพระพุทธรูปลีลาหล่อด้วยทองสำริดที่มีลักษณะงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุด เป็นต้น

พระมหาธชย ฐิตโสภโณ ได้ให้ทัศนะว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นี้ แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศยังให้ความสำคัญแก่การสร้างพระพุทธรูป และปฏิบัติตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา นับเป็นแบบอย่างแก่พสกนิกรในบ้านเมือง ดังนั้น การสร้างพระพุทธรูปจึงมีคุณค่าทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกคน เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน เป็นการบ่มเพาะการเสียสละ การรู้จักแบ่งปัน และยังเป็นการยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย”^{๓๑}

ผู้วิจัยมีข้อสังเกต จากการลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านทั่วไป (ที่ไม่ใช่ผู้ทรงคุณวุฒิ) ที่มีต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ มีประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ การสร้างพระใหญ่ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ทำให้จิตใจผู้สร้างรู้สึกปีติ อิ่มใจ อิ่มในบุญ เพราะรู้ว่าการสร้างพระใหญ่เป็นทานที่ได้บุญมาก มีอานิสงส์มาก บางคนก็มีเจตนาสร้างเพื่อเป็นการไถ่บาปแก้ตนหรือเป็นการถวายเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินด้วย เช่น การสร้างหลวงพ่อใหญ่พุดหาย ของวัดธรรมสำร็จพุทธศิริ อำเภอกันทรลักษณ์ ซึ่งนอกจากสร้างเพื่อเป็นสื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในพื้นที่แล้วและยังถือโอกาสเพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศล ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ประเทศชาติอีกด้วย

กล่าวสรุปได้ว่า คติความเชื่อด้านจิตใจที่มีต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีอิทธิพลสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการสร้างขึ้นสำหรับสักการบูชา เพราะถือว่าพระพุทธรูปเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม เมื่อได้กราบไหว้บูชาแล้ว ย่อมทำให้จิตใจสงบสุขเป็นคนมีศีลธรรม จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเตือนใจในการดำเนินชีวิตให้ระลึกถึงพระคุณของพระองค์ พอเป็นที่ตั้งแห่งพุทธานุสติและการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ยังถือเป็นโอกาสในการบำเพ็ญบุญกุศล คุณงามความดีของผู้สร้างไว้ในพระพุทธศาสนาอีกด้วย กล่าวคือ เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ตามหลักการบำเพ็ญกุศลกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

๔.๓.๓ ด้านอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูปถือเป็นสื่อที่แสดงออกในความระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังตำนานที่กล่าวว่าขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นขึ้นดาวดึงส์ เพื่อไปเทศน์โปรดพุทธมารดา และประทับอยู่ที่นั่นถึง ๑ พรรษา พระเจ้าประเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศลมีความระลึกถึงพระพุทธองค์จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้น ด้วยไม้แก่นจันทร์แดงไว้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นการเคารพ

^{๓๐} พิริยะ ไกรฤกษ์, ลักษณะไทย พระพุทธรูปอัตลักษณ์พุทธศิลป์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๓.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระมหาธชย ฐิตโสภโณ,ดร., อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ อำเภอมือ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

สักการบูชาเมื่อไม่เห็นพระองค์ คิดดังกล่าวนี้นี้ จึงทำให้ชาวพุทธตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ ไปจนถึง พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่มีจิตศรัทธาประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปมาถวายไว้ในบวรพุทธศาสนา เพราะ นอกจากจะเป็นการระลึกถึงพระพุทธรองค์แล้ว ยังเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่งใหญ่ อันเป็นประโยชน์ สุขทั้งแก่ตนและผู้อื่น

สาระสำคัญของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อระลึกถึงพระพุทธรองค์นี้ทำให้ชาวพุทธมี สัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธานุสติ คือการตรึงระลึกถึงพระคุณและคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ซึ่งเมื่อประมวลพระคุณทั้งปวง สามารถกล่าวได้ ๓ ประการ คือ ๑) พระปัญญาธิคุณ ที่ทรงรู้ถึงความจริง แห่งสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และนำความจริงนั้นมาเปิดเผยชี้แจงแก่ชาวโลก ๒) พระบริสุทธิคุณ ทรงมีพระทัย บริสุทธิ์จากอาสวะกิเลสทั้งหลาย ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง คงที่ ไม่แปรผัน ๓) พระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงมีต่อสัตว์โลก ไม่ทรงเลือกชาติชั้นวรรณะ เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข อันเป็นเป้าหมายของ การดำรงชีวิตของทุกคน

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อระลึกถึงพุทธรคุณและคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้านี้จึงก่อให้เกิด คุณค่าทางการปฏิบัติเป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธปรัชญาอันเป็นเครื่องหมายของความเคารพบูชา สักการะ และเป็นเครื่องเตือนให้ประกอบความดี เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม สอดคล้องกับ คำกล่าวของ ดร.สุรินทร์ น้อยสงวน ที่ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า

“การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ถือเป็นพุทธานุสติที่ทำให้ได้ระลึกนึกถึงพระพุทธรคุณ คำสอนของพระพุทธรเจ้า พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักความดี เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ที่ช่วยปลูกฝังนิสัยของคนไทยมาทุกยุคสมัยให้มีศีลธรรมเพื่อความสงบสุขของสังคมส่วนรวม โดยอาศัย ประโยชน์จากการประยุกต์นำเรื่องราวจากชาดกหรือวรรณกรรมคำสอนอีสานที่มีอิทธิพลมาจากคำสอน ทางพระพุทธศาสนา มาสอนเชิงจริยธรรม เพราะเป็นแรงจูงใจให้คนทำดีและเกรงกลัวต่อบาป อย่าง น้อยก็มีศีลห้า ดังวรรณกรรมคำสอนอีสานข้อหนึ่งที่กล่าวว่า หากไม่มีศีลห้า โลกนี้ก็จะต้องวุ่นวาย มี เวิร์มกรรมกันตลอดเวลา ศีลทั้งห้าข้อ ได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์โดยเฉพาะ วัว ควาย ช้าง ม้า ซึ่งเป็นสัตว์ที่ให้คุณประโยชน์ต่อมนุษย์ รวมทั้งเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นการงดเว้นจากการลักทรัพย์ ของผู้อื่นการงดเว้นจากการประพฤติดินในกามโดยเฉพาะการประพฤติดินในสามีหรือภรรยาของผู้อื่น การงดเว้นจากการพูดเท็จหลอกลวงผู้อื่น และการงดเว้นจากการดื่มสุรา หากบุคคลประพฤติ ผิดหลัก ศีลห้า ชีวิตย่อมประสบแต่ความเสื่อม ไม่มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ดังคำสอนที่ว่า

อันว่า	เหือนใจนั้น	เป็นแวนแก้วคณิงถ้อนแตงดี	
	ทานศีลคือแวนแก้ว	คณิงเบิงบุญคุณ	แท้เนอ
	กำจัดเศิกเสื่อภายใน	อย่าให้มีมาได้	
	ไลปาปึงเว้นเวรัง	ให้หนีห่าง	เจ้าเอย
	ทั้งโอะมะใหญ่กว้าง	สมุทร์น้ำใหญ่หลวง	
อันนี้	โลกมันตั้งเที่ยงหมั้น	คือเกิดแก่เจ็บตาย	แลนา
	เป็นพ่อชายคณิงคิด	เกิดตายสีเห็นแจ้ง	
	ศีลห้าแปดนั้น	โลกแต่งปางปฐุม แท้ตาย	
	ให้ศีลทานเฮา	หมั้นคณิงให้เห็นแจ้ง	

ชายนั่น	เว้นชั่วไว้	ให้เห็ดแต่ทางดี
อย่าประมาทศีลทาน	ชาติชายสกุลกล้า	แท้แหล่
เวียกนั้นมีหลายแท้	โลกีย์อนันต์เนก	
ขอให้ เหยียนศาสตรเพทเพียง	ลือล้ายอดคน	นั่นถ้วน

กล่าวโดยสรุปก็คือ คำสอนเรื่องศีลห้านี้ นับเป็นหลักคำสอนที่เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และเป็นเหมือนกฎเกณฑ์ที่ทำให้สังคมมีความสุข เพราะข้อปฏิบัติทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันไม่ว่าจะเป็นทั้งทางกาย และทางวาจา หากทุกคนในสังคมปฏิบัติตามหลักศีลห้าทั้งหมดก็เป็นข้อยืนยันได้ว่าสังคมจะมีความสุข ดังนั้น เมื่ออยู่ต่อหน้าพระพุทธรูป หรือระลึกนึกถึงพระพุทธรูปก็ตาม ก็จะมีสติยับยั้งได้ เป็นต้น”^{๓๒}

ขณะที่ พระครูสุทธธิดธรรมพิทักษ์^{๓๓} ได้ให้ความเห็นว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้น ต้องผ่านขั้นตอน ทั้งใช้ทุนทรัพย์และเวลามาก ซึ่งกว่าจะสำเร็จได้ต้องอาศัยอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงทำให้พุทธบริษัทหันมาประกอบกิจการกุศล ที่เรียกว่า การทำบุญ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ หรือลักษณะของการทำความดี ๓ ประการ ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ จึงเป็นโอกาสให้ชาวพุทธได้บำเพ็ญกุศลทำความดี คือ ๑) การให้ทาน (ทานมัย) จะเห็นได้จากการแบ่งปันสิ่งของแก่คนอื่น ด้วยความเต็มใจ เป็นการเสียสละ ๒) การรักษาศีล (ศีลมัย) เป็นการสำรวมกายและวาจา โดยอ่อนน้อมถ่อมตน มีวาจาสุภาพ มีการรักษาศีลเสมอ ๓) การทำใจให้สงบ (ภาวนามัย) ที่เรียกว่า การเจริญภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตให้สงบและเกิดปัญญา ไม่ถูกโมหะครอบงำ คิดแต่เรื่องดีที่เป็นกุศล เป็นการสำรวมจิตใจ เพื่อกำจัดกิเลส”

ผู้วิจัยมีทัศนะว่า การทำบุญสร้างพระใหญ่ถือเป็นวิถีชีวิตของชาวอีสานรวมถึงชาวจังหวัดศรีสะเกษอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะการให้ทานไม่จะเป็นการทำบุญตามฮีตสิบสอง การจำศีลอุโบสถ และการฟังพระธรรมเทศนา ยามใดก็ตามที่ว่างเว้นจากการทำการงานประกอบอาชีพ ชาวอีสานก็จะหาโอกาสทำบุญเสมอ จนมีคำกล่าวว่า ชาวอีสานจะขาดเรื่องศีล เรื่องทานไม่ได้อย่างเด็ดขาด เพราะเป็นวิถีการดำรงชีวิตที่ดงามตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยต่างก็มีวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายสูงสุดในลักษณะเดียวกัน คือ การขอกุศลผลบุญในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการสะสมบุญบารมีให้ไปเกิดชาติต่อ ๆ ไปที่ดีขึ้น หรือให้เกิดในชาติหน้าที่ดีกว่าเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการขอไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์และขอให้ถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนแทบทุกคน

กล่าวสรุปได้ว่า พระพุทธรูปขนาดใหญ่สามารถสื่อถึงคติธรรมที่แฝงอยู่ในองค์พระ อันเป็นอิทธิพลมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาบุคคลที่มากกราบไหว้บูชาเมื่อน้อมระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าและหลักคำสอนอันเป็นแนวปฏิบัติก็จะได้รับประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตขึ้นทำให้ประพฤติตนในทางที่ดี คือการละเว้นความชั่ว กระทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เพื่อความสงบร่มเย็นของชีวิตและสังคม

^{๓๒} สัมภาษณ์ ดร.สุริยนต์ น้อยสงวน, อาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ อำเภอมือ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูสุทธธิดธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่ลภ), เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยงและเจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

๔.๓.๔ ด้านคุณค่าทางสังคม

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ก่อให้เกิดคุณค่าทางสังคมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดอันเป็นสิ่งที่สื่อถึงความสามัคคีของท้องถิ่น ที่แสดงถึงความเป็นสังคมการร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในชุมชนหนึ่ง ๆ จึงต้องอาศัยความสามัคคี ความอดทน เสียสละ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในกิจการงานของท้องถิ่นด้วยกัน อันจะนำไปสู่คุณค่าประโยชน์ทางสังคมและก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันและสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างได้สำเร็จ

พระอธิการจิริวัฒน์ ฐิตสีโล ให้ทัศนะไว้ว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ นอกจากจะเป็นบุญกุศลแก่ผู้สร้างแล้ว ยังก่อให้เกิดผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่ ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าในระดับสังคม ด้วยเป็นสื่อให้เกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคีที่มีต่อกัน เมื่อใดที่ชุมชนนั้น ๆ มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพระประธานในพระอุโบสถ หรือพระพุทธรูปขนาดใหญ่กลางแจ้งภายในเขตบริเวณของวัด ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนจำนวนมาก ก่อให้เกิดความรักสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สร้างความเข้มแข็งทางสังคมให้เกิดขึ้น เช่น เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๕ มีการสร้างหลวงพ่อโตโคตะมะ ๓ องค์ อันเกิดขึ้นจากเจตนารมณ์ของทางวัดพร้อมกับชาวบ้านขุนหาญและพุทธศาสนิกชนทั่วไป องค์พระมีขนาดหน้าตักกว้าง ๙.๙ เมตร มีความสูง ๑๖.๙ เมตร เพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชาหลวงพุทธชนันต์ ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่จึงกลายเป็นสื่อรวมใจของคนในสังคมไปโดยปริยาย”^{๓๔} สอดคล้องกับพระอธิการไมตรี อนุตตโร ที่กล่าวว่า

“การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่จะสามารถหล่อหลอมให้คนในสังคม หมู่บ้าน ชุมชน เกิดความรัก สมัครสมาน สามัคคีต่อกัน เพราะในการก่อสร้างต้องใช้กำลังคนจำนวนมากที่ต้องเสียสละด้านต่าง ๆ เช่น กาลังกาย กาลังทรัพย์ เป็นต้น”^{๓๕}

ขณะที่ ประหยัด ถิลา ก็ได้ให้ความเห็นที่สอดคล้องคล้ายกับพระมหาธงชัย ฐิตโสภโณ ว่า^{๓๖}

“การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาของผู้คนในสังคมของชาวอีสานศรีสะเกษ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่จึงสะท้อนถึงการร่วมแรงร่วมใจกัน เป็นศูนย์รวมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและจะต้องสร้างให้แปลกใหม่ให้ใหญ่โต ให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปด้วย และเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธรูป เป็นบุญกิริยาวัตถุ เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ เป็นเครื่องมือสื่อโยงชนิดพิเศษเพื่อจรรโลงจิตใจแก่ผู้พบเห็น ตลอดจนพลังศรัทธาของประชาชนจะได้แวะเวียนมากราบไหว้สักการบูชาในความยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปให้เข้าถึงธรรมะของพระพุทธรองค์”

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระอธิการจิริวัฒน์ ฐิตสีโล, เจ้าอาวาสวัดบ้านขุนหาญ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระอธิการไมตรี อนุตตโร, เจ้าอาวาสวัดธรรมสาเริงพุทธสิริ (หลวงพ่อบวดหาย) อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายประหยัด ถิลา, วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑] และสัมภาษณ์ พระมหาธงชัย ฐิตโสภโณ,ดร., อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

พระครูวรรณสารโสภณ ก็ได้ให้ความเห็นที่สนับสนุนคุณค่าทางสังคมต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ไว้ว่า “ในกระบวนการสร้างพระพุทธรูปมาโดยเฉพาะการสร้างพระใหญ่นั้น นับเป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนดีมากกว่าส่วนเสีย เป็นการประสานความร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้คนในชุมชนสังคมเกิดความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้อง เป็นหมู่เหล่า ที่สำคัญคือเป็นการสร้างความสามัคคีที่จะร่วมกันรักษาพื้นที่ของพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของชุมชนสังคมสืบต่อไปให้ยาวนานที่สุด ในฐานะสมาชิกทางสังคมตามแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วย”^{๓๗}

กล่าวสรุปได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นสื่อที่สะท้อนถึงการหล่อหลอมรวมจิตใจของสังคมเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่จะให้คนในสังคมชุมชนเกิดความสมัครสมานสามัคคีให้รวมเป็นหนึ่งเดียวไม่แตกแยก มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทำให้คนในชุมชนและสังคมพึ่งพากันได้อันเป็นคุณค่าที่แท้จริงและเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนจำนวนมากการสร้างพระใหญ่จึงกลายเป็นสื่อรวมใจทางสังคมให้ผู้คนเกิดความรักความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สามารถสร้างความเข้มแข็งทางสังคมให้เกิดขึ้นได้

๔.๓.๕ ด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในแต่ละยุคสมัยถือเป็นศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งบ่งชี้บอกเล่าเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญหรือสภาพบ้านเมืองทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมของสังคม การติดต่อสัมพันธ์และรับอารยธรรมจากภายนอก ตลอดจนความเจริญของพุทธศาสนาในดินแดนขณะนั้น ๆ จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปคือถาวรวัตถุที่เป็นตำนานของแผ่นดินบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชุมชน สังคม หรือของชนชาตินั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ดร.สุริยนต์ น้อยสงวน ที่ได้ให้ทัศนะไว้ว่า

“พระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละยุคสมัยสามารถที่จะบ่งบอกถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และแสดงออกถึงวิถีของชุมชนในสังคมนั้น ๆ เช่น “หลวงพ่อดโต” วัดมหาพุทธาราม ที่พบจากตำนานหลักฐานประวัติการสร้าง ที่มีความสอดคล้องกับประวัติความเป็นมาก่อนสมัยสร้างบ้านแปงเมืองเป็นจังหวัดศรีสะเกษ “หลวงพ่อดโต” วัดมหาพุทธาราม จึงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาเคารพนับถือ และถือเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคู่มืองของเมืองศรีสะเกษ กระทั่งเมื่อศรีสะเกษได้กลายเป็นจังหวัดตามกฎหมายแบ่งเขตการปกครอง ตำแหน่งเจ้าเมืองใหม่กลายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด จึงปรากฏธรรมเนียมปฏิบัติขึ้นคือเมื่อผู้ว่าคนใดเข้ามาดำรงตำแหน่งใหม่ก็ถือเป็นประเพณีที่ต้องมาทำพิธีบูชาสักการะ “หลวงพ่อดโต” ก่อนเสมอ”^{๓๘} ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระครูบูรพาโพธิธรรม ที่ให้ความเห็นในลักษณะที่คล้าย ๆ กันว่า

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโสภณ, รองเจ้าคณะอำเภอปรังคฤ์ เจ้าอาวาสวัดนาครินทร์ อำเภอปรังคฤ์ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๓๘} สัมภาษณ์ ดร.สุริยนต์ น้อยสงวน, อาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

“หลวงพ่อดโต” หรือแต่เดิมนั้นชาวบ้านทั่วไปมักเรียกกันว่า พระเจ้าใหญ่ วัดเขียนบูรพาราม อำเภออุบลราชธานี ถือเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มีประวัติการสร้างพร้อม ๆ กับการสร้างเมืองอุบลราชธานี โดยสร้างไว้กลางแจ้งให้เป็นพระเจ้าใหญ่ประจำเมือง ดังนั้น เมื่อมีการศึกษาถึงประวัติพระเจ้าใหญ่หรือหลวงพ่อดโต ก็จะทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของการสร้างเมืองอุบลราชธานีว่ามีความเป็นมาอย่างไรด้วยเช่นกัน อีกประการหนึ่ง ในด้านการรับอารยธรรมจะพบว่า หลวงพ่อดโต เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัยขนาดใหญ่ที่มีพุทธลักษณะงดงาม ปรากฏศิลปะผสมผสานระหว่างล้านช้างและอยุธยาตอนปลายจึงสันนิษฐานได้ว่าเมื่อก่อนชาวเมืองอุบลราชธานี มีการติดต่อรับเอาวัฒนธรรมและอิทธิทางพระพุทธศาสนาจากดินแดนเหล่านั้นก็เป็นได้ ประเด็นต่อมา การที่ผู้คนสมัยนั้น สามารถสร้างพระที่มีขนาดใหญ่โตเช่นนี้ได้ย่อมแสดงถึงพลังทางด้านเศรษฐกิจ ความสามัคคี ร่วมจิตร่วมใจ ความสงบร่มเย็นและความมั่นคงของบ้านเมือง ทั้งยังแสดงถึงวัฒนธรรมของคนสมัยนั้นที่มีต่อแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อมีการสร้างศาสนสถานหรือสร้างเมืองใหม่ คนสมัยนั้นก็จะสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานไว้ด้วยเพื่อเป็นสิริมงคลของบ้านเมือง”^{๓๙}

ส่วนประหยัด ถิลา ได้กล่าวถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษไว้ว่า “พระพุทธรูปขนาดใหญ่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนสังคม โดยเฉพาะชุมชนสังคมที่เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นการแสดงออกซึ่งความสูงส่งทางด้านสุนทรียศิลป์ตลอดถึงภูมิปัญญาในเชิงปฏิมกรรม ที่แสดงถึงพลังศรัทธาของผู้สร้าง ที่สำคัญพระพุทธรูปยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มีความเป็นเอกภาพ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ประกอบด้วยแรงศรัทธาอันสูงส่งของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูป ดังนั้น การได้ศึกษาให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปนั้น ๆ ตลอดจนจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการสร้างพระพุทธรูปนั้น ๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรมของกลุ่มชน ชุมชนสังคมนั้น ๆ ได้”^{๔๐}

สรุปได้ว่า พระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน สังคม การเมืองการปกครอง วิถีชีวิตของคนในแต่ละยุคสมัยเป็นเครื่องหมายที่แสดงยืนยันประวัติศาสตร์และถือเป็นความภาคภูมิใจของผู้สร้างที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนาสู่คนรุ่นหลังได้ยึดถือจรรยาวัตรอันดีงามที่ท่านเหล่านั้นได้บำเพ็ญไว้เพื่อเป็นแบบอย่างเจริญรอยตามสืบไป

๔.๓.๖ ด้านพุทธศิลป์

จากการศึกษางานพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปขนาดใหญ่จะพบว่าช่างผู้ก่อสร้างมักจะถ่ายทอดฝีมืองานช่างและสุนทรียทางพุทธศิลป์ลงไว้ในวัสดุที่ใช้สร้างทั้งลักษณะงานปูนปั้น คอนกรีต หรือโลหะ โดยใช้กลวิธีหรือศิลปวิทยาที่มีอยู่ในท้องถิ่นในช่วงเวลานั้น ๆ รวมถึงงานช่างฝีมือสมัยใหม่ที่มีเทคโนโลยีการสร้างที่ทันสมัยด้วยความประสานกลมกลืนของรูปร่าง ทรวดทรง ส่วนสัดส่วน เส้น สี ผิว

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระครูบูรพาโพธิธรรม, เจ้าอาวาสวัดเขียนบูรพา จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายประหยัด ถิลา, วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

และลวดลาย การจัดวางตำแหน่งและลักษณะท่าทางให้สามารถสื่อความคิดแก่ผู้พบเห็น หรือผู้กราบไหว้ได้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถแบ่งศิลปกรรมออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามลักษณะของกลุ่มช่าง ได้แก่

๑) กลุ่มช่างพื้นบ้านหรือพื้นถิ่น ซึ่งเป็นการช่างของชาวบ้านตามท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนั้นงานสร้างสรรค์พระพุทธรูปขนาดใหญ่จากฝีมือช่างเหล่านี้ จึงเกิดขึ้นจากพลังศรัทธาและมักออกมาตามแบบอย่างรูปทรงที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ไม่ค่อยประณีตตามหลักเกณฑ์มาตรฐานของงานช่างการสร้างพระพุทธรูป

๒) กลุ่มงานช่างหลวงหรือช่างฝีมืออาชีพ ที่ได้รับการศึกษาเรียนรู้มีความรู้ความสามารถเชิงทฤษฎีในฝีมือช่าง มีทักษะประสบการณ์มีความชำนาญที่ได้รับการฝึกฝนการช่างประเภทต่าง ๆ มาแล้วเป็นอย่างดี ซึ่งส่วนมากเป็นช่างหลวง

พุทธศิลป์ที่ปรากฏในพระพุทธรูปมีขนาดใหญ่นั้น ไม่ว่าจะออกมาในรูปแบบใด ย่อมจะยังประโยชน์ทางด้านวิชาการ และเป็นการสืบทอดงานเชิงศิลปะช่างให้คงอยู่กับสังคมสืบไป

พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ ได้กล่าวถึงรูปแบบงานพุทธศิลป์ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษไว้ว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีรูปแบบพุทธศิลป์เป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ในอดีตมักปรากฏงานฝีมือช่างที่เป็นลักษณะแบบช่างพื้นถิ่นหรือพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจไม่ได้มุ่งหมายแสดงคุณลักษณะของพระพุทธรูปเจ้านัก คงคิดแต่จะทำตามที่ตนเข้าใจ ให้ผู้ที่พบเห็นแล้วเกิดความเลื่อมใสได้รำลึกนึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นใช้ได้ เพื่อบำรุงใจให้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ โดยมีได้คำนึงที่จะทำให้เหมือนพระพุทธรูปโดยแท้ เช่น การสร้างพระนอน หรือ “พระพุทธรูปไสยาสน์” วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม ซึ่งงานพุทธศิลป์นั้นเป็นแบบศิลปะช่างพื้นถิ่นไทยผสมกับช่างพื้นถิ่นลาว “หลวงพ่อดโต” วัดจอมพระ และ “พระมงคลสิวลี” พระพุทธรูปยืน วัดสว่างวาริรัตนาราม ที่แสดงออกถึงงานพุทธศิลป์พื้นบ้านอย่างชัดเจน

ส่วนพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในช่วงหลังหรือช่วงปัจจุบัน มักปรากฏเป็นงานช่างสมัยใหม่ที่มีแบบแผนและความเป็นประณีตแสดงคุณค่าความงามในทุกสัดส่วน ชัดเจนตั้งแต่ปลายพระบาทจรดปลายพระรัศมี เช่น “หลวงพ่อดโตใหญ่ปุดหาย” หรือพระศรี วัดธรรมสาเรงพุทธศิริ อำเภอกันทรลักษณ์ แสดงถึงศิลปะแบบประยุกต์ร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ที่แปลกตาคือปางที่เรียกว่า ปางพรหมวิหารเหนือโลก ซึ่งอาจมีองค์เดียวในโลก ส่วนพระใหญ่องค์อื่น ๆ ก็ยังคงนิยมสร้างตามแบบศิลปะดั้งเดิมของไทยโดยเฉพาะศิลปะแบบสุโขทัยพบว่ามีมากที่สุดในการสร้างพระใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ เช่น “พระพุทธรูปมงคลนิมิต” วัดโนนผึ้ง “หลวงพ่อดโตโคตะมะ” วัดบ้านขุนหาร “พระพุทธรูปชะทายชัยมงคล” วัดบ้านละทายและ “พระใหญ่” ถ้ำพระใหญ่ ที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นงานพุทธศิลป์แบบสุโขทัยทั้งสิ้น”^{๔๑}

พระครูพิพิธวิมลคุณ ให้ทัศนะว่า “งานพุทธศิลป์พระพุทธรูปขนาดใหญ่จังหวัดศรีสะเกษเป็นการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของฝีมือช่างที่ยิ่งใหญ่ หากองค์ใดที่สร้างด้วยฝีมือช่างพื้นบ้านถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่รกรงไว้ซึ่งความสำคัญของวัฒนธรรมในชุมชน สังคมของตนสามารถมองเห็นพื้นฐานทางจิตใจในวัฒนธรรมของชนชาวอีสานศรีสะเกษได้และนับเป็น

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ, รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อำเภอมือ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

สิ่งทรงคุณค่าที่เต็มไปด้วยพลังแห่งความศรัทธาที่บรรพบุรุษได้สร้างเอาไว้ แต่ปัจจุบันนี้ การสร้างพระใหญ่ มักนิยมสร้างด้วยฝีมือช่างที่มีความชำนาญ และมักนำแบบพุทธศิลป์ตามแบบนิยมของคนภาคกลางมาใช้และพบมากขึ้นเรื่อย ๆ จนน่าเป็นห่วงว่างานพุทธศิลป์อันเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นกำลังจะถูกกลืนหายไปตามกระแสโลกที่ทันสมัยไปด้วย แต่อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะสร้างเป็นรูปแบบใด งานพุทธศิลป์แบบใด ก็ถือเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาทางหนึ่งและเป็นการรักษาพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้คงอยู่คู่กับสังคมสืบไป”^{๔๒}

พระครูสุทธธรรมาพิทักษ์ ได้ให้ความเห็นว่า “งานพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปของคนอีสาน ชาวศรีสะเกษ ยังคงมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แม้จะขาดความงดงามและความสมบูรณ์ของมหาบุริสลักษณะไปบ้างเพราะเป็นงานระดับช่างชาวบ้าน แต่งานพุทธศิลป์ล้วนแฝงไว้ด้วยจิตวิญญาณพลังแรงศรัทธาของคนพื้นที่ซึ่งอาจไม่ใช่ช่างฝีมือโดยตรง เพื่อสร้างรูปเคารพแทนองค์พระสัมพุทธเจ้า ซึ่งต่างจากงานพุทธศิลป์ของช่างฝีมือที่มีทักษะประสบการณ์ มีความรู้เชิงวิชาการ มีมาตรฐานการออกแบบที่มีกำหนดกฎเกณฑ์ ดังนั้น งานพุทธศิลป์ที่เกิดจากการสรรสร้างของช่างฝีมือเหล่านี้จึงออกมาอย่างประณีตมีความงดงาม ได้สัดส่วนตามมหาบุริสลักษณะครบถ้วนทั้ง ๓๒ ประการ เป็นที่เลื่อมใสของผู้พบเห็น ทั้งรูปแบบพุทธศิลป์ของช่างเหล่านี้ ก็มักจะนำเอาอิทธิพลแนวคิดพุทธศิลป์ในแบบศิลปะสมัยใดสมัยหนึ่งในการสร้างสรรค์พุทธปฏิมากรรมขนาดใหญ่มาใช้ เท่าที่พบและมีความนิยมมากในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษของเราจะเป็นรูปแบบพุทธศิลป์สมัยศิลปะสุโขทัยเพราะมีความงดงามมากกว่าพุทธศิลป์สมัยใด ๆ ซึ่งเป็นการทำลายบดบังภูมิปัญญาความเป็นท้องถิ่นไป”^{๔๓}

สรุปได้ว่า พื้นที่ใดที่พระพุทธศาสนาก้าวผ่านไปถึง คนไทยส่วนใหญ่ที่นับถือพระพุทธศาสนามักจะนิยมสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ไว้เป็นหลักประธานของวัดมาทุกยุคทุกสมัยอันเป็นสัญลักษณ์รูปเคารพสักการบูชาแทนองค์พระพุทธรูปที่ปรากฏมักถูกรังสรรค์ผ่านฝีมือช่างสองกลุ่ม กลุ่มแรกจะเป็นเรื่องราวของงานช่างพื้นบ้านตามท้องถิ่นที่ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นมาตามกำลังศรัทธาที่เป็นภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น ดังนั้นงานพุทธศิลป์จึงมักออกมาในรูปของศิลปะพื้นบ้านที่ยังสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของสังคมตามคติแบบดั้งเดิมได้อย่างเหมาะสม ส่วนกลุ่มที่สองจะเป็นงานพุทธศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลสมัยใหม่จากงานช่างที่มีความรู้มีทักษะประสบการณ์โดยตรงที่เรียกว่าช่างฝีมือหรือช่างหลวงจึงก่อให้เกิดรูปแบบงานพุทธศิลป์การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะอิทธิพลศิลปะแบบสมัยสุโขทัยมากกว่าอิทธิพลศิลปะสมัยอื่น ๆ

๔.๓.๗ ด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นั้นได้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากก่อให้เกิดคติอีกแบบหนึ่งที่แฝงประโยชน์จากการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่และมีการปรับปรุงรูปแบบของการสร้าง

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูพิพิธวีรคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระครูสุทธธรรมาพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่วัลลภ), เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยงและเจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

พระพุทธรูปขนาดใหญ่จากศิลปะดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับแนวความคิดแบบใหม่ ทั้งรูปแบบศิลปะ และ วัสดุการสร้างก็มีความหลากหลายยิ่งขึ้นรวมถึงคติการสร้างที่มีความผันแปรไปจากโบราณดั้งเดิมที่สะท้อนให้เห็นถึงคติแนวคิดที่แอบแฝงใหม่ในการสร้างที่เรียกว่า พุทธพานิช เพื่อแสวงหาประโยชน์จากพระพุทธรูปขนาดใหญ่

ในจังหวัดศรีสะเกษ จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยพบว่า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่แม้จะไม่มีขนาดใหญ่โตในเชิงสถิติมากนัก แต่แนวคิดคติของการสร้างก็ได้ปรับเปลี่ยนผันแปรไปจากเดิมจากครั้งอดีตเช่นเดียวกัน ทั้งรูปแบบศิลปะ และวัสดุการสร้างมีความหลากหลายยิ่งขึ้น ส่วนสำคัญคงมาจากความไม่เข้าใจคติดั้งเดิมในการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ วัดทุกวัดที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ แม้จะไม่มุ่งเน้นเรื่องสถิติ แต่ก็แอบแฝงด้วยคติที่ปรับเปลี่ยนไปแบบใหม่ในเชิงของพุทธพานิช การท่องเที่ยว เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมที่ผิดหลักทางพระพุทธศาสนา ด้วยเกือบทุกสถานที่ที่มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ สิ่งที่พบเห็นอยู่เสมอ คือ ตู้บริจาคต่าง ๆ การขายดอกไม้ธูปเทียนบูชาองค์พระจากผู้คนที่มาท่องเที่ยว ศรัทธา กราบไหว้บ้างแห่งมีการทำบุญห่มผ้าองค์พระ ซึ่งส่วนหนึ่งมักเป็นการเวียนกลับมาใช้ใหม่ เรียกได้ว่าเป็นศรัทธาโดนฉาบเคลือบด้วยพุทธพานิชอย่างแท้จริง

ประหยัด ถิลา ได้ให้ทัศนะว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในปัจจุบันจะต้องเน้นรูปแบบและศิลปะให้มีความสวยงามโดดเด่นและมีความประณีตที่แปลกออกไปเพื่อสร้างความดึงดูดให้บุคคลและพุทธศาสนิกชนเข้ามาท่องเที่ยวกราบไหว้สักการะและเยี่ยมชมความงดงามของพระพุทธรูป^{๔๔} สอดคล้องกับเสถียร เหล่าคนคำ ที่ให้ทัศนะคล้าย ๆ กันว่า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สามารถดึงดูดศรัทธาผู้คนที่นับถือพระพุทธศาสนาให้เข้ามากราบไหว้สักการบูชา ผลพลอยได้ที่เกิดจากการเข้ามาท่องเที่ยวเยี่ยมชมของศาสนิกชนเหล่านี้ ย่อมก่อรายได้จากการมาสักการบูชา ดอกไม้ธูปเทียน รวมถึงเศรษฐกิจชุมชน สามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชนและนำรายได้เข้าสู่จังหวัดทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อีกด้วย”^{๔๕}

ขณะที่ พระมหาธงชัย ฐิตโสภโณ^{๔๖} ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า “พระพุทธรูปขนาดใหญ่ มักมีขั้นตอนพิธีกรรมแบบโบราณสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์จากพุทธคุณขององค์พระที่ได้เลื่องลือขจรขจายไปอย่างกว้างขวางทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกลที่ได้ฟังแล้วเกิดศรัทธาเดินทางมาเที่ยวชมสักการบูชา ทำให้เกิดศูนย์กลางการจาริกแสวงบุญที่ดึงดูดมหาชนให้หลั่งไหลมาสักการะอยู่ไม่ขาดสาย ยังผลให้ชุมชนเกิดการพัฒนารุ่งขึ้นทั้งวัดและชุมชน ก่อให้เกิดอาชีพในพื้นที่จากการบริการนักท่องเที่ยวแสวงบุญทั้งในด้านของอาหารการกินการจำหน่ายสินค้าของท้องถิ่น ก่อรายได้ให้กับวัดและชุมชนพื้นบ้านในหลายสาขาอาชีพ แม้บริษัทท่องเที่ยวก็มีรายได้จากการนำผู้แสวงบุญ

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายประหยัด ถิลา, วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายเสถียร เหล่าคนคำ, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระมหาธงชัย ฐิตโสภโณ,ดร., อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ อำเภอมือ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

หรือนักท่องเที่ยวที่สนใจได้เดินทางมาสักการะกราบไหว้ก่อให้เกิดการไหลเวียนของกระแสเศรษฐกิจในท้องถิ่น ซึ่งหมายรวมไปถึงวัดและจังหวัดด้วย”

พระครูสุทธธรรมพิทักษ์ ให้ทัศนะว่า “การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ นั้น ถ้ามองให้ลึกซึ้งลงไปแล้ว ถือเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่จะสอนให้คนรู้จักการเสียสละให้ทานบริจาคเป็นการสอดแทรกธรรมะเข้าไปในความเชื่อเพื่อการดำเนินชีวิตที่สงบเย็น เอื้อเพื่อพ่อแม่ เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันในชุมชนสังคม เป็นการเอื้อประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจให้กับคนในหลายอาชีพที่มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในชุมชนสังคมได้อย่างงดงาม เป็นที่ตั้งของสัมมาอาชีวะการเลี้ยงชีพชอบ เช่นวัดมีรายได้จากการขายดอกไม้ธูปเทียน รวมถึงคนปลูกดอกไม้ขาย คนขายผลไม้ คนทำขนมบวงสรวงขาย คนรับทำบายศรีและเครื่องบวงสรวง ตลอดไปจนถึงคนรับทำพิธีเป็นต้น อาชีพดังที่กล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่ได้รับประโยชน์จากการจาริกแสวงบุญของผู้ศรัทธาหรือจากนักท่องเที่ยวที่ต้องการชื่นชมพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป นับว่าเป็นการกระตุ้นให้เกิดการไหลเวียนของกระแสเศรษฐกิจในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีคืออีกประการหนึ่ง”^{๔๗}

ผู้วิจัยมีทัศนะว่า คติด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจจากการมากราบไหว้สักการบูชาพระใหญ่นั้น เงินทำบุญก็ดี เงินบริจาคตี้ดี ที่เกิดจากผู้คนมาท่องเที่ยว ศรัทธา กราบไหว้ ถ้ามักไปจนเกินงามอาจเรียกได้ว่าพุทธพาณิชย์ ซึ่งอาจมีการตั้งคำถามว่าเงินจำนวนที่มากสร้างประโยชน์อะไรกับการพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นการยากที่จะตรวจสอบ ซึ่งยังคงเป็นปัญหาให้กับสังคมทั้งในสังคมไทยและจังหวัดศรีสะเกษด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุปแล้ว คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ จะมีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์หลักอยู่ ๗ ประการด้วยกัน คือ ๑) การสร้างที่เป็นเรื่องของการส่งเสริมหรือสืบทอดพระพุทธศาสนา ที่สื่อถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ๒) เป็นเรื่องจิตใจที่เกี่ยวข้องกับบุญกุศลและการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศล ๓) ด้านอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สื่อถึงพุทธานุสติและการสะสมคุณงามความดี ๔) เป็นเรื่องคุณค่าทางสังคม ที่สื่อความสมัคปรองดองสามัคคีของผู้คนชุมชนสังคม การสื่อถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ๕) เป็นเรื่องคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ที่สื่อถึงวัฒนธรรมทางสังคมและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ๖) ด้านพุทธศิลป์ ที่สื่อถึงงานสร้างสรรค์ฝีมือช่างในการสร้างพระพุทธรูป และ ๗) ด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ ที่สื่อถึงประโยชน์จากพระพุทธรูปขนาดใหญ่

แต่อย่างไรก็ดี พุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ ต่างก็มีคติเป้าหมายสูงสุดในลักษณะเดียวกัน คือ การขอกุศลผลบุญในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการสะสมบุญบารมีให้ไปเกิดชาติต่อ ๆ ไปที่ดีขึ้น หรือให้เกิดในชาติหน้าที่ดีกว่าเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญสูงสุด คือ การขอไปเกิดในยุคของพระศรีอาริย์และขอให้ถึงพระนิพพานซึ่งถือเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนแทบทุกคน

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระครูสุทธธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่ลลภ), เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยงและเจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

๔.๔ วิเคราะห์คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาความเป็นมาของการนับถือพุทธศาสนาและการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในจังหวัดศรีสะเกษเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนาอย่างแท้จริง แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา ศิลปะ และวิทยาการด้านต่าง ๆ รวมถึงเป็นภาพสะท้อนความรุ่งเรืองของบ้านเมืองทางศาสนาที่มีความสงบสุข มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประการสำคัญคือ แสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของผู้สร้างในแต่ละยุคได้ด้วย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำบ้านเมืองตลอดถึงชุมชนสังคมกับการสร้างพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่คู่กันมาตั้งแต่อดีตแสดงให้เห็นว่าในบริบทของการสร้างพระพุทธรูปนั้น ไม่ว่าจะเป็นแคว้นแคว้น ชุมชน สังคมใด หรือยุคสมัยใด トラบที่ผู้นำมีความนับถือพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นกิจที่สำคัญและเป็นแบบวัฒนธรรมให้ปฏิบัติสืบทอดกันมา

ในช่วงสมัยสร้างบ้านแปงเมืองก่อตั้งเป็นจังหวัดศรีสะเกษปัจจุบัน มีการสร้าง “หลวงพ่โต” ขนาดใหญ่ วัดมหาพุทธาราม ตามที่ปรากฏในหลักฐานประวัติหลวงพ่โต ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลวงพ่โตถูกสร้างขึ้นก่อนเป็นจังหวัดศรีสะเกษ และมีการบูรณมาหลายครั้ง ปัจจุบันจังหวัดศรีสะเกษมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปูนปั้น คอนกรีตเสริมเหล็กและโลหะ

กลุ่มปูนปั้นขนาดใหญ่ เช่น “หลวงพ่โต” วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง “หลวงพ่โต” วัดจอมพระ อำเภอยางชุมน้อย ซึ่งพระพุทธรูปเก่าแก่ของอำเภอยางชุมน้อย “หลวงพ่โต” หรือที่เรียกว่า พระเจ้าใหญ่ วัดเขียนบูรพาราม อำเภอขุขันธ์ “พระพุทธรูปมงคลเมือง” วัดกันทรารมย์ อำเภอกันทรารมย์ “หลวงพ่โตใหญ่ปุดหาย” หรือ “พระศรี” วัดธรรมสำเริงพุทธศิริ อำเภอกันทรลักษณ์ “พระใหญ่” ถ้ำพระใหญ่ อำเภอกันทรลักษณ์ “พระพุทธรูปไสยาสน์” วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อำเภอเมือง และ “พระมงคลสิวลี” พระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ วัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง เป็นต้น

กลุ่มพระพุทธรูปคอนกรีตขนาดใหญ่ ได้แก่ “พระพุทธรูปโลหะชัยมงคล” วัดบ้านละทาย อำเภอกันทรารมย์ “หลวงพ่โตใหญ่” หรือ “พระพุทธรูปมงคลนิมิต” วัดโนนผึ้ง อำเภอกันทรารมย์

กลุ่มพระพุทธรูปโลหะขนาดใหญ่ ได้แก่ “หลวงพ่โตโคตะมะ” ๓ องค์ วัดบ้านขุนหาร อำเภอกันทรารมย์ เป็นต้น

ปัจจุบันจังหวัดศรีสะเกษได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก ด้วยมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ มีความเจริญในด้านต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะด้านพระพุทธรูปศาสนา ซึ่งพบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีเงินทองจากการค้าขาย และการแสวงบุญจากพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวมาทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาได้ รวมถึงความเจริญมั่นคงทางการเมืองที่มีความเป็นประชาธิปไตย ชาวประชาอยู่ดีกินดี จึงมีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม รวมถึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ที่มีขนาดใหญ่โตและเกิดเป็นรูปแบบใหม่ของพุทธศิลป์ร่วมสมัยจากงานช่างพื้นบ้านและงานช่างหลวงที่ปรากฏในจังหวัดศรีสะเกษ

กล่าวโดยสรุปแล้ว งานปฏิมากรรมของพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เกิดจากการรังสรรค์ของฝีมือช่าง ทั้งที่สร้างขึ้นด้วยปูนปั้นหรือสร้างด้วยคอนกรีตและโลหะขนาดใหญ่นั้น อาจบ่งบอกถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในด้านความรุ่งเรืองของพระพุทธรูปศาสนา ความเจริญมั่นคงทางอำนาจการเมืองการปกครอง บ่งบอกถึงบุญบารมีของผู้สร้าง ผู้นำ ผู้ปกครอง และสภาพบ้านเมืองที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่

ที่มีกำลังคน กำลังทรัพย์ มีฐานะมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่เพียงพอ จึงสามารถสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมากได้นั่นเอง

๔.๕ อุปสรรค ปัญหา และผลกระทบต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

คติและศรัทธาของชาวพุทธต่อการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีปฏิบัติสืบเนื่องกันมาดั่งที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะศรัทธาความนิยมต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ที่สะท้อนให้เห็นถึงยุคสมัยของความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ รวมถึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของผู้ปกครองที่สามารถสร้างศรัทธาประชาชนด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ปรากฏในจังหวัดศรีสะเกษปัจจุบัน ได้สะท้อนภาพความเป็นไปของสังคมในหลายสภาพการณ์ หลายแห่งสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง รวมทั้งการสร้างเพื่อเป็นพุทธพาณิชย์ในลักษณะของการสร้างศรัทธาประชาชนในการร่วมบริจาคขณะทำการก่อสร้างและหวังผลเชิงเศรษฐกิจที่จะมีศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนมากราบไหว้บูชาในภายหลังเพื่อมีรายได้เข้าวัดจากผู้บริจาคปัจจัย เป็นต้น และโดยส่วนหนึ่งของการสร้างก็สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ถ้าวัดนั้น ๆ มีการคิดวางแผนและออกแบบสิ่งปลูกสร้างให้เหมาะสม เพราะการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นั้นย่อมต้องมีมุมมองทางพุทธศิลป์ ความสง่างาม ตลอดจนประวัติศาสตร์ความสำคัญที่เป็นรูปแบบของศิลปกรรม และความเหมาะสมของสถานที่ด้วย^{๔๘} ดังนั้น ผลกระทบจากการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษปัจจุบัน จึงอาจเกิดจากเหตุผลต่าง ๆ ในหลายประการดังต่อไปนี้

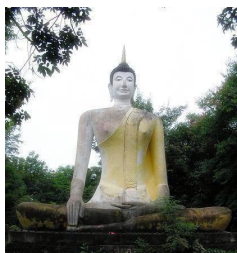
๔.๕.๑ ความไม่เหมาะสมของรูปแบบศิลปกรรมและสถานที่

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในบางที่บางแห่งไม่ได้คำนึงถึงมุมมองทางศิลปะ ความงามอันได้แก่ รูปแบบศิลปกรรม ความสง่างาม และความเหมาะสมของสถานที่ จึงทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่สง่างาม เช่น การสร้างพระพุทธรูปประดิษฐานข้างถนน มีสายไฟฟ้ารุงรัง หรือบางแห่งสร้างมีขนาดใหญ่โตมากและสร้างไม่เสร็จ ซึ่งอาจเกิดจากการขาดผู้ร่วมศรัทธา หรือการขาดงบประมาณ จึงทำให้ดูแล้วเกิดความไม่งดงามต่อผู้พบเห็นทั่วไป

อีกประการหนึ่งคือ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้าง ตั้งอยู่กลางแจ้งซึ่งไม่มีความเหมาะสมเรื่องสถานที่ตั้ง กล่าวคือ การสร้างบนบริเวณที่บดบังทัศนียภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์ของวัด ที่แต่เดิมมีมุมมองที่เห็นทัศนียภาพแวดล้อมภูมิทัศน์ที่สวยงาม อันเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติไป ที่สำคัญคือสร้างอยู่บนพื้นที่บริเวณที่ไม่ใช่วัด ทั้งยังเป็นที่สัญจรแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

นอกจากนี้ ยังมีการสร้างตำนานความเชื่อ ที่ปะปนกันหลายอย่างที่ไม่แสดงให้เห็นถึงการใช้พระพุทธรูปอันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าและถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณค่าทางจิตใจอย่างหนึ่งของชาวพุทธ มาใช้เพื่อประโยชน์ทางพุทธพาณิชย์เป็นต้น

^{๔๘} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย, หน้า ๔๐๒.

ภาพประกอบที่ ๔.๑๒ “พระใหญ่” ณ ถ้ำพระใหญ่ พระพุทธรูปขนาดใหญ่สร้างอยู่กลางแจ้ง ซึ่งไม่มีความเหมาะสมเรื่องสถานที่ตั้ง และบดบังทัศนียภาพอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

๔.๕.๒ พุทธพานิช : แนวคิดที่ปรับเปลี่ยนจากศรัทธาดั้งเดิม

คติความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของคนไทย ที่มีมาทุกยุคทุกสมัยทั้งนี้เพราะคนไทยนิยมการบูชาพระพุทธรูปและการทำบุญตามแบบแผนประเพณี ที่มีสืบทอดกันมาแต่เดิม แต่สิ่งหนึ่งที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือและแอบแฝงมากับความเชื่อความศรัทธานั้นก็คือ เรื่องของพุทธพานิช ยิ่งพระพุทธรูปสำคัญ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการบริจาคปัจจัยก็มากตามมาด้วย เช่น มีผู้บริจาคน้ำหลายตู้ ทั้งค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าบูรณปฏิสังขรณ์ ถวายสังฆทาน รวมถึงการจัดดอกไม้ ธูปเทียน สำหรับจำหน่ายหรือแล้วแต่กำลังศรัทธา นอกจากนี้ยัง มีการสร้างพระพุทธรูปจำลอง พระพิมพ์ หลายรุ่น หลายแบบให้เช่า ซึ่งส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนที่มายังวัด ย่อมมีจิตศรัทธาในการทำบุญตั้งแต่ดอกไม้ธูปเทียน ๑๐-๒๐ บาท หรือบริจาคต่าน้ำค่าไฟ ๑๐ บาท จนถึง ๑๐๐ บาท เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้การเข้าวัดแต่ละครั้งของคนไทยจึงมักมีการทำบุญอย่างน้อยก็ประมาณ ๕๐-๑๐๐ บาทต่อคน และถ้ามีการทำบุญอื่น ๆ โดยเฉพาะหากเป็นพระพุทธรูปสำคัญมาก ๆ ที่มีพุทธศาสนิกชน มานมัสการทุกวันทุกเวลา และเพิ่มขึ้นเป็นหลายเท่าในช่วงเทศกาลต่าง ๆ วันละหลายพันคน จึงทำให้ เงินทำบุญค่านมแล้วจะมีเงินเข้าวัดเป็นหลักหมื่นบาทต่อวันเลยทีเดียว ค่าถามที่ตามมา ก็คือ เงิน บริจาคเหล่านี้ได้นำไปทำอะไรบ้างต่อวงการพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งคงคืนให้กับสังคมในเรื่องของ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา อย่างน้อยก็ให้เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ส่วนหนึ่งได้นำกลับมา บูรณปฏิสังขรณ์ แต่ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเรื่องของวัดและกรรมการวัดที่จะจัดการส่วนนี้ จากการตรวจสอบ ข้อมูลในปัจจุบัน มีข้อที่น่าสังเกตว่าการจัดการเรื่องเงินบริจาคทั้งหลายของวัด มักมีคณะกรรมการในการจัดการหรือกรรมการวัดกับพระภิกษุที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันดำเนินการ บางครั้งมีการ ดำเนินการในรูปแบบของธุรกิจจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกัน ตั้งแต่การผลิตวัตถุมงคล การประมูล หรือ การยินยอมให้กลุ่มผู้ให้เช่าพระ มาดำเนินการในวัด และจัดสรรผลประโยชน์นี้ให้วัด เป็นต้นลักษณะนี้จึง น่าจะเป็นเรื่องของพุทธพานิชมากกว่าการสร้างศรัทธาต่อพุทธศาสนา กรมการศาสนาและพระภิกษุ น่าจะได้มีการตื่นตัวและทบทวนบทบาท ตลอดจนหาแนวทางปฏิบัติอันควรต่อไป มิเช่นนั้นแล้วจะทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมลง และสร้างความมั่งงายในลักษณะของวัดถุนิยม มากกว่าการสร้างศรัทธา ทางด้านจิตใจที่ผู้คนได้เข้าถึงหลักธรรมมากกว่าพิธีกรรมหรือวัตถุมงคล^{๔๙}

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๗-๔๐๘.

นอกจากนี้ ยังปรากฏลักษณะเชิงพุทธพจน์อีกแบบหนึ่งเกี่ยวกับการเคารพบูชาพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในปัจจุบัน เช่น ประเพณีการห่มผ้า โดยมีการห่มผ้ากันเกือบจะตลอดเวลา ซึ่งไม่ใช่เฉพาะช่วงประเพณีที่สำคัญแต่ประการใด นับเป็นการหาวิธีการสร้างศรัทธาอย่างหนึ่ง เพื่อให้มีการบริจาค มีการเขียนชื่อลงบนผ้า เป็นต้น ลักษณะนี้จึงน่าจะเป็นพุทธพจน์ข้ออย่างหนึ่งเช่นกัน ซึ่งการห่มผ้าเช่นนี้ เชื่อว่ามีการนำผ้าเดิมหมุนเวียนกลับมาให้เข้าบริจาคและห่มขึ้นไปใหม่ จึงเป็นศรัทธาที่แปลกใหม่และเป็นแนวทางหนึ่งของพุทธพจน์ด้วยเช่นกัน

กรณีพิธีห่มผ้าพระพุทธรูป แต่ได้ถูกยกเลิกไป คือ พิธีห่มผ้าหลวงพ่โตวัดเขียนบูรพา โดยหลวงตาเล็กพระในวัดนี้ให้เหตุผลที่ต้องยกเลิกพิธีกรรมการห่มผ้าหลวงพ่โตวัดเขียนบูรพาว่า “พิธีห่มผ้าหลวงพ่โตนั้น ทางวัดได้ยกเลิกไปแล้ว เนื่องจากว่ามันดูไม่เหมาะสม ไม่น่าดู เวลาฝรั่งมาเห็นมาถ่ายรูปไปเห็นคนขึ้นไปยืนอยู่บนพระพุทธรูปก็ดูไม่เหมาะสมไม่ควร อะไร ๆ มันอยู่ที่จิตใจ อยู่ที่ว่าอธิฐาน ดังนั้นมันอยู่ที่จิตใจเรา มันไม่ได้อยู่ที่ผ้า ไม่ได้อยู่ที่วัตถุ เพียงแต่ยกมือไหว้นับถือท่านก็ดีแล้วจริงไหม” ^{๕๐}

ผู้วิจัยมีทัศนะว่า พิธีกรรมดังกล่าวนี้ ไม่น่าจะจัดเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมนักและเป็นลักษณะพิธีกรรมของพวกเข้าทรงหรือพวกหมอผี อันแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความหลง โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดสภาวะปัญหาทางเศรษฐกิจตกต่ำ พุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่งที่ประสบปัญหา ก็มักจะหาทางออกทางด้านจิตใจโดยเฉพาะการทำบุญไหว้พระขอพร ดังนั้น จึงเป็นช่องทางของพวกพ่อค้าหรืออาจจะเป็นพุทธพจน์ที่ทางวัดหรือผู้จัดการผลประโยชน์วัดคิดขึ้น ปัญหาดังกล่าวจึงมีคำถามย้อนกลับมาที่วัดหรือพระภิกษุในฐานะเป็นที่พึ่งของคนในสังคม ได้เป็นที่พึ่งจริงหรือไม่ หรือเป็นผู้แสวงหาผลประโยชน์บนความทุกข์ยากของคน หรือการสร้างศรัทธาในลักษณะของความมกมาย ดังนั้น กรมการศาสนา มหาเถรสมาคมควรจะได้มีการตรวจสอบพิธีกรรมและพฤติกรรมกรรมการกระทำหลาย ๆ แห่งของพระภิกษุหรือขบวนการแสวงหาผลประโยชน์กับวัดในเรื่องนี้อย่างจริง ๆ จัง ๆ เพื่อเป็นการคำนึงพระพุทธศาสนาให้ดำรงสถานภาพต่อไป มีเช่นนั้นวงการพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะวงการพระสงฆ์ก็จะค่อย ๆ เสื่อมลง กระทั่งอาจเป็นไปได้ตามที่ได้มีพยากรณ์ไว้ว่า พระพุทธศาสนาจะสูญไปในที่สุด เป็นต้น

๔.๕.๓ การท่องเที่ยว : ศรัทธาที่แปลกใหม่ต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่

ในปัจจุบันได้มีปรากฏการณ์การสร้างวัฒนธรรมอย่างใหม่เกิดขึ้น โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้นำการท่องเที่ยวไหว้พระสำคัญมาใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาและเป็นปัจจัยในการท่องเที่ยว จากการไหว้พระพุทธรูปสำคัญ ๆ มาเป็นไหว้พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดต่าง ๆ จนกลายเป็นเส้นทางท่องเที่ยว “ไหว้พระ ๙ วัด” ระยะแรกก็เป็นวัดในกรุงเทพฯ ต่อมาเป็นโครงการไหว้พระ ๙ วัด ก็ได้แพร่หลายไปยังจังหวัดต่าง ๆ และภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงจังหวัดศรีสะเกษด้วย และจากโครงการไหว้พระ ๙ วัด ก็เพิ่มจำนวนวัดขึ้นเรื่อย ๆ จนถึง ๙๙ วัดหรือ ๑๐๐ วัด เป็นต้น การจัดโครงการลักษณะดังกล่าวนี้พบว่าได้ผลอย่างมาก กล่าวคือ ชาวพุทธให้ความสนใจในลักษณะทัวร์ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่โครงการนี้เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

^{๕๐} สัมภาษณ์ หลวงตาเล็ก, วัดเขียนบูรพา อำเภอบุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ, [๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

อย่างไรก็ดี โครงการดังกล่าวอาจเป็นแนวทางที่ดีแนวทางหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยว และการเข้าถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งเหมาะสมกับวัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทย เพราะมีพื้นฐานความชอบและศรัทธาในการไหว้พระอยู่แล้วยังมีการกำหนดเส้นทางไหว้พระพุทธรูปสำคัญมีการบริหารงาน การจัดการที่ดี เช่น รถเดินทางที่สะดวก มีการบริการนำชม มีเอกสารหรือคู่มือในการไหว้พระ ทำให้ได้รับความนิยม อย่างน้อยก็ทำให้คนไทยได้หันกลับมาเข้าวัดมากขึ้นแม้ว่าจะเป็นในลักษณะของการท่องเที่ยวหรือเป็นแบบแพชั่นก็ตามที่แต่ส่วนที่เป็นจิตวิญญาณหรือศรัทธาที่เป็นแก่นพระพุทธศาสนานั้นมีมาน้อยเพียงใด ด้วยเหตุนี้ แนวทางการสร้างคติหรือศรัทธาของ ททท. จึงต้องระวังด้วยเช่นกัน เพราะวัตถุประสงค์ของ ททท. คือ การท่องเที่ยว แต่ก็ควรยึดหลักความจริงหรือหลักการทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วยเช่นกัน

ดังนั้น ข้อคิดเห็นประการหนึ่งที่น่าจะเสริมเข้าไปได้กับการท่องเที่ยว คือ การนำเสนอข้อมูลทางวิชาการ เช่น ข้อมูลทางศิลปกรรม ประวัติความเป็นมา ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญของชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเรื่องของการอนุรักษ์ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์แก่การปลูกจิตสำนึกมากกว่าการสร้างทัศนคติในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์อันนิเวศต่าง ๆ

๔.๖ สรุป

คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ ตั้งแต่เมื่อแรกสร้างหลวงพ่อดำจนถึงปัจจุบัน งานสร้างพระพุทธรูป อันเป็นรูปเคารพที่ใช้แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ล้วนสร้างขึ้นด้วยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา เป็นการรำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ อันมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดคือเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา สร้างบุญกุศล ทั้งอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับและกับตัวผู้สร้างเอง อันเป็นการสั่งสมบุญบารมีเพื่อให้ไปเกิดในชาติต่อไปที่ดีขึ้น ได้ไปอยู่ในยุคของพระศรีอาริย์เมตไตรย และสุดท้ายขอให้ถึงซึ่งนิพพาน คติดังกล่าวนี้ยังคงปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ชาวศรีสะเกษจึงมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่สืบทอดกันมาทุกยุคทุกสมัย จนกลายเป็นคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ส่วนรูปแบบทางพุทธศิลป์ที่แสดงถึงความเหมือนและความต่างกันในแต่ละยุคสมัย และรวมถึงปริมาณ ขนาด วัสดุที่ใช้ที่มีค่าในการสร้างพระพุทธรูปนั้น อาจเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ที่บ่งบอกเกี่ยวกับความเจริญความเสื่อมของสภาพบ้านเมือง ศาสนา การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย และคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ การวิจัยครั้งนี้เป็นแบบผสมผสานเชิงคุณภาพและภาคสนาม โดยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาสาระต่าง ๆ ดังที่ได้นำเสนอมาเป็นลำดับนั้น สามารถประมวลสรุปและอภิปรายผลการศึกษาดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. ด้านการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา พบว่า เกิดขึ้นหลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ได้ให้ข้อสรุปที่สอดคล้องกันว่าการสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรก น่าจะปรากฏประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ ในอินเดียฝ่ายเหนือซึ่งขณะนั้นอยู่ในการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะในรัชสมัยของพระเจ้านิษกะ (พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕) ที่ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและได้ทรงสร้างปฏิมากรรมที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกทั้งยังได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศใกล้เคียงอีกด้วย

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่พบหลักฐานปรากฏมีขึ้นครั้งแรกในศิลปะอินเดียสมัยศิลปะคันธาระ ได้แก่ พระพุทธรูปขนาดใหญ่แห่งบามิยัน สันนิษฐานว่าอาจเกิดจากแนวคิดที่เชื่อมโยงกับคติเรื่องสัดส่วนความสูงของพระพุทธรูปในแต่ละพระองค์ที่มีความต่างทางสรีระความสูง เพื่อสื่อให้เข้าใจถึงพุทธสรีระจริงของพระพุทธรูปเจ้าว่ามีสัดส่วนเช่นไร ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ที่ระบุพระสรีระความสูงของพระพุทธรูปเจ้าไว้นั้น ปมาณเวมัตตะของพระพุทธรูปเจ้า ๒๕ พระองค์ คือ ความแตกต่างกันแห่งประมาณของพระสรีระความสูงของพระพุทธรูปเจ้าพระองค์ต่าง ๆ ความว่า “พระพุทธรูปบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ...พระพุทธรูปเจ้าคือ พระที่ปึงกร ฯลฯ พระวิปัสสี มีพระสรีระสูง ๘๐ ศอก...พระพุทธรูปกุกสันธะ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปะ พระวรกายสูง ๔๐ ศอก ๓๐ ศอก ๒๐ ศอก ตามลำดับ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก” สอดคล้องกับคัมภีร์มจรฐติวลาลินีที่เป็นคัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์แต่งโดยพระพุทธทิตตะเถระ (พ.ศ. ๙๔๐-๑๐๐๐) ก็ปรากฏคติความเชื่อที่กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าว่าทรงมีพระสรีระสูง ๑๘ ศอก ดังบาลีว่า “อมหากัม ภควา อมฺหุสฺสทตฺถุเพเธ” ความว่า “ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก”

การเน้นความสำคัญเรื่องความสูงของพระพุทธรูปเจ้านี้ คงอาจต้องการสื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างของแต่ละพระองค์ในเชิงสัญลักษณ์ ที่สามารถจินตนาการออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม และอาจเชื่อมโยงนำไปสู่ที่มาของการสร้างสรรค์งานปฏิมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นใน

พระพุทธศาสนาก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษายังพบว่า โดยหลักการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีข้อสำคัญบังคับอยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) ต้องคิดให้แปลกกว่ารูปภาพของคนอื่น ๆ คือใครเห็นก็ให้ได้ทันทีว่าเป็นรูปของพระพุทธเจ้า โดยให้อนุโลมรูปแบบลักษณะบางอย่างตามมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ (๒) ต้องให้งามขอบใจคนทั้งหลายที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ส่วนประเภทวัสดุที่สร้างพระพุทธรูปมาจากวัสดุหลายอย่าง เช่น ระยะเวลานิยมใช้ ดิน ปูนปั้น ศิลา (หิน) สำริด ต่อมามีการใช้วัสดุชนิดอื่นเพิ่มขึ้น เช่น ทองคำ นาก ไม้ หินสีต่าง ๆ แต่การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่จะนิยมสลักจากศิลาแลง การก่ออิฐถือปูน หรือหล่อจากโลหะสำริด

๒. ด้านการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย พบว่า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย มีการสืบทอดรูปแบบการสร้างมาตั้งแต่สมัยศิลปะสุโขทัยจนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และยังคงมีความนิยมสร้างกันอย่างต่อเนื่องทุกยุคสมัย โดยแรกเริ่มคงเกิดจากความเชื่อที่ต้องการสร้างพระพุทธรูปให้มีความสูงเท่ากับพระพุทธเจ้าพระองค์จริงครั้งดำรงพระชนม์ชีพ เช่น มีการกำหนดเรียกพระพุทธรูปอิริยาบถยืนว่าพระอัฐารส หรือพระพุทธรูปยืนสูง ๑๘ ศอก ในศิลปะสุโขทัยและสืบต่อมาในทุกยุคสมัยดังที่ปรากฏหลักฐานในหลายด้าน ทั้งงานศิลปกรรม วรรณกรรม และจารึก โดยการสร้างนั้นนิยมสร้างพระพุทธรูปอิริยาบถนั่งซึ่งต่อมามักเรียกว่าพระใหญ่หรือพระโต คงสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามพระสรีระจริงเมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์ชีพด้วยเช่นกันและมักนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางมารวิชัยเป็นอย่างมาก รองลงมาคือพุทธรูปไสยาสน์ซึ่งแสดงแนวความคิดเกี่ยวกับการปรินิพพาน สันนิษฐานว่ารูปแบบการสร้างที่เป็นไปในแนวราบนี้สามารถก่อสร้างได้ง่ายกว่าอิริยาบถอื่นจึงมีการสร้างอยู่มากก็เป็นได้ ส่วนการสร้างพระพุทธรูปอิริยาบถยืนขนาดใหญ่ไม่ปรากฏหลักฐานความนิยมมากนัก อาจเป็นเพราะเสื่อมความนิยมลงไปหรืออาจมีเทคนิคการสร้างที่ซับซ้อนเลยไม่เป็นที่นิยมสร้าง ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในแต่ละยุคสมัยในสังคมไทยสามารถสรุปได้ดังนี้

สมัยสุโขทัย พบว่า การสร้างพระพุทธรูปนิยมสร้างที่มีขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก มีทั้งที่เป็นปูนปั้นและสำริด ทั้งยังมีรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ สะท้อนออกด้วยรูปทรงที่ประสานกลมกลืนกันอย่างงดงาม โดยพระพุทธรูปขนาดใหญ่กลุ่มปูนปั้นที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น “พระอจนะ” วัดศรีชุม สุโขทัย เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิตาม ข้อสันนิษฐานเชื่อว่าเป็นองค์เดียวกับที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ ๑ แสดงให้เห็นว่าพระอจนะถูกสร้างขึ้นในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อีกองค์หนึ่งคือ “พระอัฐารส” เป็นพระพุทธรูปยืน มีพระนามเต็มว่า พระอัฐารสศรีสุคตทศพลญาณบพิตร เป็นต้น ส่วนกลุ่มพระพุทธรูปกลุ่มสำริดขนาดใหญ่ เช่น “พระพุทธรูปชินราช” เป็นพระประธานในพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นพระพุทธรูปสำคัญที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์ และความงามมากที่สุดองค์หนึ่งในประเทศไทย

สมัยล้านนา พบว่า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีวิวัฒนาการที่สำคัญอยู่ ๒ กลุ่มใหญ่ คือ *กลุ่มแรก* แสดงอิทธิพลของศิลปะปาละ ผ่านมาทางอาณาจักรพุกามของพม่า เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่าแบบ “เชียงแสนสิงห์หนึ่ง” *กลุ่มที่สอง* แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ที่นิยมเรียกว่า แบบ “เชียงแสนสิงห์สอง” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงในสมัยล้านที่เป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชน

ทั่วไป ได้แก่ “พระเจ้าตนหลวง” วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา “พระเจ้าแก้วตื้อ” วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ และยังพบว่า พระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยนี้ มักนิยมสร้างแสดงปางมารวิชัย

สมัยอยุธยา พบว่า มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่มากที่สุดยุคหนึ่ง โดยหลักฐานการสร้างจะแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลรูปแบบทางศิลปะร่วมแบบเขมร ซึ่งสะท้อนถึงการสืบเนื่องจากแนวคิดในพุทธศาสนานิกายมหายาน ที่มีพัฒนาการมาหลายศตวรรษก่อนหน้านี้ ผสมผสานกับศิลปะแบบสุโขทัยด้วย นอกจากนี้ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยอยุธยา ยังนิยมสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ขนาดใหญ่ หรือที่เรียกว่า “พระนอน” ปางปรินิพพาน ซึ่งปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย

สมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่นี้น้อยมาก เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สำคัญส่วนใหญ่ จึงเกิดขึ้นจากการอัญเชิญพระพุทธรูปมาจากหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะจากสุโขทัย และอยุธยา เพื่อลงมาประดิษฐานตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๓ บ้านเมืองว่างเว้นจากการศึกสงคราม มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ บ้านเมืองมีความเจริญมากขึ้น ประกอบกับพระองค์มีพระราชศรัทธาในการพระพุทธรูปศาสนา มาก จึงทรงทำนุบำรุง ปฏิสังขรณ์ สร้างวัดวาอาราม และถือเป็นยุคที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากที่สุดยุคหนึ่ง จนเกิดเป็นรูปแบบของพระพุทธรูปที่มีลักษณะเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ ที่เรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น” หรือ “แบบพระราชนิยม” พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่ที่สำคัญ ได้แก่ “พระพุทธรูปไตรรัตน์นายก” (พระโต) วัดกัลยาณมิตร, “พระพุทธรูปตรีโลกเชษฐ์” วัดสุทัศน์เทพวราราม, พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น ส่วนสมัยรัชกาลที่ ๔ ไม่ปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานปฏิมากรรมการสร้างพระพุทธรูปจะเน้นถึงสมจริงที่มีการครองจีวรเป็นริ้วแบบธรรมชาติ และพระพุทธรูปไม่มีอุษณิษะตามแนวคิดตะวันตก อีกส่วนหนึ่งเป็นงานที่เลียนแบบจากศิลปะดั้งเดิมซึ่งมีขนาดใหญ่ เช่น พระมหาพุทธรูปพิมพ์ หรือหลวงพ่อดโต วัดไชโย เป็นต้น ต่อมาเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๖-๗ คือ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักฐานการสร้างปฏิมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่มีน้อยมาก อาจเป็นเพราะทรงให้ความสนใจและมีแนวพระราชดำริในการพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน หลังจากที่ทรงจบการศึกษาจากต่างประเทศ รวมถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองด้วย

ล่วงมาถึงในสมัยรัชกาลที่ ๙ พระปรมมุนีมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ถือเป็นยุคสมัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ไทย และยังเป็นยุคของการเข้าสู่ความเป็นศิลปะสมัยใหม่หรือศิลปะร่วมสมัยตามแบบอิทธิพลศิลปะตะวันตกอย่างแท้จริง พระพุทธรูปสำคัญขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ และเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์ ถือเป็นพระพุทธรูปลีลาหล่อด้วยทองสำริดที่มีลักษณะงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งออกแบบโดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี นักประติมากรชาวอิตาลี

ในสมัยนี้ยังมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่แบบที่เรียกว่า “หลวงพ่อดโต” โดยพลัศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ส่วนหนึ่งเป็นงานช่างที่สร้างตามแบบแผนประเพณีฝีมือการหล่อและการปั้นของงานช่างท้องถิ่นตามรูปแบบที่เคยสร้างกันมาแต่โบราณ มีทั้งที่สร้างโดยการหล่อสำริด และ

แบบที่เป็นปูนปั้น องค์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนทั่วไปคือ พระพุทธรูปหาวมินทร์ศากยมุนี ศรีวิเศษชัยชาญ วัดม่วง จังหวัดอ่างทอง ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากอิทธิพลศิลปะสุโขทัย และอีกส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลแบบศิลปะร่วมสมัยที่ผสมผสานแนวความคิดความเหมือนจริงแบบตะวันตก เช่น พระพุทธรูปกิตติสิริชัย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และพระพุทธรูปมิ่งมงคลเอกนาคคีรี จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

ส่วนคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปในสังคมไทย พบว่า มีคติของการสร้างที่ผูกพันกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมไทยที่สำคัญ ๖ ประการ ประกอบด้วย ๑) คติการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป ๒) คติการสร้างเพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ๓) คติการสร้างเพื่อการอุทิศส่วนกุศล หรือเพื่อสร้างกุศล ๔) คติการสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ๕) คติการสร้างเพื่อสื่อถึงการชำระบาป และ ๖) คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น การสร้างพระเจ้าทันใจ เป็นต้น ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์หลักร่วมกันคือเพื่อการเคารพกราบไหว้ในฐานะเป็นพุทธานุสติ คือ เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้า

๓. ด้านคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่นิยมสร้างเป็นกลุ่มพระพุทธรูปปูนปั้นซึ่งมีลักษณะของงานช่างที่เป็นฝีมือช่างแบบท้องถิ่นผสมผสานกับศิลปะร่วมสมัยในแต่ละยุคปะปนกันอยู่ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปะที่ปรับเปลี่ยนตามแนวความคิดและแรงบันดาลใจ อย่างไรก็ตาม สำหรับคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ ๗ ประการ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง การสร้างที่เป็นเรื่องของการส่งเสริมหรือสืบทอดพระพุทธศาสนา ที่สื่อถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา **ประการที่สอง** เป็นเรื่องจิตใจที่เกี่ยวข้องกับบุญกุศลและการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศล **ประการที่สาม** เป็นเรื่องเกี่ยวกับอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สื่อถึงพุทธานุสติ และการสะสมคุณงามความดี **ประการที่สี่** เป็นเรื่องคุณค่าทางสังคม ที่สื่อถึงความสมัครสมานสามัคคีของผู้คนชุมชนสังคม และยังสะท้อนถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกด้วย **ประการที่ห้า** เป็นเรื่องคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมทางสังคมและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในขณะนั้น ๆ **ประการที่หก** ด้านพุทธศิลป์ ที่สื่อถึงงานสร้างสรรค์ฝีมือช่างในการสร้างพระพุทธรูป คือ กลุ่มงานช่างพื้นบ้าน (ช่างท้องถิ่น) และกลุ่มงานช่างหลวง (ช่างฝีมือ) โดยมีกนิยมสร้างตามรูปแบบดั้งเดิมที่เคยสร้างกันมาที่พบมากที่สุดคือ ศิลปะแบบสุโขทัย ผสมผสานกับงานช่างฝีมือแบบท้องถิ่นปะปนกันอยู่ และ **ประการที่เจ็ด** ด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ ที่แอบแฝงถึงประโยชน์ที่ได้จากพระพุทธรูปขนาดใหญ่

อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ทั้ง ๗ ประการนั้น ต่างก็มีเป้าหมายสูงสุดในลักษณะที่คล้าย ๆ กัน คือ การขอกุศลผลบุญในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการสะสมบุญบารมีให้ไปเกิดชาติต่อ ๆ ไปที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการขอไปเกิดในยุคของพระศรีอาริย์และขอให้ถึงพระนิพพาน ซึ่งถือเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนแทบทุกคน อนึ่ง การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงสังคมไทยแต่ละยุคสมัยยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา ศิลปะ และวิทยาการด้านต่าง ๆ รวมถึงสภาพบ้านเมืองที่มีความสงบสุข มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีและอำนาจทางการเมืองการปกครองของผู้นำในสังคม ชุมชน ของแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย: กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาอภิปรายผลดังนี้

๑. ด้านการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพระพุทธศาสนา

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นหลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณวัตถุสถานที่ปรากฏอยู่ นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ได้ให้ข้อสรุปที่สอดคล้องกันว่าการสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรกน่าจะปรากฏประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ ในอินเดียฝ่ายเหนือซึ่งขณะนั้นอยู่ในการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ ในรัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕) ที่ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และได้ทรงสร้างปฏิมากรรมที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก ทั้งยังส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศใกล้เคียงอีกด้วย สอดคล้องกับ **พรศิลป์ รัตนชูเดช** ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์” ว่า พระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอินเดียเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ สมัยราชวงศ์กุษาณะ โดยมุ่งให้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป จากนั้นจึงได้แพร่หลายไปสู่ประเทศต่าง ๆ ที่ยอมรับพระพุทธศาสนา ประเทศเหล่านั้นได้อาศัยพระพุทธรูปอินเดียเป็นแบบอย่างแล้วนำไปปรับปรุงสร้างพระพุทธรูปให้เหมาะสมกับความงามตามอุดมคติของชาติตน จนเป็นพุทธศิลป์สกุลช่างต่าง ๆ เกิดขึ้น พระพุทธรูปจึงมีความสำคัญกับชาวพุทธในฐานะเจดีย์ ๑ ใน ๔ ประเภท ที่เรียกว่า อุเทสิกเจดีย์ ที่พระบรมศาสดามีพุทธานุญาตให้สร้าง ชาวพุทธต่างนิยมสร้างพระพุทธรูปกันอย่างแพร่หลาย โดยจุดมุ่งหมายหลักเพื่อเป็นที่เคารพกราบไหว้ให้เกิดบุญกุศลและเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา^๑

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่พบหลักฐานปรากฏมีขึ้นครั้งแรกในศิลปะอินเดียสมัยศิลปะคันธาระ ได้แก่ พระพุทธรูปขนาดใหญ่แห่งบามิยัน สันนิษฐานว่าอาจเกิดจากแนวคิดที่เชื่อมโยงกับคติเรื่องสัดส่วนความสูงของพระพุทธรูปในแต่ละพระองค์ที่มีความต่างทางสรีระความสูง เพื่อสื่อให้เข้าใจถึงพุทธสรีระจริงของพระพุทธรูปว่ามีสัดส่วนเช่นไร ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ที่ระบุพระสรีระความสูงของพระพุทธรูปไว้ว่า ปมาณเวมัตตะของพระพุทธรูป ๒๕ พระองค์ คือ ความแตกต่างกันแห่งประมาณของพระสรีระความสูงของพระพุทธรูปพระองค์ต่าง ๆ ความว่า “พระพุทธรูปบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ...พระพุทธรูปคือ พระที่ปิงกร ฯลฯ พระวิปัสสี มีพระสรีระสูง ๘๐ ศอก...ตามลำดับ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก” และคัมภีร์มรุตตวลิลานีที่เป็นคัมภีร์อรรถกถาพุทธวงศ์แต่งโดยพระพุทธทิตตะเถระ (พ.ศ. ๙๔๐-๑๐๐๐) ก็ปรากฏคติความเชื่อที่กล่าวถึงพระพุทธรูปว่าทรงมีพระสรีระสูง ๑๘ ศอก ดังบาลีที่ระบุว่า “อมหากัม ภควา อญฺฐรรคหตุพฺเพโธ” ความว่า “ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูง ๑๘ ศอก” สอดคล้องกับ**บอสงกรณ์ ประมวญทรัพย์** ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์” ว่า พุทธปฏิมา

^๑ พรศิลป์ รัตนชูเดช, “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๖.

ขนาดใหญ่ปรากฏการสร้างนับเนื่องมาอย่างช้านานโดยแนวคิดการสร้างที่ปรากฏได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจของการสร้าง เพื่อให้เท่าพระสรีระของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ที่ระบุว่าพระพุทธรูปองค์ทรงมีความสูง ๑๘ ศอก ในคัมภีร์มรุตถวิลาลินี และที่ปรากฏในปมาณเวมัตตจนเป็นที่มาของการสร้างพระอัฐารส และพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระพุทธรูปเจ้า เพื่อให้เท่าพระสรีระของพระพุทธรูปองค์จริง โดยหมายให้เห็นว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ว่ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่^๒

นอกจากนี้ ประเภทวัสดุที่สร้างพระพุทธรูปจะมาจากวัสดุหลายอย่าง เช่น ระยะเวลานิยมใช้ ดิน ปูนปั้น ศิลา (หิน) สำริด ต่อมามีการใช้วัสดุชนิดอื่นเพิ่มขึ้น เช่น ทองคำ นาก ไม้ หินสีต่าง ๆ แต่การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่จะนิยมสลักจากศิลาแลง การก่ออิฐถือปูน หรือหล่อจากโลหะสำริด สอดคล้องกับ **พรศิลป์ รัตนชูเดช** ที่ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์” ว่า ชาวพุทธต่างนิยมสร้างพระพุทธรูปกันอย่างแพร่หลาย โดยจุดมุ่งหมายหลักเพื่อเป็นที่เคารพกราบไหว้ให้เกิดบุญกุศลและเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา วัสดุที่นิยมนำมาสร้างพระพุทธรูปมี ๕ ประเภท ได้แก่ ดิน ปูน หิน ไม้ และโลหะ^๓ และสอดคล้องกับ **บุษบา กิตติจันทโรภาส** ที่กล่าวในงานวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม” ว่า พระพุทธรูปเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญยิ่งทางพระพุทธศาสนาเป็นที่เคารพบูชาและยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาตั้งแต่อดีตอันยาวนานจวบจนกาลปัจจุบัน แต่เดิมมาการสร้างพระพุทธรูปจากวัสดุหลายอย่าง อาทิ ไม้สัก ไม้โพธิ์ ข้าวสารดำ เหล็ก และอัญมณีอันมีค่า เป็นต้น^๔

๒. ด้านการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย มีความนิยมสร้างกันอย่างต่อเนื่องมาทุกยุคสมัย และมีการสืบทอดรูปแบบการสร้างมาตั้งแต่สมัยศิลปะสุโขทัยจนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยคงสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามพระสรีระจริงเมื่อครั้งยังดำรงพระชนม์ชีพด้วยเช่นกัน และมักนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปางมารวิชัยเป็นอย่างมาก รองลงมาคือพุทธรูปไสยาสน์ซึ่งแสดงแนวความคิดเกี่ยวกับการปรินิพพาน สันนิษฐานว่ารูปแบบการสร้างที่เป็นไปในแนวราบนี้สามารถก่อสร้างได้ง่ายกว่าอิริยาบถอื่น จึงมีการสร้างอย่างมากที่สุด ส่วนการสร้างพระพุทธรูปอิริยาบถยืนขนาดใหญ่ไม่ปรากฏหลักฐานความนิยมมากนัก อาจเป็นเพราะเสื่อมความนิยมลงไปหรืออาจมีเทคนิคการสร้างที่ซับซ้อนเลยไม่เป็นที่นิยมสร้าง โดยปรากฏคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปในสังคมไทย ที่ผูกพันกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมที่สำคัญ ๖ ประการ ประกอบด้วย ๑) คติการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป ๒) คติการสร้างเพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ๓) คติการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลหรือเพื่อสร้างกุศล ๔) คติการสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์

^๒ อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์, “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

^๓ พรศิลป์ รัตนชูเดช, “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, หน้า ๗๖.

^๔ บุษบา กิตติจันทโรภาส, “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑-๑๒.

๕) คติการสร้างเพื่อสื่อถึงเป็นการชำระบาป และ ๖) คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น การสร้างพระเจ้าทันใจ เป็นต้น

ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์หลักร่วมกันคือเพื่อการเคารพกราบไหว้ในฐานะเป็นพุทธานุสสติ คือ เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับ **รอบทิศ ไวยสุศรี** ได้กล่าวถึงคุณค่าของพระพุทธรูปหรือพระเครื่อง ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พอสรุปได้ว่า พระพุทธรูปหรือพระเครื่องนั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมายุคหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานไปแล้ว โดยคำว่า “พระเครื่อง” นั้น มาจากคำว่า “พระเครื่องราง” หมายถึงพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้นถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบอายุพระศาสนา อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพระเครื่องถือว่ามีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนาเป็นอนุสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้บูชาพระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม^๕ สอดคล้องกับ **ปรียาลักษณ์ โทณะวนิก** ที่กล่าวถึงผลสำเร็จและกุศโลบายของการสร้างพระพุทธรูปในงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการสร้างพระพุทธรูปและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พระครูภาวนาจิตสุนทร (สมจิตร จิตตสวโร)”^๖ สรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนมีศรัทธาในพระพุทธรูปอย่างแรงกล้าและเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นที่พึ่งที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและมีพุทธานุภาพ รวมทั้งความเชื่อในอานิสงส์จากการสร้างพระพุทธรูป

นอกจากนี้ การสร้างพระพุทธรูปยังเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ดีและมีหลากหลายวิธีสามารถน้อมนำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความศรัทธาเบื้องต้นจนถึงระดับปัญญาสูงสุดในขั้นสำเร็จมรรคผลได้ แต่ก็ขึ้นกับแต่ละบุคคลว่าจะมีปัญหาในลำดับใด อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปก็ไม่ใช่กุศโลบายที่ดีที่สุดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องมีองค์ประกอบอื่นด้วย สิ่งสำคัญคือ พระสงฆ์จะต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ในการสร้างพระพุทธรูป ส่วนโครงการก็ต้องมีความโปร่งใสและมีกุศโลบายนำมวลชนให้มีศรัทธาต่อพระพุทธรูปและพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย เพื่อต่อยอดไปสู่ปัญญา เพื่อเข้าใจถึงธรรมและเกิดการหยั่งรู้ในมรรคผลนิพพาน ทั้งนี้เพราะมีแต่พระอรหันต์ที่หลุดพ้นเข้าสู่กระแสสุญญตาแล้วเท่านั้น ที่จะละทิ้ง ศรัทธา อาจารย์ พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปได้ แต่แน่นอนที่ว่า ปุณฺณคนธรรมตาย่อมแตกต่างกัน

^๕ รอบทิศ ไวยสุศรี, “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

^๖ ปรียาลักษณ์ โทณะวนิก, “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการสร้างพระพุทธรูปและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พระครูภาวนาจิตสุนทร (สมจิตร จิตตสวโร)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

๓. ด้านคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ มีลักษณะของงานช่างที่เป็นฝีมือช่างแบบท้องถิ่นผสมผสานกับศิลปะร่วมสมัยในแต่ละยุคปะปนกันอยู่ แสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปะที่ปรับเปลี่ยนตามแนวความคิดและแรงบันดาลใจ โดยมีคติความเชื่อการสร้างอยู่ ๗ ประการ กล่าวคือ ๑) การสร้างที่เป็นเรื่องของการส่งเสริมหรือสืบทอดพระพุทธศาสนาที่สื่อถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ๒) เป็นเรื่องจิตใจที่เกี่ยวข้องกับบุญกุศลและการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศล ๓) เป็นเรื่องเกี่ยวกับอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สื่อถึงพุทธานุสติและการสะสมคุณงามความดี ๔) เป็นเรื่องคุณค่าทางสังคมที่สื่อถึงความสมัครสมานสามัคคีของผู้คนชุมชนสังคม และยังสะท้อนถึงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ๕) เป็นเรื่องคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมทางสังคมและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในขณะนั้น ๆ ๖) ด้านพุทธศิลป์ ที่สื่อถึงงานสร้างสรรค์ฝีมือช่างในการสร้างพระพุทธรูป คือ กลุ่มงานช่างพื้นบ้าน (ช่างท้องถิ่น) และกลุ่มงานช่างหลวง (ช่างฝีมือ) โดยมีกนิยมสร้างตามรูปแบบดั้งเดิมที่เคยสร้างกันมา ผสมผสานกับงานช่างฝีมือแบบท้องถิ่นปะปนกันอยู่ และ ๗) ด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ ที่แอบแฝงถึงประโยชน์จากพระพุทธรูปขนาดใหญ่

วัตถุประสงค์ทั้ง ๗ ประการนั้น ต่างก็มีเป้าหมายสูงสุดในลักษณะที่คล้าย ๆ กัน คือ การขอกุศลผลบุญในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการสะสมบุญบารมีให้ไปเกิดชาติต่อ ๆ ไปที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการขอไปเกิดในยุคของพระศรีอารียะและขอให้ถึงพระนิพพาน ซึ่งถือเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนแทบทุกคน สอดคล้องกับ **รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง** ที่กล่าวถึงคติการสร้างพระพุทธรูปในงานวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พอสรุปได้ว่าในด้านคติความเชื่อนั้นเป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องการสร้างบุญสร้างกุศลไว้ในพระพุทธศาสนา และยังมีความหมายอันเป็นมงคลแฝงอยู่อีกจำนวนมาก^๗ สอดคล้องกับ **พระมหาพน กตสาร** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน”^๘ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อการเคารพบูชา เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์เพื่อระลึกถึงพุทธคุณเป็นพุทธานุสติ ทำให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรม ถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม โดยมีคตินิยมในการสร้างเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขโดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาคุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง จนเป็นแนวทางในการประพฤติและเป็นกรอบของสังคมจนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่งดงาม โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเป้าหมายหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ดีงาม จนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมให้แก่สังคมคนอีสาน

^๗ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, “พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒), หน้า ๕๗๒.

^๘ พระมหาพน กตสาร, “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน”, **รายงานวิจัย**, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า บทคัดย่อ.

และสอดคล้องกับ **ศิรพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์** ที่ได้กล่าวถึงคติในการสร้างพระพุทธรูปไว้ในงานวิจัยเรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา”^๔ พอสรุปได้ว่า คติการสร้างพระภูมามีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์ ซึ่งหมายถึงผลแห่งกุศลกรรมหรือประโยชน์อันจะได้รับจากการได้ทำบุญอันมีเจตนาบริสุทธิ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความปรารถนาเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจยามทุกข์ ยามสุข ต้องการสืบพระศาสนาไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ จากรุ่นสู่รุ่นตามความเชื่อของชาวพุทธ คือ เพื่อคำบูชาพระพุทธรูปศาสนาให้คงอยู่ตราบ ๕,๐๐๐ ปี เพื่อเป็นที่ไหว้บูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับ เพื่อเป็นพระพุทธรูปดวงชะตา เพื่อแก้คาบอบนานานกล่าวให้เป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้สร้างเอง และต่อท้ายด้วยคำปรารภนาเพื่ออานิสงส์ที่ได้จากการถวาย คือ สุข ๓ ประการ สุขบนโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และพระนิพพาน รวมถึงความปรารถนาเพื่อไปเกิดเป็นพระอรหันต์ในยุคพระศรีอาริย์ ปรารถนาไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า ปรารถนาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ และปรารถนามีปัญญาดุจแม่น้ำทั้ง ๕ สาย พุทธศาสนิกชนจึงเชื่อว่าถ้าได้สร้างถวายให้กับพระพุทธรูปศาสนาแล้ว กุศลผลบุญที่ได้กระทำไว้ในชาตินี้ จักน้อมนำผู้คนเหล่านี้ให้มีความสุขทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อ ๆ ไป ดังจารึกที่ฐานพระพุทธรูปว่า “สุขที่เมืองมนุษย์ สุขที่เมืองสวรรค์ และสุขแห่งพระนิพพานเทอญ” สอดคล้องกับ **กิตติยา อุทวิ** ที่ได้วิจัยเรื่อง “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปไม้สำริดในล้านนา” ผลการศึกษาพอสรุปได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปไม้ขึ้น เป็นผลของการยอมรับนับถือในพระพุทธศาสนาและหลักความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูป เป็นการสร้างอุบายให้พุทธศาสนิกชนมั่นคงในพระพุทธศาสนา ศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน และตอบสนองศรัทธาความเชื่อในอานิสงส์แห่งทานบารมี เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นเกาะกำบังทางแห่งกุศลมูลทั้งหลาย ยังผลให้สังคมสงบสุข ร่มเย็น โดยคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปภูมินั้น มีหลายประการทั้งด้านบุคคลและด้านสังคม กล่าวคือ

ด้านบุคคล : ความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปไม้สำริดมีผลให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจที่พร้อมจะน้อมนำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข เมื่อประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตก็พึ่งพาอานิสงส์ของพระพุทธรูปไม้ทั้งในด้านการสักการะการยึดเป็นที่พึ่งทางใจและน้อมนำจิตใจให้เข้าหาพระธรรมคำสอนของพระพุทธรูปและในด้านอานิสงส์แห่งทาน ที่ผ่านทางพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีส่วนในการกล่อมเกลาลักษณะของคนให้งดงามได้ ทั้งในเรื่องของบุคลิกลักษณะ การแสดงออกต่าง ๆ และน้ำใจไมตรี ได้อย่างชัดเจน

ด้านสังคม : คุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปไม้สำริดมีอิทธิพลของพระพุทธศาสนาชัดเจนมาก ถึงแม้ว่าจะผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมก็ตามในกระบวนการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้อง เป็นหมู่เหล่า และร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุด เป็นขบวนการของประชาสังคม

^๔ ศิรพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์, “คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ, ๓๓๔.

เชิงพุทธที่จะสามารถรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนา การถ่ายทอดพระธรรมคำสอน บันทึบคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางพุทธศิลป์และศิลปะอันเป็นแรงบันดาลใจในงานศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและสร้างฐานคุณค่าทางเศรษฐกิจในสังคมเป็นต้น^{๑๐} สอดคล้องกับ **อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์” ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า พุทธปฏิมาขนาดใหญ่มีผลกับการเรียกศรัทธาการบุญ การบริจาค พิธีกรรมต่าง ๆ ที่แปรผันไปจากอดีต รวมถึงการเรียกศรัทธาการบุญจากการท่องเที่ยวที่สามารถเรียกปัจจัยการบุญได้เป็นอย่างมาก โดยทั้งที่มาจากความศรัทธาอย่างแท้จริง และการเรียกศรัทธาเกินพอดีจนเป็นแนวทางของพุทธพาณิชย์^{๑๑} และสอดคล้องกับ **สกันธ์ ภูงามติ** ที่วิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง: การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)” ซึ่งผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า

วัดที่ประกอบด้วยถาวรวัตถุสวยงามเต็มไปด้วยศิลปะและสถาปัตยกรรมโบราณที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็นวัดที่มีชื่อเสียงโด่งดังในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลาย ๆ ด้าน เช่น มีพระพุทธรูปเก่าแก่โบราณที่เป็นที่เคารพบูชาของคนทั่วไปมีประโยชน์แก่ชาวพุทธที่สนใจในการท่องเที่ยวและการทำบุญในคราวเดียวกัน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้คนเข้าวัด ทั้งยังเป็นผลดีด้านเศรษฐกิจแก่ชุมชนเหล่านั้น สมควรที่รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้การสนับสนุนเพื่อก่อให้เกิดสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป^{๑๒} และสอดคล้องกับ **พระครูสุตวิสุทธิคุณ**^{๑๓} ที่กล่าวถึงคติความเชื่อต่อพระพุทธรูปไว้ในงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา จากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป” ผลการวิจัยพอสรุปได้ว่า “ความเชื่อ” ที่มีต่อหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป คือ ประชาชนมีความเชื่อในเรื่องความแคล้วคลาดความปลอดภัย ที่หลวงพ่อบุญจะช่วยปลดปล่อย หรือบรรเทาเบาบางในสิ่งที่ปัญหาเป็นความทุกข์ ให้ลดลงหรือหมดไป และเชื่อว่าหลวงพ่อบุญจะช่วยให้สมปรารถนา มีความสุขใจสมหวังในสิ่งที่หวังตั้งใจ หรือตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากท่านไม่ขาดสาย มีการจับจ่ายใช้สอย ซื้อของกินของใช้และของฝากสารพัด เมื่อเข้าไปกราบนมัสการหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปก็จะมีการทำบุญด้วยการบริจาคเงิน

^{๑๐} กิตติยา อุทวิ, “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ, ๑๓๑-๑๖๐.

^{๑๑} อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์, “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**, หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๒} สกันธ์ ภูงามติ, “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ, ๒๖๑.

^{๑๓} พระครูสุตวิสุทธิคุณ, “รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา จากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญพระพุทธรูป”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓๘-๓๓๙.

ใส่ตุ้มถวายสังฆทาน ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เช้าพระบูชาสวดเคราะห์ ใส่บาตรประจำวันเกิดบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ทอง เติมน้ำมันตะเกียง ส่งผลให้บรรดาประชาชนที่อยู่รอบวัดมีงานทำมีรายได้ ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมที่ประชาชนมีต่อหลวงพ่อบุญรอดส่งผลต่อเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมอย่างมากและสอดคล้องกับ **ประพนธ์ กุลวินิจฉัย** ที่กล่าวถึงคุณค่าของพระพุทธรูปไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ” พอสรุปได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญที่มีชื่อเสียงในดินแดนไทย นอกจากจะเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไปแล้ว บทบาทของพระพุทธรูปยังแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อของคนไทยในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารตามมาด้วย เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธโสธร หลวงพ่อโตวัดบางพลีใหญ่ หลวงพ่อวัดบ้านแหลม หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นต้น ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการกล่าวขวัญว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะของคนท้องถิ่นและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ขณะเดียวกันวัดหรือสถานที่ที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปนั้น ๆ ยังก่อให้เกิดเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชุมชนขึ้นหรือกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจที่สำคัญ เป็นแหล่งรวมสินค้าท้องถิ่นที่คนมาราบไหว้ได้ถือโอกาสจับจ่ายซื้อสินค้าของที่ระลึก ส่งผลให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี^{๑๔}

อนึ่ง การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ รวมถึงสังคมไทยแต่ละยุคสมัยยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา ศิลปกรรม และวิทยาการด้านต่าง ๆ รวมถึงสภาพบ้านเมืองที่มีความสงบสุข มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีและอำนาจทางการเมืองการปกครองของผู้นำในสังคม ชุมชน ของแต่ละยุคสมัยได้อีกด้วย สอดคล้องกับ **อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์** ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์” ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า พุทธปฏิมาขนาดใหญ่มีผลกับเรื่องศรัทธาพุทธศรัทธาทุกสมัย ด้วยปรากฏการณ์การสร้าง หลักฐานการสร้าง และการกล่าวถึงพุทธปฏิมาขนาดใหญ่อย่างสืบเนื่องในทุกอาณาจักรด้วยเป็นการแสดงความรุ่งเรืองของอาณาจักรทั้งการปกครอง และการศาสนา ตลอดจนจนถึงอำนาจบารมีของผู้สร้างทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับเปลี่ยนตามบริบทของสังคม^{๑๕} และสอดคล้องกับ **ประพนธ์ กุลวินิจฉัย**^{๑๖} ที่กล่าวถึงคุณค่าของพระพุทธรูปไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ” ว่า พระพุทธรูปสำคัญที่มีชื่อเสียงในดินแดนไทย นอกจากจะเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนทั่วไปแล้ว ลักษณะของพระพุทธรูปที่แสดงออกในด้านพุทธศิลป์ สามารถสะท้อนถึงสภาพความเป็นอยู่ ศรัทธาความเชื่อของคนที่มีต่อพระพุทธศาสนา ทั้งรูปแบบศิลปกรรม ปริมาณที่สร้างและขนาดที่พบ และบางยุคบางสมัย มีการสร้างพระพุทธรูปมีขนาดใหญ่โตเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางศิลปกรรมและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเช่นกัน

^{๑๔} ประพนธ์ กุลวินิจฉัย, “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔-๖๒.

^{๑๕} อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์, “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๖} ประพนธ์ กุลวินิจฉัย, “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔-๖๒.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” มุ่งเน้นศึกษาความเป็นมาในการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏในพระพุทธรศาสนา และสังคมไทย ตลอดจนคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งอาจจะไม่ได้ลงลึกถึงรายละเอียดของแต่ละสมัยอย่างชัดเจน ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า

๑. ควรมีการศึกษาต่อเนื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในแต่ละยุคสมัยให้ชัดเจนขึ้น คือทั้งในสมัยสุโขทัย ล้านนา อยุธยา รัตนโกสินทร์ และในส่วนภูมิภาคต่าง ๆ ในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

๒. ควรมีการศึกษาต่อเนื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของการบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

๓. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธรูปกับวิถีชีวิตของชุมชน

๔. ควรมีการทบทวนใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในศิลปะสมัยต่าง ๆ เนื่องจากอาจมีหลักฐานเพิ่มเติมที่สามารถให้คำอธิบายที่แตกต่างและเป็นประโยชน์ต่อไปได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

กรมการศาสนา. ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖.

กรมศิลปากร. “จารึกวัดป่ามะม่วง”. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงสิน ภักดีนรเศรษฐ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๕๐๐.

_____. พระราชพงศาวดารเหนือ. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๕๐๑.

_____. ตำนานวัดสุทัศน์ต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงรุจิ ศรีวรรณวัฒน์ ณ เมรุวัดอรุณราชวราราม วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กฤษฎาภิปราย, ๒๕๑๒.

_____. วรรณกรรมสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๘.

_____. ประวัติวัดสิริจันทรมิตรวิหาร จังหวัดลพบุรี. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๒๘.

_____. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๒๘.

_____. “พงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

_____. พระพุทธรูปปางต่าง ๆ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๔.

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. พระพุทธรูปสำคัญ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๓.

เกษมสุข ภมรสถิตย์. พระพุทธรูปหรือรูปแห่งพุทธะ. เชียงใหม่: ธนบรรณการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ไชศรี ศรีอรุณ. พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป ตั้งแต่มหากษัตริย์ถึงมหาปรีนิพพาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓.

คณะกรรมการการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี. ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ ๑. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐.

คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมหมาย
รับสั่ง ภาคที่ ๒ สมัยรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพิจารณาและ
จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๕.

คณะกรรมการมูลนิธิพุทธทักษิณพหามารณ์. **หนังสือที่ระลึก พระพุทธทักษิณมิ่งมงคล.** นราธิวาส:
คณะกรรมการมูลนิธิพุทธทักษิณพหามารณ์, ๒๕๑๓.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กระทรวงมหาดไทย.
วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ.
กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๔.

คณะสงฆ์หนเหนือ. **ปัญญาสชาดก.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๒.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มืออักษรและธรรมศึกษาชั้นตรีวิชาพุทธประวัติ
และ ศาสนพิธี.** พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

จารุวรรณ พึ่งเตียร. **พุทธศิลป์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ฉวีงาม มาเจริญ (บ.ก.) และคณะ. **พระพุทธรูปสำคัญ.** กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์, ๒๕๔๓.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บ.ก.) และอัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. **อยุธยา: Discovering Ayutthaya.**
พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
๒๕๔๖.

เชษฐ ติงสฺยชล. **พระพุทธรูปอินเดีย.** กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.

ทศพล จันทนิชย์กุล. **พระพุทธรูป.** กรุงเทพมหานคร: คอมม่า, ๒๕๔๕.

ท้าวอุตตมะธานี. **ตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยาปางเดิม.** เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง,
๒๕๓๓.

ธนจรรย์ สุระมณี. **วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร.** เชียงใหม่: หังฮั่วชินการพิมพ์, ๒๕๔๘.

นิตดา หงส์วิวัฒน์ (บ.ก.) และคณะ. **พระพุทธรูปและเทวรูป: ศิลปะล้านนา สุโขทัย อยุธยาและ
รัตนโกสินทร์.** กรุงเทพมหานคร: คติ, ๒๕๕๕.

ประภัสสร ชูวิเชียร. **๕ มหาเจดีย์สยาม.** กรุงเทพมหานคร: มิว-เซียมเพรส, ๒๕๕๔.

ประวัติการสร้างองค์พุทธไสยาสน์และการตกแต่งพระวิหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ พระพุทธศาสนา
ของธรรมสภา, ม.ป.ป.

ประวัติพระเทพสิทธินายก วัดระฆังโฆสิตารามและสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด, ๒๕๑๔.

ประเสริฐ ณ นคร. **โคลงนิราศทริภุชชัย สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่.** กรุงเทพมหานคร: พัฒนาการศึกษา,
๒๕๔๖.

ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. **พระพุทธรูปและอนุสาวรีย์ทั่วประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : เกียรติสยาม,
๒๕๒๕.

พระครูบูรพาโพธิธรรม. วัดเขียนบูรพาราม หนังสือที่ระลึกงานสมโภชสัญญาบัตรพัตยศ. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระญาณสิทธิอาจารย์. ประวัติสังเขป พระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในโลก. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป).

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เที้ยวเมืองพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, ๒๕๒๑.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. “ระยะทางเสด็จประพาสสมณชลอยุธยา เมื่อปีชาล พ.ศ. ๒๔๒๑”. ในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลศตมาท พระศพสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๓๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๗/๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติธรรม, ๒๕๕๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖.

พระพุทธรูปงามและพระพุทธรูปงาม. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๘.

พระมหาโกเมศ เขมธมโม. วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร. กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟิคอาร์ต, ๒๕๒๕.

พระยาประชาภิจักรจักร. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

พระราชธรรมสารสุธี. ประวัติวัดมหาพุทธาราม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ศรีสะเกษ: โรงพิมพ์ศรีสะเกษการพิมพ์, ๒๕๕๗.

พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่นายก นิมนานเหมินทร์, ๒๕๑๐. พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๐.

_____. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมาอัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑.

_____. พระพุทธปฏิมา อัครลักษณะพุทธศิลป์ไทยลักษณะไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๑.

พันจันทนมาศ (เจิม). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด. นนทบุรี: ศรีปัญญา, ๒๕๕๓.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย. พระมหาสมณวินิจฉัย. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

- _____. พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๙ ภาคที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. มฤตติกาวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์ (บาลี-ไทย) ภาค ๑ ฉบับภูมิพลโลกิขุ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๕.
- มูลนิธิหลวงพ่อกว้าง. ประวัติหลวงพ่อกว้าง วัดโนนผิง จังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: มูลนิธิหลวงพ่อกว้าง, ม.ป.ป.).
- สุริยาวิมล สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพมหานคร: สำนักกราชเลขาธิการ, ๒๕๓๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. พระพุทธปฏิมาสยาม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๓.
- วัดบูรพาภิราม. เอกสารเผยแพร่วัดบูรพาภิราม. จังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๕๕๗.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑.
- _____. พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.
- _____. พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.
- _____. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.
- สงวน โชติสุวรรณ์. ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม ๒. พระนคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕.
- สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. วิเคราะห์ประวัติการนับถือพุทธและศิลปะพระพุทธรูปในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖.
- สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร. พระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๗.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ. พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๔๙๔.
- _____. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สารานุกรมไทย เล่ม ๑๒. พระนคร: ครูสภา, ๒๕๐๔.
- สมพร ไชยภูมิธรรม. ปางพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: ตันธรรมสำนักพิมพ์, ๒๕๓๗.
- ส. พลายน้อย. พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๕.
- สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ : ทริภูมัย-ล้านนา. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.
- _____. ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๒.
- _____. ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.
- _____. ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

- _____. ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) : การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. อฟกานิสถาน แหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกของโลก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.
- สิกขมานา. หลวงพ่อวรินนตฺ ภิกขุ (หลวงธรรม)วัดเขาพนมสัจจฉัพพรรณรังสี (วัดเขาชี) และวัดธรรมสำเร็จพุทธศิริ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.อาร์.ปริตติง เซนเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๕.
- สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ. ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติอำเภอ ตำบล หมู่บ้านของจังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: ศรีสะเกษการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถึง พ.ศ.๒๐๐๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒.
- _____. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘.
- _____. ศิลปะอินเดีย. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕.
- _____. ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๖.
- หลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์

- กิตติยา อุทวิ. “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- ชนากานต์ วิเศษชัย. “พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ : การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสาน”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๗.
- บุษบา กิตติจันทโรภาส. “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙.
- ประพันธ์ กุลวินิจัย. “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- ปริยาลักษณ์ โทณะวนิก. “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการสร้างพระพุทธรูปและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระครูภาวนาจิตสุนทร (สมจิตร จิตตสวโร)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พรศิลป์ รัตนชูเดช. “ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระครูสุตวิสุทธิคุณ. “รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทราจากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อพระพุทธโสธร”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

พระภูเมธ สุเมธ (พูนสุวรรณ). “ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวพุทธที่มีต่อพระเจ้าแก้วตอ วัดสวนดอก เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาปพน กตสาร (แสงน้อย). “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน”. **รายงานวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระมหาอุดม ปณฺญาโก. “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์กรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระสุชาติ วชิรปัญญา. “ศึกษาวิเคราะห์พระแก้วมรกตพระคู่บ้านคู่เมืองของไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

รอบทิศ ไวยสุศรี. “การศึกษาวเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. “พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

ศิริพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์. “คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

สกนธ์ ภู่งามดี. “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ(ขสมก.)”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

อลงกรณ์ ประมวญทรัพย์. “พุทธปฏิมาขนาดใหญ่ในดินแดนไทย : ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

(๓) วารสาร

ทรงวิทย์ แก้วศรี. “พระพุทธรูปสำคัญ ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม”. ใน *วารสารศิลปากร*. ปีที่ ๔๓, ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน, ๒๕๔๓): ๘๐-๘๑.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ประวัติพระมหาพุทธพิมพ์ (หลวงพ่อโต) วัดไชโย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.itti-patihan.com.html>. [๕ ตุลาคม ๒๕๕๗].

พระเจ้าหลวงทันใจ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.topchiangmai.com/trip/>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

พระพุทธรูป วัดไผ่โรงวัว. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.suphan.biz/WatPairogwour.htm>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

พระพุทธรูปพระอารามราชเฉลิมพระเกียรติ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://th.tripadvisor.com/Attraction_Buddha_Thamaracha-Phetchabun, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

พระพุทธรูปมิ่งมงคลเอกนาคคีรี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mingmongkolphuket.com/> [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

พระพุทธรูปบาบิยัน มรดกโลกประเทศอัฟกานิสถาน (Buddhas of Bamiyan). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://wowboom.blogspot.com/2011/09/buddhas-of-bamiyan.Html>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

พระพุทธรูปอุดรธรรมางคอุบลรัตน์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://fr.foursquare.com/v>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. “กำเนิดและพัฒนการแห่งพระพุทธรูป”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97, [๕ สิงหาคม ๒๕๖๐].

พระสัพพัญญูรู้แจ้งสามแดนโลกธาตุ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: watpahuaylad/?page_id=22, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

พระสุภัทรบพิตร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://th.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-Buriram_Province.html, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

พระศรีสรรเพชญดาญาณ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/พระศรีสรรเพชญดาญาณ>, [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

พระใหญ่เฉลิมพระเกียรติ มุกดาหาร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mukdahannews.com/news-06-06-59yai.html>, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

วัดขุนอินทประมูล อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.tnews.co.th/contents/306515>. [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

วัดพระนอนจักรสีห์ วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.dhammadham.org/watthai/central/watpranonjaksi.php>. [๙ มกราคม ๒๕๖๑].

วัดมณเฑียร วัดระฆังเกษียณราชวงศ์มั่งราย. **คม ชัด ลึก**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/97992>, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ลานธรรมจักร. ประวัติ “หลวงพ่อดำ” หรือ “พระศรีอริยเมตไตรย” วัดอินทวิหาร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.dhammajak.net/forums/viewtopic.php?f=24&t=19735>, [๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐].

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thatphanom.com, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑].

สุทิวรงค์ ดันตยาพิศาลสุทธิ (รองอธิบดีกรมการศาสนา). **ศาสนาประจำชาติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mahabunhome.com/nation2.html>, [๑ มกราคม ๒๕๖๑].

(๕) ผู้ให้ข้อมูลหลัก

สัมภาษณ์ พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ. รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม. อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูวรรณสารโสภณ. รองเจ้าคณะอำเภอปรางค์กู่ เจ้าอาวาสวัดนาครินทร์. อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูบุรพาโพธิธรรม. เจ้าอาวาสวัดเขียนบูรพา. อำเภอขุนขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูพิพิธวิมลคุณ. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม. อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่วัลลภ). เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยง เจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม. อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๐ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาทองชัย ฐิตโสภโณ, ดร. อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ. จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอธิการซื่อน ธมมวโร. เจ้าอาวาสวัดโนนผึ้ง. อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอธิการจิรวุฒน์ ฐิตสีโล. เจ้าอาวาสวัดบ้านขุนหาร. อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอธิการไมตรี อนุตตโร. เจ้าอาวาสธรรมสำเร็จพุทธสิริ (หลวงพ่อบวดหาย). อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ หลวงตาเล็ก. วัดเขียนบูรพา. อำเภอขุนขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายเสถียร เหล่าคนคำ. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา. จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประยัด ธิลา. วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.สุริยนต์ น้อยสงวน. อาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ. จังหวัดศรีสะเกษ. ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัณนิษฐาน นายทำนอง วรวงษ์. ไวยาวัจกรวัดจอมพระ. อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ.
๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๑ และ ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

(๖) ภาษาอังกฤษ

A. Foucher. **The Early of Buddhist Art.** New Yoak: Cornell University Press, 1985.
V.G. Apte. **The Concise Sanskrit-English Dictionary.** Delhi: Motilal Banarsidass
Publishers, 2002.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
หนังสือนำ

บันทึกข้อความ

ส่วนการ บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ๖๒๑

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน พระมหาขุนทอง เขมสิริ, ดร.

เนื่องด้วย พระครูสารภีทรกิจ ฉายา จิตสาโร รหสฺสประจําตัวนิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาด
ใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ตามที่ทราบ
แล้วนั้น

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็น
ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงขอเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระราชธรรมสารสุธี, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทรกิจ

โทรติดต่อก. ๐๙ ๕๓๖๙ ๙๑๒๐

๓๑/๕๓๖๙๑๒

๕ ส.ค.๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนการ บันทึกศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ว๒๑

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

ขอเจริญพร ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ญาณวิธาน วิมลศีลาจารวัตร เจ้าอาวาสวัดบูรพาภิรามราชวรวิหาร จังหวัดสุรินทร์ รหัสนิติ ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บันทึกศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ตามที่ทราบแล้วนั้น

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ บันทึกศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงขอเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระราชธรรมสารสุธี, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บันทึกศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ

โทรติดต่อก. ๐๙ ๕๓๖๙ ๙๑๒๐

๑ / ๓ / ๒๕๖๑

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ๒๑

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติครุภัณฑ์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

ขอเจริญพร ดร.สรณีย์ สายศร

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ญาณ วิสุตสาโร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาศติการสร้างพระพุทธรูปขนาด
ใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ตามที่ทราบ
แล้วนั้น

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านเป็น
ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อ
ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงขอเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ วิสุตสาโร

โทรติดต้อ. ๐๙ ๕๓๖๙ ๙๑๒๐

เรียน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
สวัสดีครับ
1๓/๒๖/๖๑

สวัสดีครับ

ดร. สรณีย์ สายศร
(อ.ร. สรณีย์ สายศร)

26 มี.ค. ๖1.

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ว ๑๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้สิทธิเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร พระครูศรีมิ่งมงคลปริยัติกิจ รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมิ่งคลวราราม ฯ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ญาณ วิฑูรย์โร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้สิทธิดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

อ.บุญเกิด ใจดี

๒๒ พ.ค.๖๑ ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ

โทรศัพท์ติดต่อ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

ที่ ศร ๖๑๔๐ / ว ๑๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร พระครูบูรพาโพธิธรรม เจ้าอาวาสวัดเขียนบูรพาราม (วัดพระโต) อำเภอขุนขันธ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ญาณ วิฑูรธสโร รหัสนิมิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษานี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ

โทรติดต่อกับ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

- อนุญาตให้ข้อมูลสัมภาษณ์

พระครูบูรพาโพธิธรรม
เจ้าอาวาส

๕ พ.ค. ๒๕๖๑

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ว ๑๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตออกรหัสอนุญาตให้ผลิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร พระครูพิพิธวิมลคุณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม พระอารามหลวง (วัดพระโต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทรกิจ ฉายา วิฑูรสาโร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ผลิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทรกิจ

โทรศัพท์ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

รับทราบแล้ววันที่ ๙ เม.ย. ๖๑
พระครูพิพิธวิมลคุณ
(พระครูพิพิธวิมลคุณ)
อ.ต. วิฑูรสาโร

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ว ๑๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้นิติเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร พระครูสุทธธรรมพิทักษ์, ดร. เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยง เจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทรกิจ ฉายา วิฑูรสาโร รัชสประจำตวันิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีคามจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้นิติดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทรกิจ

โทรศัพท์ต่อ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

วิฑูรสาโร
พระครูสุทธธรรมพิทักษ์ (ดร.)
๑๓๓-๒๒๒๒
๕๓-๕๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๐/ว๑๘

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต. น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน/เจริญพร พระมหาธงชัย ฐิตโสภณ,ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ฉายา ฐิตโสภณ รักษาราชการแทนอธิการบดี ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูป
ขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
ตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์ให้
อนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะประโยชน์ทางวิชาการต่อไป บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความ
เอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
โทรศัพท์, โทรสาร. ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓
ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ
โทรศัพท์ติดต่อ. ๐๘๑-๗๒๕-๕๓๒๐

อนุญาตให้เก็บข้อมูล
พระมหาธงชัย ฐิตโสภณ
๙ มี.ค. ๖๑

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ว ๑๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้สิทธิเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร พระไมตรี อนุตฺตโร รักษาการเจ้าอาวาสวัดธรรมสำร็จพุทธสิริ(วัดหลวงพ่อบวดหาย)

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ฉายา วิฑูตสาโร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษานี้มีความจำเป็นจะต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้สิทธิดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

อนุตฺตโร อนุตฺตโร
วัดพระ
พญ. อนุตฺตโร
รศ. อนุตฺตโร

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ

โทรศัพท์ติดต่อ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้อนุญาตให้นิติเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร นายเสถียร เหล่าคนคำ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทรกิจ ฉายา ฐิตสาโร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะ เกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสนตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ให้สัตยาบันการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

[illegible]

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ

โทรติดต่อ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

— m. / 01/20/2020

(นายเสถียรวิทย์ เหล่าสินคำ)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ

ที่ ศธ.๒๑๔๐ / ว ๑๘

☐ อนุมัติ

☒ กลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

☐ กลุ่มส่งเสริมศาสนา

☐ งานส่งเสริมวัฒนธรรม

☐ กลุ่มยุทธศาสตร์และแผนงาน

ผู้ปฏิบัติ.....

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
เลขที่รับ 1๗43
วันที่ ๒๒.๑๑.๒๕๖๑ ๑๔:๑๙

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขออนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร นายประยัด ธิลา วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทรกิจ ฉายา วิฑูรสาโร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขออนุมัติให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์ , โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทรกิจ

โทรศัพท์ต่อ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

๑๗.๑๑.๒๕๖๑
นายประยัด ธิลา
(นายประยัด ธิลา)
วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ
พ.ศ. ๖๖

ที่ ศร ๖๑๔๐/ว๑๘

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต. น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้บันทึกเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.สุริยนต์ น้อยสวน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทักษิณ ญาณ วิฑูริยาโร รักษาราชการแทนอธิการบดี ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูป
ขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
ตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน จึงขอความอนุเคราะห์ให้
อนุญาตให้บันทึกดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความ
เอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี, ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
โทรศัพท์, โทรสาร. ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓
ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทักษิณ
โทรศัพท์ต่อ. ๐๘๑-๗๒๕-๕๓๒๐

อนุญาตให้เก็บข้อมูล
ดร. สุริยนต์ น้อยสวน
๕ มี.ค. ๖๑

ที่ ศธ ๖๑๔๐ / ว ๑๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จ.ศรีสะเกษ
๓๓๐๐๐

๙ มีนาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์อนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน / เจริญพร นายทำนอง วรขุไวยาวิจกรวัดจอมพระ (วัดพระโต) อำเภอขามเฒ่า

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระครูสารภีทรกิจ ฉายา วิฑูรธโร รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๒๓๒๐๕๐๐๓ หลักสูตร
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตตามที่ทราบแล้วนั้น

การศึกษานี้เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากท่าน เพื่อการนี้จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้หนังสือดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน
ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ / เจริญพร

(พระราชธรรมสารสุธี,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

โทรศัพท์, โทรสาร : ๐๔๕-๖๑๗๙๐๓

ผู้ประสานงาน : พระครูสารภีทรกิจ

โทรศัพท์ติดต่อ ๐๘ ๑๗๒๕ ๕๓๒๐ หรือ ๐๙ ๓๒๔ ๕๒๑๕

อนุญาตให้สัมภาษณ์

ทำนอง ๑๓๕

โดยจักรกรธมพร

๔ / พ. ๑ / ๒๑

แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับงานวิจัย

เรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษา จังหวัดศรีสะเกษ”

.....

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประกอบการวิจัยเรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ” โดยแบบสอบถามฉบับนี้มุ่งศึกษาเฉพาะคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ

๒. ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยจะนำความคิดเห็นของท่านไปวิเคราะห์ประเด็นที่สอดคล้องกันร่วมกับคำตอบของผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่นๆ อีกต่อไป

โดยแบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ทรงคุณวุฒิ

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา.....อายุ..... พรรษา.....
ระดับการศึกษา.....หน่วยงาน/สถานที่ทำงาน.....ตำแหน่ง.....
ที่อยู่/เลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน/วัด.....ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....
โทรศัพท์..... สัมภาษณ์วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....
ผู้สัมภาษณ์ชื่อ.....ฉายา/นามสกุล.....

ส่วนที่ ๒ ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ใน จังหวัดศรีสะเกษ

๑. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับ “คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย และ
คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” เป็นอย่างไร?

.....
.....
.....
.....
.....

๒. ในด้าน “พุทธศิลป์” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ใช้รูปแบบใดหรือมีวิธีการหรือดำเนินการอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

๓. ท่านคิดว่า คติความเชื่อ “ด้านการส่งเสริมหรือสืบทอดพระพุทธศาสนา” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

๔. ท่านคิดว่า คติความเชื่อ “ด้านจิตใจ” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

๕. ท่านคิดว่า คติความเชื่อ “ด้านอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนา” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

.....

๖. ท่านคิดว่า คติความเชื่อ “ด้านคุณค่าทางสังคม” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

๗. ท่านคิดว่า คติความเชื่อ “ด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

๘. ท่านคิดว่า คติความเชื่อ “ด้านการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ” ของการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เป็นอย่างไร?

.....

.....

.....

.....

๙. ปัญหาและอุปสรรค การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ มีหรือไม่ อย่างไรบ้าง? และท่านมีวิธีการจัดการปัญหาและอุปสรรค อย่างไรบ้าง?

.....

.....

.....

.....

๑๐. ท่านคิดว่า “คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ” ควรเป็นไปในทิศทางใด?

.....

.....

.....

.....

๑๑. ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับ “คติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษ”

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณที่ให้ข้อมูล

พระครูสารภีทักษิณ (พานิช ฐิตสาโร/ดวงมณี)

ภาคผนวก ข.

ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย
เรื่อง “ศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในสังคมไทย:กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ”

ที่	รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ	ตำแหน่ง/สถานที่	วันสัมภาษณ์
๑	พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ	รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๒	พระครูวรรณสารโสภณ	รองเจ้าคณะอำเภوبرางค์กู๋ เจ้าอาวาสวัดนาครินทร์ อำเภوبرางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๓	พระครูบุรพาโพธิธรรม	เจ้าอาวาสวัดเขียนบูรพา อำเภوخุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๔	พระครูพิพิธวีรคุณ	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๕	พระครูสุทธิธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่वलลภ)	เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยงและเจ้าอาวาสวัดสว่างวาริรัตนาราม อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ	๒๐/๔/๖๑
๖	พระมหาธงชัย จิตโสภโณ,ดร.	อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๗	พระอธิการช้อน ธมมวโร	เจ้าอาวาสวัดโนนผึ้ง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๘	พระอธิการจිරวัฒน์ จิตสีโล	เจ้าอาวาสวัดบ้านขุนหาร อำเภอยุทธยา จังหวัดศรีสะเกษ	๑๙/๔/๖๑
๙	พระอธิการไมตรี อนุตตโร	เจ้าอาวาสวัดธรรมสาเริงพุทธสิริ (หลวงพ่อปวดหาย) อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๑๐	หลวงตาเล็ก	วัดเขียนบูรพา อำเภอยุทธยา จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๑๑	นายเสถียร เหล่าคนคำ	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๑๒	นายประหยัด ธิลา	วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๑๓	ดร.สุรียนต์ น้อยสงวน	อาจารย์พิเศษสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ	๔/๕/๖๑
๑๔	นายทานอง วรวงษ์	ไวยาวัจกรวัดจอมพระ อำเภอขามเฒ่า จังหวัดศรีสะเกษ	๑๓/๑๒/๖๐ และ ๔/๕/๖๑

ภาคผนวก ค.
ภาพการสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

ภาพการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัย

สัมภาษณ์ พระครูศรีมงคลปริยัติกิจ, รองเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม

สัมภาษณ์ พระครูพิพิธวิมลคุณ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาพุทธาราม (พระอารามหลวง)

สัมภาษณ์ พระครูวรณสารโสภณ, รองเจ้าคณะอำเภอปรางค์กู่ วัดนาครินทร์

สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมพิทักษ์ (ดร.หลวงปู่วัลลภ), เจ้าคณะอำเภอน้ำเกลี้ยง
วัดวาริรัตนาราม

สัมภาษณ์ พระอรรถการจิรวุฒิ ฐิตสีโล, เจ้าอาวาสวัดบ้านขุนหาร

สัมภาษณ์ พระอธิการซ้อน ธมมวโร, เจ้าอาวาสวัดโนนผึ้ง อำเภอกันทรารมย์

สัมภาษณ์ พระอธิการไมตรี อนุตตโร, เจ้าอาวาสวัดธรรมสำเร็จพุทธสิริ อำเภอกันทรลักษ์

สัมภาษณ์ หลวงตาเล็ก, วัดเขียนบูรพา (หรือวัดเขียนบูรพาราม) อำเภอชุมพวง

สัมภาษณ์ นายทำนอง วรวงษ์, ไวยาวัจกรวัดจอมพระ อำเภอยางชุมน้อย

สัมภาษณ์ นายประหยัด ถิลา, วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ

สัมภาษณ์ นายเสถียร เหล่าคนค้ำ, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระครูสารภีทรกิจ
ชื่อเดิม	: พานิช ดวงมณี
ฉายา	: จิตสาโร
วัน เดือน ปี เกิด	: วัน พุธ ที่ ๒ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔
ภูมิลำเนา	: ๒๓๘ บ้านโพธิ์กระสังข์ ม. ๒ ตำบลโพธิ์กระสังข์ อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๑๕๐
การศึกษา	: มัธยมศึกษาตอนปลาย ม.๖ – ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ (๒๕๒๗) นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดศรีบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ (๒๕๕๐) พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) พุทธศาสนา รุ่นที่ ๖๑ (๒๕๕๘) วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่ง	: เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีบุณฑล ตำบลลิ อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. ๒๕๔๘ – ๒๕๕๐ ปัจจุบันเป็น เจ้าอาวาสวัดศรีบุณฑล ตำบลลิ อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. ๒๕๕๐ – ปัจจุบัน
สมณศักดิ์	: -พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นพระครูฐานานุกรม ที่ พระครูสังฆรักษ์พานิช จิตสาโร ใน พระราชกิตติรังสี เจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ -พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นพระครูสัญญาบัตร วัดราษฎร์ชั้นโท ในราชทินนาม ที่ พระครูสารภีทรกิจ
อุปสมบท	: ๑ มีนาคม ๒๕๓๖ ณ วัดโพธิ์กระสังข์ ตำบลโพธิ์กระสังข์ อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ
ปีเข้าศึกษา	: ๑ มิถุนายน ๒๕๕๙ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดศรีบุณฑล ๑ หมู่ ๖ ตำบลลิ อำเภอบุณฑล จังหวัดศรีสะเกษ